

HORVÁTH CIPRIÁN

Régészeti tanulmányok a Bodrogköz 10–11. századi településtörténetéhez

HORVÁTH CIPRIÁN

**Régészeti tanulmányok
a Bodrogköz 10–11. századi
településtörténetéhez**

A MAGYARSÁGKUTATÓ INTÉZET
KIADVÁNYAI 1.

HORVÁTH CIPRIÁN

**Régészeti tanulmányok
a Bodrogköz 10–11. századi
településtörténetéhez**

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2019

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

A kötetet az MKI Régészeti Kutatóközpont gondozta.
Szakmai vezető: Makoldi Miklós

Lektorálta: Gáll Erwin
Nyelvi lektor: Fehér Bence

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Katona József Álmos, Pomozi Péter,
Szovák Kornél, Virág István

© Horváth Ciprián, 2019

ISBN 978-615-00-6972-2
ISSN 2677-0261

TARTALOM

BEVEZETÉS	7
I. 10. SZÁZADI TEMETŐ BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMBON	9
Bevezetés	9
Sírleírások	11
A temető értékelése	26
II. 10. SZÁZADI TEMETŐ BODROGVÉCS-LECSE KOCSMÁVAL SZEMBEN	39
Bevezetés	39
Leletleírások	41
A temető értékelése	48
III. 10. SZÁZADI TEMETŐ KENÉZLŐ-FAZEKASZUG II. SZÁMÚ LELŐHELYÉN	55
Bevezetés	55
Sírleírások	57
A temető értékelése	83
IV. KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐ SÁRAZSADÁNY-AKASZTÓSZEREN	105
Sírleírások	106
A temető értékelése	111
V. 10. SZÁZADI TEMETŐ SÁROSPATAK-BAKSAHOMOKON	119
Bevezetés	119
Sírleírások	120
A temető értékelése	132
VI. RÉGÉSZETI ADATOK A BODROGKÖZ 10–11. SZÁZADI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETHÉZ	149
I. A Bodrogeköz természetföldrajzi környezete	149
II. A Bodrogeköz a 10–11. századi településtörténeti kutatásainak legújabb eredményei	151
III. 9–10. századi sírok, temetők a Bodrogeközben	152
Összegzés	159
IV. 10–11. századi sírok, temetők a Bodrogeközben	170
Összegzés	175
V. 11. századi sírok, temetők a Bodrogeközben	177
Összegzés	184
Összefoglalás	190
IRODALOMJEGYZÉK	199
TÁBLÁK JEGYZÉKE	215
ARCHAEOLOGICAL STUDIES ON THE HISTORY OF 10–11 TH CENTURY SETTLEMENTS IN THE BODROGKÖZ	221

BEVEZETÉS

A kötet a Bodrogek 10–11. századi településtörténetéhez szolgáltat adatokat az itt található sírok és temetők egy részének bemutatásán, majd a forrásbázis egészének elemzésén keresztül. Noha a címben szereplő településtörténet kifejezés természetes módon inkább a korabeli telepek vizsgálatán alapuló következtetések megfogalmazását sugallná, a korszak speciális jellegét tekintve itt mégsem ez alkotja a forrásbázist. Jelenlegi ismereteink szerint ugyanis a sírok leletanyaga pontosabb keltezési lehetőséget nyújt, szemben a telepek esetenként csupán évszázados datálási lehetőséget biztosító leletanyagával. A sírok, temetők további kiaknázzható forrást is jelenthetnek az adott személyek és közösségek különböző szempontok szerinti vizsgálatához. A területről ismert megközelítőleg 42 lelőhely teljességre törekvő közzétételére azonban a jelen munka három okból sem vállalkozhatott. Egyrészt annak mennyisége szétfeszítené kereteit. Másrészt esetenként indokolatlan is volna, hiszen több lelőhely publikálása a közelmúltban már megtörtént.¹ Harmadrészt pedig a jövőben várható a Borsod, Abaúj és Zemplén megyék 10–11. századi temetőit bemutató monográfia² megjelenése. E munka így részben annak előtanulmányának is tekinthető. Lapjain öt olyan temető bemutatása olvasható, melyekről vagy nem született még összefoglaló közlés (Sárazsádány-Akasztszer, Sárospatak-Baksahomok), vagy a több alkalommal előkerült lelőhely egészéről nem áll a kutatás rendelkezésére (Bodrog-szerdahely-Bálványdomb, Bodrogecs-Lecse kocsmá), illetve maga a temető közölve van, ám az újabb kutatások nyomán részletesebb leírásokkal és további eredményekkel egészíthető ki az eredeti publikáció (Kenézlő-Fazekaszug II. temető). A lelőhelyek bemutatását a Bodrogek 10–11. századi településtörténeti összefoglalója zárja.

1 Révész 1996; Révész 2003a; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009; NEVIZÁNSKY 2012; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015.; KOVÁCS 2015.

2 HORVÁTH é.n.

I. 10. SZÁZADI TEMETŐ BODROGSZERDAHELY- BÁLVÁNYDOMBON

BEVEZETÉS

A Zempléni-hegység legdélebbi lankáinak egyikén, egy vizenyős, mocsaras jellegű, egykor É-i és Ny-i oldaláról is a Bodrog folyása által határolt területen helyezkedik el a környezetéből kimagasló Bálványdomb (1. kép). A megközelítőleg É–D-i irányú, hosszúkás, köves-kavicsos jellegű magaslat a mai településtől ÉK-re található; a település felé eső D-i részén, 1926 és 1941 között több alkalommal kerültek elő honfoglaláskori sírok.³ Elsőként 1926-ban J. Kukla⁴ kassai százados végzett – sajnos nem szakszerű – régészeti feltárást, melynek során 2 sírt talált. Az első szakember által végzett kutatásra 1937. október 18. és november 4. között került sor,⁵ mikor a Prágai Nemzeti Múzeum és a Kassai Kelet-szlovákiai Múzeum együttműködésében Jiří Neustupný és Bedřich Svoboda vezetésével, valamint a kassai múzeum igazgatóhelyettese, Grigorij Mihailovics Medveczký⁶ közreműködésével 2 sírt tártak fel, 1 további temetkezést pedig – sajnos kevésbé szakszerűen – ismét Kukla bontott ki. Ezeket felül további 2 halomsírt is feltártak és többször megfigyelhetők voltak egy őskori telep objektumai is.⁷ Az első bécsi döntés nyomán, mikor a Felvidék magyarlakta területeit visszacsatolták Magyarországhoz,⁸ a feltárást folytatásának kérdése is előtérbe került. Ennek előkészítése érdekében Fettich Nándor 1939. december 19–20-án a helyszínre utazott. Felkereste Menczer Tibor vármegyei főlevéltárost és Bornemissza Miklós alispánt, s megállapodott velük a kutatás finanszírozásáról és az előkerülő leletanyag elhelyezéséről. 20-án hármójukhoz csatlakozott báró Vécsey Ferenc is, és együttesen megtekintették az 1926/1937. évi feltárások területét, valamint a lelőhely egy, még kutatatlan részét. A kiszállás során a felszínen megfigyelhető kőpakolásos sírok elhelyezkedéséről Fettich

3 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 301–302; NEVIZÁNSKY 2010, 9; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 113–114; J. DANKÓ 2017, 50.

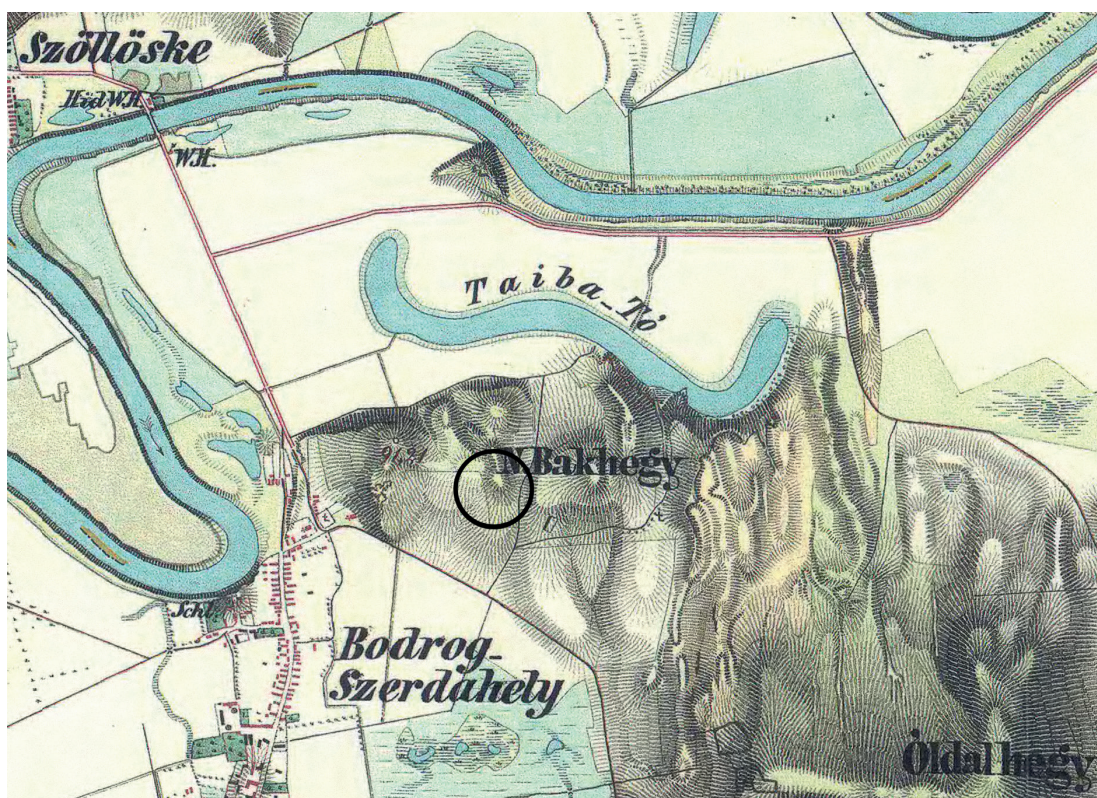
4 Kukla Kassán állomásozó törzstiszt volt századosi rangban, keresztnéve sajnos nem ismert. Az információt Nevizánszky Gábornak (AÚSAV) köszönöm.

5 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 302.

6 A Medveczký személyére vonatkozó adatokat Nevizánszky Gábornak (AÚSAV) köszönöm.

7 ERDÉLYI 1964, 20, 24, 27.

8 FODOR 1996a, 137; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 302.

1. kép. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén
 Figure 1: Bodrogszerdahely-Bálványdomb, the location of the archaeological site on the map of the number II military survey

vázlatrajzot is készített.⁹ A munka végül 1941. május 17. vagy 19.¹⁰ napján, Fettich Nándor, László Gyula és Méri István részvételével kezdődött el, ezen részt vett Malán Mihály antropológus is. A június 14-éig vagy 16-áig tartó időszak¹¹ alatt összesen 30 szelvényt nyitottak, melyekben további 9 sírt dokumentáltak.¹² Az 1926–1937 közötti feltárás a közelmúltban több publikáció témája volt,¹³ az 1941. évi ásatást pedig Erdélyi István közölte,¹⁴ míg az embertani anyagot a sírleírásokkal Malán Mihály ismertette.¹⁵ A temetőt szakdolgozatában dolgozta fel Dankó Katalin,¹⁶ a milicentenáriumi kiállítás kapcsán pedig Fodor István foglalta össze röviden.¹⁷ Mivel az 1926–1937 közötti feltárás leletanyaga jó minőségű rajzokon és színes fényképfel-

9 SZARKA 2003, 298, 5. J.

10 NEVIZÁNSZKY-KOŠTA 2009, 302; FODOR 1996a, 137.

11 FODOR 1996a, 137; NEVIZÁNSZKY-KOŠTA 2009, 302.

12 ERDÉLYI 1964.

13 NEVIZÁNSZKY 2010; NEVIZÁNSZKY-KOŠTA 2009; NEVIZÁNSZKY-KOŠTA 2012.

14 ERDÉLYI 1964; ERDÉLYI 1995.

15 MALÁN 1956.

16 DANKÓ é.n.

17 FODOR 1996a.

vételeken megfelelően tanulmányozható, így a jelen tanulmány illusztrációs anyaga az 1941. évi ásatás leleteiből mutat be válogatást.

SÍRLEÍRÁSOK

I/1926., 3/1937. sír¹⁸

Férfi.¹⁹ Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott. A sír az 1926. évi szakszerűtlen feltárás során – sajnos dokumentálás nélkül – csaknem teljesen megsemmisült. A sírban lócsontok is voltak, a DK-i szélén pedig kőpakolás volt megfigyelhető.

Mellékletei:

- 1–9. 5 db római és 4 db római/nyugat-európai vagy arab dirhemből készült,²⁰ két-két ponton átlukasztott ezüstdísz.²¹
- 10–12. 3 db vékony aranylemezke. A legnagyobb m.: 2,3x0,6 cm.²²
13. 1 db oválisra hajlított vékony aranylemezke. M.: 1,4x1,2 cm.²³
14. 1 db obszidián kovakő. M.: 2,4x1,8 cm.²⁴
- 15–20. 6 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 15–18. 4 db páncéltörő, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. H.: 9,8, 7,1, 13,2, ill. 5,3 cm.²⁵
19. 1 db talán rombusz alakú, nyakánál gyűrű alakú elemmel ellátott nyéltüskével rendelkező, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,5x3,3 cm.²⁶
20. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,2x2,8 cm.²⁷
21. 1 db tegezvasalás. H.: 3,9 cm.²⁸
- 22–23. 2 db vas szíjelosztó. M.: 5,1x4,8, ill. 3x2,3 cm.²⁹

18 A sír már 1926-ban előkerült, azonban feltárása ekkor csupán részlegesen történt meg, további, földben maradt részét 1937-ben bontották ki, ezért kapott mindkét ásatáson számot (NEVIZÁNSZKY 2010, 9).

19 A leírásban használt rövidítések: Csv. h. = csontváz hosszúsága, t. = tájolás, sm. = sírmélység, sh. = sírhossz, ssz. = sírszélesség, m. = méret, h. = hosszúság, átm. = átmérő, hv. = huzalvastagság, sz. = szélesség, Ssz. = S-vég szélessége, sz. átm. = szájtátmérő, f. átm. = fenéktátmérő.

20 NEVIZÁNSZKY 2010, 12.

21 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 343, TAB. 13.

22 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/7–9.

23 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/10.

24 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 7/4.

25 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/1–3, 5–6.

26 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/4.

27 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 11/4.

28 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/15.

29 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/18–19.

24. 1 db líra alakú kovácsoltvas csat. M.: 2,8x2,3 cm.³⁰
 25–43. Különböző vastörédékek, melyek között vaslemezek, vasalások, vaspálcák és egyéb vas-törédékek találhatók.
 44. 1 db hosszúkás vastárgy töredéke. M.: 2,8x2 cm.³¹
 45. 1 db karikáján túlhajló pecekkel ellátott, kerek vascsat. M.: 6,8x5 cm.³²
 46. 1 db vas csattüske. H.: 7,1 cm.³³
 47. 1 db kerek vas csatkarika. Átm.: 6,1 cm.³⁴
 48. 1 db vascsat (?) töredéke. M.: 4x3,8 cm.³⁵
 49. 1 db vaslánc (?) töredéke. M.: 3,2x2,2 cm.³⁶
 50. Sötétbarna színű selyemmaradványok. M.: 3,6x2,9, 3,4x3,1, 3x3, ill. 2,7x2 cm.

A sír 1937-ben feltárt leletei:

51. A sírgödör DK-i szélén volt 1 db merev, vékony, keskeny egyenes pengével és kerekded átmetszetű ólom nyéllal ellátott vasborotva/kés. H.: 14,5 cm.³⁷
 52. 1 db hatszögletű, három ponton átlukasztott ezüstlemez. M.: 2,6x2 cm.³⁸
 53–54. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszj számára téglalap alakú áttöréssel rendelkeznek, külön nyak nélkül csatlakoznak a lapos szárahhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 14x12,5, ill. 14,5x12 cm.³⁹
 55. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabló. A szájvasak végén található lyukba csatlakoznak U-alakú füleikkel a felső részükön spirális díszítésű, végeiken gombos kialakítású oldalpálcák és a fogószár karikái is. A szájvasak h.: 8,1, ill. 7,9 cm, az oldalpálcák h.: 12, ill. 11,8 cm.⁴⁰

II/1926. sír

Férfi (?). Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A sírban lócsontok is voltak. Bolygatott: a sírt szakszerűtlen módon, dokumentálás nélkül semmisítették meg.

Mellékletei:

30 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/13.
 31 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/12.
 32 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/22.
 33 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/17.
 34 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/20.
 35 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/21.
 36 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/11.
 37 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 7/6.
 38 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 7/5.
 39 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 7/1–2.
 40 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 7/3.

1. 1 db kovácsoltvas fokos bárd. Nyelének áttörése mellett 3 borda, pengéjének középrészénél pedig kisebb lyuk látható. M.: 16,5x14,9 cm.⁴¹
2. 1 db hosszúkás, egyik részén ovális, másikon háromszög átmetszetű vastárgy töredékei. A legnagyobb darab h.: 2,9 cm.⁴²
- 3–12. Különböző vastöredékek, melyek között vashuzal, vaslemez, vaspánt, vasszegecs és egyéb vastöredékek találhatók.
- 13–15. 3 db kovácsoltvas karika. Átm.: 5,4, 5,6, ill. 5 cm.⁴³
- 16–17. 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók.
16. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Bizonytalan alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 16,4x11,8 cm.⁴⁴
17. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 16,4x13,9 cm.⁴⁵
- 18–19. 2 db kovácsoltvas oldalpálcás zabla. Elvesztek.
20. 1 db tört, sodrott szájvasú, karikás zabla. A szájvasak végein lévő lyukakba csatlakoznak a nagyobb méretű karikák és egy-egy körte alakú karika. A szájvasak h.: 8,1, ill. 7,8 cm, a karikák átm.: 4,6, ill. 4,5 cm.⁴⁶
21. 1 db tört, sodrott szájvasú csikózabla. A szájvasak h.: 7,9, ill. 7,2 cm, a karikák átm.: 4,6, ill. 4,1 cm.⁴⁷

1/1937. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjai rendszertelenül feküdtek, *in situ* helyzetben csak a lócsontok egy része maradt meg. A váz bal oldalán helyezkedett el a ló Ny–K-i tájolású koponyája, mögötte pedig egymás mellett a lábcsontjai. A sírt – legalább részben – kövekből rakott halom borította, D-i és Ny-i oldalán pedig nagyobb kövek határolták.

Mellékletei:

1. A csontok között vékony, végeiken esetenként átlukasztott ezüstlemezek feküdtek. Sz.: 0,4–0,8 cm.⁴⁸

41 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 340, TAB. 10/3.

42 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 339, TAB. 9/14.

43 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 340, TAB. 10/4–6.

44 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 340, TAB. 10/7.

45 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 340, TAB. 10/8.

46 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 340, TAB. 10/2.

47 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 340, TAB. 10/1.

48 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 332, TAB. 2/1, 3–9.

2. Másodlagos helyen, a medence mellett volt 1 db, BÁLINT 1991 kategóriába nem besorolt típusú,⁴⁹ kisebb kéttagú csüngős aranyozott ezüstveret. A felső tag hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,9x1,6 cm.⁵⁰
3. A koponya bal oldalán volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló, lekerekített peremű, vállánál két kisebb fülel ellátott, korongolt agyagedény. Fülei magasságában, de azok által megszakítva hullámköteg, alatta ugyancsak hullám-, majd vonalköteg-díszítés látható. Alján küllős fenékbélyeg található. M.: 21 cm, sz. átm.: 10 cm, f. átm.: 8,4 cm.⁵¹
- 4–5. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszija számára fordított trapéz, illetve téglalap alakú áttöréssel rendelkeznek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve, 8, ill. 5 helyen a belső rész irányából átlukasztva. M.: 14,8x11,9, ill. 15x12,1 cm.⁵²
6. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasú, kovácsoltvas csikószabla. A szájas h.: 7,9 cm, a karkák átm.: 5,6, ill. 5,2 cm.⁵³

2/1937. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz csontjai hiányoztak. A sírgödör kőborítású volt, K-i végét kövekből rakott koszorú övezte. Bolygatott. Valószínűleg az elhunyt lábcsontjainak bal oldalán, a kőkoszorú közelében, a kövekből készült feltöltésen feküdt a ló Ny–K-i tájolású koponyája, mögötte pedig egymás mellett a lábak csontjai.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db szív alakú, aranyozott ezüst övveret. Felületükön gyöngyözött keretben félpalmettákból kialakított, „szív alakba írt palmetták” alkotta⁵⁴ növényi minta látható, hátoldalukon 3–3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,2x2 cm.⁵⁵
3. 1 db levél alakú, aranyozott ezüst övveret. Felületén gyöngyözött keretben félpalmettákból kialakított, „szív alakba írt palmetták” alkotta⁵⁶ növényi minta látható, alsó részének karéjában gömb alakú elem található. Hátoldalán egykor 3 szegecs helyezkedett el, mai állapotában másodlagos furatában egy szegecs található. M.: 2,5x2,4 cm.⁵⁷

49 BÁLINT 1991, 130.

50 FODOR 1996a, 139, 3. kép; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 332, TAB. 2/2.

51 FODOR 1996a, 139, 2. kép; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 338, TAB. 8/1.

52 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 331, TAB. 2/3–4.

53 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 331, TAB. 1/2.

54 BOLLÓK 2015, 237.

55 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 335, TAB. 5/8–9, 15/11–12.

56 BOLLÓK 2015, 237.

57 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 335, TAB. 5/7, 15/10.

- 4–11. 8 db levél alakú, a felszín lemélyített részén palmettafát megjelenítő mintával⁵⁸ díszített, hátoldalukon 3–3 szegeccsel ellátott ezüst övveret. 1 db másodlagosan átfúrt, a furatban elhelyezkedő szegeccsel. M.: 1,8x1,8, ill. 1,8x1,6 cm.⁵⁹
12. 1 db aranyozott ezüst, szakállas emberi arcot mintázó veret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 1,2x1 cm.⁶⁰
13. 1 db levél alakú, növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 1x0,9 cm.⁶¹
- 14–31. 18 db kerek, aranyozott ezüst rozettás veret, hátoldalukon 1 szegeccsel. Átm.: 0,9 cm.⁶²
- 32–34. 3 db levél alakú, növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 1,5x1,4 cm.⁶³
35. 1 db közepén áttört, kerek ezüstveret. Áttörését virág-, peremét gyöngyözött minta övezi, hátoldalán 2 szegecs található. Átm.: 1,4 cm.⁶⁴
- 36–38. 3 db háromágú, növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2–2 szegecs található, melynek ma mérhető hossza az egyik veret esetében a többiek kétszerese. M.: 1,6x1,1 cm.⁶⁵
39. 1 db aranyozott ezüst négyzetes veret. Középpontjából négyágú minta mutat a veret sarkaiban lévő háromágú növényi elemek középpontja felé. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 2,5x2,4 cm.⁶⁶
40. 1 db pajzs alakú, növényi mintával díszített bronzból öntött nagyszíjvég. Hátoldalán 4 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 5,3x1,5 cm.⁶⁷
41. 1 db pajzs alakú, lemélyedő mintával díszített, aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 3 elhajlított végű szeg található. M.: 2,2x1,1 cm.⁶⁸
- 42–44. 3 db pajzs alakú, inda nélküli félpalmettákkal díszített,⁶⁹ aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalukon 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 3,2x1,6 cm.⁷⁰
45. 1 db hosszúkás, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 2 szegecs látható, 2 ponton másodlagosan átfúrt. Hiányos. M.: 2,4x2,2 cm.⁷¹

58 BOLLÓK 2015, 401.

59 ERDÉLYI 1964, 228, VIII. T.; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 5/11–18, 15/2–9.

60 FODOR 2009, 101; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/1, 16/1.; BOLLÓK 2015, 5–6.

61 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/4, 16/3.

62 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/15, 16/14.

63 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/3, 5, 7, 16/2, 5, 7.

64 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/6, 16/6.

65 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 334, TAB. 4/6–8, 14/14–16.

66 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 334, TAB. 4/5, 14/17.

67 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 335, TAB. 5/19, 15/7.

68 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/11, 16/11.

69 BOLLÓK 2015, 241.

70 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 334, TAB. 4/9–11, 14/18–20.

71 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 335, TAB. 5/10, 15/1.

46. 1 db háromszög alakú, közepén kerek, kidomborodó áttört résszel rendelkező, két szélén 3–3 granulációt utánzó mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,6x2,1 cm.⁷²
- 47–48. 2 db áttört, aranyozott ezüstveret. Felső oldalán egyenes, közepén lemélyedő pálca alakú elem látható, melyet két kerek áttörés követ, a háromágú növényi mintában záródó veret középrészén. Hátoldalukon 3–3 szegecs található. M.: 1,8x1,7 cm.⁷³
- 49–52. A ló lábcsontjai alatt volt 4 db háromszög alakú, alsó felén áttört, spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal⁷⁴ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 3,1x2 cm.⁷⁵
- 53–54. A ló lábcsontjai alatt volt 2 db háromszög alakú, spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal⁷⁶ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3–3 szegecs található. M.: 3x1,9 cm.⁷⁷
- 55–56. 2 db háromágú aranyozott ezüstveret. Csepp alakú középpontjukból kétfelé nyíló, közepén levél alakú elemmel tagolt minta indul, míg alsó felükhöz deltoid alakú elem csatlakozik. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,1x2 cm.⁷⁸
- 57–49. 3 db háromágú aranyozott ezüstveret. Felső részükön kétfelé nyíló, közepén levél alakú elemmel elválasztott növényi minta, alsó részükön ugyancsak háromágú, de kisebb növényi minta látható. Hátoldalukon 3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,2x2 cm.⁷⁹
- 60–63. 4 db rombusz alakú aranyozott ezüstveret. Felületüket kereszt alakú minta osztja 4 részre, hátoldalukon 2–2 szegecs látható. M.: 1,8x1,2 cm.⁸⁰
- 64–66. 3 db téglalap alakú, ikerszárról induló hasított palmettákkal⁸¹ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4–4 szegecs található. M.: 2,9x2 cm.⁸²
- 67–69. 3 db téglalap alakú aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4–4 szegecs található. M.: 1,8x1,7 cm.⁸³
70. 1 db líra alakú, aranyozott ezüstcsat. M.: 2,7x1,9 cm.⁸⁴

72 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 333, TAB. 3/9, 14/8.

73 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 334, TAB. 3/13–14, 14/12–13.

74 BOLLÓK 2015, 235.

75 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 335, TAB. 5/1–4, 15/13–16.

76 BOLLÓK 2015, 235.

77 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 335, TAB. 5/5–6, 15/17–18.

78 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 333, TAB. 3/7–8, 14/6–7.

79 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 333, TAB. 3/10–12, 14/9–11.

80 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/13–14, 16–17, 14/12–13, 15–16.

81 BOLLÓK 2015, 248.

82 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 333, TAB. 3/1–3, 14/1–3.

83 ERDÉLYI 1964, 228, VIII. T.; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 334, TAB. 3/4–6, 14/4–5.

84 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/8, 16/8.

71. 1 db aranyozott ezüst függesztőveret. Felületén aranyozott háttérű szabad indaszárban végződő félpalmetták⁸⁵ alkotta növényi minta látható, hátoldalán szegecses helyezkedtek el, egy helyen másodlagosan átfúrva, a furatban egy szegeccsel. M.: 5,3x2,3 cm.⁸⁶
- 72–93. 22 db félgömbfejű ezüstveret, hátoldalukon 1–1 szegeccsel. Átm.: 1–1,1 cm.⁸⁷
94. 1 db levél alakú, növényi mintával díszített aranyozott ezüst lószerzőveret. Hátoldalán 5 szegecs található. M.: 7x6 cm.⁸⁸
- 95–96. 2 db levél alakú, közepén áttört, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst lószerzőveret. Hátoldalukon 5 szegecs található, egyiknek megmaradt a vörösréz hátlapja is. M.: 4,1x3,6 cm.⁸⁹
- 97–98. 2 db kerek, közepén áttört, aranyozott ezüstfalera. A kisebbik példány felületén háromágú forgóalakzatba rendeződő félpalmetták⁹⁰ alkotta minta látható, hátoldalukon 4 szegecs helyezkedik el. Mindkettő másodlagosan átfúrva, egyikben egy szegecs is található. Átm.: 3, illetve 3,8 cm.⁹¹
99. 1 db levél alakú, szélével párhuzamosan legalább 4 ponton, középrésze felé pedig legalább további öt ponton átlukasztott ezüstlemez. M.: 2x1,7 cm.⁹²

Túlnyomórészt a 2/1937. sírhoz sorolható tárgyak:

100. 1 db téglalap alakú, két sarkán átlukasztott, derékszögben meghajlított ezüstlemez. M.: 2,2x2,1 cm.⁹³
101. 1 db bronzlemeztöredék.
102. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélő, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,3x1,8 cm.⁹⁴
103. 1-1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabra fele. A szájvas végén lévő lyukak közül a belsőbe kapcsolódnak füleikkel a kerek átmetszetű, végein gombos kialakítású, spirális mintával díszített oldalpálcák. A szájvasak h.: 11,6, illetve 11,2 cm, az oldalpálcák h.: 12,9, illetve 13,2 cm.⁹⁵ A két fél zabra egykor valószínűleg összetartozott.⁹⁶
- 104–108. 5 db vaslemeztöredék. A legnagyobb darab m.: 2,7x2,2 cm.

85 BOLLÓK 2015, 233.

86 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/2, 16/4.

87 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 333, TAB. 3/15–16.

88 FODOR 2009, 60; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/9, 16/9.

89 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 334, TAB. 4/1–2, 14/21.

90 BOLLÓK 2015, 235.

91 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 334, TAB. 4/4, 14/23.

92 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/10, 16/10.

93 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 341, TAB. 11/2.

94 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 341, TAB. 11/4.

95 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 311, 341, TAB. 11/5.

96 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 311.

109. 1 db vaskarika. Átm.: 4,4 cm.⁹⁷
 110. 1 db szögletes átmetszetű vasszeg. H.: 1,2 cm.
 111. 1 db vasszegecs- (?) -töredék. H.: 0,6 cm.
 112–115. 4 db vastöredék.
 116–121. 6 db vaspánt, illetve vaspánttöredék. A legnagyobb m.: 5,8x0,4 cm.
 122. 1 db vasszalag. M.: 3,9x0,3 cm.
 123–134. 12 db vaspálca, illetve vaspálca töredék. A legnagyobb m.: 4,1x0,3 cm.
 135. 1 db hengeres vastöredék. M.: 1,8x0,7 cm.
 136–142. 7 db vastöredék, ebből az egyiken hozzákorrodálódott textillenymomat látható. A legnagyobb m.: 3,1x1,2 cm.

1. sír

Gyermek. Csv. h.: 80 cm, t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: ? szs.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a lábak csontjai térdben keresztezték egymást, felül volt a jobb. A sírgödör ovális aknasír volt, lefedve nagyobb kövekkel, alattuk pedig a váz irányába egyre csökkenő méretű kövek helyezkedtek el. A kőborítás kb. 35–40 cm vastagságú volt. Bolygatott. Állatjárás mozdította ki az alsó állkapcsot és néhány bordát. Megjegyzés: a sírföldben őskori obszidiántöredék és állatcsontok voltak.

Mellékletei:

- 1–2. A bal kulcscsontnál és a jobb felkarcsont alsó vége és a bordák között volt 2 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók.
 1. 1 db kékeszöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy. M.: 1,3x1 cm.⁹⁸
 2. 1 db szürke színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú opak szemesgyöngy, kereszteződő fehér színű hullámvonallal, annak közein fekete sávval övezett fehér közepű, piros alapon fehér sugaras mintákkal díszítve. M.: 1,3x1,1 cm.⁹⁹
 3. A bordák felett 5 cm-rel és a sír aljánál 12–15 cm-rel magasabban állatcsontok feküdtek.

2. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 77 cm, sh.: 240 cm, szs.: 59–92 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak. A lábcsonatok végeitől 20 cm-re, a sírfenéknél 15 cm-rel magasabban feküdt a ló É–D-i tájolású koponyája és 4 lábcsontra. A sír felett rendezetlenül nagyobb kövek helyezkedtek el, alattuk pedig további apróbb kövek voltak egy összesen 20–40 cm-es, földdel kevert rétegben, egészen a váz szintjéig. Megjegyzés: a köves rétegben őskori agyagedény töredékek és csontok voltak.

⁹⁷ NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 341, TAB. 11/1.

⁹⁸ ERDÉLYI 1964, 224, IV. T/10.

⁹⁹ ERDÉLYI 1964, 224, IV. T/10.

Mellékletei:

- 1–2. A jobb kulcscsont felett és a sírban ismeretlen helyen volt 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén elhegyesedő bronz huzalkarika. Átm.: 2,1–2,1 cm, hv.: 0,18–0,18 cm.¹⁰⁰ (1. tábla 1–2.)
3. A medence jobb oldalán volt 1 db háromszög átmetszetű pengével, a hát vonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 8,1x1 cm.
4. A kés felső végénél volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 6,7x3,5 cm.¹⁰¹ Elveszett.
- 5–6. A csiholó mellett volt 2 db barna színű kovakő. M.: 3x2,2, ill. 2,1x1,8 cm.¹⁰²
7. A bal combcsont alsó végének külső oldalán volt 1 db kutya átfúrt *caput femorisa*.¹⁰³ Átm.: 2 cm.¹⁰⁴
8. A jobb combcsont alsó részének külső oldalán volt 2 db íjmarkolatlemez. A nagyobbik m.: 8,8x3 cm.
9. A jobb láb csontjai mellett, 78 cm hosszúságban tegez famaradványai és vasveretei feküdtek. A legnagyobb h.: 13 cm, a pánt h.: 16,1 cm.¹⁰⁵
- 10–17. A tegezvasalások között volt 8 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 10–12. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9x2,6 cm, 8,8x2,5 cm, ill. 5,6x2,5 cm.
13. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,1x2,4 cm.¹⁰⁶
- 14–17. 4 db bizonytalan típusú, kovácsoltvas nyílcsúcs.
- 18–19. A bal lábszárcsontok külső oldalán, füleikkel a csontok irányába, részben a szárkapocscsonton és egymáson feküdt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszíz számára fordított trapéz alakban áttörtek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos szaraihoz. Talpalójuk ívelt, két szélén bordával erősítve. M.: 14,5x12,3, ill. 14,4x12 cm.¹⁰⁷
20. A kengyelek talpalójánál volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,1x5 cm.¹⁰⁸
21. A felső kengyel alatt volt szájvasával 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú, kovácsoltvas csikózábla. Egyik karikája „D” alakú, a másikonál lényegesen kisebb. A szájvasak h.: 8,8–8,8 cm, a karika átm.: 5,7 cm, a másik m.: 2,1x1,9 cm.¹⁰⁹

100 ERDÉLYI 1964, 224, IV. T.

101 ERDÉLYI 1964, 224, IV. T.

102 ERDÉLYI 1964, 224, IV. T.

103 VÖRÖS 1990, 128.

104 ERDÉLYI 1964, 224, IV. T.

105 ERDÉLYI 1964, 224, VI. T/3.

106 ERDÉLYI 1964, 224, IV. T.

107 ERDÉLYI 1964, 224, VII. T.

108 ERDÉLYI 1964, 224, VII. T.

109 ERDÉLYI 1964, 224, VII. T.

3. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya kissé jobbra fordult volt. Mindkét alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek, a jobb erőteljesebben behajlítva, a keresztcsonton. Megjegyzés: a sírt közepes méretű kövek fedték, egy apró kövekkel kevert 30 cm-es földréteg húzódott váz csontjai felett 10 cm magasságig. Egy kő az elhunyt bal lábának csontjai mellett, a csontok szintjén is megfigyelhető volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetsetű, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű ezüst huzalkarika. M.: 2,4x2,1 cm, hv.: 0,22 cm. (1. tábla 3)
2. A medence jobb oldala mellett – részben a szablya ellenzője alatt¹¹⁰ – veretes tarsoly díszei helyezkedtek el. Az alkarcsontok mellett volt 1 db levél alakú ezüstveret, növényi mintával díszítve, hátoldalán 3 szegecs található. M.: 1,8x1,2 cm. Alatta volt 1 db rókafejet¹¹¹ utánzó bronzveret, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 1,6x1,4 cm.¹¹² A veretek sorában feküdt 1 db ovális bronzbújtató. M.: 2x1 cm. Részben a szablya ellenzője alatt helyezkedett el a négyzetes, díszített bronz bujtatóveret (középpont köré szerveződő 4 szív alakba írt palmettával¹¹³) és bujtatófül. Hátoldalukon 8, ill. 3 szegecs található. M.: 4,6x4,6 cm. Az előbbi felett, az utóbbin áthúzva futott a függesztőszíj veretsora, mely 12 db veretből állt,¹¹⁴ ebből 11 db (?) téglalap alakú, szalagmintás és 1 db téglalap alakú, díszítetlen (?) bronzveret, mindegyik hátoldalán 3–3 szegeccsel. M.: 1,3x1,1 cm. Ezek sorát 1 db pajzs alakú, szalagfonattal díszített, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott szíjvég zárta. M.: 2,7x1,1 cm. A medence széle mellett, a tarsoly egykori felső sarkának megfelelő helyen¹¹⁵ elszíneződés volt látható.
- 3–4. A jobb combcsont felső részének külső oldalán, a szablya mellett volt hegyével a lábak irányába mutató helyzetben, illetve a sírban ismeretlen helyen 1–1 db kovácsoltvas kés. Az egyik kés pengéje háromszög átmetsetű, háta irányában csúcsba fut, nyéltüskéje a penge középvonalában található. M.: 7,8x1 cm. A másik elveszett.¹¹⁶
5. A medence mellett, részben a tarsolyveretek alatt volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: kb. 7x2,6 cm.¹¹⁷
6. Ugyanott volt 1 db szürke színű kovakő. M.: 2x1,6 cm.
7. Ugyanott volt 1 db barna színű fenőkő. M.: 3,6x2,5 cm.¹¹⁸

110 DIENES 1964, 93.

111 DIENES 1972, 55; BOLLÓK 2015, 344.

112 LÁSZLÓ 1944, 273, 54. KÉP; ERDÉLYI 1964, 222, II. T.; DIENES 1972, 55, 20. KÉP

113 BOLLÓK 2015, 275.

114 DIENES 1964, 93.

115 DIENES 1964, 93.

116 ERDÉLYI 1964, 224, VIII. T/2.

117 ERDÉLYI 1964, 225, V. T.

118 ERDÉLYI 1964, 224, V. T.

8. Markolatával a medence jobb oldalától indulóan, a láb csontjaival párhuzamosan helyezkedett el 1 db kovácsoltvas szablya, hegyével a lábak irányába, élével kifelé mutató helyzetben. Enyhén ívelt pengéje alsó részén mintegy 20 cm hosszú fokéllal ellátva, markolata éle irányába hajlik. Ellenzője csónak alakú, gömbös végződéssel. Néhol megmaradt a szablya fatokjának maradványa, továbbá pengéjének alsó harmadában, annak hátoldalánál 1 db kétágú, 2 db szegeccsel ellátott vas függesztőfül is. A szablya h.: 81 cm, az ellenző h.: 9 cm, a penge sz.: 2,75–2,5 cm, a függesztő m.: 5x4,3 cm.¹¹⁹
9. A jobb felkarcsont belső oldalán és a bordák szélén, valamint a lábfejek csontjai között keresztben – kis részben az itt fekvő kengyel szára alatt (?) –, illetve a jobb lábfej csontjaival párhuzamosan – utóbbi esetében az itt lévő kengyel felett – íj markolat- és végcsontjai helyezkedtek el. A legnagyobb h.: 27 cm. (2. tábla 3.)
10. A bal comb- és lábszárcsontok belső oldalán, valamint a medence alsó részén – részben kimozdult helyzetben – tegez vasveretei és csontlemezei helyezkedtek el, összefüggően 75 cm hosszúságban. A legnagyobb h.: 18,3 cm.¹²⁰
- 11–15. Részben a tegezvasalások között, illetve a keresztcsonton és a bal combcsont középső részén összesen 5 db nyílcsúcs feküdt, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 11–13. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,5x1,8, 8,8x2,5, ill. 8,4x3,6 cm. (2. tábla 2.)
14. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,5x2,8 cm.
15. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott nyílcsúcs. M.: 7,8x2,4 cm.¹²¹
- 16–17. A lábszárcsontok alsó végei között és a jobb lábfej csontjai alatt, füleikkel a bal láb irányába mutató helyzetben volt 1–1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap, illetve trapéz alakú füleik, melyeket a kengyelszíz számára téglalap alakban áttörtek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 14,5x12,3, ill. 14,4x12 cm.¹²² (2. tábla 6.)
18. 1 db téglalap alakú, hosszanti oldalain ívelt, karikáján kissé túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,1x4 cm.¹²³ (2. tábla 5.)
19. A lábszárcsontok között lévő kengyel felett volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 8,4, ill. 8,6 cm, a karikák átm.: 5,8, ill. 5,7 cm.¹²⁴ (2. tábla 4.)

119 ERDÉLYI 1964, 225, 228, V, VIII. T.

120 ERDÉLYI 1964, 225, 228, V, VIII. T.

121 ERDÉLYI 1964, 224, III. T/1–5.

122 ERDÉLYI 1964, 224, VII. T/4–5.

123 ERDÉLYI 1964, 224, VII. T/3.

124 ERDÉLYI 1964, 224, VII. T/2.

4. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya enyhén balra billent, az állkapocs leesett. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. Bolygatott. Állatjás mozdította ki a bal alkar és kézfej, továbbá az egyik térdkalács és a lábfejek csontjait. Megjegyzés: a sírt kövek borították, de csupán kisebb méretűek.

Mellékletei:

- 1–10. A jobb kulcscsont végétől indulva, a nyakcsigolyák alatt, a bal felkarcsont középső részéig húzódnó sávban – melyben több helyen bőrmaradványok is megfigyelhetők voltak – feküdt előlapjával lefelé fordulva 10 db kerek, középrészén árkolt, aranyozott sávval díszített ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. Átm.: 1,6 cm. (1. tábla 17.)
- 11–22. A nyakcsigolyákat félkörben övezve helyezkedett el 12 db kisebb BÁLINT 1991, Ie típusú,¹²⁵ kéttagú csüngős aranyozott ezüstveret. A felső tagok hátoldalán 2 fül látható. M.: 3,7x1,5 cm. (1. tábla 19.)
- 23–37. A kéttagú csüngős veretek felső tagjainál volt 15 db levél alakú, szélén gyöngyözött keretezésű, árkolt mintával övezett, kidomborodó középrészén aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 fül látható. M.: 1,4x1,3 cm.¹²⁶ (1. tábla 18.)
38. A nyakcsigolyák bal oldalánál – a kerek veretek között¹²⁷ – volt 1 db bronz fülesgomb. H.: 1 cm.¹²⁸
39. Valószínűleg másodlagos helyzetben a bal combcsont alsó része felett – eredetileg bizonyára a bal alkarcsontokon – volt 1 db kerekded, végein átlukasztott, vékony ezüstpánt.¹²⁹ M.: 8,1x6,6 cm, sz.: 0,6 cm. (1. tábla 22.)
40. A jobb alkarcsontok középrészénél voltak 1 db kerekded bronzpánt töredékei. A legnagyobb h.: 4,4 cm.¹³⁰
- 41–42. A veretek környezetében és a sírban másutt szövet- és bőrmaradványok voltak.
43. A koponyatető mögött 25 cm-re volt 1 db állatcsont.

5. sír

Gyermek. Csv. h.: 100 cm, t.: Ny-K, sm.: 72 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott: a váz lábfejeinek csontjait az 1937. évi ásatások során semmisítették meg. Mindkét alkar és kéz csontjai

125 BÁLINT 1991, 126.

126 NEVIZÁNSZKY-KOŠTA 2009, 324, OBR. 11.

127 DANKÓ é.n., 44.

128 ERDÉLYI 1964, 228, VIII. T/4.

129 ERDÉLYI 1964, 224, IV. T/11.

130 MNM R. A. H.169.

a medencén feküdtek. Megjegyzés: a sírt közepes méretű kövek borították, melyek a váznál 20–25 cm-rel magasabban helyezkedtek el.

Mellékletei:

- 1–12. A nyakcsigolyákon és a bal kulcscsont környékén volt 12 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 1–8. 8 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közepén egy-egy kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,2x0,8, 1,4x0,9, 1,3x0,8, 1,3x0,8, 1,2x0,8, 1,3x0,8, 1,3x0,9, ill. 1,3x0,8 cm.¹³¹ (1. tábla 9–16.)
- 9–12. 3 db fekete és 1 db piros gyöngy. Őrzési helyük ismeretlen.¹³²
13. A jobb oldali alsó bordákon volt 1 db rovátkolást utánzóan öntött díszítésű bronz fülesgomb. H.: 1,2 cm.¹³³ (1. tábla 21.)
14. A bal combcsont felső részén volt 1 db bronzlemez. M.: 1,3x0,9 cm.¹³⁴
15. A jobb kulcscsonton feküdt élével a koponya irányába 1 db kovácsoltvas fokosbalta, melynél megmaradt a nyél kisebb famaradványa is. M.: 10,8x3,5 cm.¹³⁵ (2. tábla 1.)
16. A bal lábszárcsontok felső része és az állatcsont között volt 1 db ismeretlen funkciójú, hosszúságú vastárgy töredéke. M.: 3x0,9 cm.¹³⁶
- 17–19. A medence jobb oldalán, az alkarcsontokkal párhuzamosan, a bal lábszárcsontok felső része mellett volt 3 db állatcsont.

6. sír

Gyermek. Csv. h.: 86 cm, t.: Ny–K, sm.: 51 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb láb csontjai térdben kissé behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A bal alkar csontjai hiányoztak. Megjegyzés: a sírgödör felett közepes nagyságú kövek feküdtek, alattuk pedig 10–15 cm vastag, kisebb kövekkel és őskori leletekkel kevert földréteg volt.

Mellékletei:

- 1–5. A koponya alatt, a bal felkarcsont alsó végénél és a medence jobb oldala mellett volt 5 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1. 1 db szürke színű, négyágú hasáb alakú, sárga-vörös-sárga színű sávokból álló fenyőmintával díszített üveggyöngy. M.: 1,9x1,7 cm. (1. tábla 4.)

131 ERDÉLYI 1964, 223, III. T.

132 A leletek hasonlósága alapján lehetséges, hogy ezek az eredeti leírásban a 6. sír gyöngyeire vonatkoznak. Ezt támaszthatja alá, hogy Dankó Katalin szakdolgozatában sem szerepelnek.

133 ERDÉLYI 1964, 224, VIII. T/5.

134 MNM R. A. H.169.

135 ERDÉLYI 1964, 223, III. T.

136 MNM R. A. H.169.

2. 1 db piros színű, lapított gömb alakú, oldalán 3 fehér alapon 4 piszkosfehér sugaras mintával díszített, kidomborodó virágszemmel ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,3x1 cm. (1. tábla 5.)
- 3–5. 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 kidomborodó, vörös színű bevonattal ellátott szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,3x0,9, 1,3x0,9, ill. 1,3x0,8 cm.¹³⁷ (1. tábla 6–8.)
6. A koponya orrcsontja előtt volt 1 db középrészén árkolt, aranyozott sávval díszített kerek ezüstveret. Hátoldalán 1 szegecs található. Átm.: 1,3 cm.¹³⁸
7. Az alsó csigolyákon volt 1 db rombusz alakú, aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 2 szegecs látható, ezek letérése után másodlagosan átfúrták. M.: 1,8x1,3 cm.¹³⁹ (1. tábla 20)
8. A bal combcsont alsó végére merőlegesen, a másik láb csontjai irányába mutató helyzetben volt 1 db állatsont.

7. sír

Gyermek. Csv. h.: 70 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A sírgödör kövekkel volt kirakva, illetve részben kisebb kövek fedték. Bolygatott. Állatjásról mozdította ki a csontokat. Megjegyzés: a sírföldben őskori agyagedény- és állatsonttöredékek voltak.

Mellékletei:

1. A koponyatető mögött volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű bronz huzalkarika. M.: 2,7x2,3 cm, hv.: 0,16 cm.¹⁴⁰
2. Ugyanott volt 1 db U-alakú szemekből fonott ezüstlánc több darabja. H.: 23 cm.¹⁴¹
3. Ugyanott voltak 1 db ólomlemez töredékei. A legnagyobb m.: 1,7x1 cm.
4. A koponya mögött, annak bal oldalán volt álló helyzetben 1 db sárgásbarna színű, homokkal és aprókavicszal soványított, kissé kihajló peremmel ellátott, oldalán két bekarcolt hullám-, alatta pedig csigavonallal díszített, kézikorongolt agyagedény. M.: 10,5 cm, sz. átm.: 9,2 cm, f. átm.: 7,8 cm.¹⁴²

8. sír

Férfi. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: 78 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal láb csontjai kissé kifelé hajló helyzetben voltak. A váz felett, a feltárás kori járósinttől kezdve nagyméretű, alattuk pedig kisebb kövek feküdtek, mintegy 48 cm vastagságban, a váz felett 30 cm-re szűntek meg.

137 ERDÉLYI 1964, 226, VI. T.

138 ERDÉLYI 1964, 223, VIII. T.

139 ERDÉLYI 1964, 223, VIII. T.

140 ERDÉLYI 1964, 226, VI. T.

141 ERDÉLYI 1964, 226, VI. T.

142 MNM R. A. H.171.

Bolygatott. Az alsó állkapocs a bal kulcscsont külső végénél volt.

Mellékletei:

1. A bal lábszárcsontok alsó részénél volt, hegyével a lábfej csontjai felé, 1 db háromszög átmet-
szetű pengével ellátott, háta irányában csúcsba futó, a penge középvonalában lévő nyéltüs-
kével ellátott kovácsoltvas kés, a tok famaradványaival.. M.: 12,3x1,4 cm.¹⁴³ (1. tábla 25.)
2. A kés nyéltüskéjénél volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 7,3x3,1 cm.¹⁴⁴ (1. tábla 23.)
3. Ugyanott volt 1 db barna színű kovakő. M.: 2,8x2,5 cm.¹⁴⁵ (1. tábla 24.)

9. sír

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 52–63 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak: a jobb erőteljesebben, így a kézcsontok a csigolyákon, míg a bal enyhébben, így a kézcsontok a medence szélén feküdtek. Megjegyzés: a váz „közvetlenül a sziklán” feküdt,¹⁴⁶ mely egy természet alkotta sziklaképződmény volt, annak egyenetlensége miatt azonban a lábak csontjai magasabb helyen voltak, mint a koponya.¹⁴⁷ A mellkas csontjai felett volt 1 nagyobb szikladarab, a váz felett azonban csupán apró kövek voltak a sírföldben.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek az 1937-es ásatásból:

1. 1 db kerek, közepén áttört, körben szélére támaszkodó félköríves mintákkal díszített ezüst-
veret. Hátoldalán 4 szegecs található. Átm.: 2 cm.¹⁴⁸
- 2–3. 2 db kerek, kissé domború, két-két ponton átlukasztott ezüstlemez. Átm.: 2,1 cm.¹⁴⁹
4. 1 db ólomgomb. Elveszett.
5. 1 db íj markolatának csontborítása. M.: 11,4x2,8 cm.¹⁵⁰
6. 1 db szürkésfekete színű, homokkal és csillámmal soványított, korongolt agyagedény, kihajló,
lekerekített peremmel ellátva. Testét nyaka alatt indulóan csaknem az aljáig sűrűn bekar-
colt vonalas díszítés borítja, melyet a felső részén csaknem függőlegesen bekarcolt vonalkö-
tegek egészítenek ki. M.: 13,6 cm, sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 7,8 cm.¹⁵¹

143 ERDÉLYI 1964, 224, VIII. T/3.

144 ERDÉLYI 1964, 223, III. T.

145 ERDÉLYI 1964, 223, III. T.

146 ERDÉLYI 1964, 27.

147 DANKÓ é.n., 33.

148 ERDÉLYI 1964, 226, VIII. T.; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 336, TAB. 6/12.

149 ERDÉLYI 1964, 226, VIII. T.; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 337, TAB. 7/8–9.

150 ERDÉLYI 1964, 223, VI. T.; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 337, TAB. 7/7.; BÍRÓ 2013, 393.

151 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 338, TAB. 8/3.

7. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavással ellátott, kovácsoltvas csikózábla. A szájjvasak h.: 9, ill. 7,3 cm, a karikák átm.: 4,7, ill. 4,4 cm.¹⁵²
8. 1 db vaskés, mely a XII. szondából került elő. Nem azonosítható.
9. 1 db bronzveret, mely a XII. szondából került elő. Nem azonosítható.
10. 1 db két félből álló öntött bronzpityke. Nem azonosítható.

A temető leletei között szerepel az MNM Régészeti Tárában található alábbi tárgy is:

1. 1 db kerek fejjel, majd összeszűkülő nyak után lapos tagban záródó bronzgomb (?). M.: 1,7x1,3 cm.

A TEMETŐ ÉRTÉKELÉSE

A temető 1926-ban és 1937-ben feltárt sírjairól sajnos nagyon kevés adattal rendelkezünk,¹⁵³ az 1941-es ásatáson ugyanakkor a feltárt 9 sír esetében a vázak és a mellékletek elhelyezkedését a Méri István által készített csontvázlapokon rögzítették,¹⁵⁴ egyben több részletrajzot is készítve,¹⁵⁵ míg az ásatási jelentés László Gyula munkája volt.¹⁵⁶ Sajnos ezek azonban számomra nem bizonyultak elérhetőnek, így hiányuk természetes módon érződik a sírleírásoknál.

A temetőben 13 sír előkerüléséről vannak adataink, azonban egyes szórványleletek további sírokra utalnak, így a temető sírjainak száma 17+? lehet.¹⁵⁷ Az 1926. és 1937. évi feltárásokról összesítő térkép nem ismert, így nem ismerjük azt sem, hogy az 1937. évi gazdag leletanyagú sírok hol helyezkedtek el.¹⁵⁸ Mivel azonban az 1941. évi kutatás 1. sírja az 1937-es ásatásokhoz csatlakozott,¹⁵⁹ így azokat valószínűleg a temető É-i szélénél lokalizálhatjuk.¹⁶⁰ A korábbi feltárások közül Jiří Neustupný ásatásának nyomai legalább részben az 1941. évi feltárás során még megfigyelhetők voltak, ezt a megközelítőleg É–D-i irányú szabálytalan sávot, melynek D-i felén egy halomsír helyezkedett el,¹⁶¹ jelzi is az 1941-es ásatásról készült összesítő térkép (2. kép). Láthatóan a megkutatott részt figyelembe véve jelölték ki azt a 32 szondát, melyek további 9 sírt rejtettek. Ezek közül azonban az 5. számú temetkezést már 1937-ben megtalálták, hiszen a sír K-i végét bolygatva a váz lábfejeinek csontjait ekkor megsemmisítették.¹⁶² Ma már meg-

152 ERDÉLYI 1964, 224, VI. T/1.; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 341, TAB. XI/7.

153 NEVIZÁNSZKY 2010, 9.

154 MNM R.A. 4.B.I.

155 MNM R.A. 4.B.I., 93.B.II.

156 MNM R.A. 93.B.II.

157 NEVIZÁNSZKY 2010, 13.

158 ERDÉLYI 1964, 27; ERDÉLYI 1995, 78.

159 ERDÉLYI 1964, 18.

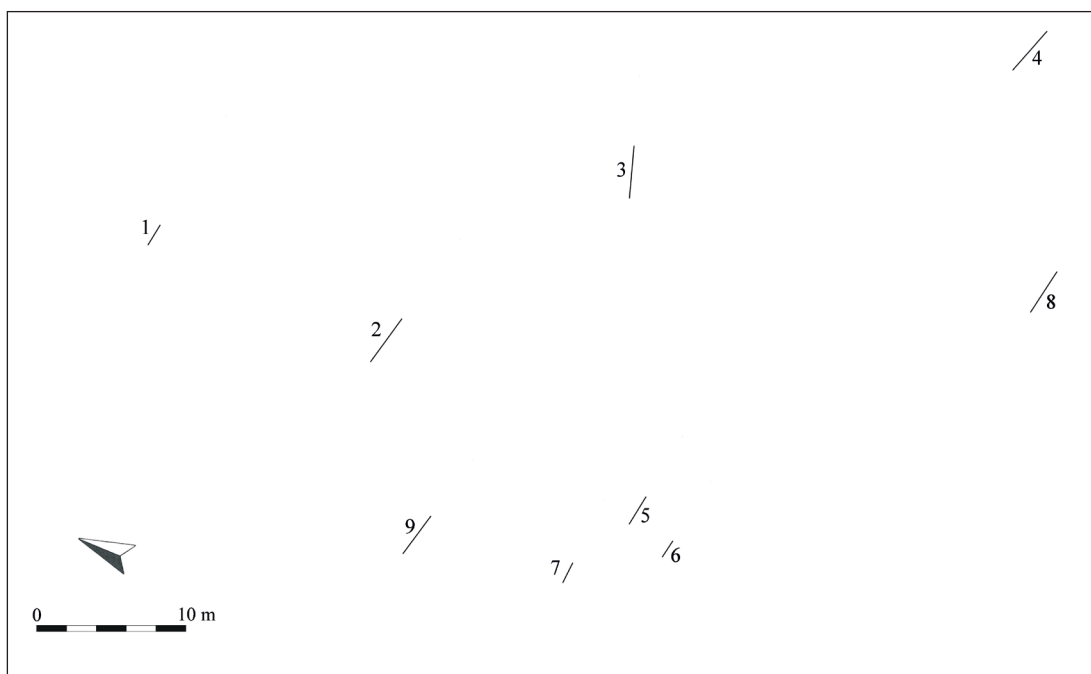
160 NEVIZÁNSZKY 2010, 10.

161 NEUSTUPNÝ 1959.

162 ERDÉLYI 1964, 24.

2. kép. Az 1941. évi feltárás összesítő térképe
 Figure 2: Summary map of the excavation of 1941

3. kép. Az 1941. évi feltárás temetőtérképe

Figure 3: The map of the cemetery of excavation of 1941

válaszolhatatlan kérdés, hogy miért nem tárták fel ezt akkor teljesen. Ugyancsak bizonytalan, hogy azok a leletek, melyek az 1937. évi ásatásból maradtak vissza,¹⁶³ pontosan hol kerültek elő. Ismert továbbá, hogy a XII. és a XVII. szelvényből is kerültek elő szórványleletek, ebből a XVII. esetében az előkerült bronzszegecs elvileg a 4. vagy a 8. sírból is származhatna, míg a XII. szelvényből előkerült bronzveret és kés talán csak a távolabbi 3. sírral – vagy egy feltáratlanul maradt/elpusztult temetkezéssel – hozható talán kapcsolatba. A temető így valószínűleg nem tekinthető teljesen feltártnak, hiszen a 4. és a 8. számú síroktól keletre, illetve délre csupán néhány méteres területre terjedt ki a kutatás; ez talán nem a terepviszonyok kényszerítő erejére vezethető vissza. A lelőhelyet 1969. szeptember 10-én Dankó Katalin járta be, ekkor azonban a felszínen csak őskori leleteket talált. Ugyanakkor Prónyai Józsefné helybeli lakostól megtudta, hogy a Bálványdombon „sok sírt találtak, cserepeket, lószerszámokat” is.¹⁶⁴ Sajnos ebből azonban nem derül ki, vajon 1941 után is kerültek-e még elő 10. századi leletek.

A sírok közül a 1–2. és az 5–6. elhelyezkedése kirajzolhat egy szabályosabb sort, ugyanakkor a többi nem utal sorokra, így valóban nem tekinthető szabályos sorokba rendeződő sírok alkotta temetőnek.¹⁶⁵ (3. kép)

Az elhunytak között 6 férfi, 2 nő, 4 gyermek és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy sírja ismert. Malán Mihály 3 váz koponyáját vizsgálta, ebből egy 30–40 (vagy

163 ERDÉLYI 1964, 27; ERDÉLYI 1995, 78.

164 DANKÓ é.n., 11, 7. J.

165 ERDÉLYI 1964, 27; ERDÉLYI 1995, 78.

pontosabban 29–33¹⁶⁶) éves férfi északi, kelet-balti és gyenge mongolid, egy 40–50 éves férfi kelet-balti vagy Cro-Magnon B, egy 20–25 éves férfi (?) pedig pamiri-fergánai-turáni típus jegyeit mutatta.¹⁶⁷ Két koponyán – ebből az egyik a 30–40 éves korban elhunyt férfié – jelképes trepanáció volt megfigyelhető.¹⁶⁸ Éry Kinga vizsgálatai a 2., 3. és 8. (?) sírba temetett személyek esetében a koponyák kifejezett szélességére mutattak rá,¹⁶⁹ Fóthi Erzsébet pedig a 3. sírba temetett férfi koponyájának brachykran csoportba tartozására utalt.¹⁷⁰

A temetőt egy köves, kavicsos, sziklás altalajú területen nyitották,¹⁷¹ ahol sokáig kavicsbánya is működött, a vulkanikus kőzetet bányászták.¹⁷² A környezet kínálta adottságokat a korábbi korszakok itt élt embere is kihasználta, mutatja ezt a temető szélénél feltárt 2 kőpakolásos halomsír is.¹⁷³ A helyszín kiválasztása bizonyára nem a véletlen műve volt a 10. századi közösség esetében sem, ez így természetes módon befolyásolta a sírok és a temető jellegét, s egyben biztosította is annak kialakításához a feltételeket. A kutatás ugyanakkor némiképp megosztott a sírokban megfigyelt kövek értékelésével kapcsolatban, hiszen a szokás nem számított elterjedtnek a korszak sírjainál,¹⁷⁴ így felmerült a kövek egyszerű véletlennek tulajdonítható sírba kerülésének lehetősége is.¹⁷⁵ Ma már nehéz lenne kétséget kizáróan eldönteni, hogy valamiért a közösség kifejezetten ragaszkodott-e ehhez a helyhez, vállalva így annak nehézségét, hogy a köves területen jóval nagyobb erőfeszítést igényel majd a temetés, avagy a helyszín kiválasztásának egyenesen az volt a célja, hogy a sírokhoz szükséges köveket helyben elérjék. Esetleg harmadik lehetőségként a környezet hatására – akár kényszerűen¹⁷⁶ – alakult ki aztán ez a kőpakolásos gyakorlat. Bármelyik történt is, a köves területen bizonyára csak nagyobb erőfeszítés árán volt lehetőség mélyebb gödröket ásni, melyekben az elhunytakat megfelelően mélyre lehetett volna temetni. Ezért válhatott szükségessé a sír fölé emelt halom konstrukciója, hogy megfelelő nagyságú borítás fedje az elhunytat.¹⁷⁷ Ezek a kőszerkezetek egy évezreddel később, a felszínen még érzékelhetők voltak. Mint azt Fettich jelentésében leírta, a „*sírok helyét kőrakások jelzik*”.¹⁷⁸ Valószínűleg ezek szolgáltattak tehát támpontot a kutatók számára. Még nagyobb arányban váltak azonban láthatóvá a kövek, miután a humusz felső rétegét eltávolították. Erről a folyamatról szerencsés módon fennmaradtak fényképfelvételek, melyek a felszínt és a már

166 NEMESKÉRI–K. ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1960, 10, I. TÁBLÁZAT

167 MALÁN 1956.

168 NEMESKÉRI–K. ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1960, 10, I. TÁBLÁZAT

169 ÉRY 1994, 219, 292, I. KÉP

170 FÓTHI 2015, 157, 163.

171 ERDÉLYI 1964, 24; DANKÓ 2017, 50; NEVIZÁNSZKY 2010, 10.

172 DANKÓ é.n., 9.

173 NEUSTUPNÝ 1958; TOČÍK 1958, 174.

174 LÁSZLÓ 1944, 364, 483; DANKÓ é.n., 77; TETTAMANTI 1975, 94; FODOR 1996a, 137.

175 FODOR 1996a, 137.

176 DIENES 1966, 109.

177 DANKÓ é.n., 92; DANKÓ 2017, 52.

178 SZARKA 2003, 298, 5. J.

bizonyos mértékben lemélyített felületet is megörökítik.¹⁷⁹ Az 1937-ben feltárt sírok egyikének felszíni kőborítását ábrázolja Fettich Nándor 2 évvel későbbi rajza¹⁸⁰ is. Az 1937. évi feltárásról készült, lemélyített felületet mutató fényképfelvétel olyan nagy mennyiségű kő látható, hogy az aligha tartozhatott csak az 1937. évi 1–2. sírhoz. Ugyanakkor nyilván nem minden sír nyoma volt érzékelhető a felszínen, ezért alkalmaztak 1941-ben szondázó jellegű kutatást.

A sírgödörök vonatkozásában adataink száma sajnos meglehetősen alacsony, talán a helyszínen sem volt minden esetben pontosan megfigyelhető a gödör. A „sziklába” vagy a „sziklás *altalajba*” vágott I/1926., 1/1937., és a 3. sír esetét¹⁸¹ valószínűleg úgy kell értelmeznünk, hogy a területen különböző méretű kövek helyezkedtek el a talaj felszínén és annak változó mélységeiben. Ezért esetenként kényszerűen meg kellett küzdeniük a sírásóknak a kövek jelentette akadályokkal: ezek egy része csak a sír kiásása közben bukkanhatott elő, így nagyobb méretű, el nem mozdítható darabjaikat talán részben gödör formára ki is alakították, ami bizonyára jelentős munka lehetett. Máskor azonban láthatóan nem fordítottak figyelmet a gödör szabályos kialakítására, hiszen a 9. sírban a gödör alját egy természetes, de egyenetlen sziklaképződmény alkotta, így az elhunytat arra fektették.

Az 1926. évi sírok kőborításáról kevés adattal rendelkezünk, az 1937. évi feltárást során ugyanakkor megfigyelhető volt, hogy a sírok felett nagyobb terméskövek voltak, melyek „*mintegy koszorúként ölelték körül az élükre állított sziklákat*”.¹⁸² Az 1941-ben feltárt sírok között az 1. számú ovális aknasír volt, melyet – valószínűleg az egykori felszínen – nagyobb kövek, alattuk pedig a váz irányába egyre csökkenő méretű kődarabok borítottak, mintegy 35–40 cm vastagságban. A 2. sír felett rendezetlenül helyezkedtek el nagyobb kövek, alattuk pedig további apróbbak alkottak egy összesen 20–40 cm-es, földdel kevert réteget, egészen a váz szintjéig. A 3. sírt közepes méretű kövek fedték, alattuk pedig egy apró kövekkel kevert, 30 cm-es földréteg húzódott, mely 10 cm-rel váz a csontjai felett ért véget. Egy további kő a váz bal lábának csontjai mellett, annak szintjén is megfigyelhető volt. A 4. sírt kisebb méretű kövek borították. Az 5. sírt közepes méretű kövekkel fedték, melyek a váznál 20–25 cm-rel magasabban helyezkedtek el. A 6. sírban közepes nagyságú kövek feküdtek, alattuk pedig 10–15 cm-es vastag, kisebb kövekkel és őskori leletekkel kevert földréteg volt. A 7. sírban a sírgödör kövekkel volt kirakva, illetve azt részben kisebb méretű kövek fedték. A 8. sírban a váz felett, a feltáráskori járósinttől kezdve nagyméretű, alattuk pedig kisebb kövek feküdtek, mintegy 48 cm vastag rétegben, melyek a váz felett 30 cm-re szűntek meg. A 9. sír esetében a váz „*közvetlenül a sziklán*” feküdt,¹⁸³ ez egy természet alkotta sziklaképződmény volt, annak egyenetlensége miatt azonban

179 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 114–115, Abb. 2–3.

180 SZARKA 2003, 298, 1. KÉP; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 302, 312–313, Obr. 2.

181 ERDÉLYI 1964, 24; NEVIZÁNSZKY 2010, 10; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 313.

182 NEVIZÁNSZKY 2010, 10.

183 ERDÉLYI 1964, 27.

a lábak csontjai magasabb helyen voltak, mint a koponya.¹⁸⁴ A mellkas csontjai felett volt 1 nagyobb szikladarab, a váz felett azonban csupán apró kövek voltak a sírföldben.

A temetés során tehát a sírgödört az elhunynak a sír aljára fektetése után először egy – többségében köveket nem tartalmazó – földréteggel fedték, majd ezt követően a kisebb kövekkel kevert földréteg következett. A sírgödör járósínt feletti részén feltételezhető halmot pedig végül nagyobb méretű kövekkel boríthatták, melyek egyben jelölték is azt.¹⁸⁵ A sírgödörbe viszatöltött rétegek és a halmot fedő kövek alatti föld tömörödése folytán idővel ezek természetesen megsüllyedtek. De a „*kőhalmok*” még jóval a temetkezés után is egyértelműen láthatóak lehettek.¹⁸⁶ Ez tehát azon ritkább esetek egyike, mikor legalább részben adatokkal rendelkezünk a 10. századi sírok jelöléséről, ami egyben arra is utal, hogy tartósan megmaradó – ám a sír esetleges mellékleteire nem biztos, hogy utalással is bíró – jelölés esetén sem kellett attól tartaniuk a hátramaradónak, hogy azokat esetleg kirabolják. Így a kőszerkezet valószínűleg nem ennek megakadályozására volt hivatva, noha a belső biztonság¹⁸⁷ ellenére azért esetenként találunk példát sírbrablásra a 10. században is.¹⁸⁸ Ezek aránya azonban ekkor még alacsonyabb volt, az elhunytak értékeinek kiemelése csak a 11. századtól öltött nagyobb méreteket.¹⁸⁹ Az 1926. és 1937. évi feltáráskor tett megfigyelések ismeretének hiányában nem csupán a fent említett temetkezési szokások, de az előkerült leletanyag megítélése sem mentes a bizonytalanságtól. A Kukla által kiásott I. és II. sír leletanyagának elválasztása vitatható,¹⁹⁰ az 1937-ben feltárt sírok leleteinek egy része összekeveredhetett, egy részük pedig talán el is kallódhatott, szerencsétlen sorsukra utal, hogy az 1937-es feltárás után 4 évvel is kerültek még elő az ásatás szórványleletei. A temető területén található őskori telep leletanyaga pedig néha bizonytalanságot okoz a pontos helyzet ismerete nélkül előkerült egyes tárgytipusok – pl. kovák és állatcsontok – megítélésében.¹⁹¹

Az 1926-ban és 1937-ben feltárt sírokban nem fordultak elő ékszerek.¹⁹² Ennek okai között számításba kell azonban vennünk, hogy a tárgyak ilyen vagy olyan módon akár el is kallódhattak. Az 1941-ben dokumentált sírokban a *sima, nyitott végű huzalkarikák* bronz vagy ezüst változatai képviselik egyedül a fejékszereket, ezek 3 sírból ismertek, 2 férfi (2–3.) és 1 gyermek (7.) mellől. A nyak díszei között a gyöngyök mellett ritka lelet a korszak sírjaiban 7. számú gyermeksírből előkerült, fémből készült *nyaklánc*. Sajnos a sírt ért bolygatás miatt a láncékszert már csak több darabban lehetett megfigyelni, a koponya mögött fekvő helyzetben. A további nyakdí-

184 DANKÓ é.n., 33.

185 ERDÉLYI 1964, 28; NEVIZÁNSZKY 2010, 10.

186 ERDÉLYI 1964, 28.

187 BÓNA 1997, 1457.

188 Az egyik legnagyobb arányú sírbrablásra alighanem Kálmánháza-Vitézsor (JAKAB 2008, 234) 22 síros honfoglalás kori temetőjében kerülhetett sor, ahol egy kivétellel az összes sírt kifosztották.

189 BÓNA 1997, 1457.

190 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 115.

191 ERDÉLYI 1964, 20; FODOR 1996a, 137.

192 NEVIZÁNSZKY 2010, 12.

szek között különböző *gyöngyök* voltak, melyek minden esetben gyermekek nyakláncát díszítették. Ezek között a pontosabban nem ismert fekete és piros színű – talán egykori létezésükben is megkérdőjelezhető – üvegyöngyök mellett (5.) 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott (1.) és 1 db négyágú hasáb alakú, fenyőmintás díszítésű (6.) gyöngy található, míg döntő többségüket a virágszemes (6.), virágszemes és hullámvonalas (1.) vagy szemes és hullámvonalas díszítésű gyöngyök alkotják (5–6.). Ezek között az 5. és a 6. sír gyöngyei csaknem teljesen azonosak. Úgy tűnik, a közösség ékszerkészletéből hiányoztak a karperecek és a gyűrűk is.

A *ruhadíszek* között az 1/1937. sírban volt 1 db *kisebb, kéttagú csüngős veret*, mely azonban a sírban már másodlagos helyen feküdt,¹⁹³ esetleg egy elpusztult női sír utolsó hírmondója lehet.¹⁹⁴ Jóval teljesebb készlet volt ezekből a veretekből a 4. sírban, ahol eredeti helyzetben vált megfigyelhetővé a 12 db *kisebb, kéttagú csüngős*, a 10 db *egytagú kerek* és a 15 db *kisebb, levél alakú* – a kéttagú csüngős veretek felső tagjára hasonlító – veret elhelyezkedése. A több helyütt is bőrrmaradványok között elhelyezkedő veretek a feltáráskor tett megfigyelések alapján a vállak és a felkarok magasságában díszíthették a ruha bőrszegélyét.¹⁹⁵ A közölt részletrajz alapján úgy tűnik, hogy a kerek veretek egy bőrszalag több helyütt megfigyelhető maradványai között feküdtek, a váz csontjai alatt, a jobb kulcscsont végétől, a nyakcsigolyákon át, a bal felkarcsont középrészéig húzódó ívelt vonalban, előlapjukkal a sírgödör alja felé fordulva. A *kisebb kéttagú csüngős veretek* a nyakcsigolyákat félkörben övezve helyezkedtek el, s azok felső tagjainál volt a 15 db *levél alakú veret*, melyek számbeli többletük okán az előbbieket utolsó tagjától még tovább húzódtak az állkapocs bal oldala mellett; sorukat pedig 1 db *fülesgomb zárta*, mely így bizonyára összefüggött ezzel a viseleti elemmel. Ha az – eredeti dokumentáció leíró részét nélkülözve, csak a közölt részletrajz alapján tett – meglátás helyes, s nem a ruha temetési megoldása visztévűtra, itt a kerek veretek csak a ruha hát- és nyakközei részét díszíthették, mely tehát elején és hátulján egyaránt díszítve volt. Mindez talán valamilyen álló gallért is feltételezhető, hiszen a kerek veretek lapjukon fekvése kevésbé érvényesültek volna. Azt, hogy a veretek egykor eltérő ruhán, vagy egy ruhadarab eltérő részein lehettek, felerősítésük is támogatja, mert míg a kerek veretek 2 db szegeccsel, addig a nyakcsigolyáknál lévők 2 db átfúrt fülel kapcsolódtak. Ez utóbbi felerősítés ritkább a korszak hasonló vereteit tekintve. 1 db *kisebb kerek veret* volt a 6. sírban az elfordult koponya orrcsontja előtt.

A *rombusz alakú ruhadíszeket* általában ingnyakdíszként határozza meg a kutatás, ezek közül 4 db szerepel a 2/1937-es sír leletei között, azonban leletkörülményeik bizonytalan volta miatt nem lehet kizárni, hogy ezek talán mégsem ebből a sírból kerültek elő, hiszen egyaránt származhatnak már az egyik 1926-ban megtalált temetkezésből, vagy egy 1937-ben előkerült másik temetkezésből is.¹⁹⁶ További 1 db ilyen veret volt a 6. számú gyermeksírból a váz alsó csigolyáin. A ruha díszítésére szolgáltak a 4. sírből előkerült *vékony, kerek bronz- és ezüstpán-*

193 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 128.

194 FODOR 1996a, 137.

195 ERDÉLYI 1961, 99; LÁSZLÓ 1976, 83.

196 NEVIZÁNSZKY 2010, 12; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 128.

tok, melyek közül a jobb megtartású ezüstlemez végein lévő lyukak alapján ezeket bizonyára ott erősítették fel a halotti ruhára.¹⁹⁷ Hasonló funkciója lehetett az I/1937. sír ezüstlemezeinek is, kiegészítve azzal, hogy nagyobb számuk a nyak- és/vagy a lábszárak/bokák környéki felhasználást is megengedi. Ruhadísz is lehetett egykor a szórványként előkerült 2 db kerek, kissé domború, két szélén átlukasztott ezüstlemez, de öv-, lószerszám vagy akár egy harmadik típusú elem díszje is. Továbbá valószínűleg ide sorolhatjuk az I/1926., 3/1937. sír arany-, az 5. sír bronz- és a 7. sír ólomlemezét.

Az I/1926. sírból valószínűleg mintázat nélküli, Közel-Keletről származó selyemmaradványokat mutatott ki a vizsgálát.¹⁹⁸

A ruha zárását szolgáló fém *fülesgombok* között a 4. számú női sírban lévő esetében említettem, hogy vélhetően a fémdíszes ruhát gombolta a nyak bal oldalán. Az 5. sírban pedig a gyermek felsőtestének középrészén zárhatta a gomb ruhát. A gombok bronzból készültek, a szórványleletek között szereplő, sajnos elveszett ólomgomb típusának megítélése bizonytalan.

Megfigyelések hiányában is valószínűsíthetjük, hogy *fémveretekkel díszített övvel* temették el a 2/1937. sírban nyugvó férfit. Az övet 2 db szív és 1 db levél alakú aranyozott ezüst övveret mellett 8 db ezüst mellékszíjveret is díszíthette, s ugyancsak egy mellékszíjon lehetett 1 db emberi arcot utánzó és 1 db levél alakú veret, a szíj végét pedig bronz szíjvég zárta. A készlet azonban valószínűleg nem teljes.¹⁹⁹ A veretek közül a levél alakú és 1 db a mellékszíjveretek közül másodlagosan át van fúrva, a furatban elhelyezkedő szegeccsel. Továbbá a 2 db szív alakú veret szegecshosszai a levél alakúnak, így az utóbbiak – ha azonos övön voltak – talán annak vastagabb részén helyezkedtek el. A temető 1941-ben feltárt részéből fémdíszekkel ellátott öv nem került elő, ugyanakkor az egykori övekre – csatok hiányában is – következtethetünk az azokhoz kapcsolt tárgyakkól. Ilyen a temető vezérleletének is tekinthető 3. sírban lévő veretes *tarsoly*, melynek újjáalkotását László Gyula végezte el, igazolva ezzel e tárgytypus létezését.²⁰⁰ A tarsolyban helyezkedett el egymás mellett a tűzgyújtáshoz használt *kova*, *csiholó* és egy *fenőkő* is. A sírban annak ellenére nem volt fémelemmel záródó öv, hogy az elhunyt mellé szablyát és tegezt is helyeztek, ezek közül pedig legalább az előbbi bizonyára az övhöz volt kapcsolva az életben. S ugyancsak az övön volt az illető mindennapjai során a sírban a jobb combcsont felső végénél, a szablyával párhuzamosan, hegyével a lábak irányába fekvő, illetve a sírban lévő másik *vaskés* is. Kések még a 2. és 8. számú férfi sírokban voltak még, előbbi a medence jobb oldalán, utóbbi a bal lábszárcsontok külső oldalán, csiholóval és kovával együtt, tehát a készséget, övet a tarsollyal stb. összefogva az elhunyt bal lába mellé helyezték a temetés során. Szórványként került elő egy kés a XII. szondából is. Ezek a korszakban általános, egyszerű kovácsoltvas kések voltak, míg az 1937-ben előkerült, ólomnyéllel rendelkező borotva/kés egyedi leletnek számít

197 MESTERHÁZY 2018, 199–200.

198 URBANOVÁ 2009.

199 NEVIZÁNSZKY 2010, 10; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 122.

200 LÁSZLÓ 1944, 273, 54. KÉP

környezetében, hiszen a hasonló tárgyaknak döntően fa- vagy csontnyele volt.²⁰¹ A tűzgyújtás eszközei között kova és csiholó a kések kapcsán már említett 2. és 8. számú sírban volt, továbbá 1 db kovakő az I/1926. sír 1937-ben feltárt részéből is előkerült, de a sír vasleletei között akár lehetett egykor csiholó darabja is.²⁰²

A *fegyverek* között a 3. sírből származó *szablya* a temetés során az elhunyt lábainak jobb oldalára került, úgy, hogy markolata a megközelítőlegese viseleti helyzetnek megfelelően a derék mellett volt, míg éle kifelé nézett. A fegyveren a feltáráskor még megfigyelhető volt a fatok maradványa, valamint az alsó harmadában hozzászegecselt vas függesztőfül. Kérdés, hogy a jobb oldalon fekvő fegyver utalhat-e az elhunyt balkezességére. A sírba bekerült a *csontlapokkal ellátott íj* is, ennek végeit borító csontlapjai a felsőtest jobb oldalára és a lábfejek közé kerültek. A vasmerevítőkkal ellátott *tegez* pedig a lábak közé került, szájával a combok közé. Bolygatás és/vagy rituális cselekmények nyomán az 5 db nyílcsúcsból 2 db a tegez rekonstruálható kiterjedésén kívül volt megfigyelhető. 5 db páncélszűrő és 1 db kissé bizonytalan típusú nyílcsúcs volt vasveretes tegezgel együtt az I/1926. sírban, felerősítésére vas szíjelosztók szolgáltak.²⁰³ Mindössze egyetlen nyílcsúcs ismert a 2/1937. évi sírből, ahol azonban készenléti íjtegez is utal az íjászfelszerelésre. A 2. sírban az elhunyt férfi jobb lába mellé került a tegez a temetés során, benne 8 db nyílcsúccsal, ebből 3 db deltoid, 1 db levél alakú, míg 4 db típusa kérdéses. Az íj csontlapjai itt a jobb combcsont alsó részének külső oldalán feküdtek. Szórványként került elő 1 db tegezvasalás és 1 db íjmarkolatot borító csontlemez, utóbbi esetében felmerült a 2/1937. sírhoz tartozás lehetősége is,²⁰⁴ azonban ez kétséget kizáróan nem igazolható.²⁰⁵ A nagyszámú különböző – pálca, pánt, szalag és szegecs formájú – vastöredék között pedig tegezhez tartozók is lehettek (I–II/1926., 2/1937.).²⁰⁶

A II/1926. sírből került elő 1 db vas *fokosbárd*, míg az 5. sírban 1 db *fokosbalta* volt. Az utóbbi egy gyermek jobb vállára került a temetés során, az előbbi fekvése ismeretlen, így nem lehet kizárni, hogy ehhez hasonlóan rituális céllal került a sírba, s nem az elhunyt harci tevékenységekben való részvételére történő utalásként.

A közösség ellátta halottait *étel- vagy italmelléklettel* is: az I/1937. sírban az elhunyt fejének bal oldalára helyezték agyagedényben az útravalót. Ugyancsak agyagedényben került az a 7. sírban a gyermek feje mögé. Egy további agyagedény ismert még a temetőből, mely 1937-ben szórványként került elő, pontosabb leletkörnyezete azonban ismeretlen.²⁰⁷ Csontos húsételre utaló állatcsontok a sírokban változatos helyekre kerülhettek, így a bordák felett (1.), a koponyatető mögött 25 cm-rel (4.), a medence jobb oldalán és a bal lábszárcsontok felső része mellett (5.), illetve a bal combcsont alsó vége mellett (6.) egyaránt megfigyelték a csontot, az

201 NEVIZÁNSZKY 2010, 12.

202 NEVIZÁNSZKY 2010, 12.

203 NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

204 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 351; NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

205 BÍRÓ 2013, 407, 5. j.

206 NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

207 NEVIZÁNSZKY 2010, 13.

5. számú női sír kivételével gyermekek mellett. Vagyis utóbbiak már húst, s nem pépes ételt kaptak az útra.

A *lovastemetkezések* között a temető elsőként feltárt mind a 4 sírjában megtalálható volt a ló részleges váza is. Ezek közül az I/1937. sírban a váz bal oldalán voltak a lócsontok, a ló Ny-i tájolású koponyája, mögötte a lábak csontjai. A 2/1937-es sírban a ló koponyája ugyancsak Ny-i tájolású volt, s szintén mögötte voltak egymás mellett a lábak csontjai, míg az elhunyt a részleges lótetemtől jobbra feküdt.²⁰⁸ A zabla a lókoponya közelében volt, ez talán a felkantározott ló nyoma lehet, míg az egyik kengyel a lócsontoktól mintegy 40 cm-re keletre volt.²⁰⁹ A 2. sírban az elhunyt lábaihoz helyezték a ló részleges vázát, a sírfenéknél 15 cm-rel magasabb helyzete talán a ló bőrének sírba helyezésére utalhat, míg a lószerszámok közül a kengyelek, a hevedercsat és a zabla is a bal lábszárcsontok külső oldalán volt, a zabla részben az egyik kengyel alatt elhelyezkedve. A 3. sírba csak a lószerszámok kerültek be, itt a lábszárcsontok között és a jobb lábfej csontjai alatt voltak a kengyelek, a hevedercsat és a zabla. A kengyelek – a 2/1937. számú sírből elveszett darabok kivételével²¹⁰ – döntően körte alakú változatok voltak, ezek párban az I/1926., I/1937., 2., 3. sírban helyezkedtek el, legyező alakúval párban pedig a II/1926. sírban volt. A nyeret rögzítő hevedercsatok között kerek (I/1926.) és téglalap alakú (2–3.) változatok egyaránt megtalálhatók. A zablák között csikó- (II/1926., I/1937., 2–3., sz.) és oldalpálcás (I–II/1926., 2/1937.) változatok ismertek, a csikózablák között azok éles, aszimmetrikus szájvasú változatai.²¹¹ A 2. sír csikózablájának „D” alakú karikájába a fék szíja állandóra bele volt varrva.²¹² A II/1937. sír leletei között található több zabla bizonyára a leletek keveredésének eredményeként kerülhetett oda.

Veretekkel díszített lószerszám a 2/1937-es sírba került, itt az ezüstveretek egy része a ló lábcsontjainak környékén volt.²¹³ A kantárt díszíthette a 2 db kerek falera, a 3 db szíjvég, a 3 db kisebb, háromszög alakú veret, a 18 db kisebb, kerek rozetta – ezek száma egykor magasabb lehetett –, valamint talán az a 6 db ezüstveret is, melyek közül 4 db alul áttöréssel rendelkezett, ezek a ló lábcsontjai alatt voltak.²¹⁴ Talán ugyancsak nagyobb számban voltak egykor a szügyelő vagy farhám szíjazatának kétféle méretű, levél alakú veretei is.²¹⁵ Ugyancsak a lószerszámon képzelhetjük el azokat az ezüstlemezeket, melyek a 2/1937. és a 3/1937. sírban voltak.²¹⁶ A 2/1937. sír háromszög alakú veretei közül az egyik szegecs hossza a másik kettő kétszerese, ha eredetileg is így volt, akkor talán a szíjak kereszteződésénél kapott helyet, vagy egy vastagabb szíjon volt, talán a szügy- vagy farhámon.

208 NEVIZÁNSZKY 2010, 9; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 350; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 117.

209 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 307.

210 NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

211 DIENES 1966, 218.

212 DIENES 1966, 225.

213 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 307; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 117.

214 NEVIZÁNSZKY 2010, 11; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 307.

215 NEVIZÁNSZKY 2010, 10.

216 NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

Érmek az I/1926. sírból kerültek elő, köztük római kori és korabeli (?) nyugat-európai vagy arab ezüstérmek találhatók, melyeket átlukasztva a lószerszámon vagy az elhunyt övéen is felhasználhattak.²¹⁷ Sajnos a sír *terminus post quem*jének megállapítására nem használhatók, így a szállási jellegű temető²¹⁸ keltezése az előkerült tárgytipusok alapján lehetséges. Ezek annak használatát a 10. század első felének valamely szakaszára helyezik,²¹⁹ ezt követően a közösség temetőjét felhagyta, vélhetően lakhelyének megváltozása miatt.

217 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 329; NEVIZÁNSZKY 2010, 12.

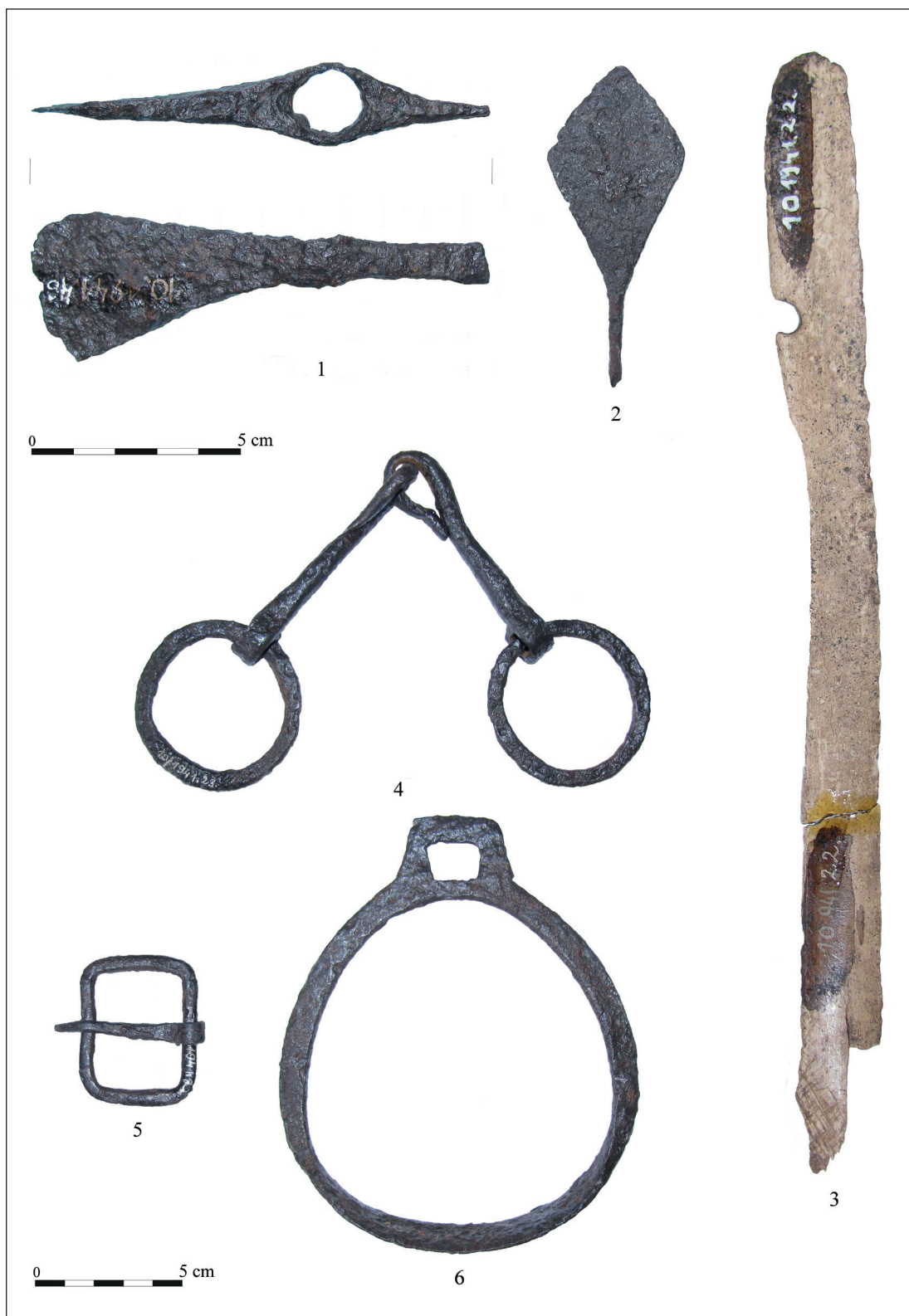
218 KOVÁCS 2013, 570; FÓTHI 2015, 157.

219 NEVIZÁNSZKY 2010, 13.

1. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1–2: 2. sír, 3: 3. sír, 4–8, 20: 6. sír, 9–16, 21: 5. sír, 17–19, 22: 4. sír, 20: szórvány, 23–25: 8. sír

Table 1. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1–2: grave 2, 3: grave 3, 4–8, 20: grave 6, 9–16, 21: grave 5, 17–19, 22: grave 4, 20: fragments, 23–25: grave 8

2. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1: 5. sír, 2-6: 3. sír

Table 2. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1: grave 5, 2-6: grave 3

II. 10. SZÁZADI TEMETŐ BODROGVÉCS-LECSE KOCSMÁVAL SZEMBEN

BEVEZETÉS

A település K-i határában elhelyezkedő Előhomok nevű részen,²²⁰ a Szomotor és Királyhelmece közti út mellett elhelyezkedő egykori Lecse kocsmával szemben található futóhomokos jellegű dombon helyezkedett el egy 10. századi temető. Első sírjai a domb K-i oldalán, Kozma Mihály és fia, Kozma Menyhért földjén, 1897 őszén – valószínűleg október végén vagy november elején – szőlőültetést megelőző rigolózás közben kerültek elő (1. kép). A földmunkát végzők ekkor csekély mélységben, csaknem a föld felszínén²²¹ bukkantak a sírokra, és azokat sajnálatos módon teljesen feldúlták. A leletek előkerüléséről Klein István honvéd alezredes értesítette a Műemlékek Országos Bizottságát, ahonnan november 13-án Szendrey János szállt ki a területre.²²² Ott azonban sajnos már csupán a temetkezések feldúlását állapíthatta meg. A találók a leleteket kiszedték a sírokból, azok egy részét a kutatás szerencséjére a földbirtokosok össze tudták gyűjteni tőlük. Szendrey a területet 150 cm mélységben felásatta, de 2 db kengyelen és 2 db zablatöredéken kívül ekkor más lelet nem került elő. A sírokról rendelkezésre álló információk így a találók elmondásain alapulnak. Az elhunytak csontjai hanyatt fekvő helyzetben voltak, egyikük lábcsontjainál feküdt egy ló koponyája és lábcsontjai, továbbá a váz mellett volt egy szablya is, hüvelyén téglalap alakú ezüstlemezekkel díszítve.²²³

Szendrey kiszállását követően, a temetőről szóló tanulmányának leközléséhez kapcsolódóan 1898. március 13-án megtekintette a helyszínt az Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez című folyóirat szerkesztője, Dongó Gyárfás Géza is. A helyszínen megfigyelte, hogy a kérdéses területen egy őskori telep nyomai is láthatók voltak, továbbá megtudta azt is, hogy Szendrey kiszállása óta a leletek száma is tovább bővült „*egy láncos szerkezetű zablavassal; egy kisebbszerű késpengével (feltűnően hegyes, a foka feltűnően széles, borotva-forma); egy kengyelvassal, a szíj lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással; egy fémröggel és egy ezüstlemez-zel*”. Arról is értesült, hogy a terület K-i oldalának rigolozását észak felé haladva 1898. április

220 Előhomok megnevezéssel: DONGÓ 1898a, 200; SZENDREY 1898a, 102; Kiselőhomok néven: JÓSA 1901, 163; Nagy-Előhomokként említve: DONGÓ 1901a, 101.

221 SZENDREY 1898a, 102.

222 DONGÓ 1898, 34.

223 SZENDREY 1898.

1. kép. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

Figure 1: The location of the archaeological site in front of the tavern of Bodrogvécs-Lecse, on the number II military survey map

elején tervezik folytatni. Dongónak a földtulajdonosok ígéretet tettek rá, hogy „*a munkásokat, mint a homok föltárását is, éber ügyellemmel fogják kísérsni.*”²²⁴

A munka megkezdése előtt Dókus Gyula is meglátogatta a lelőhelyet Kozma Menyhért társaságában. A szőlőtelepítési munkálatokra tekintettel Dókus kérésére a tervezettnél kb. 40 cm-rel mélyebben, mintegy 1 m mélységben forgatták fel a területet. A munkálatok során a domb K-i felén – a leletek június 3-i beletározását alapul véve valószínűleg április végén vagy május elején – újabb lovas sírok kerültek elő. Dókus azonban csak a sírok előkerülését követő hetekben tudott kiszállni a lelőhelyre, így a sírokat csak a birtokosok elmondása alapján rekonstruálhatta, akik átadták neki az előkerült leleteket.²²⁵ Az 1897-ben előkerült leletek és az 1898-ban előkerült tárgyak közül 4 db Magyar Nemzeti Múzeumba került, míg a Dókus által összegyűjtött többi tárgyak 1943-ig magángyűjteményében kaptak helyet. Ezek 1945-ben aztán a Kassai Kelet-szlovákiai Múzeumba kerültek, egy részük sajnos mára elkallódott.²²⁶ Ugyancsak kérdéses, hogy mi lett a sorsa a Dongó által említett leleteknek.

224 DONGÓ 1898c, 106, 10, j.

225 DÓKUS 1900, 38–41.

226 RÉVÉSZ 1996e, 140.

LELETLEÍRÁSOK

1897. évi leletek:

1. 1 db Ahmad ibn Iszmáil számánida emír (907–914) sási, 911/912-ben kibocsátott dirhemének volgai bolgár pszeudoszámánida utánzata, szélén 4 ponton, azonos irányból átlukasztva.²²⁷ (3. tábla 9.)
2. 1 db bronzból öntött szíjszorító. Kerek középrészének két oldalához egy-egy háromágú elem csatlakozik, melyek hátoldalán 3-3 szegecs található. M.: 4x2,3 cm.²²⁸ (3. tábla 5.)
3. 1 db kovácsoltvas szablya pengetőredéke. H.: 33 cm, sz.: 2,05 cm.²²⁹
4. 1 db kovácsoltvas szablya enyhén ívelt pengetőredéke. Markolatához közel pengéjén „*egy tojásdad alakú bevéssett mélyedés és egy szög helye látható, hol valószínűleg valamely arany vagy ezüst lap volt diszül reá erősítve, melyet azonban lefeszítettek róla*”²³⁰ H.: 72 cm, sz.: 4–2,07 cm.²³¹
- 5–12. 8 db többségében téglalap alakú, ezüstdirhemekből kikalapált,²³² széleiken és esetenként középen átlukasztott lemezke, melyek az egyik szablya hüvelyét díszítették. A legnagyobb m.: 3,4x2,9 cm.²³³ (3. tábla 12.)
13. 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 19x7,05 cm.²³⁴
- 14–? „*Több nagyobb cserépedény töredéke*”²³⁵ Elvesztek.
15. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel enyhén háromszög átmetszetű száraihoz. A szárok elülső oldalán egykori lemezes (?) fémberekásra utaló vajatok láthatók. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,5x14,2 cm.²³⁶ (4. tábla 3.)
16. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszj számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,5x13,2 cm.²³⁷
17. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszj számára fordított trapéz alakban át van törve, rövid, összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel félköríves átmetszetű száraihoz, melynek külső oldalán ütemesen sorakozó, ki-

227 SZENDREY 1898, 13; KOVÁCS 2011, 181.

228 SZENDREY 1898, 12, III/9.; RÉVÉSZ 1996b, 142, 4. kép.

229 SZENDREY 1898, 10, I/2.

230 SZENDREY 1898, 9.

231 SZENDREY 1898, 10, I/1.

232 SZENDREY 1898, 13.

233 SZENDREY 1898, 12–13, III/1–8.

234 SZENDREY 1898, 10, I/7.

235 SZENDREY 1898, 9.

236 SZENDREY 1898, 10, I/4; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, Obr. 2/4.

237 SZENDREY 1898, 10, I/3.

- emelkedő téglalap alakú díszítések láthatók. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 18,4x11 cm.²³⁸ (4. tábla 1)
18. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúságú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel félköríves átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,2x12,8 cm.²³⁹
19. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén legyező alakú füle, mely a kengyelszíz számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel szögletes átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,2x12,2 cm.²⁴⁰
20. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13x11,2 cm.²⁴¹
21. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúságú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,6x11,5 cm.²⁴²
22. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúságú áttöréssel van ellátva, kissé összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,3x12,1 cm.²⁴³
23. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz, talpalója egyenes. M.: 17,3x10 cm.²⁴⁴
24. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Füle téglalap alakú, a kengyelszíz számára hosszúságú áttöréssel, szárai laposak, talpalója ívelt. M.: 13,5x11,5 cm.
25. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Hiányos. M.: 13x12,3 cm.
26. 1 db kovácsoltvas kengyel. A leltárkönyv bejegyzése szerint körte alakú volt, ugyanakkor arról is tudósít, hogy füle nem volt, hiszen szárainak végei keresztezték egymást, ami a vállába kovácsolt fülű darabokat idézheti, így típusa bizonytalan. M.: 15,5x13 cm.
27. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 8,2, ill. 7,5 cm, a karikák átm.: 7,4, ill. 7,2 cm.²⁴⁵
28. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 9,5, ill. 7,7 cm, a karikák átm.: 5,4, ill. 5,2 cm.²⁴⁶

238 SZENDREY 1898, 11, II/4.

239 SZENDREY 1898, 11, II/1.

240 SZENDREY 1898, 11, II/5; NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 98, OBR. 1/5.

241 SZENDREY 1898, 10, I/5; NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 98, OBR. 1/1.

242 SZENDREY 1898, 11, II/3; NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 98, OBR. 1/4.

243 SZENDREY 1898, 11, II/2; NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 98, OBR. 1/3.

244 SZENDREY 1898, 10, I/6.

245 SZENDREY 1898, 10, I/11.

246 SZENDREY 1898, 10, I/8.

29. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas csikózabla. A szájvas h.: 9,9 cm, a karika átm.: 6,3 cm.²⁴⁷
30. 1 db tört, aszimmetrikus szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás vagy kétkarikás zabla. A szájvasak végein két, egymásra merőleges tengelyű lyuk található, az oldalpálcák hiányoznak.²⁴⁸ A szájvasak h.: 11,8, ill. 10,7 cm, a karika átm.: 3 cm.

1897-ben előkerült, Dongó Gyárfás Gyula tudósítása alapján ismert leletek:

31. 1 db ezüstlemez. Őrzési helye ismeretlen.
32. 1 db „láncos szerkezetű”²⁴⁹ zabla. Őrzési helye ismeretlen.
33. 1 db kisebb kés, mely „feltűnően hegyes, a foka feltűnően széles, borotva-forma”²⁵⁰. Őrzési helye ismeretlen.
34. 1 db kengyelvas „a szíj lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással”²⁵¹. Őrzési helye ismeretlen.
35. 1 db fémrög. Őrzési helye ismeretlen.

1898. évi leletek:

1. 1 db ezüst dirhem.²⁵²
- 2–3. 2 db kerek átmetszetű, nyitott végű rosszezüst huzalkarika, melyeket 1–1 db ráhúzott fülsgomb díszít.²⁵³ M.: kb. 2,2x2,2, ill. 2,3x2,2 cm.
4. 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott gyöngy.²⁵⁴ Átm.: kb. 1,5 cm.
5. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, rosszezüst pántkarperec. Átm.: kb. 5,8 cm, sz.: 1–0,75cm.²⁵⁵
6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, bronz pántkarperec. M.: 6,3x6,2 cm, sz.: 1–0,75 cm.²⁵⁶ (3. tábla 11.)
7. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű rosszezüst huzalkarperec. M.: 6,9x6,2 cm, hv.: 0,2 cm.²⁵⁷ (3. tábla 10.)

247 SZENDREY 1898, 10, I/9.

248 SZENDREY 1898, 10, I/10.

249 DONGÓ 1898c, 106, 10, j.

250 DONGÓ 1898c, 106, 10, j.

251 DONGÓ 1898c, 106, 10, j.

252 DÓKUS 1900, 44.

253 DÓKUS 1900, 42, 45, 5/16–17, 30–31; feltételeken: RÉVÉSZ 1996, 360, 137. T/32.

254 DÓKUS 1900, 45, 5/20.

255 DÓKUS 1900, 45, 5/1.

256 DÓKUS 1900, 45, 5/2.

257 DÓKUS 1900, 45, 5/3; MNM R. A. H.1248.

8. 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Foglalatának oldalát körben négy üreges hólyag díszíti, ezek felett hajlanak a foglalat félköríves karmai a benne lévő zöld színű üvegbetétre. Karikája szalagszerű, két oldalán szinte teljesen egyenes. M.: 2,6x2 cm.²⁵⁸
9. 1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű. Kerek foglalatán körben négy ellapított félgömb alakú dísz található, ezek felett hajlanak a foglalat csúcsba futó karmai a benne lévő zöld színű üvegbetétre. M.: 2,4x1,9 cm.²⁵⁹
10. 1 db ezüst fejesgyűrű. Hatszög alakú fejének közepén félgömb alakban kidomborodó elem található, melyből kettős vonalú sugaras minták mutatnak a fej szélei irányába. Karikája nyitott, végeivel egymásra hajlik.²⁶⁰ M.: kb. 2,2x2 cm.
11. 1 db arany²⁶¹ fejesgyűrű. Kerek foglalatának felső oldalán négy karom hajlik a foglalatban lévő, bizonytalan színű kőbetétre, a foglalat alsó felén és felső oldalának körvonalát követve sodrott filigránszál fut. A foglalat oldalát 8 db felforrasztott granulált gömb díszíti. A karika két szélén futó bordák között sodrott, kalászmintát utánzó, elkalapált filigrándíszítés látható.²⁶² M.: 2,8x2,1 cm.
12. 1 db poncolt és aranyozott háttérű növényi mintával díszített ezüst tarsolylemez. Szimmetriatengelyének alsó és felső részén egy-egy rozettás veret látható, szélén díszítetlenül hagyott sávban sorakozó 25 db félgömbfejű szegecs fogta össze a vörösréz hátlappal. A két lemez között bőrmaradványok voltak megfigyelhetők. M.: 14,3x11,7 cm.²⁶³
13. 1 db középpontjában kidomborodó, hatszirmú virágmintával díszített, aranyozott bronzveret. Hátoldalán 3 szegecs található.²⁶⁴ Átm.: 1,5 cm. (3. tábla 7.)
14. 1 db növényi mintával díszített, aranyozott bronzveret. Hátoldalán 2 szegecs található.²⁶⁵ M.: 1,7x1 cm. (3. tábla 1.)
- 15–41. Ezüst övveretek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 15–30. 16 db szélesebb, levél alakú, alsó felén áttört ezüstveret. Hátoldalukon három szegecs található, ezek letörése után némelyiket másodlagosan átfúrták. M.: 2,2x1,9 cm.²⁶⁶ (3. tábla 2.)
- 31–41. 11 db keskenyebb, levélalakú ezüstveret. Hátoldalukon három szegecs található, ezek letörése után némelyiket hossztengegyében másodlagosan átfúrták. M.: 2,1x1,8 cm.²⁶⁷ (3. tábla 1.)

258 DÓKUS 1900, 45, 5/13.

259 DÓKUS 1900, 45, 5/14.

260 DÓKUS 1900, 45, 5/15.

261 MESTERHÁZY 1990, 158.

262 DÓKUS 1900, 45, 6.

263 DÓKUS 1900, 46, 48; FETTICH 1937, 79, LVI. T.; RÉVÉSZ 1996b, 126, 142, 5. kép.

264 RÉVÉSZ 1996e, 141, 4. kép.

265 RÉVÉSZ 1996b, 141, 4. kép.

266 DÓKUS 1900, 45, 5/28–29; RÉVÉSZ 1996b, 141, 3. kép; MNM R. A. H.1248.

267 DÓKUS 1900, 45, 5/26–27; RÉVÉSZ 1996b, 141, 3. kép; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 98, Obr. 9/8, 10–16; MNM R. A. H.1248.

42. 1 db ötszög alakú testén növényi mintával díszített, peckének csatlakozási helyénél háromszög alakban áttört, csuklós karikával ellátott, aranyozott ezüst övcsat. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 3x3 cm.²⁶⁸ (3. tábla 7.)
- 43–56. Ezüst övveretek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 43–51. 9 db szélesebb levél alakú, ezüsből öntött, alsó felén három ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,1x2 cm.²⁶⁹ (3. tábla 3.)
- 52–56. 5 db keskenyebb levél alakú, ezüsből öntött, alsó felén két ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon három szegecs található. M.: 1,7x1,6 cm.²⁷⁰ (3. tábla 4.)
- 57–66. 10 db ötszög alakú, ezüsből öntött, növényi mintás lószerszámveret, melyek közül 1 db trapéz alakban át van törve. Hátoldalukon négy szegecs található. M.: 3,2x2,1 cm.²⁷¹
- 67–75. 9 db félgömbfejű rosszezüst veret, hátoldalukon egy-egy szegeccsel.²⁷² Átm.: kb. 0,8 cm.
76. 1 db levél alakú, két ponton áttört fémtárgy.²⁷³ M.: kb. 1,9x1,4 cm.
- 77–79. 3 db ezüstlemez, hátoldalukon szegeccsekkel ellátva.²⁷⁴ A legnagyobb m.: kb. 4x1,3 cm.
80. 1 db bronzból öntött, karikáján gyöngyözött mintát utánzó díszítésű líra alakú csat. M.: 2,6x2,6 cm.²⁷⁵
81. 1 db bronzból öntött szíjszorító. Kerek középészének két oldalához egy-egy háromágú elem csatlakozik, melyek hátoldalán 3-3 szegecs található. M.: 5,7x2,3 cm.²⁷⁶
82. 1 db bronzból öntött, két szélén kisebb kiszélesedő részekkel ellátott, kissé ovális szíjszorító.²⁷⁷ M.: 2,5x2 cm.
83. 1 db kerek átmetszetű, zárt bronzkarika. Átm.: 3,2 cm.²⁷⁸
84. 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátához csúcsba futó végű, a hát vonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal rendelkező kovácsoltvas kés. Nyelén félkör alakú, aranyozott lemez látható, egyik oldalán kör alakú „bevéséssel” M.: 19x1,3 cm.²⁷⁹
85. 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott kovácsoltvas kés.²⁸⁰ M.: kb. 6x1,8 cm.
86. 1 db háromszög átmetszetű, a penge középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés.²⁸¹ M.: kb. 8,4x1,6 cm.

268 Révész 1996b, 141, 1. kép.

269 DÓKUS 1900, 45, 5/23–24; Révész 1996, 360, 137. T/1–8; Révész 1996b, 141, 1. kép.

270 DÓKUS 1900, 45, 5/21–22; Révész 1996b, 141, 1. kép.

271 DÓKUS 1900, 45, 7/1–5; Révész 1996b, 141, 2. kép.

272 DÓKUS 1900, 45, 5/32–40.

273 DÓKUS 1900, 45, 5/25.

274 DÓKUS 1900, 45, 5/8–10.

275 DÓKUS 1900, 45, 5/18; Révész 1996b, 141, 4. kép.

276 DÓKUS 1900, 45, 5/12.; Révész 1996b, 142, 4. kép.

277 DÓKUS 1900, 45, 5/19; Révész 1996, 360, 137. T/31.

278 MNM R. A. H.1248.

279 DÓKUS 1900, 43, 4/15.

280 DÓKUS 1900, 43, 4/28.

281 DÓKUS 1900, 43, 4/29.

87. 1 db háromszög átmetszetű, a penge középvonalaiban elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés.²⁸² M.: kb. 9x1,6 cm.
88. 1 db ovális vascsiholó.²⁸³ M.: kb. 8,7x3 cm.
89. 1 db lant alakú vascsiholó.²⁸⁴ M.: 8,1x3,5 cm.
90. 1 db lant alakú vascsiholó. Hiányos. M.: kb. 5,9x3 cm.²⁸⁵
- 91–93. 3 db kovakő.²⁸⁶ A legnagyobb m.: kb. 3,2x2,5 cm.
94. 1 db homokkőből készült, hosszúkás fenőkő.²⁸⁷ M.: kb. 8,8x3 cm.
95. 1 db csónak alakú, gömbös végű ellenzővel ellátott, kétélű, kovácsoltvas szablamarkolatú kard. Markolata egyik éle irányába hajlik, alatta lemélyedő rész volt látható, pengéjén pedig famaradványok voltak megfigyelhetők, rajtuk átlukasztott szögletes ezüstlemezekkel. H: 88 cm, a penge h.: 79 cm, sz.: 5,5 cm, az ellenző h.: 11 cm.²⁸⁸
96. 1 db kovácsoltvas szablya. Markolata éle irányába hajlik.²⁸⁹ M.: kb. 27,2x2,7 cm.
97. Kard/szablya hüvelyének fém vasalásai (?).²⁹⁰ A legnagyobb m.: kb. 4,5x1,6 cm.
98. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. Másodlagosan átfúrva.²⁹¹ M.: 6,5x2,2 cm.
99. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs.²⁹² M.: 7,1x2,3 cm.
100. Nyereg farészei, mely kápáján ötszög alakú, félgömbfejű szegekkel felerősített ezüstlemezekkel volt díszítve.²⁹³ M.: kb. 10,8x5 cm, a legnagyobb ezüstlemez m.: kb. 2,8x2,8 cm.
101. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyel-szíz számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 18,7x10,5 cm.²⁹⁴
102. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyel-szíz számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 21x11,2 cm.²⁹⁵

282 DÓKUS 1900, 43, 4/30.

283 DÓKUS 1900, 43, 4/14.

284 DÓKUS 1900, 43, 3/5.

285 DÓKUS 1900, 43, 3/7.

286 DÓKUS 1900, 43, 4/16–18.

287 DÓKUS 1900, 43, 4/13.

288 DÓKUS 1900, 44, 8/c, 5/4–7; MNM R. A.lt. sz. 89.1.Gc 4.

289 DÓKUS 1900, 43, 3/1.

290 DÓKUS 1900, 43, 4/21–23.

291 MNM R. A. H.1248.

292 MNM R. A. H.1248.

293 DÓKUS 1900, 43, 3/7–11, 5/11.

294 DÓKUS 1900, 40, 1/1; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, Obr. 4/2.

295 DÓKUS 1900, 40, 1/3.

103. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel trapéz átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 19x12,2 cm.²⁹⁶
104. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.²⁹⁷ M.: 14x12,4 cm.
105. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, változó mértékben összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.²⁹⁸ M.: 12,8x10 cm.
106. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt.²⁹⁹ M.: 14,4x11,6 cm.
107. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Legyező alakú, felső oldalán enyhén ívelt füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három (?) bordával erősítve.³⁰⁰ M.: 14,3x10,4 cm.
108. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.³⁰¹ M.: 12x11,4 cm.
109. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,8x11,8 cm.³⁰²
110. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel kerekded átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három (?) bordával erősítve. M.: 15,6x12 cm.³⁰³
111. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5x4,5 cm.³⁰⁴
112. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 8x6,5 cm.³⁰⁵
113. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat.³⁰⁶ M.: 7,2x3,8 cm.

296 NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, OBR. 4/5.

297 DÓKUS 1900, 40, 1/2.

298 DÓKUS 1900, 40, 1/4.

299 DÓKUS 1900, 40, 1/5.

300 DÓKUS 1900, 40, 1/6.; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, OBR. 2/1.

301 DÓKUS 1900, 40, 1/7.

302 DÓKUS 1900, 40, 1/8.; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 98–99., OBR. 1/6.

303 DÓKUS 1900, 40, 1/9.; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 96, OBR. 2/2.

304 DÓKUS 1900, 43, 3/2.

305 DÓKUS 1900, 43, 3/3.

306 DÓKUS 1900, 43, 3/6.

114. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.:11,4, ill. 10,8 cm, a karikák átm.: 5,8, ill. 8,7 cm.³⁰⁷
115. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak h.: 9,7, ill. 9,6 cm, az oldalpálcák h.: 10,5, ill. 9,7 cm.³⁰⁸
116. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla.³⁰⁹ Az oldalpálca h.: 11,7 cm.
117. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla.³¹⁰ Az oldalpálca h.: 12,3 cm.
118. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla.³¹¹ Az oldalpálca h.: 11,7 cm.
119. 1 db csikózabla.
- 120.1 db ívelt szárú, téglalap alakú felerősítővel ellátott, rövid nyakú, piramis alakú tuskében végződő³¹² kovácsoltvas sarkantyú.³¹³ H.: 12 cm.
- 121-? Különböző vastárgyak, melyek részben talán tegez (?) vasalásai lehetnek.³¹⁴ A legnagyobb darab h.: 4,5 cm.

A TEMETŐ ÉRTÉKELÉSE

A község határában lévő homokdombon 1897–1898-ban kerültek elő a sírok, szőlőtelepítést megelőző munkálatok során. Arra vonatkozóan sajnos nem találtam adatot, hogy Szendrey János 1897. évi kiszállása után a Dongó Gyárfás Géza által említett leletek milyen módon kerültek elő: újabb földmunka történt, avagy a már korábban előkerült leletek beszolgáltatásáról lehet-e szó. A sírok számáról nem készült feljegyzés, de legalább 20–30 sír előkerülésével számolhatunk, melyek különböző pontokon történt előkerülésük alapján több sorba és csoportba rendeződhetek.³¹⁵ Az 1897. évi sírok kapcsán Dongó 6 vázhoz tartozó koponya és egyéb csontok előkerüléséről tudósított, melyek „*a mellettük eltemetett harci paripák koponyacsontjaival együtt*” kerültek elő.³¹⁶

A temetkezési szokásokat és a leletösszefüggéseket tekintve sajnos csupán elenyésző információkkal rendelkezünk, s nincsenek biztos adataink az eltemetettek nemi és életkori megoszlá-

307 DÓKUS 1900, 40, 2/1; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, OBR. 2/3.

308 DÓKUS 1900, 40, 2/2; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, OBR. 4/3.

309 DÓKUS 1900, 40, 2/3.

310 DÓKUS 1900, 40, 2/4.

311 DÓKUS 1900, 40, 2/5.

312 WOLF 1991, 591.

313 DÓKUS 1900, 43, 4/12.

314 DÓKUS 1900, 43, 4/19–20, 24–27.

315 RÉVÉSZ 1996b, 141.

316 DONGÓ 1898, 34.

sát illetően sem.³¹⁷ Ez utóbbi vonatkozásában Bóna István legalább 10 férfi és 2 női sír meglétét valószínűsítette.³¹⁸ Az elhunytak embertani alkatára pedig csupán egy 1898-ban előkerült férfi sír koponyájának vizsgálati eredménye utal, melyet Bartucz Lajos a kaukázusi-mogolid csoportba sorolt.³¹⁹ A sírok valószínűleg egyszerű aknasírok lehettek, mivel a szél a futóhomokos domb K-i részét folyamatosan erodálta, így azok csaknem a föld felszínén kerültek elő.³²⁰ Ebből következően mélységük vélhetően nem lehetett nagy. Az 1897-ben előkerült egyik sírban az elhunyt lábának csontjainál volt a ló koponyája és mind a 4 lábának végcsontjai, s ebben a sírban volt egy hüvelyén elkalapált ezüstdirhemekkel díszített szablya is.³²¹ 1898-ban egy 190 cm magas férfi sírjában ismeretlen típusú dirhem, tokján ugyancsak ezüstlemezekkel díszített szablamarkolatú kard, tarsolylemez, alatta egymás mellett csiholó, kovakő, az elhunyt egyik ujjának harmadik percén filigrán és granulált díszítésű gyűrű, ezüst csatok, valamint ezüstlemezekkel díszített nyereg volt.³²² Dongó az 1898-ban előkerült leletek kapcsán „*a vitéz bal tenyerének csontjai alatt egy bronz tokba zárt tűzszerszámot*” említ,³²³ ami ha a lemezzel borított tarsolyban lévő tűzkészégre vonatkozik, akkor megadja a tarsolylemez helyét is.

A temető leletanyaga minden bizonnyal hiányosan maradt csak fenn, már Szendrey felvette, hogy az elsőként előkerült sírok gazdagsága feltételezné arany- és ezüsttárgyak meglétét is, ezek hiányának okát a találók kezén történő elkallódásukban feltételezte.³²⁴ Ez vélhetően így is lehetett, hiszen ilyen tárgyak egy évvel később – mikor már célzottan keresték a sírokat, s így valószínűleg a munkálatokat is személyesen felügyelte a birtokosok megbízottja – több sírból is kerültek elő. A leletek leírása a publikációk adatain felül a leltárkönyv bejegyzéseit is figyelembe véve történt, utóbbi ugyanis esetenként többletinformációt tartalmaz a leírásokhoz képest.

Feltűnő, hogy szinte alig került elő női vagy gyermeksírokhoz is köthető, vagy azokra jellemző tárgytypus. Mindössze 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott *üveggyöngy* maradt fenn. A fejékszerek között egy pár *sima, nyitott végű huzalkarika* ismert, melyeket kiegészítő elemként egy-egy ráhúzott fülesgomb díszített. A karperecek között 2 db *kiszélesedően lekerekített végű pánt-* és 1 db *nyitott végű huzalkarperec* ismert. Összesen 4 db *gyűrűről* maradt fenn híradás, ezek között a honfoglaló magyarság jellegzetes gyűrűtípusaiból, a *hólyagos* és *négygömbös fejű* változatból 1–1 db ezüstpéldány ismert. 1 db ezüstgyűrű karikáján és foglatán filigrán- és granulált díszítést hordozó, bizánci jellegű³²⁵ ékszer volt, melynek párhuzamait egy

317 KOVÁCS 2013, 570.

318 BÓNA 1997, 1454.

319 BARTUCZ 1931, 116–117.

320 SZENDREY 1898a, 102.

321 SZENDREY 1898, 9.

322 DÓKUS 1900, 42–47; KOVÁCS 1989, 21.

323 DONGÓ 1898a, 200.

324 SZENDREY 1898, 9.

325 MESTERHÁZY 1990, 156–158.

Szabolcs megyei lelőhelyről³²⁶ és Tarpáról ismerjük.³²⁷ A negyedik gyűrű pedig hatszög alakú fejével és nyitott, egymásra hajló végű karikájával leginkább a 9. századi gyűrűk egy csoportjával mutat hasonlóságot.

A temetőben két *veretes* övkészlet határozottan elkülöníthető,³²⁸ mindkettő azonos veretípusok szélesebb és keskenyebb változatait tartalmazza, valamelyiknek a zárását szolgálhatta az ugyancsak előkerült ezüst övcsat. Az 1898-ban előkerült, 190 cm magas férfi *tarsoly*ának fedelét aranyozott ezüstlemez díszítette, a tarsolyban kerültek sírba a tűzszerszámok is. A sír leírásánál szereplő „*ezüst csatok*”³²⁹ talán ugyancsak az öv egyes elemeire vonatkoztathatók. A további különböző veretek egykori felhasználását nehéz kétséget kizáróan meghatározni, köztük lehetnek az övhöz vagy a ruházathoz, esetleg a lábbelihez is kapcsolódó darabok. A bronzból készült *líra alakú csat* szolgálhatott akár az öv zárására, de lehetett akár valamilyen függesztőhöz, esetleg lószerszámhoz kapcsolva is. További 3 db *szíjszorító* ismert a leletek között, ebből 2 db azonos, s talán ugyanilyen lehetett egykor a harmadik is, melynek azonban sajnos szinte csak karikája maradt meg. Kérdés, mi lehetett annak az ezüstlemeznek a funkciója, melyet csak Dongó leírásából ismerünk, a ruházat vagy a fegyverzet mellett a lószerszámon is felhasználhatták.

A *használati- és munkaeszközök* között 4 db vaskés van, ebből 1 db aranyozott lemezdíszes volt, 1 db pedig a Dongó által említett borotvaszerű eszköz. A csiholók ovális és lant alakú változatban kerültek elő, összesen 3 db, melyekhez ugyancsak 3 db kovakő csatlakozik. Itt kell megemlíteni még 1 db hosszúkás fenőkövet is.

A fegyverek között a dirhemet és tarsolylemezt is tartalmazó sírból került elő 1 db *szablyamarkolatú kard*, melynek tokját ezüstlemezek díszítették. A fegyver leírását a Dókus-gyűjtemény szablyáinak vizsgálata során Fettich Nándor által készített szükségű leírás őrizte meg: „*kétélűnek látszó, szablya-szerű kard*”.³³⁰ Az 1897-ben előkerült 2 db *szablya* közül legalább az egyik ugyancsak ezüstdíszes volt, itt szétkalapált, s így sajnos meghatározhatatlan dirhemek³³¹ helyezkedtek el a hüvelyen. Szendrey beszámolt a nagyobb darab pengéjének ellenzőhöz közeli részén található lemélyedésről és szegecsről, melyek valószínűleg leszedett nemesfémdíszítés egykori nyomai lehetnek,³³² Dongó pedig még egy fegyvert díszítő drágakőről is ír.³³³ Egy további szablya található még az 1898. évi leletek között, ebben az évben a leírás szerint egy szablya/kard hüvelyének fémvasalásai (?) is napvilágot láttak. 1897-ben került elő 1 db *fokosbalta*, míg az íjászfelszerelés elemeit az 1898-ban előkerült 2 db levél alakú *nyílcsúcs* képviseli.

326 MESTERHÁZY 1996.

327 JAKAB 2014, 88; JAKAB 2019.

328 RÉVÉSZ 1996b, 140.

329 DÓKUS 1900, 42–47.

330 MNM R. A. lt. sz. 89.1.Gc 4.

331 KOVÁCS 2013, 175.

332 SZENDREY 1898, 9; SZENDREY 1898a, 103–104.

333 DONGÓ 1898, 34.

Feltételezhető, hogy a sírok némelyikébe agyagedényben behelyezett *étel- vagy italmelléklet* is került, az 1897. évi lelték között ugyanis „*Több nagyobb cserépedény töredéke*”³³⁴ is szerepel. Meg kell azonban jegyezni, hogy a területen egy őskori telep objektumai is megfigyelhetők voltak, így talán némelyiknek a korszakba sorolása kérdéses lehet. A későbbiekben Kozma Menyhért ajándékozott Dókus Gyulának egy agyagedényt, mely a „*IX. századbeli típusa a mai metszett, üveg ivópohárnak*”³³⁵

A lovas sírok között az 1897. évben előkerült szablys sírban a lábak csontjainál volt a ló koponyája és lábainak végcsontjai. Bizonytalan, hogy hány részleges lovas temetkezés lehetett még a temetőben. Dongó beszámolója alapján az 1897. évben előkerült mind a 6 sír ilyen is lehetett.³³⁶ Az előkerült 22 db kengyel és 10 db zabra legalább további 10, minimálisan lószerszamos temetkezésre utal. Ezek között egy sírban ezüstlemezekkel díszített nyereg is volt, mely Dókus megállapítása szerint öblös félkör alakú volt,³³⁷ míg a lószerszám szíjzatát díszítette valamelyik temetkezésben a 10 db öntött ezüstveret, ezek közül az egyik áttört.³³⁸ A kengyelek között karoling-normann típusú 4 db került elő a temetőben, ebből 1 db Szendrey,³³⁹ 2 db pedig Dókus leírásából³⁴⁰ ismert, további 1 db – az előzőekkel nem azonosítható – pedig ugyancsak a temető leletei között szerepel,³⁴¹ így ha a közleményekben megjelent rajzok pontosak, akkor a temetőből eddig ismert ilyen kengyelek száma további 1 darabbal növekszik. A körte alakú változatokból összesen 15 db ismert, ezek között figyelmet érdemel az 1897-ben előkerült egyik darab, melynek szárai külső oldalán plasztikus díszítések sorakoznak. Ennek a típusnak a párhuzamai gyakoriak a szlovák és morva területek kora középkori leletanyagában.³⁴² Így ez a kengyel valószínűleg nem helyben készült darab volt, jó eséllyel valamelyik fegyveres akció nyomán – vélhetően a felszerszámozott lóval együtt – került a magyar szállásterületre. A 2 db legyező alakú kengyel egyikén lemezes (?) fémberakásra utaló nyomok láthatók. További 1 db kengyel típusa kérdéses, 1 db, mely „*a szíj lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással*”³⁴³ rendelkezett, pedig csak leírásból ismert. A hevedercsatoknak 3 db téglalap alakú változata ismert. 1897-ben 3 db csikó- és 1 db kétkarikás vagy oldalpálcás, 1898-ban pedig 2 db csikó- és 4 db oldalpálcás zabra került elő,³⁴⁴ ezek egyike jelentős mértékben elkoptatta a ló két hátsó fogát.³⁴⁵ Dongó beszámoló³⁴⁶ egy láncos zabláról is, ennek feltehetően szájvása lehetett láncsze-

334 SZENDREY 1898, 9; SZENDREY 1898a, 102.

335 DONGÓ 1898b, 200.

336 DONGÓ 1898, 34.

337 DÓKUS 1900, 41.

338 RÉVÉSZ 1996b, 141.

339 SZENDREY 1898, 11.

340 DÓKUS 1900, 41.

341 NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, Obr. 4/5.

342 KARO 2004, 167–169.

343 DONGÓ 1898c, 106, 10. j.

344 DÓKUS 1900, 41.

345 SZENDREY 1898, 11.

346 DONGÓ 1898c, 106, 10. j.

meből összeállítva. Különleges lelet az 1898-ban előkerült *vassarkantyú*.³⁴⁷ Dongó egy feltételesen tevének meghatározott állatról is tudósít az 1898. évi sírok kapcsán.³⁴⁸

Az eredetileg mintegy 80–100 síros,³⁴⁹ szállási jellegű temető³⁵⁰ használati idejéhez az 1897-ben előkerült *dirhem* szolgált *terminus post quem*et, ami a 911/912. évben határozza meg az azt tartalmazó sír megásásnak legkorábbi lehetséges időpontját.³⁵¹ A temető további leletanyagát is figyelembe véve az a 10. század első felének valamely részére tehető.³⁵²

A terület birtokosa, Kozma Menyhért, Dongó Gyárfás Géza szerkesztőnek írott levelében beszámolt arról, hogy a „*lelőhelytől délkeleti irányban húzódó domboknak majdnem mindegyike bír még ily fel nem tárt ő-sírokkal, mert azok szélhordta helyein nagyon sok elporladt csontrész található*”.³⁵³ Ennek alapján talán további 10. századi temetők is rejtőznek vagy rejtőztek a környéken, ha pedig így van, akkor ezek így feltehetően ugyanannak a temetőcsoportnak a részei lehettek.

347 WOLF 1991, 590–591.

348 DONGÓ 1898a, 200.

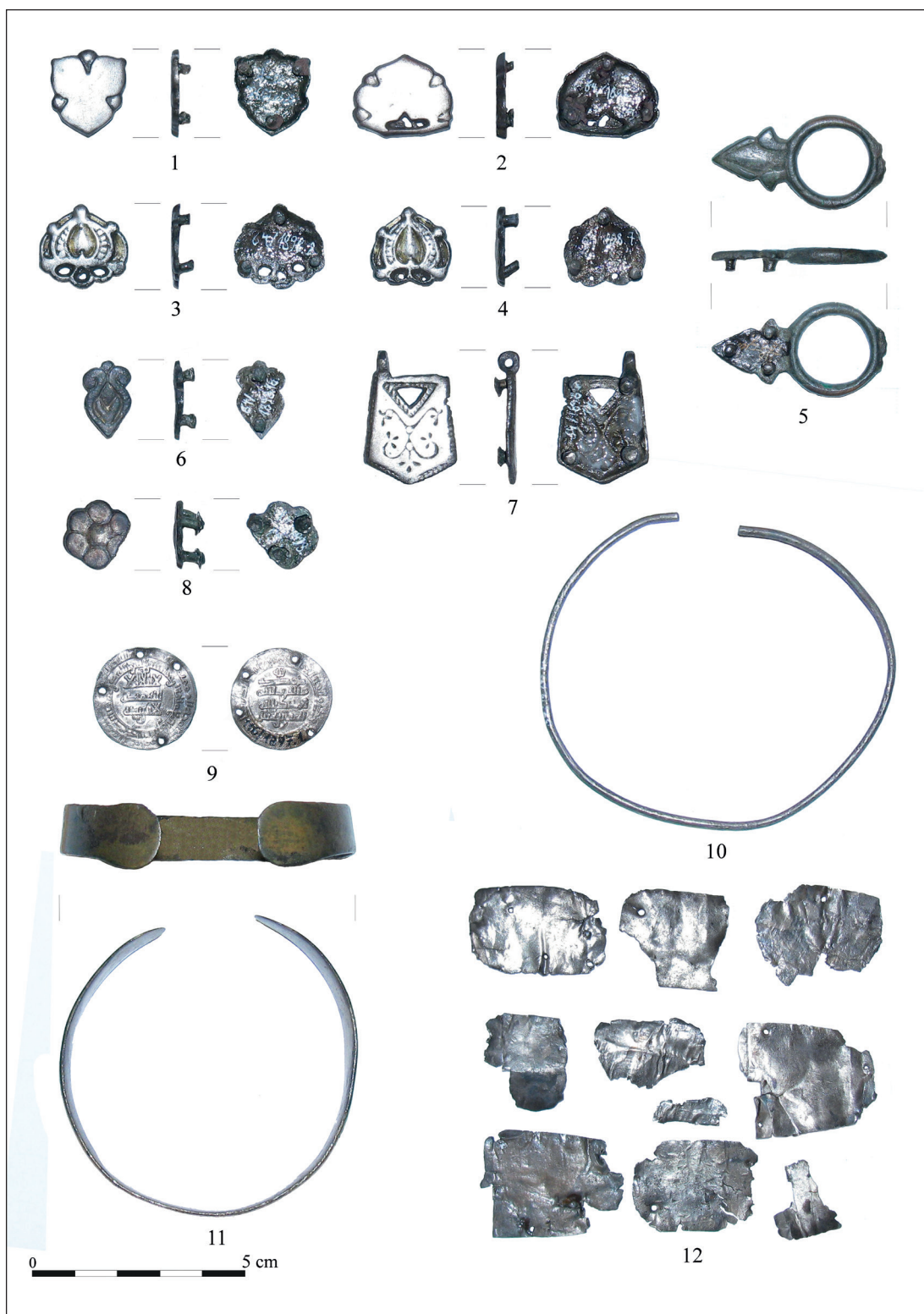
349 RÉVÉSZ 1996b, 141.

350 KOVÁCS 2013, 570.

351 KOVÁCS 2011, 181.

352 RÉVÉSZ 1996b, 141.

353 DONGÓ 1898, 35.

3. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben
 Table 3. In front of the tavern of Bodrogvécs-Lecse

4. tábla. 1, 3: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 2: 34. sír, 4: 35. sír

Table 4. 1, 3: In front of the tavern of Bodrogvécs-Lecse, Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 2: grave 34, 4: grave 35

III. 10. SZÁZADI TEMETŐ KENÉZLŐ-FAZEKASZUG II. SZÁMÚ LELŐHELYÉN

BEVEZETÉS

A településtől É-ra fekvő Fazekaszug területén, valószínűleg 1927 áprilisában, mezőgazdasági munka során került elő különböző vastárgyak mellett 2 db rozettás lószerszámhoz tartozó, oroszánabrázolásal³⁵⁴ díszített kisszíjvég is.³⁵⁵ A leletek előkerülésének hatására – pontos találási helyük azonban nem ismert, így azok akár a Jósa András által korábban feltárt I. temető³⁵⁶ területéről is származhatnak³⁵⁷ – a terület tulajdonosa, Szalay Géza és felesége, Hertelendy Nandine felkérte Fettich Nándort, hogy kezdjen kutatást, melynek anyagi forrását is biztosították. Fettich ásatási jelentése³⁵⁸ szerint 1927. április 10-én utazott Kenézlőre, ugyanakkor a temetőről beszámoló publikációjában az olvasható, hogy a kenézlői I. temető feltárásnak folytatását már Jósa András is tervbe vette, azonban „Tervének megvalósítására” az 1927. április 3-án kezdődő ásatások során került sor.³⁵⁹ Ezért lehetségesnek tűnik, hogy a leletek április elején – talán épp 3-án – kerültek elő. Fettich ezért már azok előkerülését is beleszámította a kutatás időtartamába. A munkát aztán április 14-ig folytatta, majd november 10-én, illetve 1930. június 30-án újra vizsgálat alá vette a területet,³⁶⁰ mely a Fazekaszug ÉK-i sarkában, az I. temetőtől mintegy 150–200 m-re É-i irányban található homokdombon, annak ÉNy-i lejtőjén fekszik,³⁶¹ melyet egykor csaknem minden oldalról vízenyős rész övezett (1. kép). A munka nagy részében segítségére volt Bartucz Lajos antropológus is.³⁶² Az első napokban a kutatás azonban még nem hozott eredményt,³⁶³ majd a szerencse fordultával, még az első áprilisi periódusban sikerült 23 sírt feltárnia. Novemberben további 1 sírt bontott ki, majd három évvel később 1 újabb temetkezés megtalálása zárta le a munkát.³⁶⁴

354 BOLLÓK 2015, 345–346.

355 FETTICH 1931, 78.

356 JÓSA 1914, 303–344.

357 RÉVÉSZ 1996a, 152.

358 MNM R. A. 167.K.III.

359 FETTICH 1931, 78.

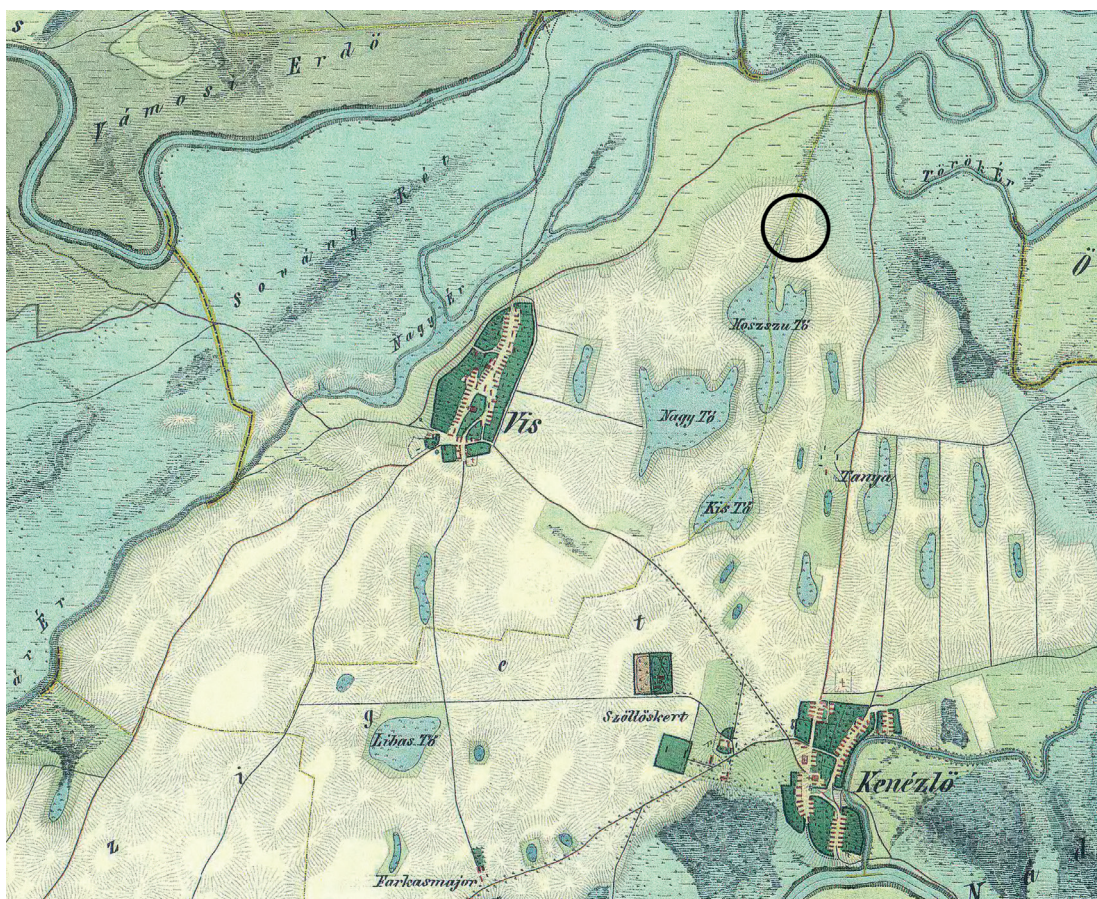
360 FETTICH 1931, 78.

361 KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996a, 152.

362 FETTICH 1931, 79; BARTUCZ 1931, 114.

363 FETTICH 1931, 78.

364 RÉVÉSZ 1996a, 151–152.

1. kép. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén
 Figure 1: Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, the location of the archaeological site on the number II military survey map

A lelőhelyen Kovács László és Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás 1990 augusztusában. Ennek során megtörtént a Fettich-féle ásatások helyszínének azonosítása, előkerült öt lócsontokat is tartalmazó kibontott sír, az egyikből pedig még egy ottfeljtett övveret is, melynek segítségével sikerült beazonosítani a 46. sír helyét, s ennek nyomán a többi temetkezést.³⁶⁵ A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban, míg az embertani a Magyar Természettudományi Múzeumban³⁶⁶ található.

365 KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992; RÉVÉSZ 1996a, 152; KOVÁCS 2013, 515.

366 MAKRA 2007, 15.

SÍRLEÍRÁSOK

26. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100–115 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. A koponya bal oldalán volt Ny-i irányba tájolva a ló koponyája, míg a lábcsonatok a sír teljes hosszában feküdtek: a mellsők az emberi váz koponyája és felkarcsontjának felső vége táján, így feltehetően legalább részben a lókoponya alatt, míg a hátsók a lábszárcsontok közelében.³⁶⁷

Mellékletei:

- 1–2. A bordák középső részén volt 2 db bronz fülesgomb, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 1. 1 db körte alakú bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm.
 2. 1 db gomba alakú bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm. Elveszett.
- 3–4. A jobb alkarcsontok középrészénél és a bal alkarcsontokon volt 1-1 db lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6x5,1, ill., 5,8x5,8 cm, sz.: 0,8, ill. 0,8 cm.
5. A lókoponya orr-részénél, arra „*rádobva (...) rézsutosan fölfelé*”³⁶⁸ volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, szimmetrikus szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 9 cm, a karikák átm.: 5,8, ill. 5,3 cm.
- 6–7. A lócsontok és az emberi váz csontjai között volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Az egyik kengyel füle trapéz alakú, fordított trapéz alakú áttöréssel, míg a másiké téglalap alakú, ovális áttöréssel, ezek külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. M.: 14,4x12,7, ill. 13,8x12 cm.

27. sír

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: K–Ny, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

28. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 75–80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra, az alsó állkapocs pedig jobbra fordult helyzetben feküdt. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén voltak. A bal lábszárcsontok külső oldalán volt az orr-részével előre billent ló koponyája, míg a lábvégcsontok a lókoponya mellett/mögött, vagy részben alatta voltak.

³⁶⁷ LÁSZLÓ 1944, 110.

³⁶⁸ FETTICH 1931, 80.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egymásra hajló végű karika. M.: 2,3x2,1cm, hv.: 0,14 cm.³⁶⁹
- 2–5. A gerinccsigolyáktól jobbra helyezkedett el 1 db, míg a csigolyáktól balra további 3 db bronz fülesgomb, melyek közül 1 db körte, 3 db pedig gomba alakú. H.: 1,2, 1,1, 1, ill. 1 cm.³⁷⁰
6. A medence jobb oldalán, részben a jobb alkarcsonatok alatt, famaradványok felett fekvő helyzetben volt 1 db réz hátlappal ellátott ezüst tarsolylemez. A két fémlapot a tarsoly szélénél futó félgömbfejű szegecsek fogják össze. A lemez hossz tengelyében és felső oldalának két szélénél pedig egy-egy kerek, középrészén lemélyedő csillag alakú mintával díszített veret látható. A töredékes és hiányos lemez felületén bekarcolt kialakítású, indaszárról kinövő félpalmetták³⁷¹ vannak. M.: 11,5x10 cm.³⁷²
- 7–8. Ugyanott volt a tarsoly függesztőszíjának (?) maradványa, melynek egyik része 4 db szegeccsel van összefogva, más részei pedig átlukasztva, az egyikben 2 db szegeccsel. A további anyagmaradványok között volt a tarsoly alakját követő bőrdarab, több vékony, sűrű ütemes sorozatban átlukasztott szíj, valamint behajlított szélükön szegett, két szálból sodrott fonallal összevarrt, illetve további bőrdarabok, a bőr belső felületén fehér lenvászon maradványokkal. A tarsoly alakját követő bőrmaradvány m.: 11,5x10 cm, a függesztőszíj (?) sz.: 1,8 cm, a lenvászon m.: 10,1x8,2 cm.³⁷³
- 9–10. Ugyanott volt 2 db kerek, középrészén lemélyedő csillag alakú mintával díszített veret, hátoldalukon egy-egy szegeccsel. Átm.: 1,3 cm.³⁷⁴
11. Ugyanott volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális, árkolt díszítésű karikájára hajló pecekkel ellátott bronzcsat, hátoldalán három szegeccsel. M.: 2,6x1,6 cm.³⁷⁵
- 12–13. A tarsoly belsejében volt 1 db vászonlenyomatos vascsiholó és 1 db sárgás-fehéres színű kovakő. A csiholó elveszett. A kovakő m.: 2,9x1,7 cm.³⁷⁶
14. A tarsolylemez mellett, de annál magasabb helyzetben volt 1 db nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés több töredéke.³⁷⁷
15. A váz bal oldalán, a combcsont felső vége és a lábszárcsontok vonalával párhuzamos helyzetben tegez fémveretei feküdtek.

369 FETTICH 1931, 81, 54. kép 1.

370 FETTICH 1931, 81, 54. kép 4–7.

371 BOLLÓK 2015, 308–309.

372 FETTICH 1931, 81, 54. kép 2, 12.

373 FETTICH 1931, 81, 54. kép 11–13; BOLLÓK et al. FIG 17; RÉVÉSZ 2014, 54–55, 39–40. kép

374 FETTICH 1931, 81, 54. kép 8–9.

375 FETTICH 1931, 81, 54. kép 3.

376 FETTICH 1931, 81, 54. kép 10.

377 FETTICH 1931, 81, 53. kép.

- 16–21. Ugyanott volt 4 db nyílcsúcs is „*rendben*”³⁷⁸ fekvő helyzetben.³⁷⁹ További 1 db feküdt a medence bal oldalánál, „*kiesve a tegezből*”,³⁸⁰ 1 db pedig a tarsolylemeztől a jobb lábak csontjainak irányába „*1 arasznyira*”.³⁸¹ Ezek az alábbi típusokba sorolhatók.³⁸²
- 16–18. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,2x2,8; 7,8x2,2; 7,7x2,9 cm.
- 19–20. 2 db rombusz (?) alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,8x1,8; 6,4x2,4 cm.
21. 1 db bizonytalan típusú, kovácsoltvas nyílcsúcs.
22. A medence jobb oldala mellett vas- és nyárfa maradványok – valószínűleg a nyereg egykori nyomai – voltak megfigyelhetők, az utóbbiakon szögelés nyomai láthatók. A legnagyobb m.: 6,8x3,5 cm.
23. A koponyatetőnél volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. A kengyelszija számára áttört füle valószínűleg téglalap alakú volt, mely külön nyak nélkül kapcsolódott a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. Sz.: 12 cm. Töredékes.³⁸³
24. A bal alkarcsontok felső végénél, álló helyzetben volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, ugyancsak téglalap alakú áttöréssel rendelkező füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,4x12 cm.³⁸⁴
25. Valószínűleg a nyeregmaradványok közelében volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,4x3,9 cm.³⁸⁵
26. A lókoponyánál volt 1 db tört szájasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szögletes átmetszetű, kiszélesedő szájasak végein lévő egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőbe kapcsolódtak félkör alakú kialakításukkal az ugyancsak szögletes átmetszetű oldalpálcák, míg a külsőbe egy-egy karika volt kovácsolva. Az oldalpálca h.: 14,9 cm, a szájas h.: 9,7 cm.³⁸⁶

29. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

378 FETTICH 1931, 84.

379 A sírfotó (FETTICH 1931, 81, 52. kép) alapján nem zárható ki, hogy ezek a combcsontok között helyezkedtek el egyenes, a csontra merőlegesen húzódó vonalban.

380 FETTICH 1931, 84.

381 FETTICH 1931, 81, 53. kép.

382 FETTICH 1931, 81, 53. kép.

383 FETTICH 1931, 81, 53. kép.

384 FETTICH 1931, 81, 53. kép.

385 FETTICH 1931, 81, 53. kép.

386 FETTICH 1931, 81, 53. kép.

A váz bal oldalán, a medence és a combcsont mellett volt a ló koponyája, orr-részeivel „előre” mutató,³⁸⁷ vagyis Ny-i irányú helyzetben.

Mellékletei:

- 1–2. A jobb lapocka alatt és kicsit lejjebb volt 2 db ovális átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,3x2,3, ill. 2,3x2,3 cm, hv.: 0,3x0,2, ill. 0,3x0,2 cm.³⁸⁸
- 3–43. A sírban kétféle típusú bronzveretek voltak az alábbi helyzetben: a jobb kéz csontjai és a medence jobb oldala alatt, fa- és bőrmaradványok között, sorban volt 8 db veret. A medence felett és alatt kétféle veretek feküdtek, közülük a szélesebbek a medence felett sűrű, egymás mellett lévő helyzetben, de megtalálhatók voltak a medence alatt is, szintén egymás melletti sorban. További 1 db ilyen veret volt a bal combcsont felső végénél. A medencén fekvő veretek vonalától lejjebb pedig további 3 db keskenyebb bronzveret került elő. A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 3–19. 17 db keskenyebb, lótuszszimbó-ornamensből származtatható (?) mintával díszített,³⁸⁹ kétféle méretű bronzveret. Hátoldalukon két szegecs található. M.: 1,8x1,6, ill. 1,7x1,6 cm.³⁹⁰ Ma már csak 16 db található meg. (7. tábla 3.)
- 20–43. 24 db szélesebb, lótuszszimbó-ornamensből származtatható (?) mintával díszített³⁹¹ bronzveret. Hátoldalukon két vagy három szegecs található. M.: 1,9x1,7 cm.³⁹² Ma már csak 22 db található meg. (7. tábla 1–2.)
44. A veretektől lejjebb, a combcsontok között fekvő tegez szájához közel, de annál 5 cm-rel mélyebben került elő 1 db pajzs alakú bronz szíjvég, melynek hátoldalán 3 db ellentett lemezével ellátott szegecs található. M.: 4,7x1,7 cm.³⁹³ (7. tábla 4.)
45. A medence jobb oldalán volt 1 db zöld patinás átyukasztott bőrmaradvány. M.: 1,4x1,2 cm.
- 46–48. A jobb oldali bordákon volt 3 db bronz fülesgomb, ebből 1 db gömb, 2 db körte alakú. H.: 1,5, ill. 1,5 cm. Ma már csak 2 db található meg.³⁹⁴
49. A medence jobb oldalán volt 1 db gomba alakú bronz fülesgomb. H.: 1,4 cm.³⁹⁵
50. A medence jobb oldalánál volt 1 db lant alakú, kovácsoltvas csiholó. M.: kb. 6,7x2,1 cm.³⁹⁶
- 51–52. Ugyanott volt 2 db fehéres színű kovakő. M.: 2,2x2, ill. 3,8x1,4 cm.³⁹⁷

387 FETTICH 1931, 86.

388 FETTICH 1931, 82, 55. kép 2-3.

389 BOLLÓK 2015, 272.

390 FETTICH 1931, 82, 55. kép 4–20; BOLLÓK 2015, 270, 59. kép 9.

391 BOLLÓK 2015, 272.

392 FETTICH 1931, 82, 55. kép 21–44.

393 FETTICH 1931, 81, 53. kép 1, 58. kép.

394 FETTICH 1931, 82, 55. kép 46–48.

395 FETTICH 1931, 82, 55. kép 49.

396 FETTICH 1931, 82, 55. kép 54.

397 FETTICH 1931, 82, 55. kép 52–53.

53. A medencétől kezdődően a combcsontok között és részben a jobb combcsonton is tegez vasveretei feküdtek, melynek szája felfelé nézett. M.: 3,5x1,2 cm.³⁹⁸ „A tegez vasvereteinek bronzszegecseleése” néhány ponton megfigyelhető volt.³⁹⁹
- 54–60. A tegez veretei között 7 db nyílcsúcs helyezkedett el rendszertlen fekvésben, ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 54–55. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8x3,1; 8,4x2 cm. (8. tábla 2.)
- 56–60. 5 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,2x2,7; 6,8x2,4; 3,9x3; 7,4x2,7; 5,8x2,2 cm.⁴⁰⁰
61. A váz bal oldalán, a medence, a comb- és a lábszárcsontok külső oldalán, hegyével a lábfejcsonthoz irányába, de kissé a sír közepe felé mutató, ferde helyzetben volt 1 db kovácsoltvas szablya, élével É-i irányába mutató helyzetben. Enyhén ívelt pengéjének mindkét oldalán vércsatorna húzódik, 22 cm-es fokéllal ellátva. Szegeccsel átütött markolata az éle felé hajlik. Csónak alakú keresztvasa gombokban végződik, melyek végein egy-egy ”+” alakú bemélyedő minta látható. H.: 87,2 cm, a penge sz.: 2,8 cm, v.: 0,6 cm, a markolat h.: 8,6 cm, az ellenző h.: 8,9 cm.⁴⁰¹ (8. tábla 1.)
- 62–64. A szablya körül kis apró bronzszegecsek helyezkedtek el, ebből 3 db félgömbfejű változat volt. H.: 1–1,2 cm.⁴⁰²
65. A jobb combcsontnál, hegyével a combcsont irányába mutató helyzetben volt 1 db kovácsoltvas kés háromszög átmetszetű pengével, hátának vonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal. M.: 9,5x1,3 cm.
- 66–67. A lókoponya váz felé eső részén és a jobb combcsont alsó vége táján volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, ovális, illetve fordított trapéz alakú áttöréssel ellátott füleik külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,8x12,7, ill. 14,7x13 cm.⁴⁰³
- 68–69. Ugyancsak a lókoponyán volt 2 db kovácsoltvas karika. Átm.: 3,8, ill. 3,7 cm.⁴⁰⁴
70. A lókoponya szájrésze előtt, összehajtott helyzetben volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasú, nagykarikás kovácsoltvas csikószabla. A szájasak h.: 8,9, ill. 8,7 cm, a karikák átm.: 5,6, ill. 5,2 cm.⁴⁰⁵
71. Az ásatási napló bejegyzése szerint a ”jobb kéz behajlított kézfején” volt továbbá 1 db gyűrű is.⁴⁰⁶

398 FETTICH 1931, 82, 57. kép.

399 FETTICH 1931, 85.

400 FETTICH 1931, 82, 57. kép.

401 FETTICH 1931, 82, 56. kép; BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, 94.

402 FETTICH 1931, 81, 55. kép 45, 50–51.

403 FETTICH 1931, 82, 57. kép.

404 FETTICH 1931, 82, 57. kép.

405 FETTICH 1931, 82, 57. kép.

406 MNM R. A. 9. K. I.

30. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkar- és kézcsontok erőteljesebben behajlított helyzetben a medencén és keresztcsonton, míg a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén feküdtek. A lábfej csontjainak végeinél, a lábszárcsontok közé eső vonalban, orr-részével Ny-i irányba mutató helyzetben volt a ló koponyája, jobb oldalán mellette pedig egymással párhuzamosan a mellső lábak csontjai, közöttük pedig a hátsók, mindegyik a váznál magasabb helyzetben.⁴⁰⁷

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontok felső végénél volt 1 db kovácsoltvas csiholó. M.: 4,2x1,3 cm.
- 2–3. Ugyanott volt 2 db fehéres színű, téglalap alakú fenőkő. Ma csak az egyik található meg. M.: 4,8x1,7 cm.
4. A medence bal oldala mellett volt 1 db csont botvég, fejével a medence felső oldala felé mutató helyzetben. Alsó része hengeres, belül üreges, míg felső része korong alakban kiszélesedő, három koncentrikus körrel, oldalán pedig árkolással díszített. M.: 6,2x4,8 cm.⁴⁰⁸
5. A keresztcsont alatt volt 1 db vaskés töredéke. M.: 3,4x1,1 cm.
6. A medence bal oldala alatt vastöredékek voltak. M.: 5,5x3,3 cm.
- 7–8. A sírban a lókoponya bal oldala mellett, félig álló helyzetben, illetve a váz bal lábcsontjainak külső oldalától kissé távolabb, álló helyzetben volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú, a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel ellátott füleik külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,5x12, ill. 14,4x13 cm.⁴⁰⁹
9. A lábfejek csontjai között volt 1 db, kissé fekvő nyolcas alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5x2,4 cm.⁴¹⁰
10. A ló mellső lábcsontjai között volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű szájvasak végein található, egymásra merőleges tengelyű áttörések közül a belsőbe kapcsolódnak az oldalpálcák trapéz alakú, végeiken téglalap formává keskenyedő füleikkel. A szájvasak h.: 7,6, ill. 7,2 cm, az oldalpálcák h.: 11, ill. 10,7 cm.⁴¹¹

31. sír

Gyermek, 5–6 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya mögött, kissé balra helyezkedett el enyhén oldalára dőlt helyzetben a ló koponyája, a váz csontjainál magasabb fekvésben, a ló lába

407 FETTICH 1931, 86; LÁSZLÓ 1944, 146, VII. T.

408 FETTICH 1931, 82, 59. kép; RÉVÉSZ 1996a, 157, 14. KÉP; RÉVÉSZ 2014, 46, 28. kép.

409 FETTICH 1931, 82, 59. kép.

410 FETTICH 1931, 82, 59. kép.

411 FETTICH 1931, 82, 59. kép.

pedig Fettich tudósítása szerint „*a jobb combcsont külső oldalán végződik (...) patájával*”;⁴¹² a sír K-i vége irányába mutató helyzetben.

Mellékletei:

- 1–2. Az alkarcsontok helyein volt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé lekerekített végű karperec. M.: 4,1x3,9 cm, ill.: ?, hv.: 0,3, ill. 0,25 cm.⁴¹³
3. A jobb kézcsontok között volt 1 db foglalatos ezüstgyűrű. Gyöngyözött kerettel övezett kerek foglalatában félgömb alakú lemez található, melyet annak két oldalán 3-3 db lemezből készült félgömböt utánzó, ugyancsak gyöngyözött kerettel övezett díszítés határol. A foglalat átm.: 1,2 cm.⁴¹⁴ (5. tábla 12.)
- 4–24. A medencén és alatta, két sorban összesen 21 db bronzveret helyezkedett el, melyek közül a keskenyebbek az alsó sorban, „*csúccsal bal felé*”;⁴¹⁵ a szélesebbek pedig a felső sorban voltak, az utóbbiak sorozatába azonban kisebb veretek is ékelődtek.⁴¹⁶ A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:
 - 4–16. 13 db keskenyebb levél alakú, felületén spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal⁴¹⁷ díszített bronzveret. Hátdoldalukon három szegecs található. Ma már csak 12 db őrzési helye ismert. M.: 2,4x1,8 cm.⁴¹⁸ (6. tábla 9.)
 - 17–24. 8 db szélesebb levél alakú, felületén spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal⁴¹⁹ díszített bronzveret. Hátdoldalukon három szegecs található. M.: 2,3x1,8 cm.⁴²⁰ (6. tábla 8.)
25. A medence jobb oldalánál volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronzcsat. Hátdoldalán három szegecs látható, csatpecke hiányzik. M.: 2,8x2,3 cm.⁴²¹ (6. tábla 10.)
26. A bal combcsont külső oldala mellett volt 1 db kovácsoltvas kés, melynek markolata is részben megmaradt. Elveszett.
27. A lókoponya előtt volt 1 db zabla. Elveszett.
28. A medence alatt „*öblösödő falap*” volt megfigyelhető.⁴²²

412 FETTICH 1931, 87.

413 FETTICH 1931, 85, 61. kép 22–23.

414 FETTICH 1931, 85, 61. kép 24.

415 Az adat a leltárkönyvben szerepel.

416 MNM R. A. 9. K. I.

417 BOLLÓK 2015, 236.

418 FETTICH 1931, 85, 61. kép 1–13; BOLLÓK 2015, 238, 43. kép 4.

419 BOLLÓK 2015, 236.

420 FETTICH 1931, 85, 61. kép 14–21.

421 FETTICH 1931, 85, 61. kép 25.

422 MNM R. A. 9. K. I.

29–30. Az ásatási napló bejegyzése szerint a jobb csukló mellett volt 2 db „csontár” is.⁴²³ Elvesztek.

32. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete:

1. A koponyánál volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló peremmel, nyaka alatti részén pedig bekarcolt csigavonallal díszített, kézikorongolt agyagedény. Alján négyzet alakú keretben elhelyezkedő, kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 11,2 cm, sz. átm.: 8,9 cm, f. átm.: 5,3 cm.⁴²⁴

33. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál, ferdén, szájával a sír K-i vége irányába mutató helyzetben volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal, csillámmal és aprókaviccslal soványított, kihajló peremmel, nyaka alatti részén pedig bekarcolt csigavonallal díszített, kézikorongolt agyagedény. M.: 14,4 cm, sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 7,6 cm.

34. sír

Nő. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: az alsó állkapocs a bordákon volt.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsont és a bordák között volt 1 db fenyőfa pálca, melynek egyik végét kissé csonkakúp alakú, trébelt, a fára szegezett ezüstlemezből készült tok fogja közre. Másik vége szétnyitott, üreges, az üregben pedig ovális vastöredék volt. A tárgy lemezborításával valószínűleg a sír K-i vége irányába mutató helyzetben feküdt. H.: 15 cm, a lemezborítás h.: 7,5 cm, átm.: 1,2 cm.⁴²⁵ (5. tábla 13–14.)
- 2–11. A bal felkarcsont és a fapálca között, annak külső oldala mellett helyezkedett el 10 db üvegyöngy, melyek közül a felkarcsont felső végéhez legközelebb a 7. számú feküdt. Ezt követően 2 db gyöngy után a 8. számú, hordó alakú következett, majd az alkarcsontok irá-

423 MNM R. A. 9. K. I.

424 MERVÁ 2014, 247, FIG. 19/5.

425 FETTICH 1931, 87, 65. kép 1; RÉVÉSZ 1996a, 154, 9. KÉP.

nyába további 3 db volt, a többi helyzete sajnos pontosabban nem ismert. A gyöngyök az alábbi típusokba sorolhatók:⁴²⁶

2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 db fekete közepű, piros-fehér-fekete színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágszeggel díszítve. M.: 1,6x1,3 cm.
3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 db fekete közepű, fekete-fehér színű sugaras mintával ellátott virágszeggel díszítve. M.: 1,7x1,3 cm.
4. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, opak üvegyöngy fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 db fekete közepű, piros-fehér-fekete színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágsemmel díszítve. M.: 1,7x1,5 cm.
5. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 db zöld közepű, piros-fehér színű sugaras mintával ellátott virágszeggel díszítve. M.: 1,7x1,5 cm.
6. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 db zöld közepű, piros-fehér színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágszeggel díszítve. M.: 1,3x1,2 cm.
7. 1 db fekete színű, henger alakú opak üvegyöngy, oldalán sárga fenyőmintát utánozó rátétmintával. H.: 3,2 cm.
8. 1 db sárgás színű, hordó alakú üvegyöngy. M.: 2,1x1,8 cm.
- 9–10. 2 db kék színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy. Átm.: 1,3 cm.
11. 1 db sárgás színű, hengeres üvegyöngy. M.: 1,3x1,2 cm.
12. A gyöngyök között bronzlemeztöredékek voltak, melyeknek egyik oldala egyenes. A legnagyobb darab m.: 1,2x1 cm.
13. Ugyancsak a gyöngyök között⁴²⁷ volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű bronz huzalkarika. Átm.: 0,9 cm.
14. Az egyik alkar csontjain volt 1 db bronz pántkarperec, felületén poncolt farkasfogmintát utánozó díszítéssel. M.: 4,4x4,2 cm, sz.: 0,8 cm.⁴²⁸ (5. tábla 8.)
15. A másik alkar csontjain volt 1 db kissé lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 6,7x6,5 cm, sz.: 1,1 cm.⁴²⁹ (5. tábla 10.)
16. A koponya töredékei között volt 1 db állatcsont. Elveszett.
- 17–86. A lábcsonatokon volt 70 db félgömbfejű, hátoldalán egy ellentett lemezkés szegeccsel ellátott ezüstveret. Átm.: 0,7 cm.⁴³⁰

426 FETTICH 1931, 87, 65. kép 2–11.

427 Leltárkönyvi bejegyzés.

428 FETTICH 1931, 87, 65. kép 13.

429 FETTICH 1931, 87, 65. kép 12.

430 FETTICH 1931, 87, 65. kép 14.

87–88. A lábcsonatok végeinél került elő 2 db kengyel. A jobb láb csontjai mellett fekvő fülével a sír K-i vége irányába mutató helyzetben, míg a bal láb csontjaitól kissé távolabb lévő álló helyzetben volt. A kovácsoltvas kengyelpár körte alakú, trapéz, illetve kissé álló téglalap formájú, a kengyelszj számára téglalap, illetve ovális alakban áttört fülük külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,2x11,4, ill. 12,3x11,7 cm.⁴³¹ (4. tábla 2.)

89. Az álló helyzetű kengyeltől ÉK-re helyezkedett el 1 db tört szájasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szögletes átmetszetű szájasak kiszélesedő végein két azonos tengelyű, de eltérő méretű lyuk található, melyek közül a belsőbe csatlakoznak az oldalpálcák széles, trapéz alakú majd téglalappá váló fülükkel. A szájas h.: 7,3 cm, az oldalpálcák h.: 14,4, ill. 14,3 cm.⁴³²

A sírból kerültek elő az alábbi tárgyak is:

90. 1 db (?) lapos vaskarika. Átm.: 4,1 cm.

91–92. 2 db vastárgy, melyek közül az egyik derékszögben meghajlított. M.: 4,2x2,4, ill. 4,3x1,7 cm.

93. 1 db hosszúkás vastárgy. M.: 2,4x1,1 cm.

35. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A jobb lábszárcsontok külső oldalán, a váznál magasabb helyzetben, orr-részeivel a sír Ny-i vége irányába mutató helyzetben feküdt a ló koponyája, míg a lábcsonatok egy része a lókoponya mögött és az elhunyt lábcsonatjainak végében, egymást keresztezve,⁴³³ patarészükkel valószínűleg É-i irányban helyezkedett el; a ló valamelyik jobb lábcsontja pedig a női váz bal lábszár- és combcsontja mellett volt, patarészeivel a sír Ny-i vége irányába mutató helyzetben.

Mellékletei:

1–2. A jobb lábszárcsontokon, a lókoponyának támaszkodó, illetve fekvő helyzetben volt 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kovácsoltvas kengyel. Füle – mely egykor valószínűleg trapéz alakú lehetett – ovális (?) áttöréssel rendelkezett. Szárai az egyenes talpaló irányába kiszélesednek. M.: 14,9 cm, a talpaló sz.: 2,8 cm.

2. 1 db boltozatos szárú, egyenes talpalóval rendelkező kovácsoltvas kengyel. Füle kiszélesedett, összeszűkülő nyakkal csatlakozott a félköríves átmetszetű szárakhoz. Ezek külső oldalán ütemesen sorakozó, kiemelkedő téglalap alakú, felületén kereszt- és hosszirányban rovát-

431 FETTICH 1931, 88, 66. kép.

432 FETTICH 1931, 88, 66. kép.

433 MNM R. A. 9. K. I.

- kolt díszítésű plasztikus elemek láthatók. Szárai az egyenes talpalóval érintkező részeknél kiszélesednek, két ponton át vannak törve. H.: 11,8 cm, a talp sz.: 4,2 cm. (4. tábla 4)
3. A ló jobb lábsontja mellett volt 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,9x4,7 cm.
 4. A fekvő helyzetű kengyel fülénél volt 1 db tört, egyik részén négyzetes átmetszetű, másikon csavart kialakítású, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájasak végein lévő, egymással azonos tengelyű lyukak közül a belsőbe kapcsolódtak széles trapéz alakú induló füleikkel a szögletes átmetszetű oldalpálcák. A szájasak h.: 5,9, ill. 6,6 cm, az oldalpálca h.: 13,6 cm.
 5. A zabla alatt lapos vasdarabok voltak. Elvesztek.

36. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Megsemmisült.

Melléklete:

1. A medence táján bronzlemez töredékei voltak. Elvesztek.

37. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Megsemmisült.

Mellékletei:

1. A koponya alatt volt 1 db, két egymás melletti ponton azonos irányból átlukasztott Burgundiai Rudolf (922–926) által veretett páviai dénár.⁴³⁴ (6. tábla 13)
- 2–4. A nyakcsigolyáknál volt 3 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
2. 1 db sötét színű, fehér keresztződő hullámvonallal díszített opak üvegyöngy.⁴³⁵ Elveszett.
- 3–4. 2 db gyöngy. Elvesztek.
5. Ugyanott volt 1 db fehér színű átfúrt kagyló.⁴³⁶
6. A koponya jobb oldala mellett volt 1 db barna színű, homokkal, csillámmal és aprókavicccsal soványított, kihajló peremmel ellátott, kézikorongolt agyagedény. M.: 11,3 cm, sz. átm.: 7,8 cm, f. átm.: 6 cm.⁴³⁷

38. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 190 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

⁴³⁴ FETTICH 1931, 89, 69. kép 1; KOVÁCS 2011, 143; COUPLAND–GIANAZZA 2015, 316.

⁴³⁵ FETTICH 1931, 89, 69. kép 2.

⁴³⁶ FETTICH 1931, 89, 69. kép 3.

⁴³⁷ MERVA 2014, 247, FIG. 19/6.

Melléklete:

1. A váz bal oldalán volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló peremű, bekarcolt kettős csiga- és két egyenes vonalú mintával díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 9,4 cm, f. átm.: 5,8 cm, sz. átm.: 11,6 cm.⁴³⁸

39. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontokon volt 1 db líra alakú, felületén lemélyedő köröcskéekkel díszített bronzcsat. M.: 2,3x1,8 cm.
2. A jobb felkarcsontnál volt 1 db agancstörredék. Elveszett.
3. A jobb kéz csontjaitól a lábszárcsontok felső részéig tegez vasveretei voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 7,9x1,6 cm.
4. Valószínűleg a tegezvasalásokkal együtt volt 1 db téglalap alakú szíjszorító lemezzel ellátott, szíjlesztő vaskarika. M.: 6,7x2.
5. A jobb alkar csontjainak külső oldalán volt 1 db téglalap alakú szíjszorító lemezzel ellátott, szíjlesztő vaskarika. M.: 4,9x3,7 cm.
6. Talán a jobb lábszárcsontok felső végének külső oldalán volt 1 db „D” alakú kovácsoltvas csat, mely szintén a tegez részét alkothatta. M.: 4,2x3,5 cm.
- 7–9. A jobb láb csontjainak végénél 2 db, a lábszárcsontoknál pedig 1 db nyílcsúcs helyezkedett el, melynek ép állapotban meglévő darabja deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas példány. M.: 8,8x2,9 cm. A másik nyílcsúcsnak csak nyéltüskéje maradt meg. H.: 3,7 cm. 1 db pedig elveszett.
- 10–11. A bal lábszárcsontok belső oldalán, illetve a „*valamivel bentebb (...) a lábak között a jobb alsó lábszár közepe felé tartva kívülről*”⁴³⁹ volt 2 db szarvasagancsból készült, egyik végén lekerekített, másikon kiszélesedő, egykor nyúlvánnyal ellátott, 4-4 ponton átfúrt íjtegez csontborítás. Felületükön lemélyedő háttérű növényi minták láthatók.⁴⁴⁰ M.: 20,5 cm, sz.: 6,7–3,8 cm. (8. tábla 6–7.)
12. A bal alkarcsontok alatt volt 1 db kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a háromszög átmetszetű penge középvonalában található, hegye valószínűleg egyenletesen csúcsba futó volt. A kés körül tokjának maradványai is megfigyelhetők voltak. M.: 8,1x1,4 cm.
13. A medence bal oldala alatt volt 1 db háromfelé tört fenőkő. M.: 10,8x2,6 cm.
14. A jobb lábszárcsontok külső oldalán volt 1 db vascsat (?) töredékes állapotban lévő karikája. Átm.: 2,9 cm.

438 MÉRVA 2014, 247, FIG. 19/3.

439 FETTICH 1931, 90, 70. kép

440 FETTICH 1931, 90, 70. kép 1–2; LÁSZLÓ 1957, 175, 177, FIG. 4–5; RÉVÉSZ 1996a, 157, 15. KÉP

- 15–16. A lábcsonatok között, illetve a bal lábcsonatok külső oldalán volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszíz számára téglalap alakban át vannak törve, külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. M.: kb. 17,2x14,4, ill. 17,5x14,8 cm. Elvesztek.
17. A lábcsonatok végeinél, keresztben fekvő helyzetben volt 1 db hosszúkás kovácsoltvas csat, helyzete alapján talán a hevedercsat. Lehetséges, hogy ehhez tartozhatott az MNM R. T. 61.6.9.A. leltári számon található hevedercsat-tüske. Ma már csak ez utóbbi található meg. H.: 5,8 cm.
18. A jobb láb csontajainak végeinél, a nyílcsúcsok mellett, azoknál kissé magasabban volt 1 db kovácsoltvas csikózabla, tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal, azok végeiben egy-egy lapos karikával. A szájvasak h.: 8, ill. 7,7 cm, a karikák átm.: 5,6, ill. 5,6 cm.⁴⁴¹
19. A sírból kerültek elő famaradványok is. M.: 7,7x1,4 cm.

40. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz bal oldalán feküdt a ló koponyája.

Mellékletei:

1. A jobb oldali felső bordáktól a medencéig tegez vasveretei voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 9x1,2 cm.
- 2–6. A tegezmardványok között volt 3 db nyílcsúcs, további 2 db pedig a lókoponya fölött. Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
 - 2–3. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,3x1,9, ill. 8,2x2,2 cm. (8. tábla 3.)
 4. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,2x2,2 cm.
 - 5–6. 2 db levél alakú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 10,4x2, ill. 8,6x1,3 cm.
- 7–8. A lókoponya mellett, annak két oldalán volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel, egyik fülével lefelé mutató helyzetben. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszíz számára ovális, illetve fordított trapéz alakban át vannak törve, külön nyak nélkül csatlakoznak a lapos szárhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,5x11,7 cm, ill. sz.: 13,6 cm.
9. A medence felett volt 1 db tört, négyzetes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. H.: 17,7 cm, a karika átm.: 4,7 cm.
10. A medence bal oldala felett famaradványok voltak megfigyelhetők.

41. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ?

⁴⁴¹ FODOR 1975, 64. kép.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

- 1–4. A koponya homloki részén, sorban fekvő helyzetben volt 4 db erősen töredékes, szív alakú vékony bronzlemez, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben. Elvesztek.
- 5–6. A koponya jobb oldalán, illetve a sírban bizonytalan helyen volt 2 db ezüst huzalkarika. Átm.: 2,1, ill. 2,1 cm, hv.: 0,16, ill. 0,13 cm.
7. A bal alkarcsontokon volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperrec. Átm.: 5,2 cm, hv.: 0,35 cm.
8. A jobb alkarcsontokon volt 1 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű bronz pántkarperrec. M.: 6,1x5,9 cm. sz.: 1,4–1 cm.⁴⁴²
- 9–19. A gerinccsigolyák jobb oldalán, a medencéig húzódó helyzetben volt 11 db gömb alakú, fél fülesgomb. H.: 1,8 cm.⁴⁴³ (6. tábla 12.)
20. A jobb lábszárcsontoknál, de azoknál magasabb helyzetben feküdt 1 db háromszög alakú vastárgy. M.: 13x5 cm.
21. A koponya jobb oldalán volt 1 db agyagedény. Elveszett.

42. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábcsontok végeinél voltak a ló csontjai.

Mellékletei:

1. Utólagosan került elő a sírból 1 db B típusú, bronz gömbsorcsüngős fülbevaló. Ovális karikájának felső részén gömb alakú elembe végződő tag gátolta meg átfordulását a fülben. Alsó felén két gyűrű alakú rész fogja közre az üreges félgömbökkel díszített csüngőt, melyen azokat a huzalra feltekereselt vékony fémszalak választják el egymástól. H.: kb. 7,5 cm.⁴⁴⁴
2. A medence közepe táján volt 1 db ezüstből öntött, ötszög alakú testtel, ovális, csuklós karikával ellátott, szabad indaszáron ülő félpalmettákkal⁴⁴⁵ díszített aranyozott övcsat. Hátoldalán három szegecs található. M.: 4,4x2,3 cm.⁴⁴⁶ (7. tábla 5.)
- 3–15. A medence bal és jobb oldalán, valamint annak közepén, a jobb alkarcsontok alatt és a combcsontok között volt 13 db aranyozott ezüst övveret, melyek az alábbi típusokba sorolhatók.⁴⁴⁷

442 FETTICH 1931, 90, 71. kép.

443 FETTICH 1931, 91, 71. kép.

444 FETTICH 1931, 91, 72. kép 16.

445 BOLLÓK 2015, 235.

446 FETTICH 1931, 91, 72. kép 1; RÉVÉSZ 1996a, 156, 12. KÉP.

447 FETTICH 1931, 91, 72. kép 3–15; RÉVÉSZ 1996a, 156, 12. KÉP.

- 3–9. 7 db keskeny, felületén félpalmettában végződő indaszárról induló hasított palmettákkal⁴⁴⁸ díszített aranyozott ezüstveret. M.: 2,4x2,3 cm. Hátoldalukon három-három szegecs található. Ma összesen 6 db található meg. (7. tábla 7.)
- 10–15. 6 db szélesebb, alsó részén kerek áttöréssel rendelkező, felületén indaszárról induló félpalmettákkal⁴⁴⁹ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon három-három szegecs található. M.: 2,5x2,4 cm. Ma összesen 5 db található meg. (7. tábla 6.)
16. A medence jobb oldalán volt 1 db ezüsből öntött, pajzs alakú aranyozott nagyszíjvég, felületének mindkét végén félpalmettában végződő indaszárakat ábrázoló díszítéssel⁴⁵⁰ ellátva, utólagosan bekarcolt mintával véglegesített díszítéssel.⁴⁵¹ Hátoldalán négy szegecs található. M.: 5,9x2,1 cm.⁴⁵² (7. tábla 8.)
- 17–20. A mellkas csontjainak közepén vasdarabok és nyílcsúcsok feküdtek, melyek közül ma az alábbiak találhatóak meg:
17. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,5x2,5 cm.⁴⁵³
- 18–19. 2 db bizonytalan típusú nyílcsúcs.
20. 1 db kúpos vastárgy, mely egy nyílcsúcshoz volt rozsdásodva. M.: 2,7x1,4 cm.
21. A jobb combcsont külső oldalán, azzal párhuzamos helyzetben volt 1 db egyélű kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a háromszög átmetszetű penge hátához közelebb található, hegye éle felől csúcsba futó. Eredeti h.: kb. 10 cm, mai m.: 9x1,5 cm.⁴⁵⁴
- 22–23. A lókoponya felett és alatt volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraikhoz külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek trapéz alakú, a kengyelszíz számára ovális áttöréssel ellátott fülei. Talpalójuk ívelt. M.: kb. 16,8x14,4, ill. 17,2x14,8 cm.⁴⁵⁵ Elvesztek.
24. A lócsontok és a sír K-i vége között volt 1 db „D” alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,5x4,8 cm.⁴⁵⁶
25. A jobb combcsont alsó végénél volt 1 db tört, négyzetes átmetszetű szájasú kovácsoltvas csikózabla, azok végeiben lapos karikákkal. A szájasak h.: 8, ill. 7,8 cm, a karikák átm.: 4 cm.⁴⁵⁷

448 BOLLÓK 2015, 249.

449 BOLLÓK 2015, 249.

450 BOLLÓK 2015, 241.

451 BOLLÓK 2015, 182, 243.

452 FETTICH 1931, 91, 72. kép 2, 73. kép; RÉVÉSZ 1996a, 156, 12. KÉP.

453 FETTICH 1931, 91, 74. kép.

454 FETTICH 1931, 91, 74. kép.

455 FETTICH 1931, 91, 74. kép.

456 FETTICH 1931, 91, 74. kép.

457 FETTICH 1931, 91, 74. kép.

26. Dienes István hagyatékban, abban az összeállításban, mely még a tárgyak bejelentése előtt született, szerepel továbbá a sír leletei között 1 db hosszúkas, két végén átlukasztott bronzszalag is. Elveszett.⁴⁵⁸

43. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek.

Mellékletei:

1. A koponyánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, lekerekített, enyhén egymásra hajló végű karika. M.: 2,4x2,1 cm, hv.: 0,13 cm. (5. tábla 1.)
- 2–10. A mellkas csontjainak jobb oldalán és a medencén volt 9 db gömb alakú, fél bronz fülesgomb. H.: 1,8 cm.
11. A jobb alkarcsontok közepén volt 1 db kerek átmetszetű, végei felé kúposan kiszélesedő bronz huzalkarperec. M.: 6,8x6,1 cm, hv.: 0,42 cm. (5. tábla 11.)
- 12–109. A lábcsontokon veretes lábbeli 98 db félgömbfejű, hátoldalon egy-egy ellentett lemezkes szegeccsel ellátott bronzverete feküdt. Átm.: 0,7 cm.

44. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábszárak csontjai egymást keresztező helyzetben voltak, felül volt a bal. A bal lábszár csontok külső oldalán, a váznál magasabban feküdt a ló koponyája, orr-részeivel Ny-i irányba mutatva.

Mellékletei:

1. A jobb oldali bordákon volt 1 db sodrott filigránszálakkal és granulációval díszített ezüsgomb. Gömbös teste legnagyobb szélességénél filigránszál fut körbe, s a gömb tengelyében is egy-egy kisebb karikát formázó minta látható. Az így két félre osztott felületen egymással ellentétesen spirális formába csavarodó, sodrott filigránszálak alkotta díszítés, a spirálisok végpontjaiban és a közepén futó huzal két oldalán pedig granulált gömbök helyezkednek el. Belsejében kétfelé hajtott bronz huzal alkotja a gomb fülét. Átm.: 1,3 cm.
- 2–3. Az alkarcsontok középrészén volt 2 db karperec:
2. 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 7x6,7 cm, sz.: 1,1–1 cm.
3. 1 db nyitott, lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 7x6,7 cm, sz.: 0,8 cm.
- 4–5. A lábcsontok végeinél, de azoknál magasabb, fekvő helyzetben, fülével a ló koponya irányába, valamint a ló koponya bal oldalán, ugyancsak a váznál magasabb szinten, ferdén álló,

⁴⁵⁸ MNM R. A. Ha 99. X. 140.

fülével a másik kengyel irányába mutató helyzetben volt 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

4. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Füle téglalap alakú, a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel, mely külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, két bordával erősítve. M.: 13,5x11 cm.
5. 1 db körte alakú, két részből összeállított kovácsoltvas kengyel. Szárai laposak, talpalója ívelt, két bordával erősítve. Egy másik kengyelről származó füle kissé trapéz alakú, ovális áttöréssel ellátva, másodlagosan kovácsolták a száruk végeihez. M.: 14x11,5 cm.
6. Ugyanitt volt 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,2x3,8 cm.
7. A lókoponya orr-részénél volt 1 db tört szájvasú, lapos karikákkal ellátott, kovácsoltvas csikózabla.

45. sír

Fiatal férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya és a bal felkarcsont külső oldalán, részben a felkarcsont felső vége felett, a váznál magasabban volt bal oldalára dőlt helyzetben a ló koponyája, orr-részével a sír Ny-i vége irányába tájolva. A lábak csontjai közül kettő a medencétől lefelé, a bal láb csontjaival párhuzamosan, egy vonalban, patarészükkel Ny-i, illetve K-i irányban feküdt. A harmadik lábcsont ezek külső oldalán ferde, félig álló helyzetben került elő, míg a negyedik egy töredék alapján valószínűleg ugyancsak a váznál magasabban, a harmadik közelében lehetett.

Mellékletei:

- 1–2. A bal felkarcsont belső oldalán, a bordák és a karcsont középrésze között volt 2 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:⁴⁵⁹
1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közein 3 zöld közepű, piros alapon fehér-sárga-zöld színű sugaras mintával ellátott, kidomborodó virágszemekkel díszítve. A szemek és a hullámvonal közti rész egykor valószínűleg teljes felületén szürke anyaggal volt bevonva. M: 1,7x1,3 cm. (5. tábla 4.)
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közein 4 fekete közepű, fekete alapon piros-fehér színű sugaras mintával ellátott, kissé kidomborodó virágszemekkel díszítve. M: 1,5x1,2 cm. (5. tábla 5.)
3. Ugyanott helyezkedett el 1 db kauri. M.: 1,7x1,2 cm.⁴⁶⁰
4. A gyöngyöktől a felkarcsont felső vége felé, kb. 1 cm-re volt 1 db fehér színű, átfúrt kagyló. M.: 2,5x2,2 cm.⁴⁶¹

459 FETTICH 1931, 95, 79. kép 1–2.

460 FETTICH 1931, 95, 79. kép 5.

461 FETTICH 1931, 95, 79. kép 6.

5. A mellkas csontjainak bal oldalán került elő 1 db pénz, Ahmad ibn Iszmáil szamarkandi, a 907/908–911/912. években veretett dirhemének valószínűleg volgai bolgár utánzata, két egymás melletti ponton azonos irányból átlukasztva.⁴⁶²
- 6–19. A sírból háromféle aranyozott ezüstveret került elő bizonytalan számban, melyek a medence környékén, a bal alkar- és kézcsontoknál, valamint a bal combcsont külső oldalán helyezkedtek el. A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 6–11. Legkevesebb 6 db levél alakú, keskeny, felületén növényi mintával, hátoldalán három szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret, melyek a bal alkarcsontoknál, a medence körül és a bal combcsont külső oldalán, legalább annak középső részéig, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben voltak megfigyelhetők. M.: 3,5x2 cm. (6. tábla 4.)
- 12–18. Legkevesebb 7 db levél alakú, szélesebb, felületén növényi mintával, hátoldalán három szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret, melyek közül bizonytalan számú – de legalább 2 db – a medence jobb oldalán, a gerinccsigolyákra merőleges helyzetben, az övcsat és a jobb alkarcsontok között volt. Ezek közül a csathoz közelebb lévő áttört veret csúcsával a lábcsontjainak irányába nézett. További darabok pedig az övcsattól balra helyezkedtek el, melyek között legkevesebb 3 db alsó felén téglalap alakban át volt törve. Az áttört veretek közül további 1 db csúcsával a lábcsont, 1 db pedig csúcsával a koponya irányában volt. A sima és az áttört veretek a medence környékén vegyesen, kettős sorban voltak. Az egyik áttört veret felületén rákorrodálódott textilmaradvány látható.⁴⁶³ M.: 3,6x2,4 cm. (6. tábla 2–3.)
19. A bal alkarcsontok alatt volt további 1 db levél alakú, felületén szabad indaszárában végződő félpalmettával⁴⁶⁴ díszített, hátoldalán három szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret. M.: 2,5x2 cm.⁴⁶⁵ (6. tábla 6.)
20. A medence jobb oldalán, keresztben fekvő, csatkarikájával jobbra néző helyzetben volt 1 db pajzs alakú testéhez csuklós, D alakú karikával kapcsolódó aranyozott bronz csat. Felületén U alakú árkolt minta, hátoldalán négy ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 5,6x2,2 cm.⁴⁶⁶ (6. tábla 1.)
21. A bal alkarcsontok alsó végének belső oldalán, az egyik övverettől K-re, azzal érintkezve helyezkedett el 1 db téglalap alakú bronz övbújtató 2 db rögzítőpánttal ellátva. M.: 3x1,4 cm.⁴⁶⁷ (6. tábla 5.)
- 22–23. A medencén az övveretek körül szövetmaradványok voltak megfigyelhetők, a medence alatt pedig falap maradványait dokumentálták.

462 FETTICH 1931, 95, 79. kép 3; KOVÁCS 2011, 178.

463 BOLLÓK et al. FIG. 24.

464 BOLLÓK 2015, 229, 232.

465 FETTICH 1931, 94–95, 77. kép 7, 80. kép 7; BOLLÓK 2015, 228, 41. kép 27.

466 FETTICH 1931, 94–95, 77. kép 14, 80. kép 14; RÉVÉSZ 1996a, 156, 13. kép.

467 FETTICH 1931, 94, 77. kép 11.

- 24–31. A jobb felkarcsont középső részének külső oldalán, a csonttól kissé távolabb, két sorban egymás mellett helyezkedett el 8 db (?) nyílcsúcs, hegyükkel a koponya irányába mutató helyzetben, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 24–26. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6x2,2 cm.⁴⁶⁸
27. 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs (a nyílcsúcsok alsó sorában a vázhoz közelebb feküdt). M.: 3,4x1,5 cm.⁴⁶⁹
28. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,4x2 cm.⁴⁷⁰
29. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,3x1,9 cm.⁴⁷¹
30. 1 db deltoid (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,1x1,9 cm.⁴⁷²
31. 1 db bizonytalan típusú kovácsoltvas nyílcsúcs. Elveszett.
32. A medencén a veretek táján volt 1 db négyzetes átmetszetű, hosszúkás vasdarab, talán egy vaskés töredéke. H.: 5,5 cm.
33. A jobb lábszárcsontokon volt 1 db hosszúkás vasdarab. M.: 7,3x1,3 cm.⁴⁷³
34. A váz bal combcsontjának külső oldalán fekvő ló lábcsont külső oldalán, fülével DK-i, a lócsont irányába mutató helyzetben volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül csatlakozik a trapéz alakú, a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört fül. Talpalója ívelt, két bordával erősítve. M.: 13,2x11,7 cm.⁴⁷⁴
35. A bal lábszárcsontok felső vége felett, a váznál magasabban, fülével az előző kengyellel megegyező DK-i irányban, de csaknem fejtetőre állva, lefelé mutató helyzetben volt 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű kovácsoltvas kengyel. Füle, mely a kengyelszíz számára fordított trapéz (?) alakban át van törve, összeszűkülő nyakkal kapcsolódik a „D” átmetszetű szárhoz, melyek az egyenes talpalóhoz lapos, ovális tagban csatlakoznak. M.: 14x11,1 cm.⁴⁷⁵
35. A kengyelpár között, részben az egyik lólábcsonton volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4x4,5 cm.⁴⁷⁶
36. A bal lábszárcsontok felső vége felett lévő kengyel közelében, attól DK-i irányban, a váznál magasabban, megközelítőleg a kengyellel egy szinten helyezkedett el 1 db tört, szögletes át-

468 FETTICH 1931, 94–95, 78. kép, 79. kép 4.

469 FETTICH 1931, 95, 79. kép 6.

470 FETTICH 1931, 94, 78. kép.

471 FETTICH 1931, 94, 78. kép.

472 FETTICH 1931, 94, 78. kép.

473 FETTICH 1931, 94, 78. kép.

474 FETTICH 1931, 94, 78. kép.

475 FETTICH 1931, 94, 78. kép.

476 FETTICH 1931, 94, 78. kép.

metszetű szájvassal, annak végein egy-egy nagy, lapos karikával ellátott kovácsoltvas csikó-zabla. A szájvasak belső h.: 8,4, ill. 7,6 cm, a karikák átm.: 6,7, ill. 6,2 cm.⁴⁷⁷

Megjegyzés: A sírt ábrázoló egyik fotón a jobb combcsont középső részének külső oldalán sötétebb elszíneződésben egy hosszúkás vastárgy (?) látható.

46. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 100 cm, sh.: ?, szs.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjainak végénél volt a ló koponyája és lábcsontjai.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. M.: 2,2x2,2, ill. 2,3x2,2 cm, hv.: 0,2, ill., 0,2 cm.⁴⁷⁸ (5. tábla 2–3.)
3. A jobb oldali huzalkarika mellett volt 1 db zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy. M.: 1,6x1,2 cm.⁴⁷⁹
4. A bal oldali bordákon ezüst tárgy/tárgyak töredékei voltak megfigyelhetők. Elvesztek.
- 5–22. A sírból legkevesebb 18 db, kétféle típusú aranyozott ezüstveret került elő, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:⁴⁸⁰
- 5–13. Legalább 9 db szélesebb, alsó részén áttört, felületén palmettafával⁴⁸¹ díszített aranyozott ezüstveret, hátoldalán 3-3 szegeccsel. M.: 2,5x1,8 cm. (7. tábla 10.)
- 14–22. Legalább 9 (?) db keskeny, felületén palmettafával⁴⁸² díszített aranyozott ezüstveret, hátoldalán három szegeccsel. M.: 2,1x1,8 cm. (7. tábla 11.)

A veretek közül az egyik kar alkarcsontjainak felső része alatt volt 1 db keskenyebb és 1 db szélesebb, ugyanezen alkar középső része alatt pedig 1 db szélesebb veret. A másik kar felkarcsontjainak felső része alatt volt 1 db keskenyebb és 2 db szélesebb, míg az alkarcsontok középső része alatt 1 db szélesebb veret. A bal alkarcsontok felső végénél volt 1 db szélesebb veret. A széles veretek közül a medence jobb oldala alatt volt 1 db, további 1 db pedig a bal combcsont alatt feküdt. 1 db széles veret volt a medence közepén, míg a keskenyebb veretek közül a bal alkarcsontoknál 1 db, a medence valamelyik szélén 2 db, annak közepén pedig további 3 db helyezkedett el.

477 FETTICH 1931, 94, 78. kép.

478 FETTICH 1931, 97, 81. kép 22–23.

479 FETTICH 1931, 97, 81. kép 21.

480 FETTICH 1931, 97–98, 81. kép 3–6, 11–12, 14–20, 83. kép.

481 BOLLÓK 2015, 262.

482 BOLLÓK 2015, 262.

23. A medence közepén volt 1 db pajzs alakú testéhez csuklós, ovális karikával csatlakozó aranyozott ezüst övcsat. Felületén növényi minta látható, hátoldalán három szegecs helyezkedik el. M.: 5,7x1,8 cm.⁴⁸³ (7. tábla 9.)
24. A jobb felkarcsontnál volt 1 db pajzs alakú, szabad indaszáron ülő félpalmettákkal⁴⁸⁴ díszített aranyozott ezüst nagyszíjvég. Hátoldalán három szegecs helyezkedik el. M.: 5,5x1,8 cm.⁴⁸⁵ (7. tábla 12.)
25. Az egyik alkar csontjai alatt fekvő veretek alatt falap töredékei voltak megfigyelhetők.
26. A bal combcsont alatt, az egyik szélesebb övveret közelében 1 db ezüstszalag helyezkedett el. Elveszett.
27. A bal alkarcsontok alatt volt 2 db íjvégborító csontlemez, az egyik felületén bronz patina nyomai voltak megfigyelhetők. H.: 11,3, ill. 9,8 cm.⁴⁸⁶ (8. tábla 8.)
28. A bal kézcsontok külső oldalánál, a medence bal oldala alatt és a combcsont mellett tegez vasalásának töredékei helyezkedtek el. M.: 4,3x1,4 cm.
- 29–? A tegezvasalások között, csúcsukkal a koponya irányába mutató helyzetben, szorosan egymás mellett fekvő bizonytalan számú levél alakú⁴⁸⁷ nyílcsúcs volt megfigyelhető.⁴⁸⁸ Elvesztek.
31. A medence bal oldala alatt, a combcsont külső oldalán volt 1 db lant alakú kovácsoltvas csiholó. M.: 6,6x2,3 cm.⁴⁸⁹
32. Ugyanott helyezkedett el 1 db vörösbarna színű kovakő. M.: 2,5x1,3 cm.⁴⁹⁰
- 33–37. A lókoponya alatt volt volt 4 vagy 5 db, egykor valószínűleg mindkét átlukasztott végén csúcsba futó ezüstlemez. Sz.: 1,2–0,8 cm.⁴⁹¹ (6. tábla 11.)
- 38–39. A lókoponya jobb oldalán, egymás alatt fekvő helyzetben volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Száraik laposak, talpalójuk ívelt, 3 bordával erősítve. Füle csak az egyiknek maradt meg, az fordított trapéz alakú, a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel. M.: 12,3x11,8, ill. 12,1x10,5 cm.⁴⁹²
40. Bizonytalan helyről került elő 1 db kerekded, lapos hevedercsat. M.: 5,1x5 cm.⁴⁹³
41. A sír ÉK-i végében volt 1 db tört, szögletes átmetsetű, kissé aszimmetrikus szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózábla.⁴⁹⁴ A szájvasak h.: 8,2, ill. 7,6 cm, a karikák átm.: 5,8, ill. 4,8 cm.

483 FETTICH 1931, 97, 81. kép 2.

484 BOLLÓK 2015, 235.

485 FETTICH 1931, 81. kép 1, 83. kép 1.

486 FETTICH 1931, 81. kép 32–33.

487 MNM R. A. Ha 99.X.140.

488 FETTICH 1931, 98, 82. kép.

489 FETTICH 1931, 97, 81. kép 29.

490 FETTICH 1931, 97, 81. kép 30.

491 FETTICH 1931, 97, 81. kép 24–28.

492 FETTICH 1931, 98, 82. kép.

493 FETTICH 1931, 98, 82. kép.

494 FETTICH 1931, 98, 84. kép.

42. A sír ÉK-i végében volt 1 db hatszög átmetszetű öntött bronzkarika. Átm.: 4,3 cm.⁴⁹⁵

47. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábcsonatok végeinél volt a lókoponya és a lábcsonatok.

Mellékletei:

1. A töredékes koponyánál volt 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2,9 cm, hv.: 0,17 cm.⁴⁹⁶
2. A bal felkarcsont felső részénél volt 1 db végein ezüstfoglaltal ellátott csontpálcika. A lekerekített sarkú téglalap átmetszetű csontpálcika egyik vége kisebbre csiszolva, ferdére levágva (az eredeti alakot tartja meg), belsejének egy részében kissé ovális átmetszetű vashuzal található. Az ezüstveret kisebb átmérőjű végén lekerekített sarkú téglalap alapterületű, szélén kettős gyöngyözött keretet utánzó mintával díszített öntvény található. A veret felső részén ugyancsak kettős gyöngyözött mintát utánzó díszítés helyezkedik el, alatta két gyűrű látható, amely valószínűleg egykor csuklós szerkezetet rögzített. A csontpálca h.: 5 cm, az ezüstveret felső részének m.: 1,3x1,3 cm, az alsó rész m.: 1x0,8 cm.⁴⁹⁷
- 3–4. Az alkarcsontokon volt 1-1 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,9x6,3, ill. 5,8x5,7 cm, sz.: 1,1–1, ill. 1,3–1 cm.⁴⁹⁸
5. A mellkas csontjainak közepénél volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas csat. M.: 5,5x3,7 cm.⁴⁹⁹
6. A lábcsonatoknál volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyelszíj számára téglalap alakban áttört, trapéz alakú fül. Talpalója ívelt, két bordával erősítve. M.: 12x11,1 cm.⁵⁰⁰
7. Ugyanott volt 1 db kovácsoltvas láncos zablá. H.: 24 cm, a karikák átm.: 5,3, ill. 5,2 cm.⁵⁰¹

48. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjainak végeinél volt a ló koponyája.

495 FETTICH 1931, 97, 81. kép 31.

496 FETTICH 1931, 98, 84. kép.

497 FETTICH 1931, 98, 84. kép.

498 FETTICH 1931, 98, 84. kép.

499 FETTICH 1931, 98, 84. kép.

500 FETTICH 1931, 98, 84. kép.

501 FETTICH 1931, 98, 84. kép; RÉVÉSZ 2014, 70, 62. kép.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egyik esetében összenyomott végű karika. M.: 2,4x2,2, ill. 2,4x2,4 cm, hv.: 0,18–0,18 cm.
3. A jobb combcsonton vastöredékek feküdtek. Elvesztek.
- 4–5. A medence alsó részénél, de annál magasabb helyzetben volt 1 db, a lábak felé pedig további 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező, illetve trapéz alakú, téglalap alakban áttört füleik külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. Az épebb m.: 16,5x13,3 cm.
6. A lábszárcsontok bal oldalán volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal, annak végein lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A karika átm.: 6,4 cm.

49. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal lábszárcsontok külső oldalán volt a ló koponyája, orr-részeivel a sír Ny-i vége irányába mutatott, míg a lábcsontok a ló koponya két oldalán, valamint mögötte helyezkedtek el.

Mellékletei:

- 1–2. A nyakcsigolyáknál, egymáshoz közel helyezkedett el 2 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:⁵⁰²
1. 1 db sárga színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, két szélén fekete közepű, piros-fehér-fekete színű sugaras mintákkal ellátott, kidomborodó virágszemekkel díszítve. M: 1,6x1,3 cm. (5. tábla 7.)
2. 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, farkasfog alakban elhelyezkedő, sárga és fekete közepű opak üvegyöngy, piros-fehér színű sugaras színű sugaras mintákkal ellátott virágszemekkel díszítve. M: 1,5x1,3 cm. (5. tábla 6.)
- 3–4. Mindkét alkarcsonthelyein volt 1-1 db, mindkét végén kiszélesedő, enyhén lekerekített végű rosszezüst pántkarperec. Átm.: 6,8, ill. 6,4 cm, sz.: 1,4, ill. 1,4 cm.⁵⁰³ (5. tábla 9.)
- 5–33. A ló koponya alatt és annak környezetében aranyozott ezüstveretek helyezkedtek el (két-féle típus), melyek „*többnyire kettesével, vagy nagyobb számmal, egymás mellett feküdtek*”.⁵⁰⁴ Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 5–8. 4 db négyzet alakú, sarkaiban egy-egy szív alakú mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4-4 szegecs látható. M.: 2,4x2,4 cm.⁵⁰⁵ (7. tábla 13.)

502 FETTICH 1931, 99, 85. kép 33–34.

503 FETTICH 1931, 99, 85. kép 31–32.

504 FETTICH 1931, 100.

505 FETTICH 1931, 99, 85. kép 27–30; RÉVÉSZ 1996a, 155, 10. kép.

- 9–33. 25 db háromszög alakú, háromágú mintával, a minták érintkezési pontjainál egy-egy gömböcskével díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 1,7x1,3 cm.⁵⁰⁶ (7. tábla 14.)
34. A lókoponya tetején volt 1 db szív alakú, közepén szív alakban bemélyedő ezüstveret, hátoldalán két szegeccsel. M.: 1,2x1 cm.⁵⁰⁷ (7. tábla 15.)
- 35–36. A lókoponya bal oldalán, a lólábcsontok fölött és a lókoponya szájrésze alatt volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Az egyik kengyel füle trapéz alakú, a kengyelszíz számára ovális áttöréssel, mely külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. A másik kengyel töredékes állapota miatt nem vizsgálható. M.: 13x12,2 cm.⁵⁰⁸
37. A lólábcsontok egyikén volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,8x3,3 cm.⁵⁰⁹
38. A lókoponya bal oldalán, a lólábcsontok fölött volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú, annak külső végén két egymásra merőleges tengelyű áttöréssel ellátott kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A zablapálcák füleikkel a szájvasak belső áttöréseibe kapcsolódnak. A szájvasak h.: 8,2, ill. 7,2 cm, a pálcák h.: 14,1, ill. 13,9 cm.⁵¹⁰

50. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 130 cm, sh.: ?, szs.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok és a medence külső oldalánál, az emberi váz csontjainál magasabban, orr-részével a sír Ny-i vége irányába mutató helyzetben volt a ló koponyája, míg a lábcsontok az emberi váz lábának csontjaival párhuzamosan helyezkedtek el, de annál magasabban.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. Átm.: 2,2 cm, hv.: 0,26 cm.⁵¹¹
2. A jobb alkarcsontok alsó végein volt 1 db kiszélesedően lekerekített végű rosszezüst pántkarperec, külső oldalán textilmaradványokkal. M.: 6,8x6,7 cm, sz.: 1,1–0,9 cm.⁵¹²
- 3–23. A mellkas középső részének csontjain és a medence felső széle felett, főként a váz bal oldalán háromféle ezüstveret helyezkedett el, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

506 FETTICH 1931, 99, 85. kép 1–23, 24–35; Révész 1996a, 155, 10. kép.

507 FETTICH 1931, 99, 85. kép 26.

508 FETTICH 1931, 100, 86. kép.

509 FETTICH 1931, 99, 85. kép 35.

510 FETTICH 1931, 100, 86. kép.

511 FETTICH 1931, 101, 88. kép 21.

512 FETTICH 1931, 101, 88. kép 20; BOLLÓK et al. FIG. 17.

- 3–10. Legalább 8 db szélesebb, alsó felén téglalap alakban áttört, háromlevelű palmettával⁵¹³ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található, az egyik veret az egyik szegecs melletti ponton másodlagosan átfúrva. M.: 2,6x1,8 cm.⁵¹⁴
- 11–20. Legalább 11 db keskenyebb, szabadon végződő indaszáron ülő félpalmettákkal⁵¹⁵ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs látható. M.: 2x1,9 cm.⁵¹⁶
- 22–24. 3 db szélesebb, felületén növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs látható. M.: 2x1,8 cm.
25. Az utolsó előtti alsó csigolyán, arra keresztben fekvő helyzetben, csatkarikájával a jobb alkarcsontok felé mutató irányban,⁵¹⁷ díszített oldalával felfelé feküdt 1 db aranyozott ezüst övcsat, ötszög alakú testtel, ovális, csuklós karikával ellátva. Felületén növényi minta látható, hátoldalán négy szegecs található. M.: 4,8x2,5 cm.⁵¹⁸
26. A bal felkarcsont középrészének külső oldalán, a csonttal párhuzamosan helyezkedett el 1 db pajzs alakú ezüst nagyszíjvég, csúcsával a koponya felé mutató helyzetben, díszített oldalával felfelé. Felületén növényi minta látható, hátoldalán öt szegecs helyezkedik el. M.: 5,6x1,9 cm.⁵¹⁹
- 27–? A mellkas jobb oldali csontjain volt „egy csomó nyílcsúcs-töredék”,⁵²⁰ ebből csak 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs ismert. M.: 6x1,7 cm.
29. A jobb alkarcsontok belső oldalán vastöredékek feküdtek, némelyiken textillenymat, másokon famaradványok voltak megfigyelhetők. A legnagyobb h.: 4,2 cm.
30. Ugyanott famaradványok voltak láthatók. A legnagyobb m.: 6,2x2,8 cm.
31. A koponya jobb oldalán, annak irányába mutató helyzetben és a jobb felkarcsont felső végének külső oldalán volt 1-1 db íjvégborító csontlemez. M.: 14x1,5 cm.⁵²¹ A jobb alkarcsontok mellett pedig 2 db markolatborító csontlemez helyezkedett el. M.: 13,7x2,7 cm.⁵²²
32. A jobb felkarcsont alsó részének külső oldalán volt 1 db „D” alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4x3,5 cm.
33. A jobb felkarcsont felső végének külső oldalán, 10 cm-rel magasabb helyzetben volt 1 db kovácsoltvas csikózábla. A szájvas h.: 7,3 cm, a karika átm.: 4,7 cm. Fettich sajnos fotót

513 BOLLÓK 2015, 232.

514 FETTICH 1931, 101, 88. kép 3–10.

515 BOLLÓK 2015, 233.

516 BOLLÓK 2015, 228, 41. kép 31.

517 FETTICH 1931, 100.

518 FETTICH 1931, 101, 88. kép 2.

519 FETTICH 1931, 101, 88. kép 1; BOLLÓK 2015, 234, 42. kép 8.

520 FETTICH 1931, 102.

521 FETTICH 1931, 101, 88. kép 23.

522 FETTICH 1931, 101, 88. kép 22. Az íjcsontok között tévesen egy emberi bordacsont töredéket is beletároltak (BÍRÓ 2013, 408).

nem közölt a zabláról, de beszámolója szerint a „*típus mint a 86. képen*”,⁵²³ ott azonban egy oldalpálcás zabra fotója⁵²⁴ látható, ezért a sírhoz tartozása megkérdőjelezhető.

Megjegyzés: a lókoponya orr-részén volt 1 db vékony bronzlemez, mely azonban megsemmisült, így csak zöld patinája utalt egykori meglétére.

Szórvány- vagy nem azonosítható leletek:

1. 1 db kék színű, levágott sarkú hasáb alakú áttetsző üveggyöngy. M.: 1x0,7 cm.
2. 1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű. Kerek foglalatán körben négy félgömb alakú dísz található, ezek felett hajlanak a foglalat félköríves karmai a benne lévő kék színű áttetsző üvegbe-tétre. A karmok között a foglalat karéjos kialakítású. Karikája háromszög átmetszetű. M.: 2,7x2 cm.⁵²⁵
3. 1 db hosszúkás bronzlemez, mindkét csúcsba futóan levágott végén átlyukasztva. M.: 4,5x0,8 cm.
4. 1 db szögletes átmetszetű kovácsoltvas akasztóhorog. M.: 5,1x1,7 cm.
5. 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 4,8x2 cm.
6. Kovácsoltvas tegezveretek. A legnagyobb m.: 8,8x1 cm.
- 7–15. 9 db nyílcsúcs, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:
 - 7–9. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,3x2,2; 6,3x1,5; 7,3x1,9 cm.⁵²⁶
 - 10–12. 3 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott páncélszúró nyílcsúcs. M.: 7,5x1,1; 6,7x1; 7x0,8 cm. (8. tábla 4–5.)
 13. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,9x2,1 cm.⁵²⁷
 - 14–15. 2 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,9x1,7, ill. 6,5x1,1 cm.⁵²⁸
 - 16–17. 2 db ezüstműből öntött, oroszlánábrázolással⁵²⁹ díszített, aranyozott háttérű, rozettás kisszi-jvég. Hátoldalukon 4–4 elhajlított végű szeg található. M.: 2,9x2,3 cm.⁵³⁰

523 FETTICH 1931, 100.

524 FETTICH 1931, 100, 86. kép.

525 FETTICH 1931, 80, 51. kép; RÉVÉSZ 2014, 65, 55. kép.

526 A Magyar Nemzeti Múzeumban készült egyik fotón a nyílcsúcsok a 44. sír leleteit ábrázoló fotón láthatók (MNM R. A. Ha 99. XVII/205), azonban a sírleírás szerint abban nem voltak ilyen leletek.

527 A Magyar Nemzeti Múzeumban készült egyik fotón a nyílcsúcsok a 44. sír leleteit ábrázoló fotón láthatók (MNM R. A. Ha 99. XVII/205), azonban a sírleírás szerint abban nem voltak ilyen leletek.

528 A Magyar Nemzeti Múzeumban készült egyik fotón a nyílcsúcsok a 44. sír leleteit ábrázoló fotón láthatók (MNM R. A. Ha 99. XVII/205), azonban a sírleírás szerint abban nem voltak ilyen leletek.

529 BOLLÓK 2015, 345–346.

530 RÉVÉSZ 1996a, 154, 6. KÉP.

18. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, 3 bordával erősítve. M.: 13,8x11,4 cm.
19. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a rombusz átmetszetű szárakhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 12,7x10,3 cm.
20. 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,2x2,7 cm.
21. 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,3x3,7 cm.
22. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott kovácsoltvas zabló, melynek külső végébe egy egyenesebb részt követően laposabb, félköríves kialakításban záródó vastárgy kapcsolódik. Egykori összetartozásuk azonban megkérdőjelezhető. A szájjas h.: 8,5 cm.
23. Vaslemez töredék.
24. 1 db barnás-feketés színű, csillámmal és homokkal soványított, kihajló pereme alatt két bekarcolt hullám-, alatta pedig sűrű csigavonallal díszített agyagedény. M.: 12,3 cm, sz. átm.: 8,9 cm, f. átm.: 6 cm.

Az 1990-ben folytatott hitelesítő feltárás során kerültek elő az alábbi szórványleletek:

1. A 2. szelvény K-i falánál került elő 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, egyik végén egyenesre vágott, másikon elhegyesedő végű karika. M.: 2,3x2 cm, hv.: 0,2 cm.
2. A 2. szelvényből került elő 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. M.: 2,4x2,4, hv.: 0,2 cm.
3. A 2. szelvény ÉK-i falánál került elő 1 db filigrán és granulált díszítésű, középrészén valószínűleg kettéhajtott bronzhuzalból készült füllel ellátott ezüstsomb. Töredékes.
4. A 2. szelvényből került elő 1 db csúcsba futó végén átlukasztott bronzlemez, mely valószínűleg ehhez a sírhoz tartozott. H.: kb. 3,8 cm, sz.: 1 cm.

A TEMETŐ ÉRTÉKELÉSE

Szalay Géza földbirtokos kezdeményezésére és támogatásával Fettich Nándor összesen 25 sírt tárt fel a temetőben, döntően 1927. évi ásatása során. Sajnos ma már nem állapítható meg, hogy mi indokolta a 3 évvel később, 1930. június végén újra megkezdett kutatást,⁵³¹ ami lehetett akár egy újabb temetkezés előkerülése is. Ha így volt, azt bizonyára Szalay hozhatta Fettich tudomására. Ma már nehezen megválaszolható kérdés marad ugyanakkor, hogy amikor Jóna András feltárása után előkerült néhány további temetkezés az I. számú lelőhelyen, melyeket Szalay Géza maga bontott ki,⁵³² akkor a későbbiekben előkerült rozettás lószerszámveretek nyomán miért nem ő maga látott újra a kutatáshoz, mint ahogy azt korábban tette. A választ talán

531 Révész 1996a, 151.

532 Kovács–Révész 1991; Kovács–Révész 1992; Révész 1996a, 151; MNM R. A. XII.182/970.

Fettich publikációja rejti, melyben leírja, hogy Szalay és neje „megkerestették” vele a honfoglalás kori sírokat, melyekre több napi kutatás után bukkant csak rá.⁵³³ Így valószínűleg ekkor csak a felszínen talált lelet vagy leletek utaltak a földben rejtőző sírokra, de maguk a temetkezések még nem váltak érzékelhetővé. Fettich ásatási naplójában 1-től kezdődően számozta a feltárt sírokat,⁵³⁴ csak a későbbiekben, már a publikálás alkalmával csatlakoztatta azokat a Jósa András által feltárt sírok számozásához. Naplójában az 5. sír szükséztűbb leírása után ugyane sírt bővebben is lejegyezte, ekkor azonban már a 6. számon, temetőtérképén pedig két közvetlenül egymás mellett elhelyezkedő sírként, 5–6. számú temetkezéseknek ábrázolta. A korrekcióra tanulmányában kerített sort.⁵³⁵ A két temető összetartozásának bizonyíthatatlan voltát már László Gyula felvette,⁵³⁶ sőt kezdetben maga Fettich is felvetésként kezelte, hogy a sírok a Jósa által feltárt temetőhöz tartoznának.⁵³⁷ Ezt az 1990-ben folytatott hitelesítő ásatás igazolta is: a Fazekaszugban két különálló temető helyezkedett el, egymástól mintegy 150 m-re.⁵³⁸ Fettich az előkerült sírsor környékét megvizsgálta, mivel azonban újabb sírok nem kerültek elő, így a temetőt teljesen feltártnak tekintette.⁵³⁹ Az ásatáson a földet a feltérési szelvény két szélén deponálták, így azonban kérdés marad, vajon ezeket a területeket is kellően megkutatták-e a felhalmozás előtt, továbbá, hogy a terület É-i végén nem az ott húzódó, feltételezhető telekhatár miatt függesztették-e fel a kutatást?

A sírokat Fettich előkerülésük sorrendjében számozta, így megállapítható, hogy a 26. számútól D felé folytatta tovább a kutatást, egészen április 13-ig ebbe az irányba dolgozott. Ezt követően, 14-én valószínűleg a 40. számú került először elő, majd ettől haladt ugyancsak D felé, a már feltárt 26. számú sír irányába. A 46. számú sír kibontása után hosszabbíthatta meg szelvényét É-i irányba, a terület szélén húzódó, mesterségesen kialakított, így bizonyára valamilyen telekhatároló szereppel bíró fasor felé. Azt, hogy a kutatást az itt talált 47–48. sír feltérásával – ha csak időlegesen is, de – befejezte, talán az ott húzódó telekhatár befolyásolhatta.

1927 novemberében aztán az áprilisban megkezdett irányban folytatta a kutatást, s talált rá a 49. számú sírra. Lehetséges tehát, hogy a tavaszi feltérési árkaik ekkor még betemetetlenül heverték, így megfelelő tájékozódási pontot adtak ehhez,⁵⁴⁰ de ha nem így volt, vélhetően akkor is meg lehetett még határozni a feltérési helyét, hiszen annak végénél húzódott a már említett kisebb fasor, Ny-i végében egy nagyobb fa- és bokorcsoporttal. Mivel az utóbbi az ásatási fotók egyikén önállóan is szerepel, így vélhetően Fettich számára is tájékozódási pontként is szolgált.

533 FETTICH 1931, 78.

534 RÉVÉSZ 1996a, 152; MNM R. A. 450.K.VI. Sajnos a csontvázlapokat tartalmazó 41.K.I.2. jelzetű dokumentumnak nem sikerült a nyomára akadnom.

535 MNM R. A. 450.K.VI.

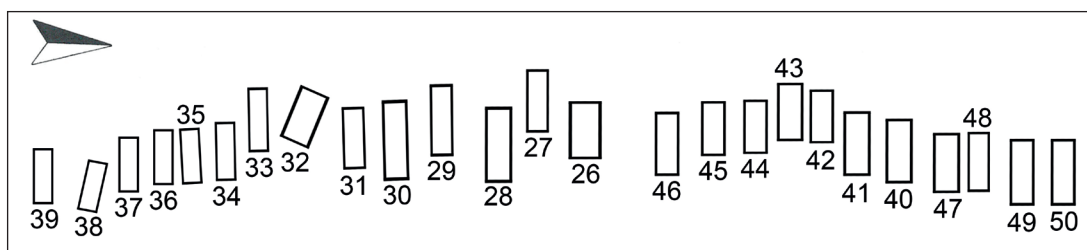
536 LÁSZLÓ 1944, 109.

537 FETTICH 1931, 78.

538 DIENES 1964, 86; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996a, 152.

539 MNM R. A. 167.K.III.

540 MNM R. A. 450.K.VI.

2. kép. Kenézlő-Fazekaszug II. temetőtérkép

Figure 2: Kenézlő-Fazekaszug II, map of the cemetery

Mint említettem, kérdéses ugyanakkor, hogy 1930-ban miért kezdett mégis újra munkához.⁵⁴¹ Lehetőséges, hogy egy sír előkerülése vagy valamilyen szórványelet indokolta az újabb kutatást, de lehetséges, hogy valamiért úgy gondolta, érdemes még egy szondát nyitnia. Ekkor azonban már bizonyára csak az említett növényzet szolgálhatott számára viszonyítási pontként, a régebbi földmunkák nyomai bizonyára nem látszottak már. Ha megfelelően tudott tájékozódni a terepen, elvileg nyithatott egy szelvényt a korábbi sírsor végében, ha nem, úgy az utolsó feltárt sírt valószínűleg csak az egyszerűség kedvéért rajzolta a sírsor végére.⁵⁴² Temetőtérképe (2. kép) a bizonytalanságok okán inkább tájékoztató jellegű, semmint a sírok fekvését pontosan visszaadó vázlatként értékelhető,⁵⁴³ az égtájak jelölése is kiigazításra szorult rajta.⁵⁴⁴ Mindezt a lelőhelyen folytatott hitelesítő feltárás világította meg. 1990 augusztusában öt sír helyét sikerült azonosítani, ezek egyikéből pedig szerencsés módon előkerült egy otffejejtett övveret is, mely a 46. sírből származó egykori garnitúra részét alkotta. Ennek alapján sikerült mind az öt, a temetőtérképen egymás mellett elhelyezkedő sírt azonosítani (26., 28., 44., 45., 46.).⁵⁴⁵ Ezek azonban a Fettich által készített térképen látható egyenes vonalú sorral szemben jóval szabálytalanabb elhelyezkedést mutattak, fekvésük alapján akár több sorba is sorolhatnánk őket. Mindezt a sírfotók is megerősítik egyes esetekben. Ahol egy fotón két vagy több sír is látható, azok egymáshoz viszonyított helyzete megkérdőjelezi a tájolást és/vagy a sírok relatíve egyenes sorba rendeződését. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy nem minden esetben lehetett Fettich térképe pontatlan a sírok egymáshoz való viszonyát tekintve, pl. a 35–36. számú sírok megfigyelhetően egymással párhuzamosan helyezkedtek el.

A sírokról az eredeti sírleírások és a – néhány esetben alacsonyabb információtartalmú – publikáció mellett szerencsés módon a terület tulajdonosának felesége, Hertelendy Nandine több fotót is készített,⁵⁴⁶ esetenként egy-egy sírről több oldalról is. Ezekből Fettichnek is átadott

541 RÉVÉSZ 1996a, 151.

542 MNM R. A. 450.K.VI.

543 RÉVÉSZ 1996a, 152.

544 LÁSZLÓ 1944, 109.

545 KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992; RÉVÉSZ 1996a, 152; MNM R. A. 122.VIII/1991.

546 FETTICH 1931, 78.

egy sorozatot,⁵⁴⁷ aki annak egy részét tanumányában meg is jelentette.⁵⁴⁸ Más részük szerencsés módon Fettich és Dienes István hagyatékában fennmaradt (3–5. kép),⁵⁴⁹ míg a sírfotók egy további része Hertelendy Nandinne fotóalbumából ismert, mely az 1990-es éveket megelőzően került a Magyar Nemzeti Múzeumba.⁵⁵⁰

A temetkezési szokásokat illetően a vázak és a mellékletek helyzetén felül csak a lócsontok fekvéséről rendelkezünk információval. Az ásatási fotók alapján a bontást Fettich maga végezte vagy felügyelte, az előkerült sírokat – valószínűleg a koponya környékén – leszúrt kis faággal jelölték. A vázakat precízen bontották, a magasabb helyzetben fekvő tárgyakat babán hagyva, a sír környezetét pedig kb. 1 ásonnyommal mélyebben körbeásva. A sírgödörök vagy az esetleges koporsók megfigyelésére azonban talán ennek ellenére sem nyílt lehetőségük a homokos talajban. Az előbbiekről (úgy mint bizonyos helyeken való szélességükről vagy minimális hossz- és szélességi értékeikről) az egyes mellékletek vagy lócsontok elhelyezkedése adhat csupán információt. Ezek alapján ismert például, hogy – az összegöngyölt lóbőrös temetkezések helyszükségletét figyelembe véve – az elhunyt és a sírgödör fala között legalább 40 cm⁵⁵¹ volt a 26., 45. és az 50. sírban. A sírok mélysége változatos volt, többségében 60–120 cm közti méreteket dokumentáltak, szélső értékek 30, illetve 190 cm voltak.

A sírok a 27. számú gyermeksír kivételével Ny–K-i tájolásúak voltak,⁵⁵² ennél azonban az elhunyt feje a sír K-i végében volt.⁵⁵³ A sírba hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették az elhunytakat, akiknek nemi és életkori adatainak meghatározására néhol már Fettich is kísérletet tett. Ásatási naplójában a sírok többségénél az általános váz vagy emberváz megnevezést pontosítva, férfiként határozta meg a 28–30., 35., 40., 44–45. és az 50. sírből előkerült vázakat, a 49. számú temetkezésnél pedig először ugyancsak férfivázról írt, de azt a későbbiekben törölte.⁵⁵⁴ A feltárást követően a csontvázakat az ásatáson is részt vevő Bartucz Lajos vizsgálta meg, tanulmányában a nemi és életkori adatok alapján is értékelhető 20 váz megoszlása a következő volt: 10 férfi, 8 nő és 2 gyermek.⁵⁵⁵ A temető teljes sírszámát illetően az adatokat Révész László pontosította, így összesen 12 férfi, 9 nő, 2 gyermek és 3 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező váz ismert.⁵⁵⁶ A temető embertani vizsgálatáról Bíró András és Fóthi Erzsébet publikált a későbbiekben tanulmányt.⁵⁵⁷

547 MNM R. A. 84/1927.

548 Néhány további, más perspektívából készült – egy esetben pedig a nyomdatechnika öröge folytán fordított állásban megjelent – fotó László Gyula könyvében található meg: LÁSZLÓ 1944, 109–115., VI–VII. T.

549 MNM R. A. Ha. 99. XVII/205.; Lm 89. 1. L. 17.

550 A fotókra Révész László (MNM, SzTE) hívta fel a figyelmem, segítségét ez úton is köszönöm.

551 VÖRÖS 2014, 113.

552 FETTICH 1931, 80.

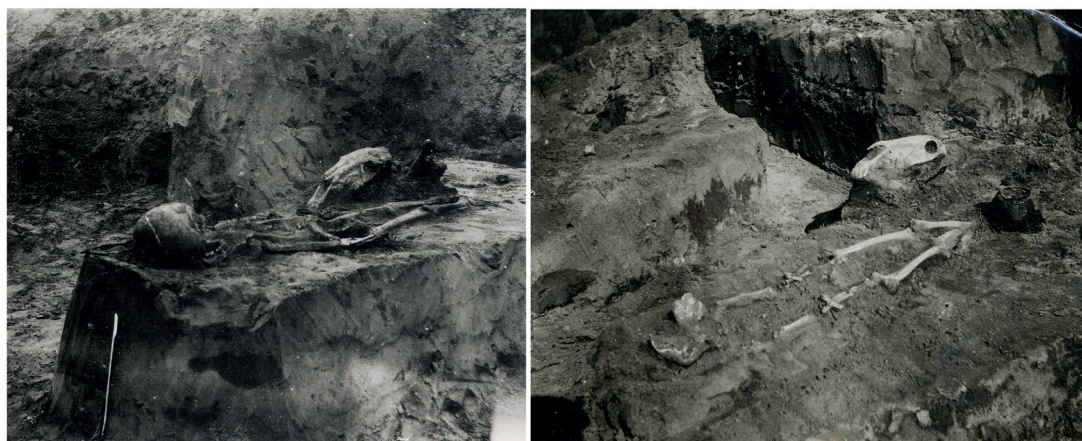
553 FETTICH 1931, 80.

554 MNM R. A. 9. K. I.

555 BARTUCZ 1931, 116.

556 RÉVÉSZ 1991, 623; RÉVÉSZ 1996a, 152.

557 BÍRÓ–FÓTHI 2005.

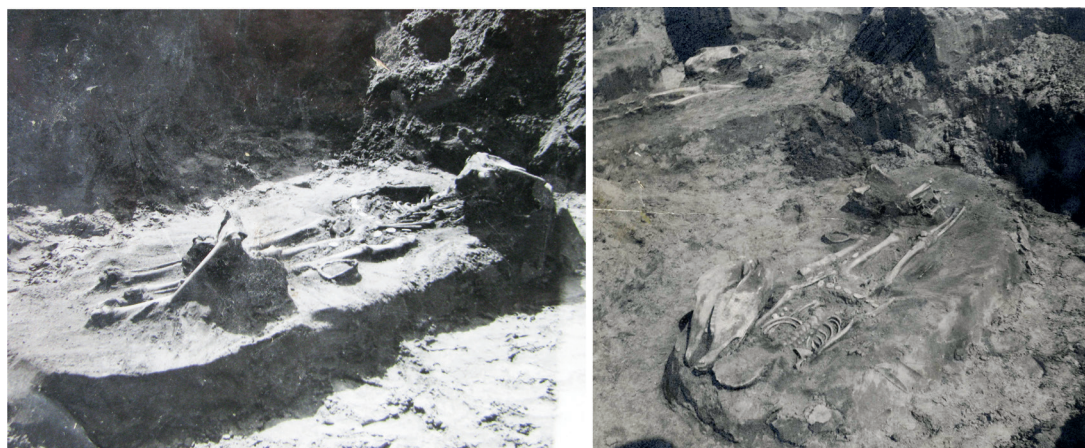
3. kép. Kenézlő-Fazekaszug II., 1: 28. sír, 2: 44. sír

Figure 3: Kenézlő-Fazekaszug II, 1: grave 28, 2: grave 44

4. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír

Figure 4: Kenézlő-Fazekaszug grave II/34

5. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír

Figure 5: Kenézlő-Fazekaszug grave II/45

Sajnálatos módon a leletanyag mára némiképp hiányossá vált, egyes kisebb tárgyak bizonyára már a feltárás során elveszhettek vagy a földben is maradhattak, mint erre a hitelesítő ásatáson előkerült leletek is utalnak, további darabok pedig a leltárba vételt megelőzően kallódtak el.⁵⁵⁸ A kor általános szokásainak megfelelően a lócsontokat pedig az esetek döntő többségében nem is csomagolták el, így azokról archaeozoológiai vizsgálat sem készülhetett. Ezt egyes esetekben a hitelesítő feltárás során előkerült csontok vizsgálata pótolja.

Az ékszerek között mindössze egyetlen *fülbevaló* ismert a temetőből, ez utólagosan került elő a 42. számú férfi sírból, egy B típusú gömbsorcsüngős változat.

Sima, nyitott végű huzalkarikák többnyire férfiak (28., 29., 46., 48., 50.), kisebb számban nők (41., 43., 47.) sírjaiba kerültek, férfiaknál kissé magasabb a párosan (29., 46., 48.) viselt darabok aránya, mint a nőknél (41.). 2 db az 1990. évi hitelesítő ásatás szórványleletei között is található, így nem zárhatjuk ki természetesen egy-egy karika ilyen vagy olyan okból történő elkallódását sem. Ezek döntő többségükben ezüstműből készültek (28., 41., 43., 46., 48., 50., sz.), két bronz (29., sz.) és arany (47.) változat mellett, az utóbbiból a sír csak 1 darabot tartalmazott. A ritkaságnak számító arany huzalkarikákat Mesterházy Károly gyűjtötte össze, utalva ezek fülbevalóként történő felhasználásának nagyon is valószínű lehetőségére.⁵⁵⁹

Gyöngyök a bizonytalan eseteket nem számítva 1-1 női és férfi sírból ismertek, a legnagyobb, legszebb gyöngyökből álló készlet természetesen egy nő mellett volt (34.). Ezek egykor vélhetően a nyakláncba voltak fűzve, ennek záróelemét alkothatta a gyöngyök között előkerült kis huzalkarika. Típusaik szerint nagyobb számban ismertek különböző szemesgyöngyök, melyek az esetek többségében hullámvonalas mintával kombinált díszítést hordoztak. Kiegészítésként a gyöngyök mellett *kagyló* és *kauri* is felbukkant.

Gyakori ékszerek voltak a különböző *karperecek*, azok között is elsősorban a pántkarperecek. Ezek az alábbi kombinációkban voltak megfigyelhetők: női sírokban 1-1 db pántkarperecet az alkarokon dokumentáltak 5 esetben (26., 34., 44., 47., 49.), míg 1 db huzal- és 1 db pántkarperecet az alkarokon 1 sírban (41.). Gyermeksírban 1-1 db huzalkarperec volt az alkarokon 1 sírban (31.). Egy női temetkezésben 1 db huzalkarperec volt a jobb alkaron (43.). Az egyetlen karperecet tartalmazó férfi sírban pedig 1 db pántkarperec feküdt a jobb alkar csontjain (50.). A közösségben tehát csaknem kizárólag nők viseltek ilyen ékszereket. Amennyire a rendelkezésre álló sírfotók alapján megítélhető, a pántkarperecek nyitott végükkel felfelé kerültek sírba. A korszak sírjaiban ritka formának számít a 43. sírből előkerült, mindkét végén kissé kúposan kiszélesedő huzalkarperec.

A közösség tagjait ritkán temették *gyűrűkkel*, mindössze 3 db ismert ebből a tárgytípusból. Az első *négygömbös fejű* ezüstgyűrű még a feltárás megkezdése előtt szórványként került elő. A 31. számú, 5–6 éves korában elhunyt gyermek mellett egy *filigrán és granulált díszítésű, foglalattal ellátott ezüstgyűrű* volt, mérete alapján talán temetési ajándék volt. Ez a típus a

558 MNM R. A. Ha 99.X.140.

559 MESZERHÁZY 2013, 206–207; KOVÁCS 2019, 252, 503. J.

bizánci-balkáni területek irányába mutat. A harmadik gyűrűnek sajnos csak egykori létezése tételezhető fel az ásatási napló szűkszavú bejegyzése alapján (29.).

A 41. sírban nyugvó nő koponyájának homloki részén, sorban fekvő helyzetben volt 4 db erősen töredékes, szív alakú vékony bronzlemez, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben. Ezek bizonyára valamilyen *fejdísz* részei lehettek, annak szabásmintájáról azonban nincsenek adataink. Vélhetően nem állt ugyanakkor kapcsolatban a hajviselettel, amire a sírból előkerült 2 db fejékszerként meghatározható huzalkarika utal.

A közösség tagjai által az elhunytakkal sírba helyezett öveket szét kell választani egyszerű funkcionális és díszített változatokra. Az előbbieket az egyszerű övcsattal, illetve talán csak végük megkötésével zárodtak azokban az esetekben, mikor az öv meglétére csak az arra felfüggesztett tárgyak utaltak.⁵⁶⁰ A 39. sírból származó líra alakú bronzcsat valószínűleg az öv záróelemét alkotta, melynek egykori meglétére utal a sírból előkerült vaskés is. Bizonytalan a 47. sírban a váz mellkasának csontjain előkerült vascsat szerepe, mely egykor hevedercsat is lehetett. A 30. sírban az egykori övre az ahhoz kapcsolt kés, csiholó és fenőkövek utalnak, még akkor is, ha azok nem a viseleti módnak elvárható helyen kerültek elő.

Az övekre utal több további, együttesen meglévő lelet is a sírokban: veretek, kés, csiholó és kova (29.), veretek és kés (31., 42., 45.), veretek, csiholó és kova (46.), veretek (50.), fémdíszes tarsoly, kés és kova (28.). Az öv mellett ahhoz kapcsolódó tarsoly is feltételezhető azokban az esetekben, amikor legalább csiholó és kova is előkerült, hiszen azokat bizonyára valamilyen kisebb tároló elembe hordták.⁵⁶¹ A 28. sírnál szerencsés módon a *tarsolylemez* mellett a bőrtarsoly jelentős része is megmaradt, egy nagyobb méretű, a tarsoly alakját követő bőrdarab mellett több, vékony, ütemesen sorakozó lyukakkal ellátott szíj, valamint behajlított szélükön beszegett, két szálból sodrott fonállal összevarrt darabok. A tarsoly belső oldalát valószínűleg fehér vászon borította. Ennek nyomát őrizte meg a belsejében előkerült vasdarab, s ugyanott volt 1 db kovakés is. Veretekkel díszített függeszőszíját 4 db szegecs fogta össze, zárószíján bronzcsat helyezkedett el.⁵⁶² A tarsolyt borító lemezen látható díszítés csak az 1950-es évek végén történt újbóli restaurálást követően vált ismertté, Dienes István tette közzé értelmező rajzán.⁵⁶³ Ezen egy indaszárról kinövő félpalmetta látható, mely valószínűleg egy az ötvös által végül be nem fejezett díszítés emléke, hasonlóan az I. temető 3. sírjának lemezéhez.⁵⁶⁴ (6. kép)

A sírok legszebb leleteit azok a veretek alkotják, melyeket a kutatás általában az *öv díszeként* azonosít (29., 31., 42., 45–46., 50.). Az újabb elemzések nyomán számolnunk kell annak lehetőségével is, hogy azok egy része lehetett magára a ruhára is erősítve.⁵⁶⁵ A 29. sírban a váz jobb kezének csontjai alatt, a medence alatt és felett szorosan egymás mellett, továbbá a medencénél

560 ISTVÁNOVITS 2003, 326.

561 ISTVÁNOVITS 2003, 324.

562 FODOR 2009, 83.

563 DIENES 1964, 88, 24. ÁBRA.

564 BOLLÓK 2015, 308–309.

565 E. NAGY-BÍRÓ-BOLLÓK-KÖLTŐ-LANGÓ-TÜRK 2010, 22–24.

6. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/28. sír, tarsolylemez, függesztőszíj veretek és bőrmaradvány, a zárószíj (?) csatja és a tarsolyban elhelyezkedő kovakő

Figure 6: Kenézlő-Fazekaszug grave II/28, plate of a sabretache, ornaments of a hanging strap and leather remains, the buckle of a safety strap (?) and the flint found in the sabretache

úgy felvetődhet a lehetőség, hogy az említett famaradványok valamiképp kapcsolatban állhattak az övveretekkel, mint erre példát a bugyi-felsőványi 2. sírban tett aprólékos megfigyelések mutatnak.⁵⁶⁷

lejjebb, a lábak csontjainak irányában volt összesen 41 db, kétféle típusú veret, melyek közül a kéz csontjainál és a medencénél lévő fa- és bőrmaradványok között voltak. Övcsat nem került elő, a nagyszíjvég pedig a combcsontok között feküdt. A sírleírás alapján a veretek közül a nagyobbak a medence felett és alatt is egymáshoz közel, sorban fekvő helyzetben voltak, de feltételezhető, hogy keskenyebb veretek is lehettek ezen a részen. Az öv vonalától a lábak irányába viszont csak keskenyebb vereteket említ Fettich, így ezek díszíthették az öv szíjvéggel záródó végét. Ezek helyzete és darabszáma is megfelelné egy az elhunyt derekára helyezett, a derékon széles és kisebb számban keskeny, míg lecsüngő részén keskeny veretekkel díszített övnek, melynek szíjvéggel záródó végét a lábak közé hajtották, noha annak csatja nem került elő. A ruhára varrt bőrszalagon lévő veretek lehetőségét az előkerült tűzgyújtásra szolgáló eszközök itt talán cáfolhatják, hiszen azok valószínűleg az övön voltak, mivel a sírban viseleti módjuknak megfelelő helyen kerültek elő. Az övcsat hiánya ellenére tehát itt a veretes öv megléte látszik a leginkább valószínűnek, hiszen a záróelem hiánya korántsem egyedi jelenség a korszak hasonló leleteket tartalmazó sírjaiban. Meggondolásra készítő ugyanakkor, hogy a veretekkel kapcsolatban Fettich beszámolt róla, hogy azok fa- és bőrmaradványok között voltak, kiemelve, hogy egy részük „*ruhán, más részük fán volt alkalmazva.*”⁵⁶⁶ Amennyiben a famaradványok nem a koporsó, vagy valamilyen más, a sírba a veretek környezetébe helyezett fatárgy nyomai,

566 FETTICH 1931, 85.

567 FÜREDI 2012, 227.

A 31. sírban a veretek száma megközelítőleg fele volt az előző sírban lévőknek, ennek azonban lehetett az oka, hogy a sírban egy 5–6 év körüli, a felnőttekhez képest jóval kisebb derékosságú gyermek nyugodott. A 21 db, kétféle veret a medence felett és alatt helyezkedett el, míg az öv mellékszíjának csatjaként azonosítható elem a medence jobb oldalánál volt, az ásatási napló bejegyzése szerint „*közvetlenül a csüngők*” alatt.⁵⁶⁸ A kétféle veretek közül a szélesebbek és 2 db keskenyebb veret valószínűleg a medence felett helyezkedett el, s a szélesebb veretek sora a medence alatt is folytatódott. A keskenyebbek pedig ugyancsak a medence felett, de a szélesebbek alatt, a láb csontjainak irányába, csúcsukkal balra mutató helyzetben voltak. Ha meglátásom helyes, itt az övet a derekat körbefogó részén, a szélesebb veretek „*között*”⁵⁶⁹ 2 db keskenyebb is díszítette, míg annak keskenyebb veretekkel díszített végét nem a gyermek lábai mellé vagy közé fektették, hanem visszahajtották derekán balra. A medence alatt az ásatási napló bejegyzése szerint „*öblösödő falap*”⁵⁷⁰ volt megfigyelhető.

A 42. számú temetkezésben a kétféle veretek közül 2 db szorosan egymás mellett, a jobb alkarcsontok alatt, 1 db a baloldalon, talán ugyancsak az alkarcsontok végei alatt, míg a többi a medencén helyezkedett el, míg 1 db keskenyebb volt a combcsontok között. Medence alatt fekvő helyzetű veretre ugyan nincs egyértelmű utalás a sírleírásban, azonban a veretek valószínűleg két, egymással többé-kevésbé párhuzamos sorban helyezkedhettek el, melyek közül az egyik így vélhetően az elhunyt hátánál volt (Fettich az alább tárgyalandó 50. sírnál, ahol a váz alól nem kerültek elő veretek, ezt külön hangsúlyozta is, így valószínűleg itt is megjegyezte volna). A csat a medence közepe táján, a szíjvég pedig annak jobb oldalán feküdt. Itt tehát az öv valószínűleg a derék közepénél volt mellékszíjas megoldással összekapcsolva, szíjvéggel záródó végét azonban jobbra hajthatták, így kerülhetett a csípő jobb oldalához. A combcsontok között megfigyelt kisebb veret lehetett az övnek e részén, így talán kimozdult helyzetéből, vagy a szíj végének hossza lehetővé tette íves fekvését. Az öv meglétét itt is alátámasztja még a vaskés jelenléte. A veretek állapota alapján ugyanakkor megállapítható, hogy azok nem voltak erőteljes használatnak kitéve.⁵⁷¹

A 45. sírnál szerencsés módon a sírról készült fotók alapján megállapítható, hogy a veretek megközelítőleg a medence felső szélének vonalában, a csigolyákra merőleges helyzetben, részben az alkarcsontok alatt, valamint a bal combcsont külső oldalán helyezkedtek el. A csat a veretek sorában, a váz jobb oldalán volt. Itt tehát az öv csatja a jobb oldalon kapcsolta a szíjat, másik vége pedig a bal oldalra felszerelt bújtatón átfűzve került a bal comb mellé. A bújtatónak eredetileg nyilván a derékon futó veretknél kellett lennie, ezért az valószínűleg kimozdult, így kerülhetett az egyik veret alsó fele mellé. További veretek esetében is feltételezhető talán azok kisebb-nagyobb elmozdulása, hiszen a sírról készült fotókon látható, hogy szélesebb veretek csúcsukkal az elhunyt koponyája és lábai irányába mutató helyzetben egyaránt feküdtek. A

568 MNM R. A. 9. K. I.

569 FETTICH 1931, 87.

570 MNM R. A. 9. K. I.

571 BOLLÓK 2013, 437.

veretek körül „*mindeniütt*” szövetmaradványok voltak megfigyelhetők, a medence alatt pedig „*falap*” maradványai feküdtek.⁵⁷² A veretek között az egymagában álló levél alakú veret itt egy-fajta kiegészítő szerepet játszott a döntően másféle veretekkel díszített övön.⁵⁷³

A 46. sírban a kétféle típusú övveretek mellett a csat és a nagyszíjvég is előkerült. A veretek helyzetét azonban kissé nehézkes rekonstruálni, ám összességüket tekintve mégis úgy tűnik, mintha többnyire a szélesebb veretek lettek volna a váz bordákhoz közelebbi, felsőbb részein. Biztosan a váz csontjai alatt volt a szélesebbek közül 1 db a medence jobb oldala és 1 db a bal combcsont alatt. A csat a medence közepén feküdt, míg a szíjvég a jobb felkarcsontnál. Ha az övet az elhunyt derekára csatolták a temetés során, akkor annak végét a jobb felkarhoz hajtották, a sírban megfigyelt helyzet talán a bomlási folyamatok és/vagy állatjárások eredménye lehetett. Itt is megfigyelhető volt, hogy a széles veretek könyöknél és alkarcsontoknál fekvő részei alatt „*falap*” helyezkedett el, s a „*medence falapon*” feküdt.⁵⁷⁴ Itt is visszautalnék a 29. sírnál már említett, a Pest megyei Bugyiban feltárt sírra,⁵⁷⁵ ugyanis Fettich csak az övveretek közelében és a medence alatt lévő falapról számolt be (akárcsak a 45. sírnál), noha koporsó esetén vélhetően másutt is megfigyelhetőnek kellett volna lennie a fának. Stílárisan a falap jóval kisebb méretű tárgyat sejtet, szemben a deszka megnevezéssel.⁵⁷⁶ Kérdés természetesen, hogy a „*medence falapon fekszik*”⁵⁷⁷ értelmezhető-e úgy, hogy közvetlenül a medencecsont érintkezett a fával, hiszen ha a falap és az övveretek között az említett összefüggés lehetett megfigyelhető, akkor ebben a helyzetben tárultak volna a bontás során Fettich szeme elé, aki erről valószínűleg tudósított volna. Ugyanakkor a sírleírás alapján úgy tűnik, csupán 2 db veret volt azonosítható egyértelműen a váz csontjai alatt fekvő helyzetben, s azok sem a medence középső, keresztcsont környéki része alatt, így lehetséges, hogy ott nem is voltak veretek az övön, ezért nem esett szó erről a publikációban. Az öv vagy a ruha díszé is lehetett a bal combcsont alatt, az egyik szélesebb övveret közelében megfigyelt ezüstszalag.

Az 50. sírból ugyancsak teljes készletűnek tekinthető övveretek kerültek elő, a háromféle típus váltakozva feküdt, főként a váz bal oldalán, a sírfotó alapján félköríves helyzetben. A csat közvetlenül az utolsó előtti csigolyán volt, karikájával a jobb alkarcsontok irányába mutató helyzetben, míg a szíjvég a bal felkarcsont középső részének külső oldalán, azzal párhuzamosan, csúcsával a koponya irányába mutató. A veretek közül azonban egyetlen darab sem volt a váz alatt, így azt a temetésnél az elhunyt mellkasára fektethették.⁵⁷⁸ Ez magyarázhatja, hogy a medence jobb oldalánál már nem kerültek elő veretek.

572 FETTICH 1931, 95.

573 BOLLÓK 2013, 438.

574 FETTICH 1931, 96.

575 FÜREDI 2012, 227.

576 Deszka sírba helyezésére példát a szob-kiserdei 75. sírból ismerünk, ahol az elhunyt alá egymást keresztező 2 db deszkát fektettek, melyeknek É-D-i irányú, mintegy 30 cm szélességű darabja a medence középső része és a felkarcsontok alsó része között húzódott (BAKAY 1978, 49, 32. kép). Ugyancsak ismert olyan temetkezés, ahol az elhunyt feje és dereka alá helyeztek keskeny deszkát (BÁLINT 1977, 143).

577 FETTICH 1931, 96.

578 FETTICH 1931, 100.

A honfoglalás kori veretes övek kutatásának jelentős állomása volt Fettich Nándor kenéz-lői feltárása,⁵⁷⁹ az újabb adatok tükrében ugyanakkor lehetséges, hogy csaknem egy évszázad múltán további adatokkal is szolgálhat, nevezetesen a falapok és a veretek kombinációjának újabb példáit szolgáltatva. A szeged-öthalmi 187. sír kapcsán, ahol a juv. korú férfi medencéje környékén kisebb, aranylemezből készült rozetták feküdtek, Türk Attila és Lőrinczy Gábor is felvetette, hogy azok talán nem a mindennapi élet, hanem a sír számára készült öv díszei lehetnek.⁵⁸⁰ A már említett famaradványok alapján úgy gondolom, ezt a lehetőséget esetenként itt is érdemes számításba venni.

Talán ruhadísz lehetett a 36. sírban a medence táján megfigyelt *bronzlemez*, míg a hitelestő feltárás során előkerült, csúcsba futó végén átlukasztott bronzlemez sírbéli helyzetét sajnos nem ismerjük, így az az ruhán vagy lószerszámon is elhelyezkedhetett egykor.

A közösség 5 tagját temették el *fülesgombokkal* záródó ruhában. Ezek férfi (28–29.) és női (26., 41., 43.) sírokban egyaránt megtalálhatók voltak. A gombok típusai között körte (26., 28., 29.), gomba (26., 28., 29.) és gömb (29., 41., 43.) alakúak voltak, ezek közül a gömb alakúak két félből álltak. A 28. sírban a férfi felsőtestének jobb oldalán 3 db, míg bal oldalán 1 db gomb volt. A biztosabban rekonstruálható esetek között a 29. sírba temetett férfi ruháját valószínűleg a jobb oldalon, a mellkastól kb. a has vonaláig zárta az előkerült 4 db gomb. Ugyancsak a felsőtesten viselt – bizonytalan hosszúságú, de gombjai alapján itt is legalább a has/csípő tájáig érő – ruha jobb oldali zárását szolgálhatta két női sírban (41., 43.), 11, illetve 9 db fél fülesgomb. Mivel a félgombok eredetileg 2 db-ból összeillesztve alkottak egy gombot,⁵⁸¹ így a két sírban egykor legalább 6, illetve 5 db teljes gomb lehetett. Mivel azonban a korszak sírjaiban megfigyelhető az is, hogy a sírba már csupán az egyik fél került,⁵⁸² így ezek az előbbi értékek a gombok lehetséges minimumszámát adják csak meg. Amennyiben a sírban lévő gombok egy ruhán helyezkedtek el, úgy talán rekonstruálhatunk egy legalább a csípő vonaláig érő, jobb oldalán valószínűleg többé-kevésbé egyenes vonalban elhelyezkedő, változó számú, de legalább 4 db gombbal záródó ruhát, mely férfiaknál és nőknél egyaránt megtalálható lehetett, azonban azzal a különbséggel, hogy az utóbbiaknál az esetek többségében valószínűleg több és nagyobb méretű, két félből álló gombbal zárult.

Funkcionális és/vagy díszítő szereppel egyaránt bírhatott a 44. sírből, a jobb oldali bordákon fekvő helyzetben előkerült filigrán és granulált díszítésű *ezüstgomb*, melyhez hasonló a hitelesítő ásatáson is előkerült.

Veretes lábbeli nyoma több női sírből ismert. A 34. sírban a lábcsontokon volt 70 db félgömbfejű, hátoldalán egy-egy ellentett lemezkével ellátott szegeccsel rendelkező ezüstveret. A 43. sírban 98 db félgömbfejű bronzveret került elő, a díszítőrendszer azonban az előzőhöz hasonlóan sajnos itt sem ismert. Nem mentes a bizonytalanságtól a 49. számú temetkezés-

579 BOLLÓK 2015, 137.

580 TÜRK–LŐRINCZY 2015, 71.

581 ANDRÁSI 2015, 153.

582 ANDRÁSI 2015, 153.

ben, a lókoponya alatt és annak környezetében lévő 4 db nagyobb, négyzet alakú, és 25 db kisebb, háromszög alakú veret funkciója. Ezek Fettich ásatási naplója szerint „*utólag*” kerültek elő, legnagyobb részük a lófej alatt volt,⁵⁸³ valószínűleg tehát a lókoponya felvétele után váltak csak láthatóvá. A naplóban együtt említi ezeket a lókoponyán talált 1 db szív alakú verettel: „*a lókoponya tetején szívalakú bronz pityke, hasonló sírnak végében is találtatott*”⁵⁸⁴. Ugyanakkor a veretek típusai és az elhunyt lábfejeinek csontjainál lévő helyzetük nyomán a kutatásban megtalálható lábbelidíszekként⁵⁸⁵ és kantárveretként történő értelmezésük,⁵⁸⁶ de hasonló veretek szerepelhettek készenléti íjtegez díszeként is.⁵⁸⁷ Sajos nem segít eldönteni a kérdést, hogy magán a lókoponyán csak 1 db, az előbbiektől azonban eltérő veret volt, melynek szegecsei viszont kétszer olyan hosszúságúak, mint a 4 db négyzetes és a 25 db háromszögű alakú vereté. Ez sem példa nélkül álló azonban, hiszen a későbbiekben ismertető sárospataki rozettás lószerszámveretek szegecseinek mérete is jelentős változatosságot mutat típusonként. A zablai helyzete alapján a ló feje nem felkantározva került a sírba, hiszen az a lókoponya bal oldalán volt, az egyik kengyel mellett. Így csak azt tudnám feltételezni, ha a veretek valóban a kantárt díszítették, akkor az részben a ló feje alá kerülhetett a temetés során.

Nehezen tudnám meghatározni a 34. sírból, a női váz bal felkarcsontjának belső oldalán, gyöngyök környezetében előkerült *ezüstlemez-borítású, üreges fenyőfa pálca* funkcióját. Ugyancsak ismeretlen a 42. sírban, a női váz bal felkarcsontjának felső részénél megfigyelt, lekerekített sarkú téglalap átmetszetű, egyik végén kisebbre csiszolt *csontpálcika* szerepe, mely kisebb végével valószínűleg egy filigrándíszítést utánzóan öntött ezüsttokba illeszkedett. A csontpálcika belsejében zsákfuratban egy huzal található, míg egy további ezüsttárgy is tartozik a lelethez, melynek két, közös tengelyben lévő gyűrű alakú eleme valószínűleg valamilyen zsanérhoz hasonló csuklóra utal.

A szűrő- és vágófegyvereket a 29. sírből előkerült *szablya* képviseli, melynek hüvelyét vagy annak függesztőszíjait bronzszegecsek díszíthették. A fegyvert a temetés során a viseleti módnak megfelelően, az elhunyt bal lábának külső oldalára fektették, úgy, hogy markolata a derék mellett volt. Jóval nagyobb számban ismert íjászfelszerelés, melyek közül *csontos íj* a 46. és 50. sírből került elő: az előbbiben egyik végének borítólemezei, míg az utóbbiban ugyancsak egyik végének és markolatának borítása. A csontok alapján az íjat a 46. számú sírban egyik végével az elhunyt bal alkarja alá, a derék közvetlen közelébe fektették, így az öv bomlása során az egyik övveret az íjcsontokra került. A fegyver behelyezésének iránya bizonytalan, de talán mégis valószínűbb, hogy az a lábak mentén helyezkedett el, itt feküdt ugyanis a vasveretes tegez is. Az 50. számú temetkezésben az elhunyt jobb karjának külső oldalára tették íját, így kerültek a végcsontok feltáráskor megfigyelhető helyzetükben a koponya, míg a markolatcsontok az

583 MNM R. A. 450.K.VI.

584 MNM R. A. 450.K.VI.

585 CSALLÁNY 1970, 285, ABB. 17.

586 V.Ö. VARGA 2017, 473.

587 KOVÁCS 2015, 73–76.

alkarcsontok külső oldalára. A nyílcsúcsokat tartalmazó tegez (?) itt az elhunyt felsőtestének jobb oldalán volt. Az íj egykori meglétére utalhat a 39. sírból előkerült íjtegez csontborítása is, melynek funkcióját László Gyula ismerte fel.⁵⁸⁸ Bizonyára a belsejében lévő fegyverrel együtt került a sírba, a tegez csontborítású vége alapján az elhunyt lábain és valószínűleg hastájékán elhelyezkedve. A tegez itt a jobb láb külső oldalán feküdt. Természetesen semmi nem szól ellene, hogy csontlapok nélküli íj is kerülhetett azokba a sírokba is, melyekben csak a tegez/nyílcsúcsok nyomai maradtak meg. Vasveretes *tegez* és abban vagy mellette elhelyezett különböző számú *nyílcsúcsok* a két csontos íjat és az íjtegezt tartalmazó sírokon felül a 28., 29., 40., és a tegez meglétét illetően némiképp bizonytalan esetként értékelhető 42., 45. és 50. sírokból ismertek, továbbá szórványként. Kérdés, hogy a 45. sírban az egyik fotón megfigyelhető hosszúkás tárgy (?), mely a jobb combcsont mellett feküdt, lehetett-e tegez vasalása. A nyílcsúcsok a 28. sírban az elhunyt bal lába mellett, a 29. sírban részben az ágyékon és a combok között, míg a 40. számú temetkezésben a felsőtest jobb oldalánál feküdtek. Típusaikat illetően nagy számú besorolhatatlan (28., 39., 42., 45., 50.) mellett rombusz alakú 3 db (28., 45.), levél alakú legkevesebb 3 db (40., 46.), deltoid alakú 1 db (45.), deltoid alakú, rövid vágóélű 14 db (28., 29., 39., 40., 45.), deltoid alakú, hosszú vágóélű 13 db (29., 40., 42., 45., 50.), páncélszűrő 3 db (sz.), villás szárú pedig 1 db (45.) volt.

A használati és munkaeszközök között *kések* szinte kizárólag férfisírokban voltak (28–30., 39., 42., 45.), az egyetlen kivétel a 31. sírba temetett gyermek volt. Megfigyelték azokat az elhunyt jobb (29., 42.) vagy bal combcsontja mellett (31.), a bal alkarcsontok alatt (39.) és a medencén (46.), vagyis azokat viseleti módjuknak megfelelően helyezték a sírba. A 28. sírban a kés a tarsolyon kívül kapott helyet, az ugyanis annál „*följebb*”⁵⁸⁹ helyezkedett el. Típusaik szerint a korszakra jellemző, egyszerű, egyélű darabok, melyek közül a 31. sír esetében a markolat, míg 39. sírnál pedig a – valószínűleg fa – tok maradványai is megfigyelhetők voltak. *Csiholók* és *kovák* csak férfisírokból származnak, melyekben a tarsolyba (28.), illetve a derék közelének jobb (29., 30.) vagy bal oldalára (46.) kerülhettek – vélhetően ugyancsak valamilyen kisebb tarsolyban/zacskóban – a temetés során. A tűzgyújtásra alkalmas eszözök mellett csaknem minden esetben vaskés is volt a sírban.

Itt említem meg a 30. sírből előkerült *csont botvéget* is, mely a rajta lévő zsákfurat átmérője alapján inkább csak valamilyen jelképes tartalommal, vagy csupán kisebb erő kifejtésre alkalmas bothoz tartozott.

Étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló anyagedény hat sírba került, ezek között két női temetkezésben az elhunyt fejének jobb (41.), illetve a test bal (38.) oldalára helyezték azt. Mindkét ismert férfi sírjában a koponyánál volt, ebből az egyik esetben ez nem pontosítható (32.), a másikon azonban ismert, hogy félig eldőlt helyzetben, annak bal oldalán (33.). Egy ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz esetében a koponya jobb oldalán figyelték meg (37.), míg egy további edény szórványként került elő, valószínűleg azonban az egyik temetkezésből. A

588 LÁSZLÓ 1955.

589 FETTICH 1931, 84.

34. számú női váz koponyájának töredékei között előkerült állatcsont – sírhoz tartozása esetén – talán a koponya mellé helyezett csontos húsétel nyoma lehet.

A sírok között nagy számban voltak *lovas temetkezések*, lókoponya és lábcsontok 5 női (26., 35., 44., 47., 49.), 9 férfi (28., 29., 30., 40., 42., 45., 46., 48., 50.) és 1 gyermek (31.) sírjából ismeretek,⁵⁹⁰ lószerszámok pedig a 34. és 39. számú női és férfisírokba⁵⁹¹ kerültek. A *lócsonatok* helyzete pontosabban sajnos csak a sírok egy részében ismert, míg másutt azok egy része hiányzik, vagy számuk kérdéses: a 31. esetében csak egy láb csontjait figyelték meg, míg a 29. és 48. sír esetében pedig csak a lókoponya meglétéről szól a tudósítás. A ló többségében az elhunyt testének bal oldala mellé került, változatos elrendezésben, továbbá megfigyelték a lábak végeinél, illetve azokat két oldalról övezve is. A biztos esetek alapján úgy tűnik, a lókoponya orr-részével minden esetben a sír Ny-i végének irányába nézett; ez a tendencia a 10. századi lovas temetkezéseket illetően a Kárpát-medencében általánosnak tekinthető.⁵⁹² Ahol a lócsonatok magasabb helyzetben voltak, mint a váz csontjai, ott adódik a lehetőség, hogy azok talán a ló bőrében hagyva, az összehajtott bőrre helyezve kerültek a sírba, s ebből a magasságkülönbségből valamennyi a sírban lezajlott bomlási és tömörödési folyamatok során is megmaradt (30., 31., 44., 45.). De nem zárhatjuk ki természetesen a sír részben történő behantolásának lehetőségét sem, akár a ló bőrének sírba helyezésével együttesen, vagy nélküle. A 35. sírnál a ló bőrének részben valószínűleg az elhunyt lábainak végeire terítették.⁵⁹³

A lócsontokat is tartalmazó sírok mindegyikében volt lószerszám, általában teljes garnitúra, kengyel és zabla is, kivétel a 31. sírban nyugvó gyermek, aki talán még szőrén, vagy kengyelek nélküli nyergen ülhetett meg a lovat, ezért a sírba is csak a zabla került. Sajnos archaeozoológiai vizsgálat hiányában nem ismert, vajon a gyermekkel eltemetett ló kora/fajtája alapján számára fizikai tulajdonságaihoz jobban igazodó volt-e. Az 50. sírba temetett férfi esetében a kengyelek hiányát nehéz lenne megfejtetni, a sírba a hevedercsat alapján ugyanis a nyereg bekerült.

A *nyereg* famaradványait a 28. sírban lehetett megfigyelni, ahol a szegelés nyomait mutató nyárfa maradványok vasdarabokkal együtt kerültek elő. Ennek sírba helyezésére biztosabban utalnak a kengyelek és hevedercsatok. Az utóbbiak helyzetét alapul véve a nyergeket a sírokba többségében a ló fejének közelébe, annak jobb (35., 46.) vagy bal (30., 44., 49.) oldalára helyezték, de feltételezhető a lófejre helyezett nyereg is, legalábbis erre utalhat a 40. sír, ahol a kengyelek a lókoponya két oldalán voltak. A kengyelek között volt olyan is, amelyik a lókoponyának támaszkodott (35.). Talán a részben már betemetett sírba, az elhunyt combjai fölé helyezhették a nyeret a 48. sírban. Ugyanakkor a már említett 28. sírban a nyereg famaradványai a medence jobb oldalánál voltak, míg az egyik kengyel a koponyatető mögött, a másik pedig a bal alkarcsonatok felső vége mellett. Ennek az ellentmondásnak a feloldása – amennyiben a fa-

590 RÉVÉSZ 1996a, 152.

591 FETTICH 1931, 104.

592 TÜRK 2009, 114.

593 BÁLINT 1969, 110.

maradványok valóban a nyereg részei voltak – talán a kengyelek lecsatolásával, vagy a nyereg eltörésének gondolatával – ami a szakirodalomban megtalálható⁵⁹⁴ – oldható fel.

A zabla az életszerű viszonyoknak megfelelően kerülhetett a ló fejéhez (28., 35.), annak orr-részéhez (31., 44.), orr-részére (26.), fejének jobb oldalára fektetett lábainak csontjai közé (30.) vagy bal oldalára fektetett lábai fölé (49.), de az elhunyt hastájékára (40.), jobb combjának alsó részéhez (42.) vagy bal alszára fölé (45.), illetve mellé (48.), továbbá a lábak (47.) vagy a sír ÉK-i végébe (46.) is. De előkerült az elhunyt jobb válla mellé helyezve, a váznál magasabban, ahol a mellette lévő hevedercsat – a kengyelek hiánya ellenére – bizonyára a nyeregről árukkodik (50.). Így itt a kantár talán a nyeregbe, vagy a már részben betemetett sírba került, ez okozhatta annak magasabb fekvését. A sír alján volt ugyanakkor a csak lószerszámokat tartalmazó 34., és valószínűleg a 39. sírban is.

A hevedercsatok az esetek többségében a kengyelek közelében voltak, talán az egyetlen markánsan eltérő eset a 47. síré, ahol az a mellkasra került, míg a nyereg a lábak végeinél lehetett. Ez utalhat a nyereg megváltoztatására, amit megerősít, hogy a sírból csak 1 db kengyel került elő. A 40. sírból pedig épp a nyereg rögzítését szolgáló csat hiányzott.

A lószerszámok típusait illetően a *kengyelek* között leggyakrabban a körte alakú változat bukkan fel, párban (26., 28., 29., 30., 34., 39., 40., 42., 44., 46., 48., 49.), illetve egy esetben magában (47.).

Egyenes talppal és boltozatos szárral rendelkező kengyel került elő a 35. sírból, e két vonásában hasonló is az egyenes talpú, boltozatos szárú, kiugró fülű kengyelekhez,⁵⁹⁵ azonban fülének és szárainak talpalóhoz csatlakozó részét tekintve eltérő jegyeket hordoz, így nem sorolhatjuk ebbe a csoportba. Párban egy ugyancsak egyenes talpú kengyellel volt, mely a magyar szállásterületről ismert kengyeleket tekintve különleges darabnak számít. A szárainak külső oldalán ütemesen sorakozó kiemelkedő, felületén kereszt- és hosszirányban rovátkolt, szögletes alapterületű, plasztikus díszítésű elemekkel ellátott darab szárjai kiszélesedő, két ponton áttört kialakítással kapcsolódnak az egyenes talpalóhoz. Párhuzamai különösen gyakoriak a szlovák és morva területek kora középkori leletanyagában.⁵⁹⁶ Ez a kengyel így bizonyára nem helyben készült darab volt, az jó eséllyel valamelyik fegyveres akció nyomán – vélhetően a felszerszámozott lóval együtt – került a magyar szállásterületre. Az ezzel eltemetett nő talán valamelyik férfi rokonától kaphatta. Hasonló figyelhető meg az ugyancsak nem helyi készítésű, ún. karoling-normann típusú kengyelek egy részének esetében is.⁵⁹⁷ Egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű és körte alakú változat együttesen a 45. sírből ismert, egy fiatal férfi sírjából.

Érdekes a 44. sír egyik kengyele, melynek füle a használat során letörhetett, s azt egy másik kengyel fülének hozzákovácsolásával pótolták. A javított tárgy esetében felmerül, hogy ez

594 LÁSZLÓ 1941, 59.

595 RÉVÉSZ 1999a, 273–282.

596 KARO 2004, 167–169.

597 MESTERHÁZY 1981, 221.

az életben is használt tárgy lehetett-e, vagyis kibírta volna-e a rá neheződő fizikai igénybevétele, avagy jelképesen, csak a sír számára készült.

A *zablák* között ritkább változat a 47. sír láncos zablája, mely egy nő sírjából ismert, így beleillik abba a képbe, hogy az ilyen típusú zablák szájasuknak köszönhetően a ló könnyebb irányítását tették lehetővé a kevésbé tapasztalt lovasok számára.⁵⁹⁸ A zablák a korszakban megfigyelt jelenségeknek⁵⁹⁹ megfelelnek, az oldalpálcás változatok elsősorban női (26., 34., 35., 49.), ritkábban férfi (28., 30.) sírokból, míg a csikózablák csaknem kizárólagosan férfiak (29., 39., 40., 42., 45., 46., 48., 50.) mellől ismertek, egy női (44.) temetkezés mellett. A karikás zablák között némelyik nagykarikás változat (45.). A 35. sír zabláján az egyik szájas csavart kialakítású volt, míg a másik szögletes átmetszetű.

A lószerszám szíjazatához tartozhatott a 29. sírban a lókoponyán fekvő 2 db *vaskarika* is, s talán valamiképp ugyancsak a lószerszámmal állhatott kapcsolatban a 46. sírből, az annak közelében előkerült hatszög átmetszetű bronzkarika is.

Végül meg kell jegyeznem, hogy a szórvány-/azonosíthatatlan leletek között található 2 db körte alakú kengyel, melyek azonban nem feleltethetők meg sem a 39., sem a 42. sír elveszett, de fotó alapján ismert kengyeleivel, ezért ha nem a későbbiekben a kenézlői leletekhez keveredett tárgyakról van szó, akkor ezek egy további sír, jelesül legalább egy jelképes lovas sír emlékei lehetnének. A nem azonosítható zablá elvileg tartozhatna a 31. sírhoz. Az azonosíthatatlan leletek között van további 2 db hevedercsat is.

A szórványként az I. vagy a II. temető területéről előkerült,⁶⁰⁰ először Fettich Nándor közleményében szereplő állatalakos *rozettás kisszíjvégek* egy rozettás lószerszámos sír leletei lehetnek, ugyanakkor kissé különös, hogy a minden bizonnyal meglévő egyéb veretek közül egyetlen darab sem került elő, vagy azt sem őrizték meg a találók. További egyetlen veret azonosítható még bizonyosan lószerszámdíszként, a 49. számú női sírből, a lókoponya tetején előkerült kis *szív alakú* veret. A lószerszámdíszek között ezeken felül *ezüstlemezkék* ismertek, ezek a 46. sírban a lókoponya alatt voltak, a 4 vagy 5 hosszúkas, csúcsba futóan záródó, végeiken átlukasztott darab valószínűleg a kantár dísze lehetett a férfi lován. Egy talán hasonló lemezke bronzból az 50. sírban, a lókoponya orr-részén volt. A szórványleletek között is van egy bronzlemezke, mely a 46. sír ezüstlemezes lószerszámdíszének formáját mutatja. Dienes István hagyatékában pedig egy további hosszúkas, két végén átlukasztott, de sajnálatos módon elveszett bronzszalag is szerepel a 42. sír leletei között, mely szintén tartozhatott a lószerszámmal. Az adatok alapján úgy tűnik, a fémdíszes lószerszámok ritkák voltak a közösség tagjainál.

A keltezés szempontjából kiemelt korabeli *érmek* ruhadíszként vagy ékszerként is felhasználásra kerülhettek, ezek a 907/908., illetve a 922. évben határozzák meg a 37., illetve 45. sírok megadásának *terminus post quemjét*.⁶⁰¹ A temetésre azonban csak az átlukasztott érmek bi-

598 DIENES 1966, 216.

599 DIENES 1966.

600 RÉVÉSZ 1996a, 152.

601 KOVÁCS 2013, 585.

zonytalan idejű további használata után kerülhetett sor. A 25 ismert sírjával vélhetően töredékesnek tekinthető szállási temető⁶⁰² használati idejét valószínűleg a 10. század első felében,⁶⁰³ illetve második felének bizonytalan nagyságú részében határozhatjuk meg. Az utóbbi lehetőség a 34. sír poncolt, farkasfogmintás bronz pántkarperece alapján vetődik fel, a karperecek legújabb összefoglalása szerint ugyanis a típus legkésőbbi darabjai közé sorolhatók annak díszített változatai.⁶⁰⁴

602 KOVÁCS 2013, 572.

603 RÉVÉSZ 1996a, 152.

604 MESTERHÁZY 2018, 194.

5. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1, 11: 43. sír, 2-3: 46. sír, 4-5: 45. sír, 6-7, 9: 49. sír, 8, 10, 13-14: 34. sír, 12: 31. sír

Table 5. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 1, 11: grave 43, 2-3: grave 46, 4-5: grave 45, 6-7, 9: grave 49, 8, 10, 13-14: grave 34, 12: grave 31

6. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–7: 45. sír, 8–10: 31. sír, 11: 46. sír, 12: 41. sír, 13: 37. sír
 Table 6. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 1–7: grave 45, 8–10: grave 31, 11: grave 46, 12:
 grave 41, 13: grave 37

7. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–4: 29. sír, 5–8: 42. sír, 9–12: 46. sír, 13–15: 49. sír

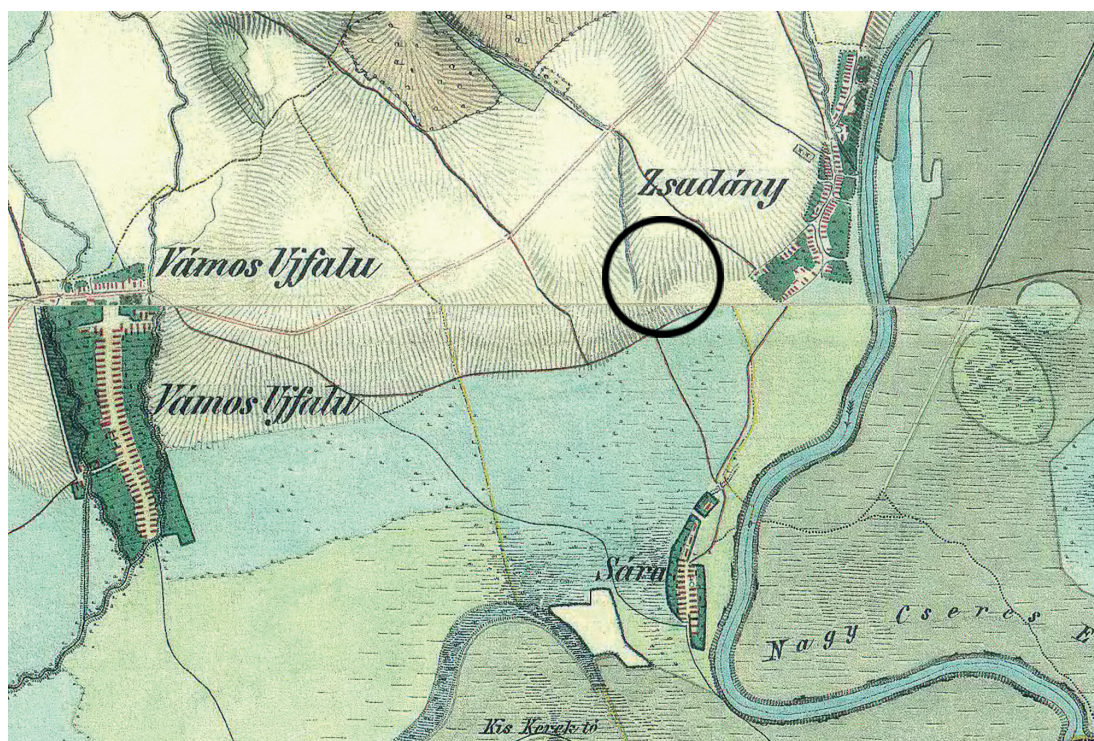
Table 7. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 1–4: grave 29, 5–8: grave 42, 9–12: grave 46, 13–15: grave 49

8. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–2: 29. sír, 3: 40. sír, 4–5: szórvány, 6–7: 39. sír, 8: 46. sír
 Table 8. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 1–2: grave 29, 3: grave 40, 4–5: fragments, 6–7: grave 39, 8: grave 46

IV. KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐ SÁRAZSADÁNY-AKASZTÓSZEREN

1949-ben Sára, valamint – az Arbonya és Zsadány egyesülésével korábban már létrejött – Bodrogzsadány településekből született meg a mai Sáradsadány.⁶⁰⁵ A település Templomdomb nevű részén 1958-ban Kutzián Ida, az MTA Régészeti Intézetének munkatársa folytatott feltárást, ahol a helyi lakosoktól arról értesült, hogy a község DNY-i részén, a Bodrog jobb partja fölé emelkedő magasparton, mely egykor az önálló Sára településhez tartozott, szántás közben agyagedénydarabok kerültek elő. A terület bejárása során beigazolódott, hogy ott egy őskori lelőhely található, ahol az MTA Régészeti Intézete 1958-ban, majd 1983/84-ben Kutzián vezetésével, Kalicz Nándor és Makkay János részvételével tervásatást folytatott.⁶⁰⁶ A kutatás célja

1. kép. Sáradsadány-Akasztószér, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén
Figure 1: Sáradsadány-Akasztószér, the location of the archaeological site on the map of the number II military survey

605 VEDE 1905, 31, 104–105; <https://rakocsimuzeum.hu/hu/a-falu> letöltve: 2019. 04. 30.

606 KALICZ 1958, 131; KUTZIÁN 1959; BOGNÁR-KUTZIÁN 1970.

a magyarországi festett kerámia kronológiai helyzetének pontosítása volt, az első ásatási évadban 6 későneolitikus sír (3., 7., 12., 15–17. sír)⁶⁰⁷ és 6 telepjelenség⁶⁰⁸ mellett feltárták egy kora Árpád-kori temető 11 sírját (1–2., 4–6., 8–11., 13–14. sír) is (1. kép). További 1 őskori temetkezést pedig 1984-ben dokumentáltak (18. sír).

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2. kép 1)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 161 cm, t.: É–D 352°, ⁶⁰⁹ sm.: 37 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

2. sír (2. kép 2)

Gyermek. Csv. h.: 59 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: 35 cm, sh.: 80 cm, ssz.: 35 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra fordult, a jobb lábszár csontjai behajlított helyzetben voltak. A sírgödör téglalap alakú, Ny-i végén ferdén záródó aknasír volt.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldből került elő 1 db kőpenge töredéke.

4. sír (2. kép 3)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 276°, sm.: ?, sh.: 170 cm, ssz.: 88–73 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya előre billent. Mindkét alkar csontjai a felkarcsontokra merőleges helyzetben, az alsó csigolyákon feküdtek. A sírgödör téglalap alakú, Ny-i részén kissé kiszélesedő aknasír volt, K-i felét nem lehetett megfigyelni.

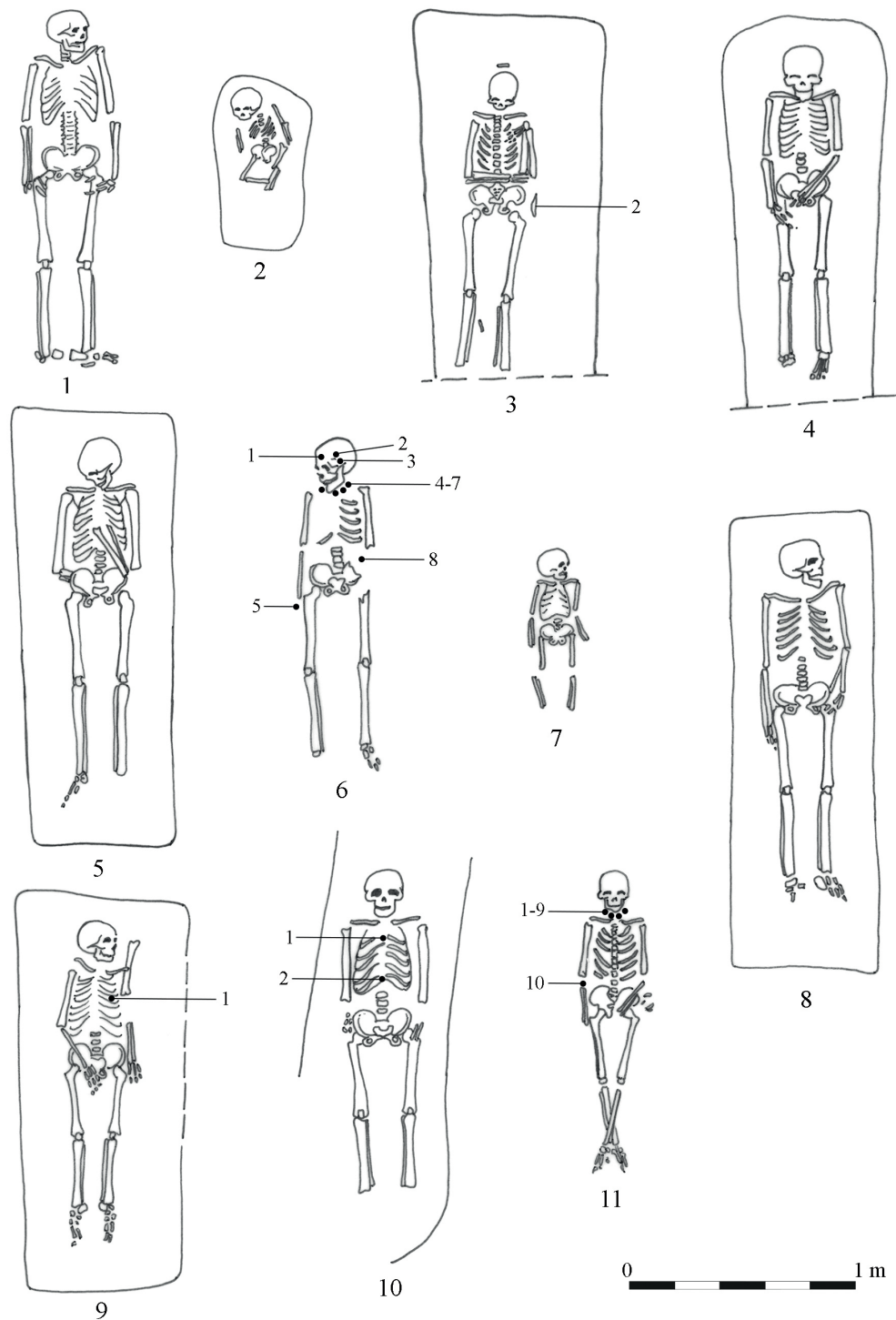
Melléklete:

1. A sírból került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,4x1,8 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: ? (3. kép 1.)
2. A medence bal oldalán volt 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak megközelítőleg középvezetékében elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal ellátott, csúcsba futó végű kovácsoltvas kés, élével a váz csontjainak irányába, hegyével pedig a lábak felé mutató helyzetben. M.: 15,5x1,3 cm. (3. kép 16.)

607 BÁNFFY 2008, 164–165. SIKLÓSI 2013, 128.

608 KOVÁCS 2015.

609 A tájolás fokértékei É-ról az óramutató járásával megegyezően kerültek megadásra.

2. kép. Sárazsadány-Akasztószer, sírrajzok. 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3: 4. sír, 4: 5. sír, 5: 6. sír, 6: 8. sír, 7: 9. sír, 8: 10. sír, 9: 11. sír, 10: 13. sír, 11: 14. sír

Figure 2: Sárazsadány-Akasztószer, grave paintings. 1: grave 1, 2: grave 2, 3: grave 4, 4: grave 5, 5: grave 6, 6: grave 8, 7: grave 9, 8: grave 10, 9: grave 11, 10: grave 13, 11: grave 14

5. sír (2. kép 4)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 151 cm, t.: Ny-K 288°, sm.: ?, sh.: 163 cm, ssz.: 68–54 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén helyezkedtek el. A sírgödör téglalap alakú, Ny-i részén kissé kiszélesedő aknasír volt, K-i vége nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

6. sír (2. kép 5)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 164 cm, t.: É-D 336°, sm.: 45 cm, sh.: 208 cm, ssz.: 76–69 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb alkar csontjai a felkarcsontra merőlegesen, míg a bal erőteljesebben behajlított helyzetben, a bordákon feküdt.

A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, Ny-i részén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A sírból került elő 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű.
Átm.: 2,5 cm, hv.: 0,3x0,3 cm. (3. kép 2.)

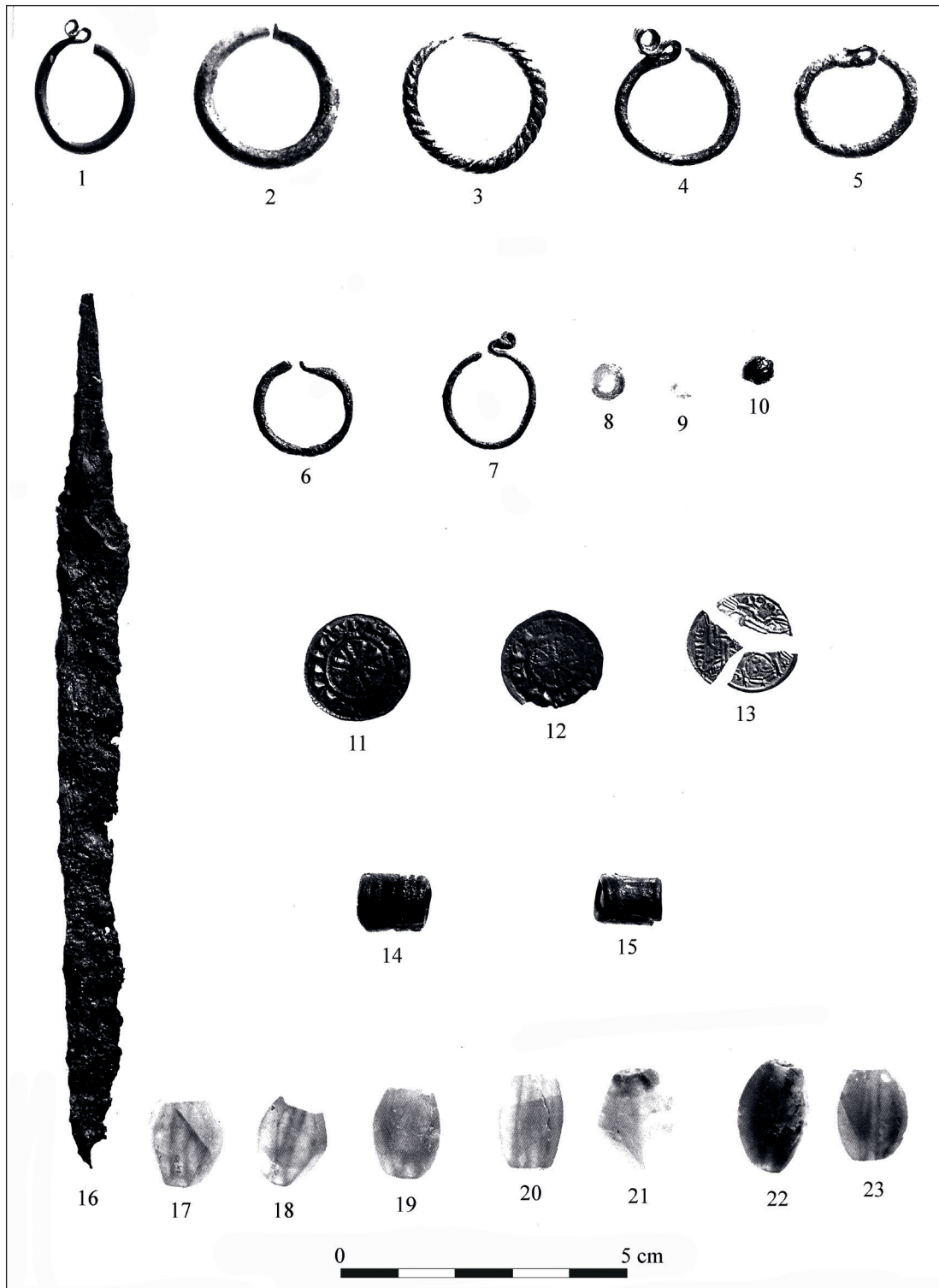
8. sír (2. kép 6)

Nő. Csv. h.: 146 cm, t.: ÉNy-DK 296°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott: a jobb oldali bordák, a bal alkar- és kézcsontok, valamint a medence bal oldala hiányzott.

Mellékletei:

- 1–3. A halántékcsonatok felett 1-1 db, a koponya alatt pedig további 1 db S-végű karika volt, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 - 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális, bordázott S-végű karika. M.: 2,4x2,2 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? (3. kép 4.)
 - 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,2x1,9 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: ? (3. kép 5.)
 - 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,1x1,6 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: ? (3. kép 7.)
- 4–7. A nyakcsigolyák környékén volt 1 db sötétkék, 1 db feketés és 2 db zöld színű, gömb alakú üvegyöngy. Átm.: 0,6–0,5 cm. (3. kép 8–10.)
8. A jobb kéz csontjainak helyén volt 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű. Átm.: 2,5 cm, hv.: 0,3 cm. (3. kép 3.)
9. Megközelítőleg a hiányzó bal alkarcsontok felső végei és a medence között volt 1 db Salamon (1063–1074) H15 típusú dénár darabokra törve. (3. kép 13.)

3. kép. Sársadány-Akasztószér, a temető leletei. 1, 16: 4. sír; 2: 6. sír, 3–5, 7–10, 13: 8. sír; 6: 13. sír; 11, 14–15, 17–23: 14. sír; 12: 11. sír

Figure 3: Sársadány-Akasztószér, findings of the cemetery. 1, 16: grave 4, 2: grave 6, 3–5, 7–10, 13: grave 8, 6: grave 13, 11, 14–15, 17–23: grave 14, 12: grave 11

9. sír (2. kép 7)

Gyermek. Csv. h.: 74 cm, t.: É–D 348°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.:?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

10. sír (2. kép 8)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 166 cm, t.: É–D 351°, sm.: 55 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 66 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott: a bal singcsont kimozdult. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

11. sír (2. kép 9)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 287°, sm.: 55 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 80–70 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott: a váz csontjait állatjárás bolygatta. A sírgödör Ny-i irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A mellkas bal oldali csontjai alól került elő 1 db I. László (1077–1095) H29 típusú dénár. (3. kép 12.)

Megjegyzés: a jobb kéz középső ujjpercén patina nyoma volt megfigyelhető, lelet azonban nem került elő.

13. sír (2. kép 10)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 153 cm, t.: ÉNy–DK 298°, sm.: 68 cm, sh.: ?, ssz.: 64 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott: az alkarok csontjai kimozdultak. A sírgödör hosszúkás, K-i végén ívelten záródó aknasír volt.

Mellékletei:

1. A szegycsonton feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika.

M.: 1,7x1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: ? (3. kép 6)

2. A keresztcsonttól számított 6–7. csigolyán volt 1 db I. László (1077–1095) H29 típusú dénár.

14. sír (2. kép 11)

Nő. Csv. h.: 131 cm, t.: ÉNy–DK 300°, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: 70 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak, a lábak csontjai pedig a lábszáraknál keresztben feküdtek, felül volt a bal.

Mellékletei:

- 1–9. A nyakcsigolyák körül volt 9 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 1–2. 2 db fekete színű, henger alakú opak üveggyöngy. M.: 1,2x1, ill. 1,2x0,9 cm. (3. kép 14–15.)
 3–9. 7 db lila színű, valószínűleg lapított hatszög átmetszetű fluoritgyöngy. M.: 1,5x1,2, 1,4x1,2, 1,6x1,2, 1,6x1,1, 1,7x1,4, 1,9x1,2, ill. 1,6x1,3 cm. (3. kép 17–23.)
 10. A jobb alkarcsontok felső vége alatt volt 1 db I. László (1077–1095) H29 típusú dénár. (3. kép 11.)

A TEMETŐ ÉRTÉKELÉSE

Az egykori közösség temetőjét egy vízjárta rész fölé emelkedő magaspart D-i lejtőjén alakította ki, bizonyára ennek közelében tételezhetjük fel állandó települését is. Megtelepedésük helyének kiválasztásában talán szerepet játszott, hogy a közelben helyezkedik el a Bodrog átkelője.

Kutzián Ida több ásatási periódus alkalmával is vizsgálta az Akasztószer területét, ahol az elsőként megnyitott I. és II. számú szelvények közül az előbbiben 2 őskori sír és 1 gödör mellett 1 kora Árpád-kori sír is előkerült, így a továbbiakban a szelvények egy részét ehhez csatolva jelölték ki. Összesen 20 szelvényt nyitottak meg, melyek közül az I–VIII. összefüggő területet alkotott, mintegy 140 m²-en. Itt kerültek elő a kora Árpád-kori sírok is, összesen 11. További szelvényeket ettől É-i, ÉK-i, DK-i és Ny-i irányban nyitottak, változó, 10 és 160 méter közti távolságban (4. kép). Az I–VIII. szelvényhez legközelebb elhelyezkedő IX–XI. számú felületeken 11. századi sírok nem kerültek elő, azonban, mivel csupán kisebb területet vizsgáltak, a temető folytatása az I–VIII. szelvényen túl sem zárható ki, akár mind a négy égtáj irányában. Sajnálatos módon azonban az anyagi lehetőségek korlátozott volta ekkor megakadályozta a további kutatást.⁶¹⁰

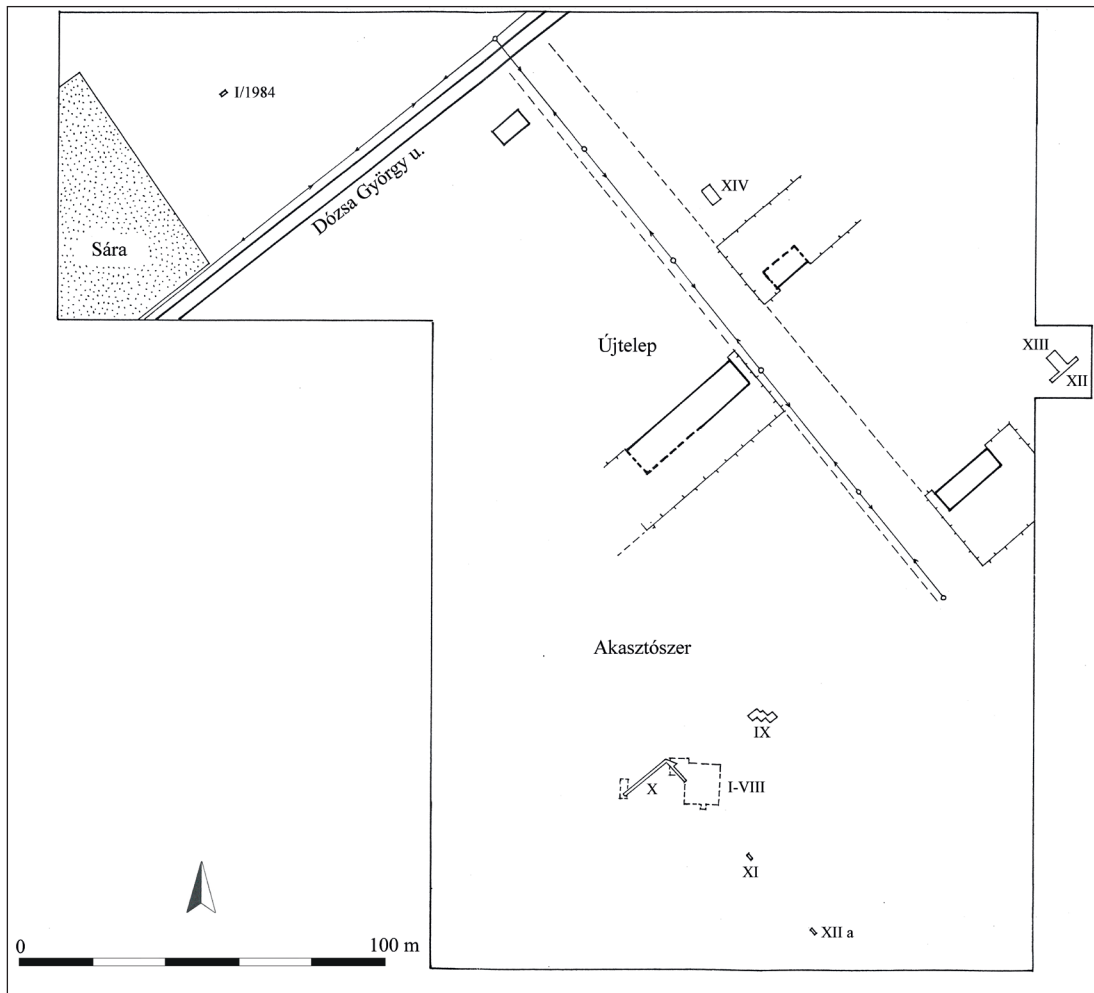
A temetőrészben feltárt sírokban 9 felnőtt (1., 4–6., 8., 10–11., 13–14.) és 2 gyermek (2., 9.) váza volt.⁶¹¹ A felnőttek közül azonban mindössze a 8. és a 14. sír esetében ismert, hogy az elhunytak nők voltak.⁶¹² A sírok között 7 a Ny-i (2., 4., 5., 8., 11., 13., 14.), míg 4 az É-i (1., 6., 9., 10.) irányhoz volt tájolva.⁶¹³ (5. kép) Az előbbieket a 2. sír enyhe D-i irányú eltérését (265°) leszámítva É felé térnek el a Ny-i főiránytól (276–300°), míg az É-i irányhoz igazodó sírok ugyancsak Ny-i irányba mutatnak (336–352°). Ezek csoportjai a temetőben is elkülönülnek

⁶¹⁰ MTA-BTK RI Ad. BZs-A 84. A teljes feltárás hiánya mellett tovább nehezíti a temető objektív értékelését, hogy mára annak dokumentációja is hiányossá vált.

⁶¹¹ MTA-BTK RI Ad. BZs-A 82.

⁶¹² A temetőből előkerült embertani leletanyag ismeretlen korúként a Magyar Természettudományi Múzeumban került beletárolásra, jelenleg publikálatlan (MAKRA 2007, 13).

⁶¹³ A feltárás összesítő térképén és a sírleírásokban szereplő tájolási értékek esetenként kisebb eltéréseket mutatnak.

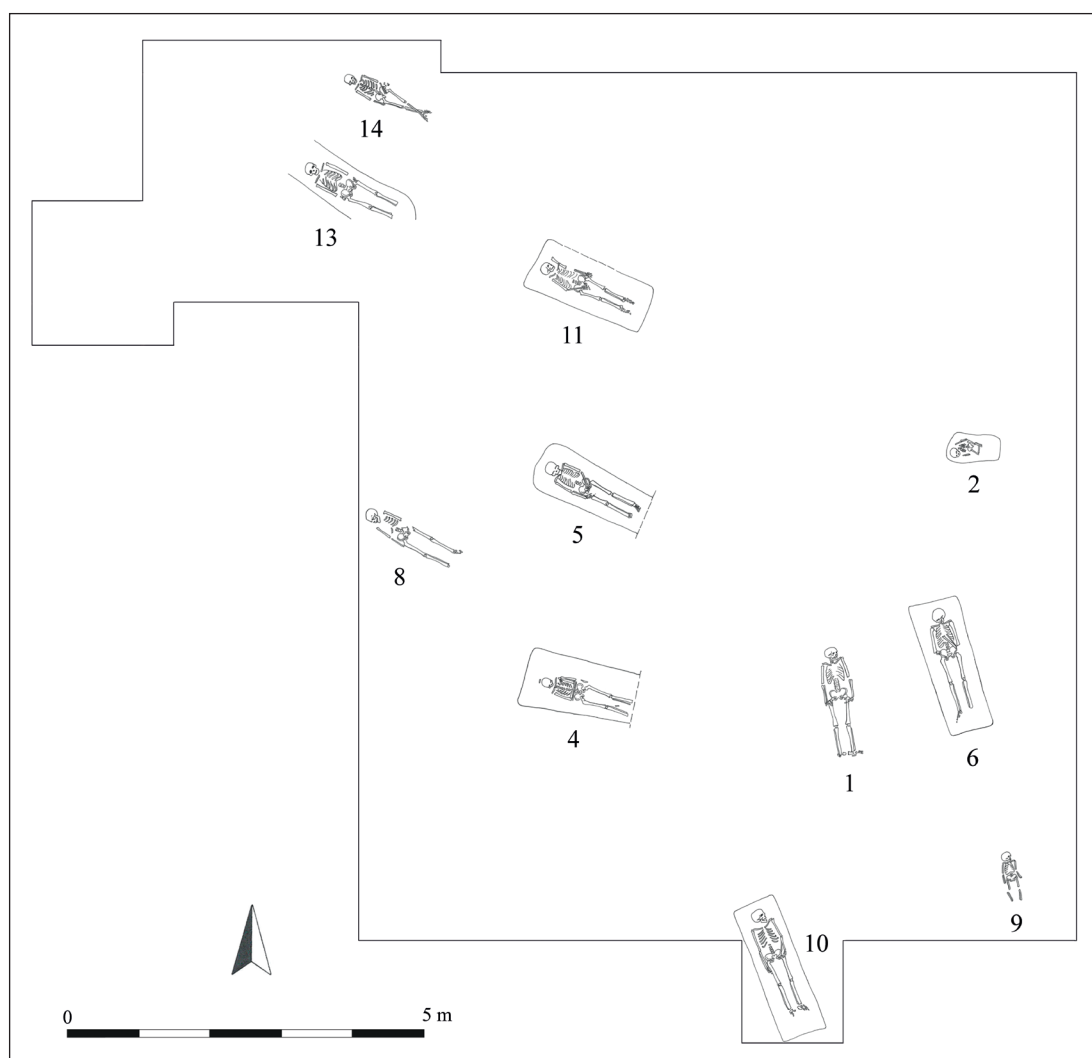

4. kép. Sársadány-Akasztószert, a feltárás összesítő térképe

Figure 4: Sársadány-Akasztószert, summary map of the excavations

egymástól: az előbbieket a terület É-i és Ny-i, míg az utóbbiak a DK-i részén találhatók.⁶¹⁴ Közülük az 1. és 6., illetve a 9–10. egy-egy nagyjából Ny–K-i irányú, míg a 13–14. egy megközelítőleg É–D-i irányú sornak – vagy talán inkább annak részletének – is tekinthető lenne. A 8. és 11. sír is alkothat egy sort, de az is lehetséges, hogy az egykori sírok helyét kijelölők szándéka szerint az utóbbi a 4–5. sírral kellett, hogy egy vonalba kerüljön. A sírgödörök az ismert esetekben téglalap alakú, általában Ny-i végükön kiszélesedő vagy hosszúknak aknasírok voltak, koporsó nyomait nem lehetett megfigyelni. A sírokba az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették. A végtagok elrendezését illetően a jobb láb csontjai a 2. számú gyermek esetében behajlított helyzetben voltak, a lábfej csontjai valószínűleg a bal lábszáron feküdtek, míg a 14. sírban a lábak a lábszáraknál keresztezték egymást, felül volt a bal. Az alkarok és a kezek hely-

614 MTA-BTK RI Ad. BZs-A 82.

5. kép. Sárazsadány-Akasztószér, temetőtérkép

Figure 5: Sárazsadány-Akasztószér, map of the cemetery

zetét illetően az alábbi változatok figyelhetők meg: a bal (5., 14.) vagy a jobb (11.) alkar és kéz a hastájékon, míg a másik a test mellett feküdt. Mindkét alkar a felkarra merőlegesen elhelyezve egy sírban (4.), egy továbbiban pedig a jobb alkar a felkarra megközelítőleg merőlegesen, míg a bal erőteljesebben behajlítva a mellkasra fektetve (6.) volt.

A leletanyagból néhány tárgy talán a sírok feltárását megelőzően történt bolygatásnak is áldozatul eshetett, mint erre a 11. sírban lévő váz jobb kezének középső ujjpercén megfigyelt patina is utal. A leletek egy részének helyzete pedig ismeretlen, ezek talán a sírok felszedése vagy a csontok mosása során kerülhettek elő. A ma már sajnos csupán fényképfelvétel alapján

vizsgálható leletanyagban⁶¹⁵ a fejékszerek között 5 db *S-végű karika* található (4., 8., 13.). Mind-egyik példány bronzból készült, a 8. sír XI.2.a. típusú karikájának végét bordák díszítették. További típusaik⁶¹⁶ a ny-dunántúli karikák alapján kidolgozott rendszer a II.1.a. (8.), III.1.a. (4.), VIII.1.a. (13.) és IX.2.a. (8.) variánsai. Női (8.) és felnőtt (4., 13.) személyek mellől kerültek elő, a halántékcsontoknál és a koponya alatt (8.), valamint a szegycsonton (13.). Megfigyelt helyzetük egyaránt megengedi a feltételezést, hogy fejpántra, illetve hajfonatba fűzött szalagra voltak felerősítve. Gyöngyök a 8. és a 14. sírból ismertek, az előbbiből 4 db apró üvegyöngy, az utóbbiból viszont 2 db hengeres, fekete színű gyöngy mellett 7 db lila színű fluoritgyöngy is előkerült, mindkét esetben nyakláncnak felfűzött viseletük valószínűsíthető. 2 db *gyűrű* dokumentált, egy felnőtt korú személlyel 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronzgyűrűt temettek el (6.), míg a 8. sírban nyugvó nő jobb kezén 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű volt. Egy további gyűrű feltételezhető a már említett 11. sír patinás ujjperce alapján. A feltárt sírok egyetlen munkaeszközét a 4. sírban nyugvó felnőtt mellé helyezték, egy *vaskést*, mely a medence bal oldalán feküdt.

A négy korabeli érmét tartalmazó Ny-i irányítású sírban bizonytalan nemű felnőttek (11., 13.), illetve nők (8., 14.) feküdtek. A *pénzek* a bal alkarcsontok felső vége és medence között (8.), a mellkas bal oldali csontjai alatt (11.), a keresztcsonttól számított 6–7. csigolyán (13.) és a jobb alkarcsontok felső végei alatt (14.) voltak, tehát döntően az elhunytak felsőtestére helyezték. Típusaik szerint Salamon H 15 és I. László H 29 veretei,⁶¹⁷ melyek a temetőtöredék használati idejét a 11. század harmadik negyedének végére, illetve negyedik negyedére helyezik. E 3–4 évtizedes időszakon belül I. László érmeinek nagyobb száma alapján talán helyesebb a 11. század utolsó évtizedeit feltételezni.

Hasonló tájolású, de leleteket változó arányban tartalmazó, vagy melléklet nélküli sírok alkotta csoport esetén bizonyára nem fogalmazódna meg kétség azok egykorúságát illetően egy 11. századi temető elemzése során. Azonban a különböző tájolások miatt itt mégis meg kell jegyezni, hogy az elvi lehetősége természetesen nem zárható ki annak sem, hogy a két eltérő tájolási irány szerint temetkező népesség nem egy időben, hanem egymást követően használta a magaspart lejtős oldalát nyughelynek. Ez azonban csak egy rövidebb időszakon belül történhetett volna meg, hiszen bizonyára láthatóak voltak még a korábban megásott temetkezések, ezért nem bolygatták meg a későbbiekkel őket. A négy É-i irányítású sírból mindössze a 6. számúból került elő 1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű huzalgyűrű, melynek típusa a 10. század végétől, a 11. század elejétől lehetett forgalomban egészen a 12. század első feléig.⁶¹⁸ Ezek a magyar szállásterület ÉK-i részéről bizonyosan már csak az ezredforduló után, 11. századi környezetből ismertek.⁶¹⁹ Ez sajnos azonban még nem kétségtelen bizonyíték a sírok

615 Az MTA Régészeti Intézetébe szállított leletanyagot 1982-ben Pintér László kölcsönözte ki, jelenlegi őrzési helye ismeretlen.

616 HORVÁTH 2016, 51–60.

617 KOVÁCS 1991, 88.

618 SZÓKE-VÁNDOR 1987, 75.

619 HORVÁTH é.n.

egykorúságára nézve. Mégis úgy gondolom, hogy a sírok elhelyezkedése, a DK-i csoport sírjait mintegy lezáró, 2–4–5. számú temetkezések helyzete, illetve talán azok hasonló mélysége is inkább egykorúságukat támogatja.

A közösség egykori nagyságát sajnos megbecsülni nem lehet, a temető jellege alapján leginkább az ún. falusias közösségek⁶²⁰ által létesített temetőkkel mutat hasonlóságot, ugyanakkor – legalábbis napjainkig megismert – sírszáma alapján akár egy ilyen részlete, nyitó periódusa, vagy valamiért idő előtt felhagyott változata is lehet.

Mint említettem, a temetőben tájolásuk alapján a 2., 4–5., 8., 11., 13–14. számú, illetve az 1., 6., 9–10. számú sírok alkotnak egy-egy markánsan eltérő csoportot, hiszen az előbbieket többé-kevésbé Ny-i irányhoz igazodó – a Magyar Királyság népeire döntően jellemző⁶²¹ – tájolásával szemben az utóbbiakat az É-i irányhoz igazították. Ugyancsak különbözik a két csoport abban is, hogy míg a Ny-i tájolású sírok közül kettő kivételével mindegyik tartalmazott valamilyen maradandó anyagú leletet, ékszereket és obulust, illetve ékszert és használati- vagy munkaeszközt, addig az utóbbiaknál a négyből csupán egyetlen személlyel temettek el 1 db bronzgyűrűt (6. kép). Sajnos az említett leletszegénység miatt a csoportok között esetlegesen fennálló további különbségek vagy hasonlóságok ékszerkészletükön, viseletükön keresztül így nem tükröződnek. A mellékletek – legalábbis számunkra láthatóvá váló darabjai – szinte teljes hiányának oka a 6. sírba helyezett gyűrű alapján inkább az eltemetettek vagyoni helyzetével, s nem temetkezési szokásaik mellékleteket vagy obulust tiltó előírásával állhat összefüggésben. Régészeti módszerekkel sajnos nem tudjuk vizsgálni, hogy önként, avagy valamilyen kényszer hatása alatt ásták-e sírjaikat a korszakra jellemző Ny-i iránytól eltérően, s homályban marad az is, vajon a szertartás menete, az egyes sírok jelölése stb. mutatott-e különbségeket a két fő tájolási irány szerint temetkező csoport esetében. Az É-i irány szerint temetkezők valószínűbbnek tűnő saját döntésének feltételezése esetén ez azonban kétségtelenül utal világképük,⁶²² hitviláguk – legalább részben – eltérő jellegére. Nagy vesztesége a kutatásnak, hogy az embertani vizsgálatok hiánya miatt ez a rendkívül fontos forrásbázis nem vonható be az elemzésbe.

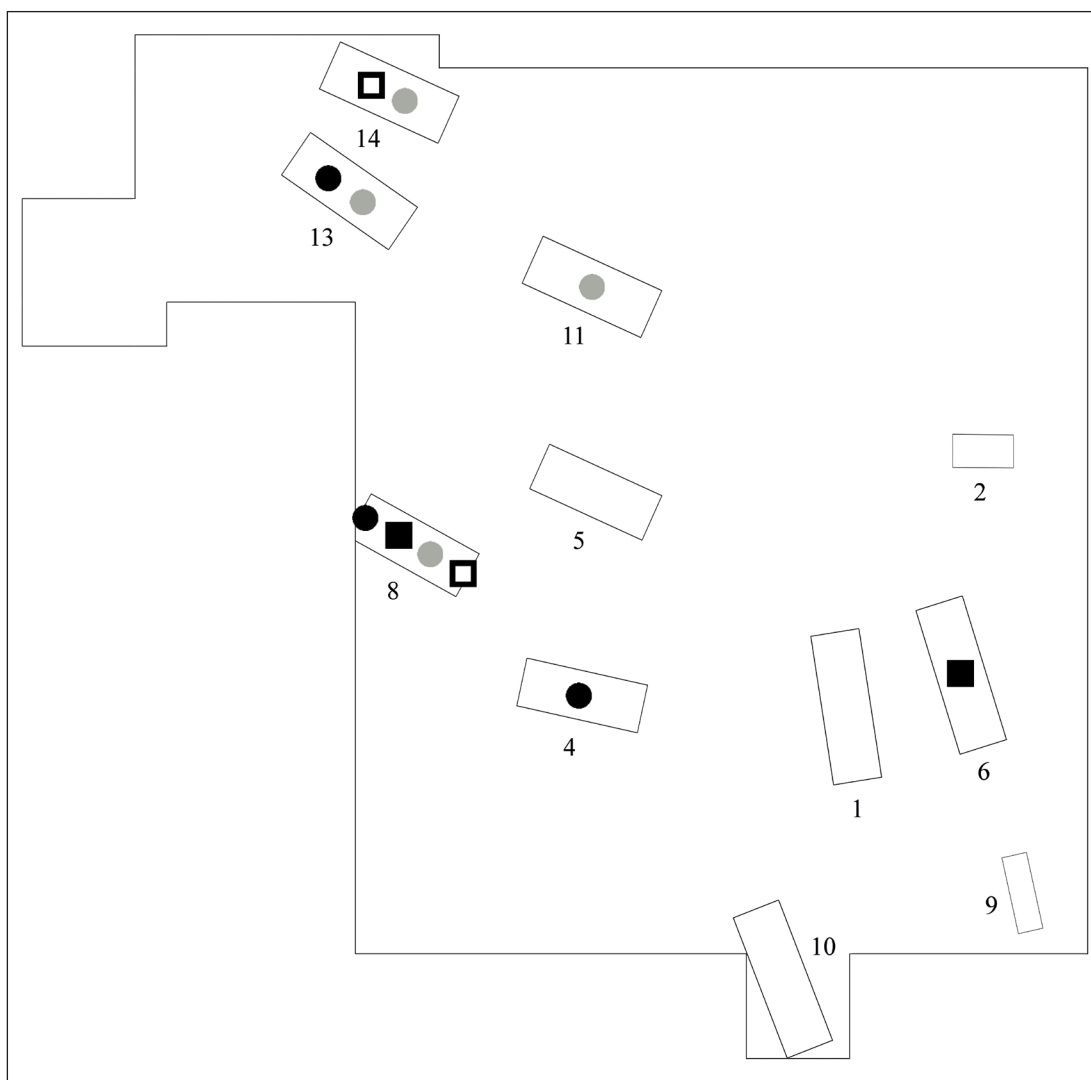
A megismert temetőrészlet alapján a 11. század utolsó 3–4 évtizedének valamely szakaszán – teljességében ma már megítélhetetlen mértékben mutatóan, de kétségtelenül – eltérő szokású és vagyoni helyzetű csoportok éltek és temetkeztek a mai Sárzsádkány területén. Feltételezve az egy település egy temető elvét,⁶²³ így valószínűleg ugyanott élt a módosabb és a kevésbé tehető csoport is. Az utóbbiak ékszerviseletükben – bármennyire keveset is engedhettek meg maguknak, vagy takarékosági szempontokat mérlegelve nem helyezték azokat a sírba – bizonyára igazodtak a Magyar Királyság népeinek divatjához. Hitvilágukból következő temetkezési szokásaikban azonban nem csupán a velük egy temetőbe temetkezőktől, hanem a királyság népeinek nagy többségétől is eltérő vonásokat mutattak. Ennek legvalószínűbb magyarázata talán

620 KOVÁCS 2013, 532–542.

621 TETTAMANTI 1975, 91.

622 TOMKA 1975, 5.

623 MESTERHÁZY 1995, 1037.

6. kép. Sárazsadány-Akasztószer, mellékleteket tartalmazó sírok a temetőben: S-végű karikák (●), gyöngyök (□), gyűrűk (■), érmek (●)

Figure 6: Sárazsadány-Akasztószer, graves in the cemetery containing other findings: S-end collars (●), pearls (□), rings (■), coins (●)

régebbi hagyományaik elevenen tartása, esetleg azokhoz való visszatérésük lehet. Bennük így vélhetően a magyarságnak már valamelyest részévé vált, de régebbi hagyományait, vagy azok átalakulóban lévő töredékét ekkor még őrző, ma már sajnos meghatározhatatlan etnikai önazonossággal rendelkező személyeket láthatunk. Eredetüket csupán sírjaik tájolása alapján nehéz lenne kétséget kizáróan meghatározni, ugyanakkor adataink fokozatosan bővülnek a Magyar Királyság ÉK-i részén élő olyan csoportokról, melyek halottaikat a Ny-i iránytól markánsan eltérő helyzetben temették el, s esetenként temetkezési szokásaik egyéb elemei is eltérő hagyományok

mányra mutatnak, míg viseletük, ékszerkészletük nem különbözik a korszak népi tömegei által követett divat elemeitől.⁶²⁴

Jelenleg ennyit mondhatunk el a temetőt használó közösségről. Nem vethetjük el azonban annak a lehetőségét sem, hogy a földben még rejtőzhetnek feltáratlanul maradt sírok, melyek az egykor itt élőkről kialakított képünket árnyalhatnánk. Nem tudjuk ugyanis, hogy az egyes csoportok egymáshoz viszonyított aránya milyen lehetett. Az említett É-i tájolású csoport valóban kisebb létszámú volt-e, avagy egyensúly állt-e fenn az egyes csoportok között, esetleg a közösség tagjainak többségénél volt szokásban ez a 10–11. században kevésbé elterjedt temetkezési mód? Esetleg elkülöníthetőek lennének-e a temetőben további csoportok? S nem utolsó sorban, hogyan befolyásolhatnák ez a képet az embertani vizsgálatok eredményei? Ezekre a kérdésekre azonban csak további kutatások adhatnának választ.⁶²⁵

624 HORVÁTH é.n.

625 A temetőre vonatkozó adatok elérhetővé tételéért Kovács László (MTA-BTK RI) segítségét itt is szeretném megköszönni.

V. 10. SZÁZADI TEMETŐ SÁROSPATAK-BAKSAHOMOKON

BEVEZETÉS

A településtől D-re található Baksahomokon, a Bodrog mai holtága és a Nagy-Füzes-ér között, a Tőkés-ér mentén magasodó mintegy 50 méter átmérőjű magaslatot az 1950–51. év környékén útépitéshez anyagnyerő helyként jelölték ki (1. kép). A földmunkák alkalmával a domb kb. $\frac{3}{4}$ részének elbányászása során ismeretlen számú honfoglalás kori sírt semmisítettek meg, melyek leletei közül egy szablya és egy kengyel került a sárospataki múzeumba. Ennek nyomán 1951. április 26–27-én a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, Kovrig Ilona szállt ki a helyszínre, ahol próbafeltárást végzett. Újabb sírok azonban ekkor nem kerültek elő, csupán

1. kép. Sárospatak–Baksahomok, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

Figure 1: Sárospatak–Baksahomok, the location of the archaeological site on the map of the number II military survey

egy lókoponya állkapcsát tudta megfigyelni. A dombon folyó homokkitermelés során azonban a későbbi munkálatok újabb sírokat semmisítettek meg, amiről értesült Balassa Iván múzeumigazgató is, aki Bartha Antallal együtt összegyűjtötte a kiforgatott sírokból előkerült tárgyakat,⁶²⁶ s beküldte azokat a Magyar Nemzeti Múzeumba. A terület vizsgálatának folytatásaként 1956 őszén Bartha Antal végzett leletmentést a dombon, ennek során 6 sírt tárt fel. Sajnálatos módon azonban betegsége megakadályozta abban, hogy a kutatásról beszámoljon,⁶²⁷ az ásatásról készült dokumentáció pedig azóta ismeretlen helyre került.⁶²⁸ 1957 őszén Kalicz Nándor folytatta a leletmentést Halmágyi Dániel tanyájától mintegy 45 m-re D-i irányban, ennek során további 2 sírt tárt fel, sajnos azonban 2 másik temetkezés már a leletmentés megkezdése előtt elpusztult.⁶²⁹ A temető közlését Bartha Antal és Dienes István vette tervbe,⁶³⁰ azonban tanulmányuk végül nem készült el. A 3. sírből előkerült hajfonatkorongokat Dienes végül leköszölte,⁶³¹ a temetőt pedig a millicentenáriumi kiállítás kapcsán Fodor István mutatta be röviden.⁶³² Máig legteljesebb bemutatását Vinnai Klára szakdolgozata tartalmazza.⁶³³ A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban található.

SÍRLEÍRÁSOK

1. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a ló csontjai. Bolygatott: a sírt a bányaművelés bolygatta, a váz alsó állkapcsa hiányzott.⁶³⁴

Mellékletei:

1. 1 db csaknem egyenletes szélességű ezüstpánt darabjai. Az egyik vége csúcsba futóan záródik. H.: 31,6 cm, sz.: 1–0,9 cm.
2. 1 db szabálytalan bronzlemez töredéke. M.: 2,1x1,6 cm.
- 3–12. 10 db dirhem, típusaik szerint: Iszmáil ibn Ahmad szamarkandi, a 900/901. évben és andarabiai, a 907/908. évben veretett érme, mindkettő két, egymással szemben lévő ponton

626 VINNAI é.n. 2.

627 KALICZ 1958; KALICZ 1958b.

628 VINNAI é.n. 2; FODOR 1996, 169. Sajnos a temető egykori valós képének rekonstruálását tovább nehezíti, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában beletárolt, Kalicz Nándor (MNM R. A. 127.A.II.) és Kovrig Ilona (MNM R. A. 16.S.I.) által készített dokumentációknak sem sikerült a nyomára bukkanni.

629 KALICZ 1958a.

630 BARTHA 1968, 172.

631 DIENES 1972, 83.

632 FODOR 1996.

633 VINNAI é.n. Ez úton is köszönöm a szerzőnek, hogy szakdolgozatát rendelkezésemre bocsátotta. Ugyancsak szakdolgozatában foglalkozott a temetővel Sánta Barbara (SM) is, ez a munka jelenleg publikálatlan.

634 VINNAI é.n. 41.

- átlyukasztva. Ahmad ibn Iszmáil sási, a 910/911. évben, szamarkandi, a 911/912. évben, sási, a 911/912. évben és szamarkandi, a 912/913. évben veretett dirheme, közülük 3 db két, egymással szemben lévő ponton, míg a negyedik három helyen, azonos irányból átlyukasztott. Naszr ibn Ahmad sási, a 914/915. évben, szamarkandi, a 914/915. évben és 2 db szamarkandi, a 918/919. évben veretett dirheme, mindegyik két, egymással szemben lévő ponton azonos irányból átlyukasztva.⁶³⁵
- 13–14. 2 db vaskés, melyek közül 1 db a jobb kar és a felsőtest csontjai között volt.⁶³⁶
13. 1 db háromszög átmetszetű, pengéjének végén ívesen hajló kovácsolt vaskés. Hiányos. A legnagyobb darab m.: 3,5x1 cm.
14. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak hátához közelebb elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsolt vaskés. A legnagyobb darab m.: 3,4x1,8 cm.
15. 1 db kovácsoltvas szablya. Markolata az enyhén ívelt penge hátához közelebb, annak vonalában helyezkedik el. Ellenzőjének egyik vége gombos kialakítású volt. H.: 69,5 cm, a penge sz.: 2 cm. Töredékes, hiányos.
16. Nyíltartó tegez vasveretei. A legnagyobb m.: 2,7x2,5 cm.
- 17–21. 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
17. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7x1,3 cm.
18. 1 db deltoid alakú,⁶³⁷ nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,9x1,1 cm.
19. 1 db rombusz (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,9x1,4 cm.
20. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 3,9x1,1 cm.
21. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 3,1x1 cm.
- 22–23. Feltehetően ugyancsak a lócsontok mellett volt⁶³⁸ 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraikhoz külön nyak nélkül csatlakozik az egyik esetében téglalap alakú, a kengyel-szíz számára oválisan áttört fül. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. Az egyik kengyel erősen hiányos. Az épebb m.: 14,5x11,1 cm. (9. tábla 6.)
24. Feltehetően a lócsontok mellett volt⁶³⁹ 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas zabla. Erősen hiányos.
25. 1 db kívül barna, belül szürke színű, kerámiazúzalékkal soványított agyagedény oldaltöredéke. M.: 3,9x1,9 cm.
26. 1 db kívül vörös, belül barna színű, csillámmal és aprókaviccslal soványított agyagedény oldaltöredéke. M.: 4,6x3,4 cm.

635 DIENES 1972, 27. kép; KOVÁCS 1989, TAF. XI/283–292; KOVÁCS 2008, 526–527; KOVÁCS 2011, 179; RÉVÉSZ 2014, 32, 19. kép.

636 VINNAI é.n. 42.

637 VINNAI é.n. 3.

638 FODOR 1996, 169.

639 FODOR 1996, 169.

2. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a ló csontjai.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott végű bronz huzalkarika. M.: 3x2,7, ill. 3,1x2,7 cm, hv.: 0,25–0,25 cm. (10. tábla 1–2.)
3. 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 5,5x4,9 cm, sz.: 0,8–0,7 cm. (10. tábla 3.)
4. 1 db bronzból öntött, félköríves átmetszetű, kiszélesedő felső oldalán két szív alakú minta által közrefogott ovális elemmel díszített, aranyozott szíjbújtató. M.: 2,4x1,7 cm.⁶⁴⁰ (10. tábla 5.)
- 5–10. Valószínűleg a váz medencéjénél és a lócsontok/zabla környékén volt 6 db ezüstdirhem, típusaik szerint: Ahmad ibn Iszmáil sási, a 911/912. évben veretett körülnyírt dirheme, két, egymással szembeni ponton azonos irányból átlukasztva, egyik oldalán hozzákorródá-lódott bőrmaradvány látható. 2 db sási, a 912/913. évben veretett dirheme két, egymással szemben lévő ponton azonos, illetve ellentétes irányból átlukasztva. Naszr ibn Ahmad andarábai, a 916/917. évben veretett dirheme két, egymással szemben lévő ponton, ellentétes irányból átlukasztva, marvi, a 918/919. évben veretett dirhemének fele, két, egymással szemben lévő ponton átlukasztva. Talán Iszmáil ibn Ahmad sási, a 896–898. években veretett dirhemének hiányzó középrészű pereme.⁶⁴¹ (10. tábla 6–11.)
11. 1 db szürkés színű kovakő, felületén vasoxidmaradványokkal.
12. 1 db félköríves, 2 db bronzlemezből 2 db szegeccsel összefogott függesztőveret, belsejében famaradványokkal. M.: 5x2,1 cm. (10. tábla 4.)
- 13–17. 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 - 13–14. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8x2,3; 6,5x1,6 cm. (10. tábla 12–13.)
 15. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,8x2,2 cm.
 - 16–17. 2 db bizonytalan – a leltárkönyv adatai alapján deltoid – alakú kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,6x1,8; 2,7x1,8 cm.
18. 1 db tört, szögletes átmetszetű, kissé aszimmetrikus szájvasú, nagykarikás kovácsoltvas csiközabla. H.: 23,7 cm, a szájvasak h.: 8,2, ill. 7,8 cm, az ép karika átm.: 6,7 cm. (10. tábla 14.)
19. 1 db lapos, derékszög alakú kovácsoltvas csat vagy csiholó töredéke. M.: 4,5x2,1 cm.

3. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

640 BOLLÓK 2014, 94. FIG. 6.1.

641 DIENES 1972, 82, 27. kép; KOVÁCS 1989, Taf. XI-XII/293–298; KOVÁCS 2008, 527; KOVÁCS 2011, 179.

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

A sírtól mintegy 70–80 cm-re, egymástól nem messze került elő 2 db orr-résszel lefelé mutató helyzetű lókoponya, melyből az egyik feltehetően ehhez a sírhoz tartozott.⁶⁴²

Mellékletei:

- 1–2. 1⁶⁴³ vagy 2⁶⁴⁴ db B típusú bronz gömbsorcsőgős fülbevaló. A ma megtalálható darab karikája háromszög alakú, alsó felén két gyűrű alakú elem fogta közre a csüngőt. Felső részén kisebb gömbben végződő, pálca alakú elemmel kapcsolódó tag gátolta meg átfordulását a fülben. Hiányos csüngőjén ma 2 db két félből álló bronzlemezről készült, spirálisan feltekercselt huzalok által elválasztott gömb található. A karika m.: 3,3x1,2 cm, a csüngő h.: 2,3 cm. (9. tábla 2)
3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek közein egy-egy kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras díszítéssel rendelkező szemekkel ellátva. Az egyik szem rontott. M.: 1,6x1,4 cm.⁶⁴⁵ (9. tábla 3)
- 4–5. Ezüstből öntött, palmettafával díszített,⁶⁴⁶ különösen gondos technikai kivitelű⁶⁴⁷ áttört hajfonatkorongpár. A levelek szélét sraffozott minta, középvonalukat poncolt vonal és körponc jelzi. A minta felülete aranyozva. Átm.: 5,2 cm.⁶⁴⁸
6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, középső részén egyenes, két szélén ívelten meghajlított ezüst pántkarperec. M.: 10x7,2 cm.: 21,5 cm, sz.: 1–0,8 cm. (9. tábla 4)
7. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavassal rendelkező, nagykarikás kovácsoltvas csikózábla. H.: 21,7 cm, a szájjvasak h.: 7,8, ill. 7,5 cm, a karika átm.: 6,9 cm.
8. 1 db tört szájjvasú, kovácsoltvas csikózábla. A karikák átm.: 7, ill. 6 cm.
9. 1 db ovális, lapos karikával rendelkező hevedercsat. M.: 7,2x6,5 cm.
10. 1 db szürke színű, homokkal soványított, kihajló peremű díszítetlen agyagedény. Alján kereszt vagy szvasztika alakú fenékbélyeg látható. M.: 8,5 cm, sz. átm.: 8,7 cm, f. átm.: 4,7 cm.⁶⁴⁹
- 11–29. Agyagedény-töredékek.
11. Szürkésbarna színű, kihajló peremmel ellátott, oldalán bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 12,8x6,4 cm. (9. tábla 5)
12. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas díszítésű agyagedény töredéke. M.: 4,7x4,1 cm.
13. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 4x2,4 cm.
14. Vörössárgás színű agyagedény töredéke. M.: 5,6x2,4 cm.

642 VINNAI é.n. 6, 42.

643 VINNAI é.n. 6.

644 FODOR 1996, 169.

645 FODOR 1996, 169 a sírból származó „pasztagyöngyök” előkerüléséről tudósít.

646 BOLLÓK 2015, 263.

647 BOLLÓK 2015, 207.

648 FODOR 1996, 1. kép.

649 MERVA 2014, 244, FIG. 16/3.

15. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 6,5x5,2 cm.
16. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5,5x4,8 cm.
17. Sárga színű agyagedény töredéke. M.: 4,4x3,7 cm.
18. Sárga színű agyagedény töredéke. M.: 5,5x5,4 cm.
19. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 4,8x2,7 cm.
20. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 7 cm, sz. átm.: 18,2 cm.
21. Szürkéssárga színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 7,4x5,8 cm.
22. Szürke színű, bekarcolt vonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5 cm.
23. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 5,2 cm.
24. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 3,1 cm.
25. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5,5x4,5 cm.
26. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 3,6x3,3 cm.
27. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 4,5x4,3 cm.
28. Szürkéssárga színű agyagedény töredéke. M.: 7,3x5,8 cm.
29. Szürkéssárga színű agyagedény töredéke. M.: 5,7x4,6 cm.
30. Elszenesedett csontok.
31. Elszenesedett famaradvány.

4. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db ezüstdirhem, típusaik szerint: Iszmáil ibn Ahmad szamarkandi, a 902/903. évben veretett, két, egymással szemben lévő ponton, azonos irányból átlukasztott dirheme. Naszr ibn Ahmad sási, a 916/917. évben veretett, két egymással szemben lévő ponton azonos irányból átlukasztott dirheme.⁶⁵⁰ (11. tábla 1–2.)
3. 1 db téglalap alakú, elő- és hátoldalán szélénél, illetve képzeletbeli felezővonalánál préselt bordás díszítéssel ellátott, zárt ezüst szíjbújtató (?). M.: 2,5x2,5 cm. (11. tábla 3.)

⁶⁵⁰ KOVÁCS 1989, Taf. XII/299–300; KOVÁCS 2008, 527.

4. 1 db háromszög átmetszetű, pengéjének középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, valószínűleg csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 6,8x1,1 cm.
5. 1 db fehéres színű, vörös foltos kovakő. M.: 2,6x1,9 cm. (11. tábla 4.)
- 6–10. 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 6–7. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,4x2,3, ill. 7x2 cm.
8. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6x2,6 cm.
9. 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,9x2,1 cm.
10. 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,3x1,9 cm.
- 11–12. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú, felső oldalán kissé félköríves fülük, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívet, három bordával erősítve. Az egyik kengyel szárán, annak külső és belső oldalára támaszkodva félköríves lemélyedő vajatok sorozata helyezkedik el, továbbá mindkét kengyel szárain ezüstlemez-berakás (?) apró nyomai láthatók. M.: 16,7x13,7, ill. 16,6x13,7 cm. (11. tábla 5–7.)
13. 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 7,5, ill. 6,6 cm, a karikák átm.: 5,6 cm.
- 14–16. Agyagedény-töredékek:
14. Szürke színű agyagedény töredékei. A legnagyobb m.: 11,4x10,4 cm.
15. Szürkéssárga színű agyagedény töredéke. M.: 4,6x2,5 cm.
16. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 6,4 cm.

5. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott végű ezüst huzalkarika. M.: 2,2x2,1, ill. 2,3x2,2 cm, hv.: 0,2–0,2 cm. (12. tábla 1–2.)
- 3–7. 5 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,8x2,4; 4,6x1,8; 4,2x1,8; 3,8x2,4; 4,8x2 cm.
- 8–9. 2 db vaskengyel:
8. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszíz számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalója ívet, három bordával erősítve. M.: 13,5x12,7 cm. (12. tábla 7.)
9. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalója ívet, három bordával erősítve. M.: 15,7x12,7 cm.
10. 1 db „D” alakú, lapos kovácsoltvas hevedercsat. M.: 3,8x3,7 cm.

11. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal rendelkező kovácsoltvas csikózábla. H.: 22 cm, szájvasak h.: 6,7, ill. 6,5 cm, a karikák átm.: 5,8, ill. 5,5 cm.

6. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

1. 1 db ezüsből öntött, kisebb kéttágú csüngős veret csüngőtagjának töredéke. Középrészén félgömbszerűen kidomborodó rész látható, melyet mélyebben fekvő aranyozott rész övez. M.: 1,3x1 cm. (12. tábla 3)
2. 1 db nyitott, kissé lekerekítetten kiszélesedő, végein 1-1 ponton átlukasztott ezüst pántkarperec. M.: 6,4x6,3 cm, sz.: 1-0,8 cm. (12. tábla 4.)
3. 1 db, két kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott karperec. Nyitott végein a két huzal egyikének ellapított vége spirálisan fel van tekerve a másik egyenesen álló végei előtt. M.: 7,7x7,5 cm, hv.: 0,5 cm. (12. tábla 5.)
4. 1 db szürkésbarna színű agyag orsógomb. M.: 4,1x3,7 cm.
- 5-6. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú fülük, mely a kengyelszíz számára ovális áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, két szélén bordával erősítve. M.: 14,6x12, ill. 14,3x12,6 cm.
7. 1 db lapos, kissé ovális kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4x4,1 cm. (12. tábla 8)
8. 1 db tört, szögletes átmetszetű, szimmetrikus szájvasú, oldalpálcás vagy kétkarikás kovácsoltvas zábla. A szájvasak kiszélesedő végein két egymással párhuzamos tengelyű áttörés látható. H.: 20 cm, a szájvasak h.: 9,2 cm, a karikák átm.: 3,7 cm.

7. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírban lócsontok is voltak. Bolygatott: a sírt homokbányászat során semmisítették meg.

Mellékletei:

1. 1 db nyitott, kiszélesedő, enyhén csúcsba futó módon záródó, végein kissé gerincelt, részben egymásra hajló végű bronz pántkarperec. M.: 8x6,5 cm, sz.: 1,4-1 cm. (12. tábla 6.)
- 2-3. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú fülük, melynek a kengyelszíz számára trapéz (?), illetve bizonytalan formájú, hosszúkás áttörése van, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. Az épebb példány m.: 13,4x11,5 cm.
4. 1 db zábla, mely a múzeumba kerülés előtt elveszett.

8. sír (3. kép 1)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, „kissé délnyugatnak eltér”⁶⁵¹, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az állkapocs leesett, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. A bal lábszár és lábfej csontjainak külső oldalán, azokkal párhuzamosan, orr-részeivel Ny-i irányba mutatta a lókoponya. A mellső lábvég csontjai a lókoponya és az emberi lábszárcsontok között, a lókoponyához közelebb kissé félköríves helyzetben, a lábcsontok végéig, míg a hátsó lábcsontok a jobb lábszárcsontok alsó és a lábfej csontjainak külső oldalán, illetve végében voltak, kissé félköríves helyzetben. A mellső és a hátsó lábcsontok patarészükkel valószínűleg egymással szembe mutató helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A jobb oldali bordákon, a csigolyák mellett volt 1 db hasáb alakú vastörredék. M.: 1,6x0,6 cm.
2. A jobb combcsont középső részétől kezdődően a csonton és mellette, a lábszárcsontok felső részéig húzódó vonalban tegez vasveretei voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 3x1,6 cm.
- 3–11. A jobb combcsonton, a tegez szájánál helyezkedett el 9 db nyílcsúcs, hegyükkel a koponya irányába mutató, szorosan egymás mellett fekvő helyzetben. Ma megtalálható darabjaik az alábbi típusokba sorolhatók:
 - 3–5. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,3x2,2; 5,4x2,3; 5,5x1,9 cm. (12. tábla 11.)
 - 6–8. 3 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,4x2,2; 6,3x2,2; 8,8x3,2 cm. (12. tábla 9–10.)
 - 9–10. 2 db ismeretlen típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,3x1,8, ill. 4,8x1,8 cm.
12. A nyílcsúcsok mellett volt 2 db bronz lemeztörredék. A nagyobb darab m.: 0,8x0,7 cm.
13. A jobb láb csontjainak lábszárcsontokhoz közeli része felett, de annál 32 cm-rel magasabban volt 1 db bronzból öntött, háromszög alakú, áttört, szabad indaszárban végződő félpalmettákkal⁶⁵² díszített, hátoldalán hat elhajlított végű szeggel ellátott függesztőveret. M.: 4,2x2,4 cm.⁶⁵³ (13. tábla 1.)
14. A bal lábfej csontjai mellett volt 1 db öt részre tört, egykor csonkakúp alakú, azonban a sírban végbement tömörödési folyamatok hatására ma trapéz alakot mutató, összehajtott ezüstlemez. A legnagyobb m.: 1,6x1,1 cm. (13. tábla 2.)
- 15–16. A jobb lábcsontok és a ló hátsó lábcsontjai között, részben az utóbbiak felett, illetve a mellső lábvégcsontok és a váz jobb lábának csontjai között, a váznál magasabb helyzetben volt 2 db vaskengyel:

651 HOM R. A. 350-68.

652 BOLLÓK 2015, 233.

653 BOLLÓK 2015, 42. kép 2.

15. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,1x12,2 cm.
16. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, felső oldalán kissé ferdén záródó füle, mely a kengyelszíz számára oválisan át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,7x11,7 cm.
17. A bal lábcsontok felett volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: kb. 4,2x3 cm.
18. A jobb lábfej csontjainak alsó része felett, a váznál magasabban volt 1 db tört szájasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájasak kiszélesedő végein egymásra merőleges tengelyű áttörések láthatók, melyek közül a belsőbe kapcsolódnak trapéz alakban induló füleikkel az oldalpálcák. Az oldalpálcák h.: 12,8, ill. 12,9 cm.
- 19–20. A sírból kerültek elő íjborító csontlemezek is,⁶⁵⁴ melyek azonban ma már nem találhatók meg a gyűjteményben.⁶⁵⁵

9. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott: a sír homokbányászat során elpusztult. A sírban lócsontok is voltak.

Mellékletei:

1. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Háromszög átmetszetű száraihoz rövid nyakkal téglalap alakú, széles áttörésű fül kapcsolódik. Talpalója egyenes. A szárak külső oldalán huzalberakás nyomai láthatók. M.: 19,5x14 cm.⁶⁵⁶ (13. tábla 7.)
2. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavással ellátott, végein nagyméretű áttöréssel rendelkező, kovácsoltvas csikózábla. Az ép szájas h.: 9,4 cm. (13. tábla 5.)

10. sír (3. kép 2)

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, „*kissé északnyugat felé eltér*”⁶⁵⁷, sm.: 76 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra billent, a jobb láb csontjai térdben befelé tolodott helyzetben voltak. A jobb lábcsontok végénél, orr-részával a sír Ny-i vége irányába mutatva volt a ló koponyája, bal oldala alatt pedig egymás mellett a mellső lábcsontok, míg a hátsók a sír végében, É-ÉNy–D-DK-i fekvésben, patarészükkel ÉNy-i irányba mutatva.

Mellékletei:

1. A bal kulcscsont végénél volt 1 db kerek átmetszetű ezüst huzalból készült, nyitott, egyenesre vágott végű karika. M.: 2,2x2 hv.: 0,2 cm. (13. tábla 3.)

654 KALICZ 1957, 167.

655 BÍRÓ 2013, 411, 101. J.

656 MESTERHÁZY 1981, 215, 4. ÁBRA.

657 HOM R. A. 350-68.

2. A medence jobb oldalának felső része alatt volt 1 db líra alakú vascsiholó. H.: 3,4 cm.
3. A jobb kar csontjainak teljes hosszán (markolatával a kulcscsont felett indult, a combcsont felső végéig futott) volt 1 db kovácsoltvas szablya, hegyével a lábak, élével a váz irányába mutató helyzetben. Pengéje enyhén ívelt, mindkét oldalán vércsatorna nyomai láthatók. Csónak alakú ellenzője gombos végződésű, középső részén gúla alakú kiemelkedéssel. H.: 84,5 cm, a penge sz.: 3 cm.⁶⁵⁸ (14. tábla 10.)
- 4–5. A bokacsontok két oldalán, a váznál 20 cm-rel magasabban volt 2 db vaskengyel:
 4. 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, ovális áttöréssel ellátott füle rövid nyakkal kapcsolódik a szögletes átmetszetű szárakhoz, melyek talpalóközeli részükön egy-egy korong alakú elem után kiszélesedve csatlakoznak az egyenes talpalóhoz. M.: 16,3x12,3 cm.⁶⁵⁹ (13. tábla 4.)
 5. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,3x13,3 cm.
6. A lókoponya orr-részének jobb oldalán, a váznál 20 cm-rel magasabban volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5x4,2 cm. (13. tábla 6.)
7. A jobb combcsont alsó része felett vastöredékek feküdtek. A legnagyobb h.: 2,2 cm.
8. A lábfejek csontjai között vastöredékek voltak. M.: 2,3x0,5 cm.
9. A ló hátsó lábcsontjainak patarésze felett, az egyik kengyel mellett, az emberi váznál 20 cm-rel magasabban volt 1 db tört szájasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá. Az oldalpálcák h.: 14,5 cm.

Szórványleletek (1956. év):

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, enyhén egymásra hajló végű bronz huzalkarika. M.: 2x1,9 cm, hv.: 0,2 cm. (14. tábla 3.)
2. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, lekerekített, kissé egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec. M.: 4,6x4,1 cm, hv.: 0,36 cm. (14. tábla 2.)
3. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén kissé kúposan kiszélesedő, lekerekített, másikon kissé elhegyesedő végű ezüst huzalkarperec. Átm.: kb. 6,8 cm, hv.: 0,48 cm. (14. tábla 6.)
4. 1 db ellapított, kiszélesedően lekerekített, kissé egymásra hajló végű, kisméretű ezüst pántkarperec. M.: 4,7x4,6 cm, sz.: 1–0,6 cm. (14. tábla 1.)
5. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, végein enyhén kürtösen kiszélesedővé váló, kissé lekerekített végű bronz huzalkarperec. M.: 6,6x6,4 cm, hv.: 0,51 cm. (14. tábla 7.)
6. 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronzcsat. Felületén árkokkal díszítés található, csatpecke hiányzik, hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,7x1,8 cm. (15. tábla 1.)

658 RÉVÉSZ 2001a.

659 RÉVÉSZ 1999a, 293, 7. kép 1.

7. 1 db félgömbfejű aranyozott ezüstveret, hátoldalán ellentett lemezkével ellátott szegeccsel. Átm.: 0,6 cm.
- 8–14. 7 db félgömbfejű aranyozott ezüstveret, hátoldalukon ellentett lemezkével ellátott szegeccsel. Átm.: 0,7 cm. (14. tábla 5.)
15. 1 db egyik oldalán egyenes, három részre tört ezüstlemez, mely két ponton azonos irányból át van lyukasztva, míg egy harmadik átlukasztás nyoma a lemez egyik szélén látható. A legnagyobb darab m.: 1,2x1 cm. (14. tábla 4.)
- 16–62. 47 db rozettás lószerszámveret, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 16–20. 5 db bronzból öntött, aranyozott, ovális füles veret. Középpontjukban félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy levél alakú minta mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 4x3,9 cm.⁶⁶⁰ (15. tábla 3.)
- 21–22. 2 db bronzból öntött, aranyozott, ovális füles rozettás veret. Középpontjukban félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy levél alakú, végein – a vonal-pont-vonal kerettel érintkező résznél – volutát képző, a levelek között kisebb levél alakú elemekkel⁶⁶¹ ellátott minta indul. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 4,6x4,6 cm.⁶⁶² (15. tábla 2.)
23. 1 db bronzból öntött, kerek rozettás veret. Középpontjában félgömbszerű kiemelkedés található, melyből három levél alakú minta mutat a veret vonal-pont-vonal⁶⁶³ kerettel övezett széle felé. Hátoldalán 3 szegecs található. Átm.: 3,2 cm.⁶⁶⁴ (15. tábla 8.)
- 24–28. 5 db bronzból öntött, aranyozott, kerek rozettás veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. Átm.: 2,5 cm.⁶⁶⁵
- 29–44. 16 db bronzból öntött, aranyozott, kerek füles veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szeg található, egy a fülnél, kettő pedig azzal átellenesen. Több veret hátoldalán megfigyelhetők a duplán összehajlított bőrszj maradványai, melyeknél a hajtás a füllel szemben található. M.: 3x2,5 cm.⁶⁶⁶ (15. tábla 5, 10.)
- 45–57. 15 db bronzból öntött, aranyozott, kerek füles veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szeg található, egy a füllel szemben, kettő pedig ahhoz közelebb kétoldalt. Több veret hátoldalán megfigyelhetők a duplán összehajlított bőrszj maradványai, melyeknél a hajtás a füllel szemben található. M.: 2,9x2,3 cm.⁶⁶⁷ (15. tábla 7.)

660 FODOR 1996, 171, 2. kép.

661 BOLLÓK 2015, 320–322.

662 FODOR 1996, 171, 2. kép.

663 BOLLÓK 2015, 319.

664 FODOR 1996, 171, 2. kép.

665 FODOR 1996, 171, 2. kép.

666 FODOR 1996, 171, 2. kép.

667 FODOR 1996, 171, 2. kép.

60. 1 db bronzból öntött, pajzs alakú rozettás nagyszíjvég. Közepén félgömbszerűen kidomborodó középpont körül elhelyezkedő, négy belső osztással tagolt, nyújtott ovális alakú⁶⁶⁸ levél mutat a veret vonal–pont–vonal⁶⁶⁹ kerettel övezett sarkai felé. Hátoldalán négy szegecs található. M.: 5,7x4,2 cm.⁶⁷⁰ (15. tábla 4.)
- 61–62. 2 db bronzból öntött, pajzs alakú rozettás kisszíjvég. Középpontjukban négy kerek minta látható, melyekből a veretek tagolatlan kerettel övezett sarkai felé egy-egy egyenes vonalú, míg három oldalának közepe felé egy-egy belső osztással tagolt, nyújtott ovális alakú⁶⁷¹ levél mutat. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 3,4x2,1 cm.⁶⁷² (15. tábla 6.)
- 63–67. 5 db kengyel:
63. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára ovális áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,5x12,9 cm.
64. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára fordított trapéz alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,5x11,8 cm.
65. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára ovális áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,6x11,8 cm.
66. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 11,7 cm.
67. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára szokatlanul kisméretű szögletes áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a rombusz átmetszetű szárakhoz. Talpalója ívelt. M.: 14x11 cm.
68. 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5x5,9 cm. (14. tábla 9.)
- 69–73. 5 db zabla, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
69. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű oldalpálca trapézosan kiszélesedő, majd összeszűkülő rész után téglalap alakú elemben záródó fülével csatlakozik a szájas végén lévő áttörésbe. Az egyik szájas h.: 9,9 cm, az oldalpálca h.: 13,8 cm.
70. 1 db tört szájasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla, két különböző zablából összeállítva. H.: 20,6 cm, az oldalpálcák h.: 11 cm. (14. tábla 8.)
71. 1 db tört, aszimmetrikus szájasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla.
72. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájavassal ellátott, kovácsoltvas csikózabla. A szájasak h.: 8, ill. 7 cm.

668 BOLLÓK 2015, 319.

669 BOLLÓK 2015, 319.

670 FODOR 1996, 171, 2. kép.

671 BOLLÓK 2015, 320.

672 FODOR 1996, 171, 2. kép.

73. 1 db szögletes átmetszetű zablaszájvas. H.: 10,7 cm.

74. 1 db szürkésbarna színű agyagedény töredéke. M.: 3,1 cm.

Szórványleletek a 7–10. számú sírokból:

1–? „Néhány kés”.⁶⁷³ Elvesztek.

A szakirodalomban az 1956. évi ásatás szórványleletei között szerepelnek az alábbi tárgyak:

1–? Bizonytalan számú gyöngy.⁶⁷⁴ Elvesztek.

A TEMETŐ ÉRTÉKELÉSE

A lelőhely egy É–D-i irányú, hosszúkás dombvonulat É-i tagján helyezkedik el, a vonulatot egykor minden oldalról vizenyős rész határolta. Itt egy bizonytalan sírszámú honfoglalás kori temetőt bolygatták meg, és bizonytalan számban pusztítottak is el a több éven át tartó anyagkitermelés során. A bánya nyitását követően a domb kb. $\frac{3}{4}$ részének elbányászása alatt megsemmisített sírok leleteiből mindössze egy szablya és egy kengyel maradt meg. Ezt követően nyílt lehetőségük szerencsésebb esetben feltárására, kevésbé ideális helyzetben pedig csupán a sírok leleteinek vagy azok egy részének összegyűjtésére a helyszínre kiszálló szakembereknek, a domb mintegy 200x80 m-es, szabálytalan alakban kibányászott területén. Sajnos az 1956-ban és 1957-ben feltárt sírok egymáshoz viszonyított helyzete nem ismert,⁶⁷⁵ így a temető kiterjedésére vonatkozóan sincs adat. A sírok elhelyezkedését illetően is mindössze annyi bizonyos, hogy a Kalicz Nándor által 1957-ben feltárt és a leletmentést megelőzően feldúlt temetkezések egy szabályos, É–D-i irányú sorban voltak.⁶⁷⁶ (2. kép.)

A temető sírjainak és szórványleleteinek leírása során a legfontosabb forrást Vinnai Klára szakdolgozata jelentette, aki annak elkészítése alkalmával konzultált a temető egy részét feltáró Bartha Antallal is.⁶⁷⁷ A sírok vázlatos bemutatása megtalálható a millicentenáriumi kiállítás kapcsán a lelőhelyet ismertető részben,⁶⁷⁸ továbbá a feldolgozás során a leltárkönyvek releváns információi is haszonnal jártak. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy ezek egy része között néhány esetben – ma már nehezen feloldható – ellentmondás feszül.

Részint a sírokat ért bolygatás, részint a dokumentációs hiányosságok miatt a *temetkezési szokásokról*, a sírgödörök alakjáról, a vázak vagy a mellékletek helyzetéről nagyon kevés in-

⁶⁷³ KALICZ 1957, 167.

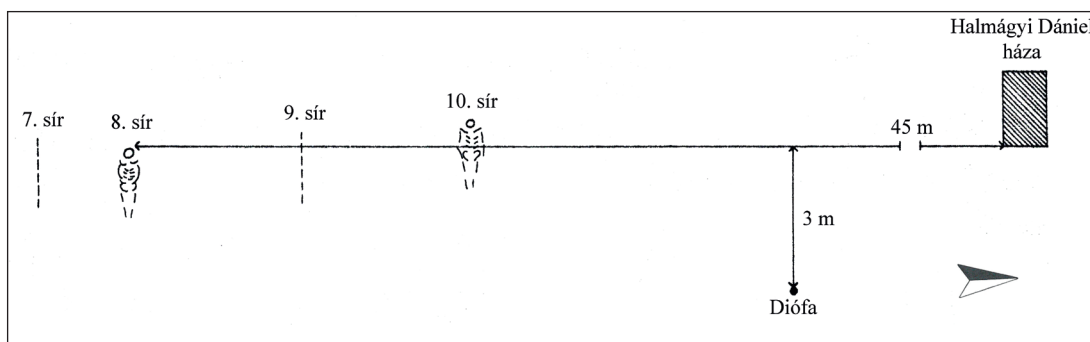
⁶⁷⁴ FODOR 1996, 169.

⁶⁷⁵ FODOR 1996, 169.

⁶⁷⁶ KALICZ 1957, 167; KALICZ 1958a; FODOR 1996, 169.

⁶⁷⁷ VINNAI é.n. 2.

⁶⁷⁸ FODOR 1996.

2. kép. Sárospatak-Baksahomok, az 1957. évi feltárás összesítő térképe

Figure 2: Sárospatak–Baksahomok, summary map of the excavation of 1957

formáció áll csak rendelkezésre, egyedül a 8. és 10. sír esetében ismert azok pontos helyzete. (3. kép) Sajnos nem készült antropológiai és archaeozoológiai elemzés sem.

A sírokból 6 férfi, 2 női és 2 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz került elő. A gyermeksírok hiánya talán azok kisebb mélységével, és/vagy csontjaik gyengébb megtartásával magyarázható. A tájolások a korszakban általános Ny–K-i főirányhoz igazodnak, az elhunytakat valószínűleg minden esetben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el.

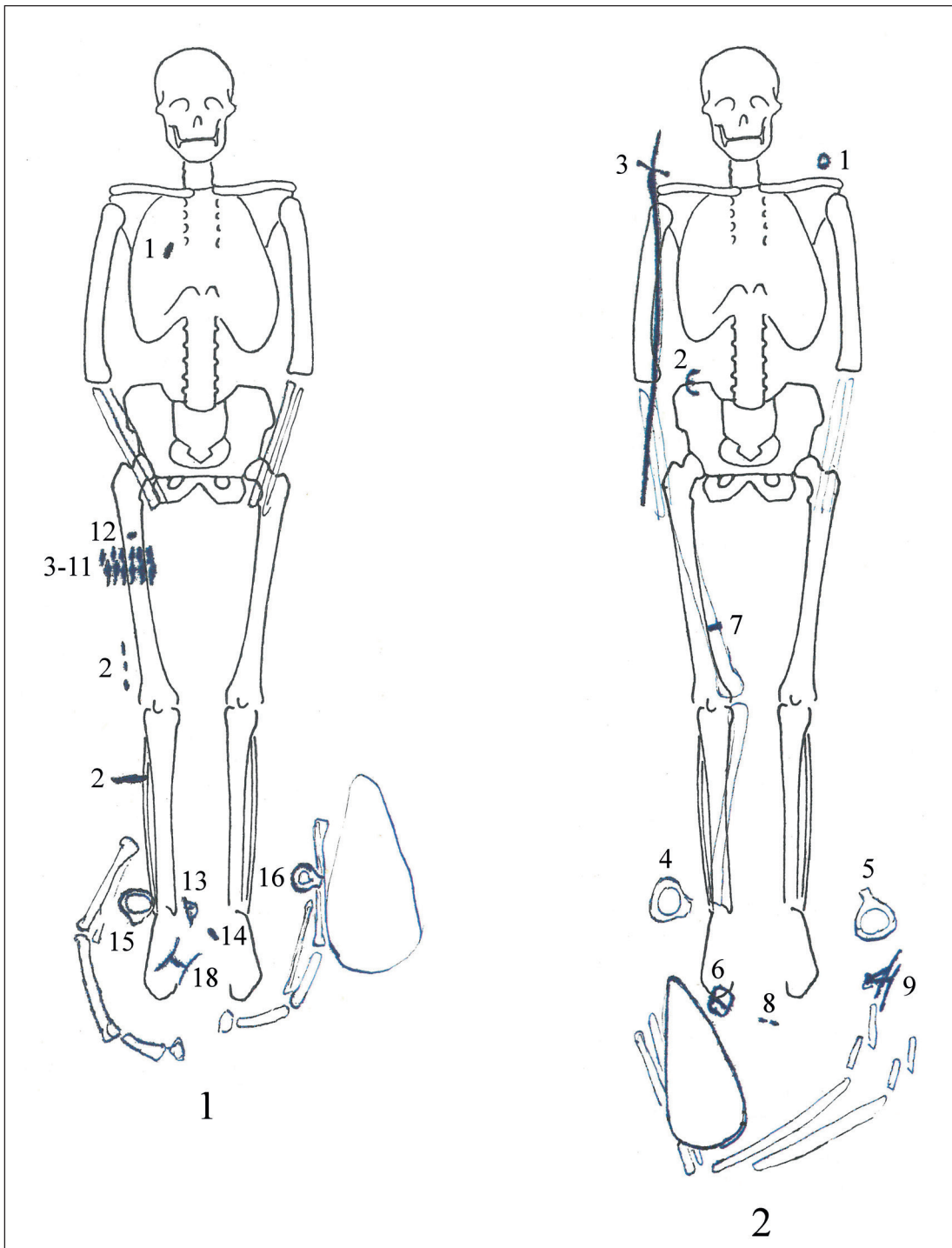
A temető három sírjából kerültek elő korabeli érmek, minden esetben nagyobb tisztaságú ezüsből készült⁶⁷⁹ dirhemek. Az 1. sírből előkerült 10 db dirhem közül 9 db két, egymással szemben lévő ponton, míg a 10. három ponton volt átlyukasztva. Ezek a ruhát vagy a lószerszámot egyaránt díszíthették.⁶⁸⁰ A 2. sírből előkerült 6 db dirhem közül 5 db két, egymással szemben lévő ponton át volt lyukasztva, míg a 6. csupán az érme pereme volt. Az egyik érme egyik oldalán rákorrodálódott bőrmaradvány figyelhető meg. Bartha Antal adatai alapján ezek részben az öv, részben a kantár díszei lehettek.⁶⁸¹ A 4. sír 2 db érmének helyzete ugyancsak ismeretlen, azok két, egymással szemben lévő ponton voltak átlyukasztva. Nyilván oka volt, hogy egy érmét két vagy három helyen lyukasztottak-e át, ami bizonyára a funkcióból következő felerősítéssel függhetett össze. Ez megerősítheti, hogy az 1. sír veretei kétféle elem is felhasználhatók lehettek. A szomszédos Kenézlőn a három ponton átlyukasztott érmeket a lószerszám és a ruha díszeként is meghatározhatjuk.⁶⁸² Ugyancsak nem lehet véletlen az sem, ha egy érmét mindenhol azonos, avagy két ellentétes irányból lyukasztanak át, annak legalább a felerősítés munkafolyamatára információtartalma van. A 2. sír hiányzó középrészű érmepereme pedig – hacsak nem obulusként vagy tarsolyban történő sírba helyezését feltételezzük – bizonyára máshogy volt rögzítve, mint teljes vagy teljesebb átlyukasztott társai. A dirhemek koncentrációja a Bodroglóközben kimagasló a magyar szállásterület többi részével összehasonlítva, ennek

679 GREFF 2012, 253.

680 FODOR 1996, 169.

681 VINNAI é.n. 27, 35.

682 RÉVÉSZ 1996a, 151.

3. kép. Sárospatak–Baksahomok, 1: 8. sír, 2: 10. sír

Figure 3: Sárospatak-Baksahomok, 1: grave 8., 2: grave 10.

okaként többféle magyarázat is felmerült már a kutatásban, azonban a jelenségre még nincs bizonyítható magyarázat.⁶⁸³

Az ékszerek között *B típusú gömbsorcüngös fülbevaló* vagy fülbevalópár a 3. sírból került elő. A fejékszerként viselt *sima, nyitott végű huzalkarikák* három sírból (2., 5., 10.) és szórványként ismertek, ezek között két férfi esetében figyelték meg a bronz és ezüst karikapárok viseletét (2., 5.). A 10. számú férfiváz bal oldali kulcscontjánál volt 1 db ezüst huzalkarika, míg 1 db bronz példány szórványként került elő. A karikák többségében ovális, hosszanti oldalukon nyitott darabok voltak.

Ma mindössze egyetlen *üveggyöngy* található meg a temető leletei között. A 3. számú női sír ismeretlen részéről került elő 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztződő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras díszítéssel rendelkező szemekkel ellátott opak üveggyöngy. Párhuzamai megtalálhatók a környező területek több sírjában: Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír (2 db), Köröm-Kápolnadomb 23. sír, Tiszatardos-Nagy dűlő 4. sír. Az ismert esetekben nők (Kenézlő II/34. sír, Sárospatak 3. sír), illetve nő vagy nagyobb gyermek (Tiszatardos 4. sír) mellől kerültek elő, a biztosabban keltezhető esetek alapján 10. századi temetőkből. Használatuk azonban a század végén, sőt, valószínűleg a 11. század valamely részén is megfigyelhető lehetett még. További bizonytalan számú gyöngy volt a 7–10. számú sírokban.⁶⁸⁴

Különösen gondos technikai kialakítással készült⁶⁸⁵ a 3. sírből előkerült ezüsből öntött, palmettafával díszített,⁶⁸⁶ áttört, aranyozott ezüst *hajfonatkorongpár*.

A *karperecek* között három sírből (2., 3., 6.) és szórványként került elő kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec, s valószínűleg ennek a típusnak egy geometrizálódott változatát láthatjuk a 7. sírből származó, csúcsba futóan záródó karperecbe is. A másik jellemző típus a nyitott végű huzalkarperec, melyek közül szórványként került elő 1 db lekerekített végű, 1 db kissé kürtösen kiszélesedő végű és 1 db egyik végén kürtösen kiszélesedő, másikon elhegyesedő végű. A végein kürtös formát mutató típus már a késő avar kori temetőkben is felbukkan, a Bodrogközben mindkét végén kiszélesedő változata a kenézlői II/43. sírből ismert.⁶⁸⁷ Hasonló az ipolykiskeszi (Malé Kosihy, Sl.) temető 202. sírjából közölt.⁶⁸⁸ A forma azonban igazán a magyar honfoglalást megelőzően, a késő avar korban⁶⁸⁹ volt elterjedt, használatuk az egykori Pannonia területén a 9. század közepéig megfigyelhető volt.⁶⁹⁰ Ugyanakkor talán már a későbbi ékszertípusok előfutára lehet a 6. sír két bronzhuzalból sodrott karperece, azonban még ezektől eltérő technikai kialakítású, s ezzel összefüggően végeinek megformálása is eltér a három- vagy

683 KOVÁCS 2011, 81–89; RÉVÉSZ 2015, 73–74.

684 FODOR 1996, 169.

685 BOLLÓK 2015, 207.

686 BOLLÓK 2015, 263.

687 HORVÁTH é.n.

688 HANULIAK 1994, 49, 127.

689 S. PERÉMI 2001, 176.

690 SZŐKE 1992, 866–869.

négyrét hajlított huzalból készült,⁶⁹¹ sodrott huzalkarperecek korszakra jellemző hurkos-kampós vagy mindkét végén spirálisan kitöltött végű változataitól, ezért valószínűleg önálló típusnak tekinthető. Analóg darabjait a Rétközből ismerjük.⁶⁹² A sodrott huzalból készült ékszer a Bodroghközben már a 10. századi lelőhelyeken is megtalálhatók: a kisdobrai 8. számú ún. koponyatemetkezésében 1 db háromrét⁶⁹³ hajlított ezüsthuzalból sodrott, kétkampós végű kisméretű nyakperec volt.⁶⁹⁴ Bodroghalom-Eresztvényhomokon egy ismeretlen nemű és életkorú elhunyt sírjából 1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű darab,⁶⁹⁵ Karos-Eperjesszög I. temetőjében pedig 1 db kétrét hajlított ezüsthuzalból sodrott nyakperec került elő, nem ismert azonban, milyen zárószerkezettel.⁶⁹⁶ Megjelentek tehát a későbbi temetőkben kiteljesedő anyagi kultúra első nyomai már a 10. század középső részére keltezhető temetőkben is.⁶⁹⁷

Mindössze néhány ruhadísz ismert a temetőből. Az 1. sírból előkerült csaknem 32 cm hosszú, egyik ép végén csúcsba futva záródó átllyukasztott *ezüstlemez* – amennyiben egykor egy tárgyat alkotott (ma biztosan 2-2 db állítható össze egy-egy 7–8 cm-es darabbá) – méretéből adódóan talán a ruha nyaki részének díszé lehetett, hasonlóan a kenézlő-fazekaszugi I/21. sírban, a nyakcsigolyák körül megfigyelt ezüstpánthoz.⁶⁹⁸ Talán ugyancsak ruha- vagy lószerszámdísz lehetett az ugyanebből a sírból előkerült szabálytalan *bronzlemez* és a szórványként előkerült, két ponton átllyukasztott *ezüstlemez* is.

Helyzete ugyan nem ismert, de vélhetően az elhunyt által viselt övön – annak meglétére az ahhoz kapcsolt tárgyak is utalnak, ugyanakkor záróeleme nem került gyűjteménybe – helyezkedett el a 2. sírből származó *szíjbújtató*, mely egykor eredetileg egy nyugati típusú sarkantyúhoz tartozott,⁶⁹⁹ így itt már másodlagos felhasználásra került. 2 cm-es belső szélessége alapján alkalmas volt a korszakból ismert, veretekkel díszített, kb. 2 cm szélességű⁷⁰⁰ bőróveihez hasonló metrikus adatokkal bíró öv záróelem után következő részének megtartására. A magyar szállásterületre valószínűleg az egyik nyugati zsákmányszerző akció során került, kérdéses azonban, hogy csak magában, avagy a sarkantyú egyéb részeivel együtt, melyeket aztán másutt hasznosítottak. Lehetséges, hogy ugyancsak egy szíjbújtatót láthatunk a 4. sírből előkerült ezüstlemezben is, noha logikai úton ezt megkérdőjelezheti, hogy miért lett volna díszített egy bújtató takart, hátsó oldala is. Az ellentmondást feloldja, ha a tárgy másodlagos felhasználását itt is számításba vesszük. A 6. számú temetkezésből 1 db *kisebb kéttagú csüngős ezüstveret* töredéke van dokumentál-

691 KOVÁCS 1994, 115.

692 ISTVÁNOVITS 2003, 310–311.

693 HAMPEL 1900, 651.

694 DÓKUS 1900, 57, 1/12.

695 HORVÁTH é.n.

696 RÉVÉSZ 1996, 13, 92.

697 RÉVÉSZ 1996, 92.

698 JÓSA 1914, 330.

699 BOLLÓK 2014, 94.

700 RÉVÉSZ 1996d, 47.

va. Ez utóbbi tárgytypust a kutatás a 10. század második negyedétől keltezi.⁷⁰¹ A szórványleletek között található 1 db *bronzcsat*, melynek hátoldalán a szegecs a veret síkjától számítva 0,6 cm hosszúak, így eredetileg egy meglehetősen vastag szíjra, esetleg bőrrel kombinált egyéb anyagra lehetett felerősítve, ezért talán inkább a lószerszámhoz tartozhatott egykor. Erre utalhat az is, hogy egy hasonló méretű szeg a nagyobb rozettás lószerszámveretek egyikén figyelhető meg. A további szórványleletek között 1 db *félgömbfejű* ezüst- és 7 db *bronzveret* található, melyek felhasználási területe változatos, gyakorta voltak megfigyelhetők lábbelik díszeként.

A *használati- és munkaeszközök* között az 1. sírból 2 db vaskés került elő, melyek közül az egyiket a jobb kar és a test közé helyezték a temetés során. Ha nem is párhuzam nélkül álló, de 2 db kés sírba helyezése mégis ritkább a korszak temetkezéseiben. A 4. sírből előkerült vaskés helyzete ismeretlen. Néhány további kés került elő a 7–10. számú sírokból vagy azok valamelyikéből is.⁷⁰² *Csiholó* a 10. sírből, *kovakő* pedig a 2., 4. sírből dokumentált, az előbbinek vasoxidmaradványai talán az egykor mellette lévő csiholóra utalhatnak, ami azonban nem került gyűjteménybe. A 6. számú női sírből származik 1 db *orsógomb*.

A fegyverek között *szablya* az 1. és a 10. sírből került elő, az előbbi sírnál az elhunyt fegyverzetének részéhez tegezben a sírba helyezett nyílcsúcsok is tartoztak, mivel azonban ezek önmagukban aligha lettek volna használhatók, talán nem alaptalan feltételezni az új sírba helyezését is, mely ebben az esetben vélhetően nélkülözte a csontborítást, ezért nem maradt nyoma. A 10. sírban a fegyvert az elhunyt jobb karjára fektették a temetés során, élével a felsőtest, hegyével a lábak irányába. A szablyák közül az egyik példány vasellenzője ezüstberakással volt díszítve.⁷⁰³ Egy esetben van csak csontlapokkal is felszerelt újra utaló nyom: a 8. sírből íjborító csontlemezek kerültek elő,⁷⁰⁴ melyek azonban sajnos ma már nem találhatóak meg az MNM Régészeti Tárában.⁷⁰⁵ A 2. sírből a *nyílcsúcsok* mellett előkerült egy bronzlemezekből szegecselt függesztő is, mely talán a *tegez* kapcsolására szolgált. A 4–5. sírban nyílvevesszők, a 8. sírban pedig tegezbe helyezett nyílvevesszők voltak, és ebből a sírből is előkerült 1 db függesztő, mely akár *készenléti íjtegez* részét is alkothatta egykor.⁷⁰⁶ A *nyílvevesszők* száma síronként 5 (1., 2., 4.) és 9 db (8.) volt, ezek helyzete sajnos csak a 8. sírnál ismert, ahol a 9 db nyílvevesszőt tartalmazó vasveretes tegezt az elhunyt jobb lábára helyezték. A nyílvevesszők magasabb száma miatt talán feltételezhetjük, hogy ezek azokban az esetekben is tegezben kerültek sírba, mikor annak megfigyelésére nem nyílt lehetőség. Típusaik szerint a nem besorolható 7 db-on (1., 2., 8.) felül rombusz alakú 4 db (1., 2., 4.), deltoid alakú 7 db (1., 4., 5.), deltoid alakú, rövid vágóélű 7 db (2., 4., 8.), deltoid alakú, hosszú vágóélű 3 db (8.), villás szárú 1 db (4.).

701 MESTERHÁZY 1989, 249.

702 KALICZ 1957, 167.

703 RÉVÉSZ 2001, 42.

704 KALICZ 1957, 167.

705 BÍRÓ 2013, 411, 101. J.

706 RÉVÉSZ 1996, 159–161.

Az étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló agyagedények vagy azok töredékei három sírból (1., 3., 4.) és szórványként dokumentáltak. Sajnos a sírokat ért bolygatás miatt ma már nehéz lenne megállapítani, hogy az edénytöredékek között melyek voltak egykor egész edények részei, s melyeket helyeztek a sírba már eleve törötten vagy hiányosan, esetleg kerülhettek-e a sírok leletei közé eredetileg nem oda tartozó példányok is.

Minden ismert sír lovas temetkezés volt, mely *lócsontokat* is tartalmazott.⁷⁰⁷ Ezek közül a 8. és a 10. sírnál ismert, hogy a lókoponya és a lábcsontok a sírban hol és milyen helyzetben voltak. A 8. sír esetében a lovas temetkezés jellemző vonása, hogy a ló testrészei körülveszik a halott lábfejeit, lábszárait. Ez a kiterített lóbőrös temetkezések közé sorolható, ahol a lóbőrt a halott lábaira ráterítették.⁷⁰⁸ A nyeret és a kantárt egyfelől helyezhették a már részben betemetett sírba, hiszen a kengyelek, a hevedercsat és a zabla is 20 cm-el magasabban feküdtek, mint a váz csontjai.⁷⁰⁹ Ha a ló testrészei valóban a bőrben maradványok kerültek a sírba, akkor, ha a kb. 20 kg súlyú⁷¹⁰ bőrt legalább részben az elhunyt lábaira, részben pedig teste mellé fektethették, így magyarázatot nyerhet a szintkülönbség, melyből a sírban bőr száradása és a föld tömörödése nyomán lezajlott folyamatok során is megőrződhetett valamennyi. A sírrajzon az egyik kengyel füle a lókoponya mellett lévő lábcsont felett van, így a lószerszámokat a ló részei után helyezték a sírba. Mivel az elhunyt lábainak fekvését figyelembe véve elrendezett lótestrészek megfelelően csak akkor voltak sírba helyezhetőek, ha látszott még az elhunyt teste, ezért úgy gondolom, a ló részleges váza is az elhunyttal egy időben került a sírba, s nem egy utólag ásott gödörben kapott helyet. Ez talán a lószerszámok egyidejű sírba helyezését is támogatja. A 10. sír esetében feltehető, hogy abba a ló bőre nem, csupán feje és végtagjai kerültek be.⁷¹¹

A többi sírban csak annyi bizonyos, hogy a lócsontok az elhunytak lábainál voltak,⁷¹² többségében a jobb láb mellett, míg a lószerszámok helyzetéről az 1. sírnál rendelkezünk feltételes adatokkal, azok valószínűleg előbbi sírokhoz hasonlóan a lócsontok mellett kerültek elő.

A 2–3. sír kivételével minden sírból kerültek elő *kengyelek*, melyekhez további szórványdarabok is sorolhatók, összesen 20 db. Ennek döntő többsége a korszakra leginkább jellemző körte alakú, ívelt talpalóján bordákkal merevített változat. Mindössze 2 db eltérő típus ismert: a 9. sírből 1 db karoling-normann típusú, míg a 10. sírből – a körte alakú változat mellett – 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kengyel került elő. A 9. sír említett kengyele huzalberakással volt díszítve, míg a 3. sírban mindkét körte alakú kengyel szárain – fémvizsgálat hiányában sajnos csupán valószínűsíteni tudom, hogy – ezüstlemez-berakás nyomai láthatók. Az egyik példányon, a száruk külső és belső oldalára támaszkodó helyzetben lévő félköríves, lemélyedő kialakítások is megfigyelhetők (11. tábla 7.). Ennek a technikai megoldásnak a párhuzama

707 KALICZ 1957, 167; VINNAI é.n., 31.

708 BÁLINT 1969, 110.

709 FODOR 1996, 169.

710 VÖRÖS 2014, 112.

711 VÖRÖS 2001, 591.

712 VINNAI é.n., 31.

a Tarnaörs-Szentandrás határ temetőjéből szórványként előkerült egyik körte alakú kengyelen bukkan fel,⁷¹³ annak mindkét szárának külső és belső oldalán is egymással érintkező félkör alakú vájatok sorakoznak. Azonban itt a félkörök azonos irányban helyezkednek el, míg vizsgált kengyelünkön egymással ellentétes helyzetűek. Ugyancsak hasonló félköríves minta látható a Budapest-Csúcshegyen feltárt 2. sír körte alakú kengyelén⁷¹⁴ és a tarnaörsi 1. sírből előkerült legyező alakú kengyel hátoldalának külső részén is,⁷¹⁵ ahol az elülső oldalt levélmintás berakás⁷¹⁶ díszítette. További párhuzama Balatonlelle-Arany János u. 4. szám alatt került elő.⁷¹⁷ Sajnos a mintát a kengyelen nem tudnám megbízhatóan rekonstruálni.

Zablák minden sírből kerültek elő, sőt, volt olyan temetkezés is, amelyik 2 db csikózablát tartalmazott (3.). Ezek között az 1. és 7. sír bizonytalan típusa mellett a többség egyszerű csikózabla (4., 5., 9.), de ismert annak nagykarikás (2.) változata is. A szájasak végein külön elemmel rendelkező zablák között oldalpálcás (8., 10.) és ma már nem megállapíthatóan kétkarikás vagy oldalpálcás változatok is vannak (6.). További 3 db oldalpálcás és 1 db csikózabla a szórványleletek között található, 1 db besorolhatatlan típussal együtt. Mivel a 9. sír zablájának végein szokatlanul nagyméretű áttörések láthatók, így kérdéses, vajon tartozhattak-e hozzá karikák, avagy azok funkcióját a nagyméretű lyukak látták el.⁷¹⁸

Az 1956. évi leletek között került elő egy bronzból öntött, *rozettás lószerszámveretek*ből álló garnitúra. Amennyiben a valószínűleg hiányosan gyűjteménybe került veretek egy garnitúrához tartoztak, úgy a kantár, a szügyelő vagy farhám díszítésére is szolgálhattak. A rozettás lószerszámok közismerten változatos veretekből állhattak, itt is négyféle méretű kerekded veretet találunk köztük. A 2 db nagy, ovális füles veret hátlapján az egykori – mára azonban hiányos – szeg a veret síkjától számítva 0,8 cm hosszan emelkedik ki, így amire felerősítették is ilyen vastag kellett, hogy legyen. A kétféle kisebb, füles vereteket duplán hajlított bőrszíjra szegecselték, úgy, hogy a bőr összehajtott szélénél helyezkedtek el a veretek fül nélküli részei, így a szíj szélessége a fülig, sőt, akár az alá – vagy bizonytalan hosszúságban azon túl – is érhetett. A szíj eredeti szélessége annak egyedüli mérhető esetében 2,9 cm, míg vastagsága legfeljebb 0,3 cm volt.⁷¹⁹ A veretek hátoldalán lévő szegecses – eredeti állapotukban talán elhajlított végű szegek – méretének esetenkénti változatossága arra utalhat, hogy az azokat tartó szíj, vagy az egymást keresztező szíjak vastagsága különböző lehetett. (15. tábla 9–10.)

A sírkert véleményem szerint a szállási temetők⁷²⁰ közé sorolható, teljes sírszámát azonban nem ismerjük, ugyanakkor a szórványként előkerült lószerszámok és rozettás veretek alighanem

713 RÉVÉSZ 2008, 276, 68. T/1.

714 GARÁDY 1934, 31; NAGY 1975, 210–211, 145. kép.

715 RÉVÉSZ 2008, 276, 67. T/1a.

716 HORVÁTH 2009.

717 Varga Máté: Honfoglalás kori lovastemetkezések a Dunántúl déli részén című előadása a Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori korpusz sorozat 2. konferenciáján, 2018. november 21-én Szegeden.

718 VINNAI é.n., 22.

719 BOLLÓK 2013, 436.

720 KOVÁCS 2013, 521–530.

további lovas sírok emlékei lehetnek, még akkor is, ha az 5 db szórvány kengyel közül 4 db-ot az elvileg kengyeleket nem szolgáltatató 2. és 3. számú sír leleteinek is tarthatnánk. A temető az ún. Tiszaeszlár–Karas–Rétközberencs temetőcsoport⁷²¹ tagjai közé sorolható. Keltezését illetően a 4. sír esetében az előkerült dirhemek a 916/917. évben, az 1. és 2. sír esetében pedig a 918/919. évben határozzák meg azok *terminus post quem*ját, amihez bizonytalan hosszúságú időt számíthatnánk még hozzá átlukasztásukból következő használatuk miatt. Ezek a dirhemek azonban kibocsátásuk után akár még négy évtizedig is forgalomban maradhattak.⁷²² Így a 10. század második negyede elé valószínűleg nem keltezhetjük a temetőt. Ezt a későbbiekben feltűnő leletek, mint a kéttagú csüngős veret és a sodrott karperec is alátámasztják, melyek a század második negyedétől, középső harmadától terjedhettek el. Mint említettem a karperec jó analógiái a közelben a rétközi temetőkből ismertek: Tiszabercel-Mezőgazdasági szakiskola 13. sírjában kisebb kéttagú csüngős veretekkel együtt került elő egy hasonló darab. A temetőt a 10. század végétől keltezte Istvánovits Eszter.⁷²³ Gáva-Szincse dombon pedig egy női lovas sírból származik, melyet – lábbeli veretei alapján – Istvánovits a 10. század elejére keltezett.⁷²⁴ Legkorábban tehát úgy gondolom a 10. század 20-as éveiben nyithatta temetőjét a közösség a homokos talajú dombon, melyet aztán bizonytalan, de talán inkább csak rövidebb ideig, legfeljebb néhány évtizedig használt.

A közösség a sírokból előkerült dirhemek alapján valamilyen módon kapcsolatba került azokkal az arab kereskedőkkel, akiktől ezeket beszerezhatték díszeknek. A karoling bújrató, a karoling-normann típusú kengyel ugyanakkor a nyugati zsákmányszerző akciók lenyomataiként értékelhető. A 6 férfi, 2 nő és 2 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunyt mellett bizonytalan, hogy a temetőben hány és milyen korú elhunytat rejtő sír lehetett még. Ugyanakkor szembetűnő, hogy a megmentett temetőrészlet minden férfi sírjából került elő valamilyen fegyver, azonban nem vagy csupán elvétve ismertek az öv vagy tarsoly fémdíszei, a fegyverek nemesfém szerelékei vagy a lószerszám bronz- vagy ezüstdíszei. Ezek természetesen a szerencsétlen előkerülési körülmények áldozatául is eshettek, de talán 1–2 db fennmaradását jogosan várhatnánk. Ezért megkockáztatnám a feltételezést, hogy itt egy olyan mesterségesen szervezett közösség temetője bukkant fel, melyben többségben voltak a fegyveres férfiak, ugyanakkor felszerelésük nélkülözte a nemesfém díszeket. Hozzájuk talán kevesebb kerülhetett a zsákmányból, legalábbis annak nemesfém részeiből, melyeket aztán újraöntve, az említett díszek formájában használhattak volna tovább. Kérdéses, hogy a nemesfém hiánya mellett feltételezhetjük-e a zsákmány más részének erőteljesebb reprezentáltságát, pl. bizonyos ruhák, selyemből készült kelmék meglétét, melyekre a nemesfémekhez hasonló igény mutatkozott, így azok a vagyoni helyzetre utalhattak,⁷²⁵ ezek nyomát azonban ma már nem ismerjük.

721 RÉVÉSZ 2018, 343, Abb. 2; Hunok legyünk vagy magyarok? Honfoglalás kori temetők. Révész László előadása. SzTE AudMax esték, 2018. február 28. <https://www.youtube.com/watch?v=xMMldAPdMEM> letöltve: 2018. április 4.

722 KOVÁCS 2011, 84–85.

723 ISTVÁNOVITS 2003, 426.

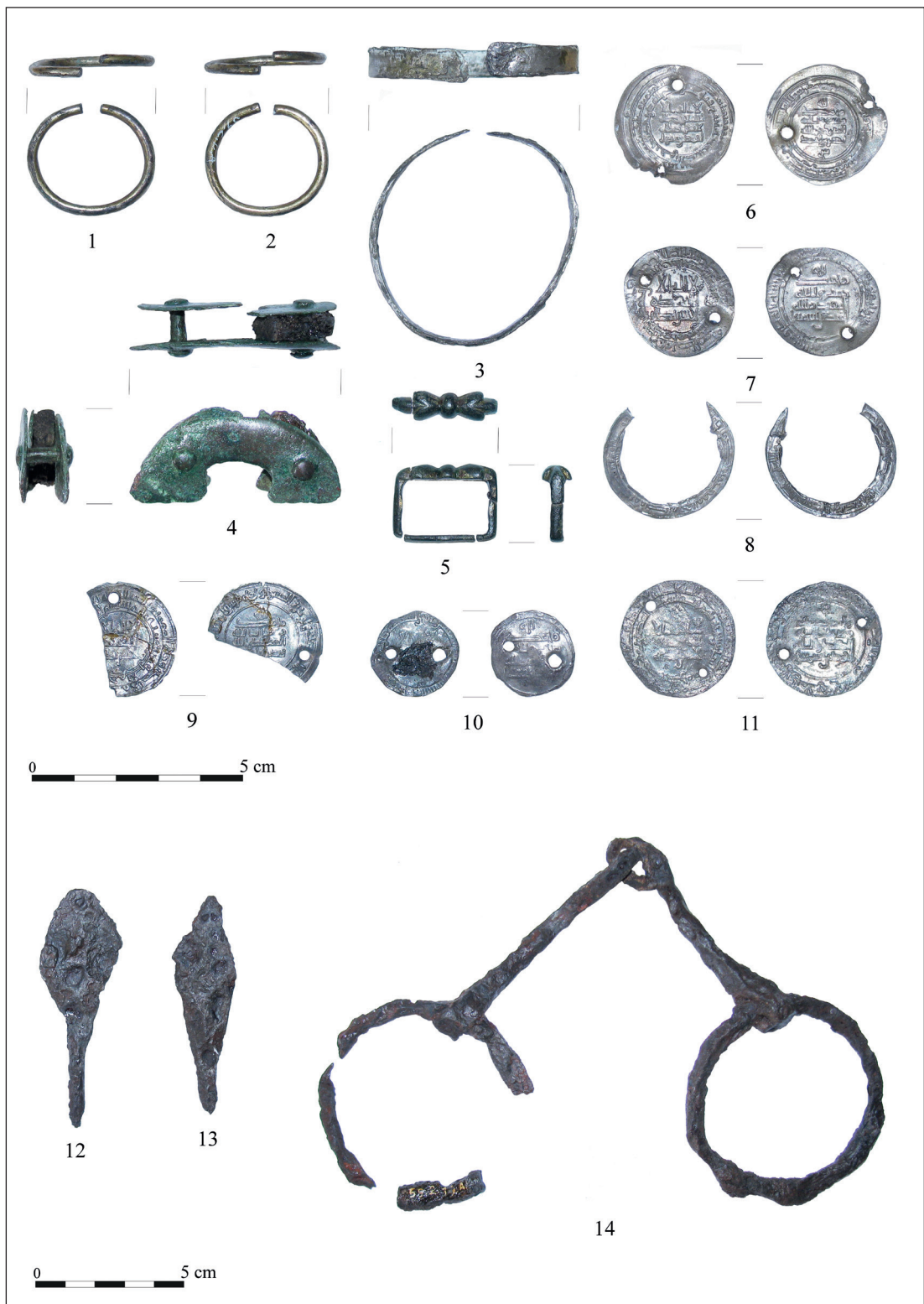
724 ISTVÁNOVITS 2003, 55–57, 288, 311.

725 BOLLÓK–T. KNOTIK–LANGÓ–NAGY–TÜRK 2009, 159.

9. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–5: 3. sír, 6: 1. sír

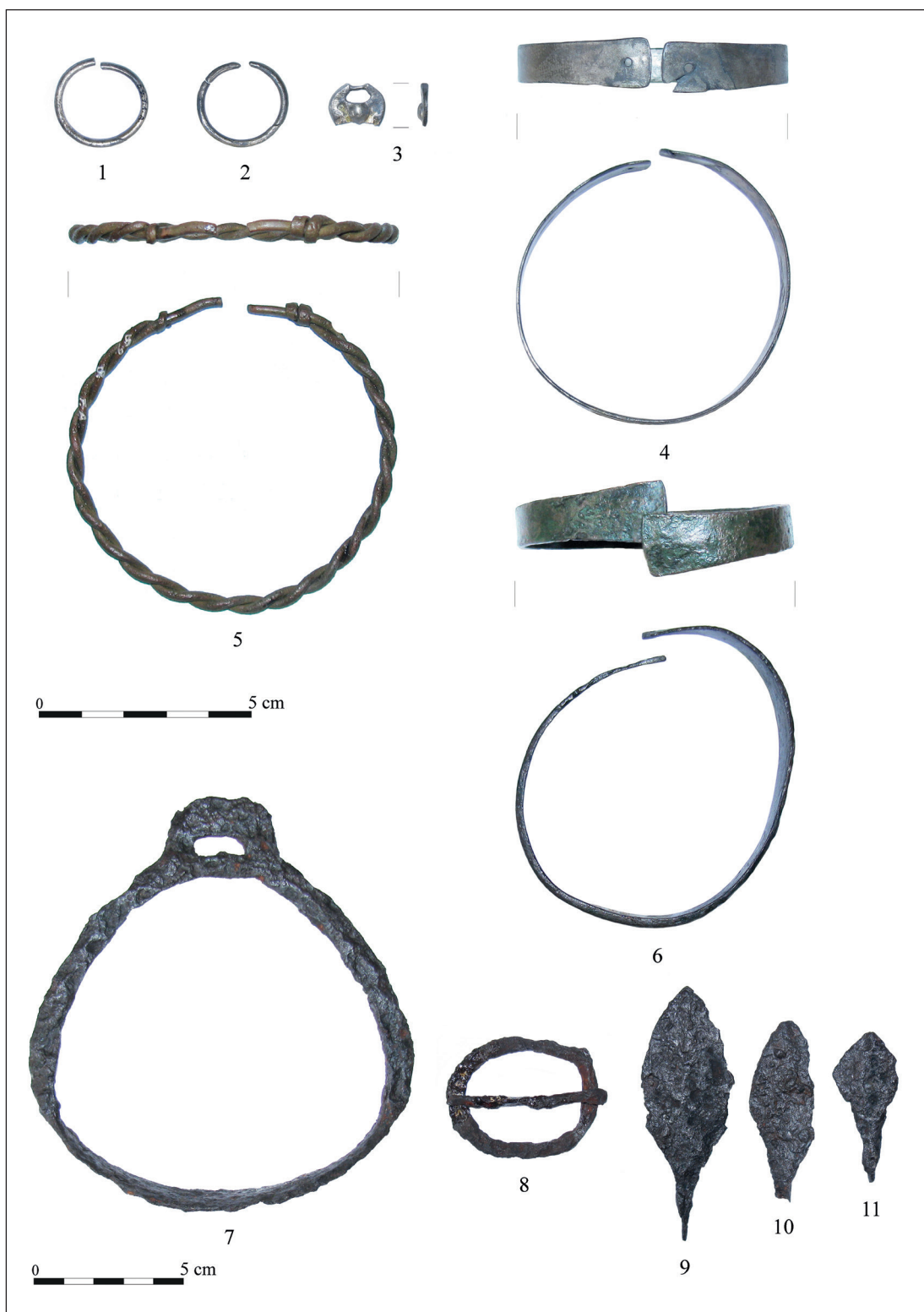
Table 9. Sárospatak-Baksahomok, 1–5: grave 3, 6: grave 1

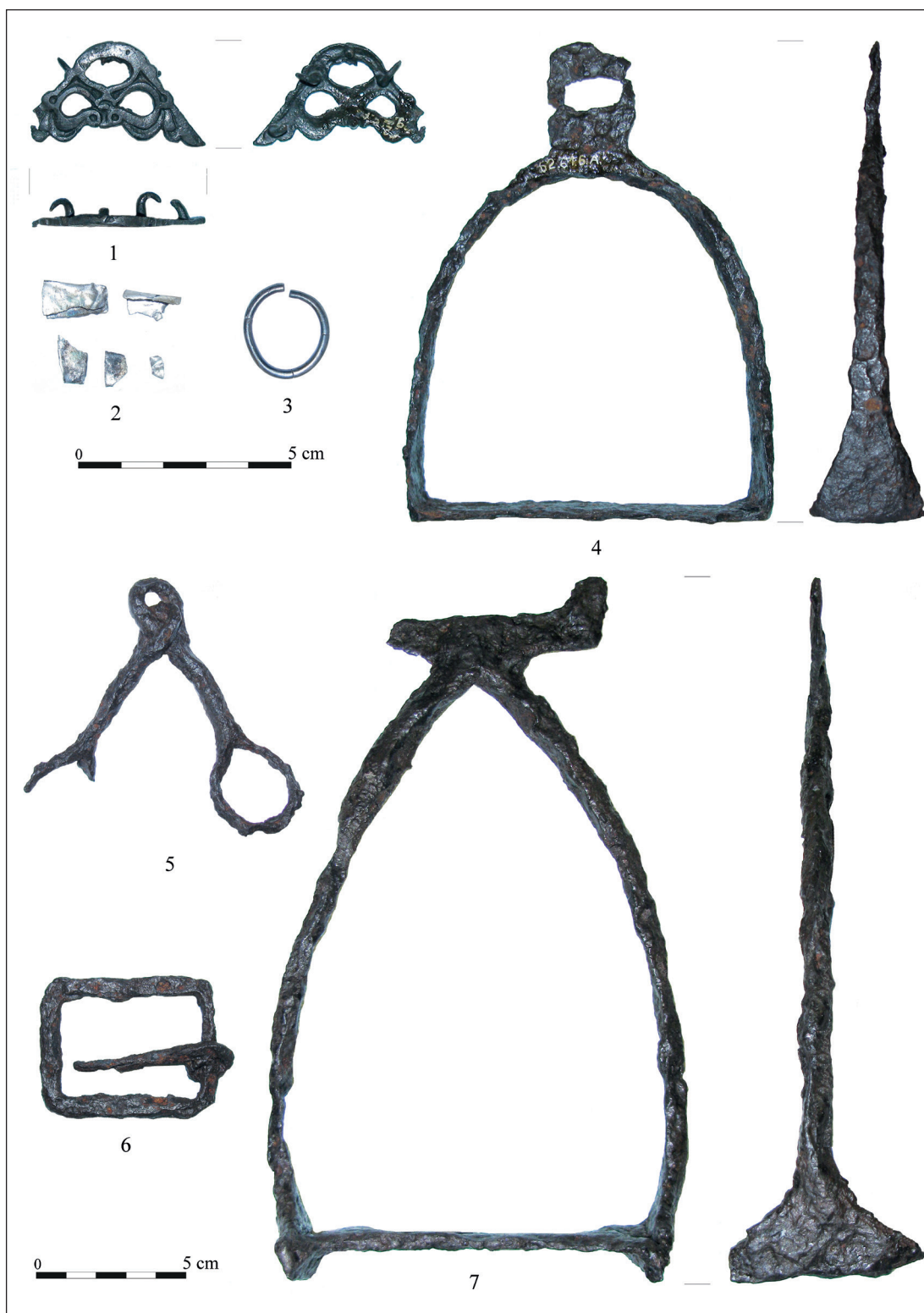
10. tábla. Sárospatak-Baksahomok 2. sír
 Table 10. Sárospatak-Baksahomok grave 2

11. tábla. Sárospatak-Baksahomok 4. sír
 Table 11. Sárospatak-Baksahomok grave 4

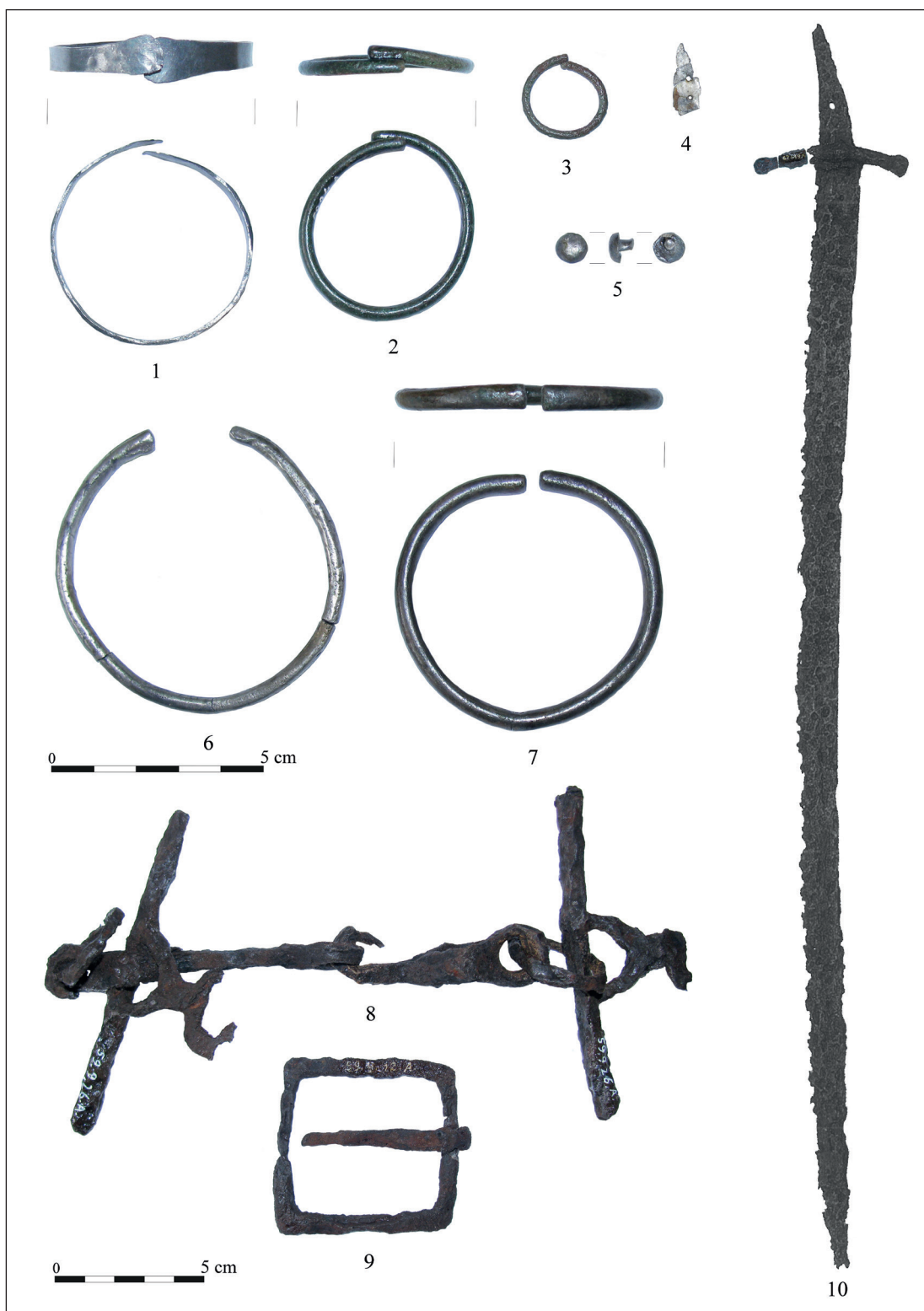

12. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–2, 7: 5. sír, 3–5, 8: 6. sír, 6: 7. sír, 9–11: 8. sír
 Table 12. Sárospatak-Baksahomok, 1–2, 7: grave 5, 3–5, 8: grave 6, 6: grave 7, 9–11: grave 8

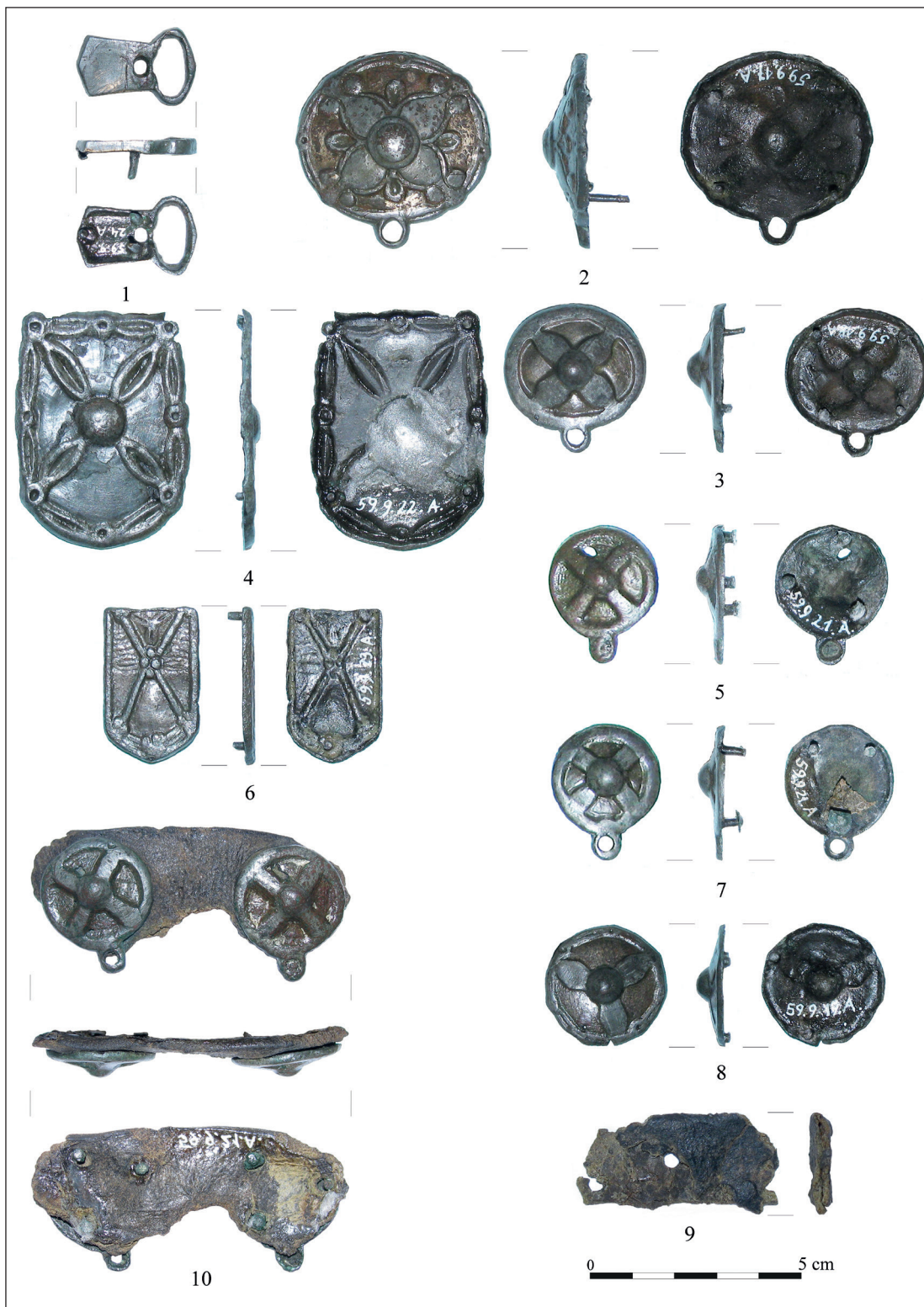
13. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–2: 8. sír, 3–4, 6: 10. sír, 5, 7: 9. sír

Table 13. Sárospatak-Baksahomok, 1–2: grave 8, 3–4, 6: grave 10, 5, 7: grave 9

14. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–9: szórvány, 10: 10. sír

Table 14. Sárospatak-Baksahomok, 1–9: fragments, 10: grave 10

15. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány
 Table 15. Sárospatak-Baksahomok, fragments

VI. RÉGÉSZETI ADATOK A BODROGKÖZ 10–11. SZÁZADI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETÉHEZ

Az előzőekben bemutatott temetők kapcsán már röviden körvonalazódott a Bodrogeköz 10–11. századi közösségeinek és településtörténetének néhány jellegzetes vonása. Az alábbiakban a forrásbázist tovább bővítve, a teljes régió ismert lelőhelyei alapján felrajzolható településtörténeti képét szeretném ismertetni, illetve a korábbi kutatások eredményeire támaszkodva összefoglalni. A vizsgálat a lelőhelyek kronológiai szakaszokra osztott elemzésén alapul, e szakaszokban a településtörténeti folyamatok tükröződhetnek. A szakaszok, melyeket ismertetek, a 10. század első fele–harmadik negyede, a 10. század második fele–11. század eleje és a 11. század. Mivel azonban az első szakasz vonatkozásában több tanulmány is részletekbe menően foglalkozott már a kérdéssel,⁷²⁶ ezért itt főként a 10. század végi, 11. századi periódusra helyeződik a hangsúly.

I. A BODROGKÖZ TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZETE

A Kárpát-medence K-i részén elhelyezkedő Alföld nagytájának, azon belül a Felső-Tisza-vidék középtájának részét képező Bodrogeköz mintegy 945 km² alapterületű, nagyrészt a Bodrog és a Tisza közén elterülő ártéri szintű tökéletes síkság.⁷²⁷ A kistáj K-i és D-i határvonalát döntően a Tisza folyása jelöli ki, azonban annak határa átlépi a folyó vonalát, ezért annak bal oldali hullámtere is teljes egészében a Bodrogeköz részét képezi, hiszen a parti hullámtér vegetációja a Bodrogeközben található ártéri növénytakaróhoz hasonló.⁷²⁸ Ugyancsak vizsgált területünkhöz sorolható É–ÉNy-i irányban a Bodrog folyásán túli területsáv egy része, ezért ide tartoznak a Bodrogeköz peremén fekvő alábbi települések is: Bodrogekisfalud, Bodrogolaszi, Győröcske, Olaszliszka, Sárazsadány, Sátoraljaújhely, Szegilog, Szegi, Tuzsér, Vámosújfalú és Záhony.⁷²⁹ A kistáj átlagos tengerszint feletti magassága 125 méter, É-i, ÉK-i része magasabban fekvő, dombokkal tagolt, míg D-i, DNY-i része vizenyősebb. A két terület közé

726 RÉVÉSZ 1994; RÉVÉSZ 1996.

727 RÉVÉSZ 1996, 7; TUBA–SZIRMAI 2008, 7–8; DÖVÉNYI 2010, 144–148.

728 TUBA–SZIRMAI 2008, 8.

729 DÖVÉNYI 2010, 144–148.

ékelődő Hosszúrét – árvízmentesítés előtt egybefüggő – mocsárterülete szinte elválasztotta egymástól az É-i és D-i részeket.⁷³⁰ A Bodrogtközt határoló folyók mellett azt a Tisza két egykori fattyúága, a Karcsa és a Tice szeli keresztül.⁷³¹ A természetföldrajzi tényezők megszabta állandó megtelepedést és gazdálkodást a legnagyobb mértékben természetesen az ártereken befolyásolták a környezeti hatások.⁷³² Az áradások nyomán a Bodrogtköz mintegy felének lefolyástalan részein megmaradó mocsárvilág nem kedvezett az állandó megtelepedésnek, ezért erre csak a tartósan vízmentes részeken volt lehetőség.⁷³³ A terület természetes növénytakaróját a folyóhátakon különböző erdőségek, míg az árterületeken gazdag vízi növénytakaró alkották.⁷³⁴ A folyószabályozások előtt e térség természeti viszonyai főként az állattenyésztésnek kedveztek, mégpedig a szarvasmarha- és sertéstartásnak.⁷³⁵ Az élelemtermelés szempontjából a gabonafélék megtermeléséhez szükséges megművelhető földterületek pedig elsősorban a Bodrogtköz peremén, a Tisza és a Karcsa patak menti folyóhátakon voltak megtalálhatók.⁷³⁶ Maga a Bodrogtköz sem volt egységes azonban a területhasznosítás szempontjából, a Felső-Bodrogtköz vulkanikus eredetű területei, illetve a táj középső és alsó területének homokszigetei egészen más lehetőségeket biztosítottak, mint a Hosszúrét és környéke, vagy a mélyebben fekvő részek. Ezért a történeti tájon belül a népesség életmódja a vízrendezés előtt sem volt homogén.⁷³⁷ A Bodrogtköz egészen a 19. század végéig megfigyelhetően zártabb régióknak számított,⁷³⁸ melyet az emberi behatások kevésbé terheltek, vegetációjában, élőhelyeiben természetközelinek volt mondható,⁷³⁹ csaknem érintetlenül őrizte archaikus településföldrajzi állapotát. Leghábortatlanabb része a Bodrog-ártér a Bodrogzuggal, vagy régebbi nevén a Szigettel.⁷⁴⁰

730 DANKÓ 1964, 144; SISKA 2002, 299.

731 BORSOS 1994, 307.

732 BORSOS 1994, 307.

733 RÉVÉSZ 1996, 7; VALTER 2008, 318.

734 VALTER 1964, 134; BOGOLY 1984, 10; BODÓ 1992, 10; DÖVÉNYI 2010, 146.

735 RÉVÉSZ 2015, 98.

736 RÉVÉSZ 1996, 7, 12; TAKÁCS 2017, 33; <https://docplayer.hu/1595872-Szakmai-beszamolo-1-a-bodrogkoz-foldhasznositasanak-valtozasa-az-utolso-ketszaz-evben.html> letöltve: 2019.05.19.

737 VIGA 2009, 33.

738 RINGER–SZÖRÉNYI 2011, 501.

739 TUBA–SZIRMAI 2008, 10.

740 BORSOS 1994, 307; TUBA–SZIRMAI 2008, 10; VALTER 2008, 317; RINGER–SZÖRÉNYI 2011, 501.

II. A BODROGKÖZ A 10–11. SZÁZADI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI KUTATÁSAINAK LEGÚJABB EREDMÉNYEI

A Bodrogközben az emberi megtelepedés nyomai már az újkőkortól fogva megtalálhatók voltak,⁷⁴¹ ugyanakkor voltak olyan időszakok is, mikor kívül esett egy-egy Kárpát-medencében megtelepedő népcsoport települési területén, mint ez az avar korban is megfigyelhető volt.⁷⁴² A települési struktúrában elfoglalt legjelentősebb szerepét alighanem a magyarság Kárpát-medencei megjelenését követően érte el. A 19. század második fele–vége óta előkerülő sírok, temetők nyomán a kutatás már korán felismerte a terület különleges jellegét. A K-i szállásokról a Kárpát-medencébe költöző magyarság bodrogközi megtelepedésének vizsgálatára – elsősorban az írott források híradásai alapján, de megemlítve a régészeti leleteket is – 1898-ban már önálló tanulmányt szentelt Réthy Pál.⁷⁴³ A sírok magas száma, az előkerülő leletek jellege és minősége más területekkel összehasonlítva már ekkor kiemelkedőnek számított a Kárpát-medencén belül,⁷⁴⁴ amire Réthy tanulmányát követően néhány évvel később már Jósa András felhívta a figyelmet.⁷⁴⁵ A terület forrásbázisának kivételes jellegére a kutatás a 20. század folyamán számos esetben próbált magyarázatot adni.⁷⁴⁶ A Felső-Tisza vidék összefoglaló elemzését végül a teljesen feltárt karos-eperjesszögi II–III. temetők feldolgozása során Révész László publikálta.⁷⁴⁷ Kutatási eredményei alapján, melyet a régészeti és a történeti kutatás – természetes módon esetenként eltérő véleményeknek is hangot adva,⁷⁴⁸ de – többségében elfogadott⁷⁴⁹ – a 10. század első felében, középső évtizedeig itt feltételezhető a Magyar Nagyfejedelmi Központ. A 955-ben lezajlott augsburgi vereséget követően azonban a belső erőviszonyok átrendeződésének indultak,⁷⁵⁰ ami vélhetően súlyos hatalmi harcokhoz vezetett,⁷⁵¹ így a központ helyzetére is kihatással volt. A vezető szerepért folytatott harcban alulmaradt korábbi fejedelem Felső-Tisza vidéki kíséretét széttelepítették,⁷⁵² az új fejedelem Taksony⁷⁵³ pedig hatalmi centrumát a Duna–Tisza közére,⁷⁵⁴ annak É-i felére

741 J. DANKÓ 2017, 45–49; RÉVÉSZ 1996, 7–10; VALTER 2008, 318.

742 RÉVÉSZ 1996, 8; VALTER 2008, 318.

743 RÉTHY 1898.

744 RÉVÉSZ 2003, 480.

745 JÓSA 1901, 163–164.

746 V.Ö. RÉVÉSZ 1996, 201–206; RÉVÉSZ 1999, 144–157; RÉVÉSZ 2003b, 480.

747 RÉVÉSZ 1996.

748 MESTERHÁZY 1995, 1036; KRISTÓ 1997, 249–251; BALOGH 2003, 469; FODOR 2009, 91–92.

749 MAKK 2004, 121; POLGÁR 2019, 288–289.

750 FONT 2009, 11.

751 MAKK 2004, 124.

752 RÉVÉSZ 1996, 205.

753 MAKK 2004, 124; RÉVÉSZ 2004, 53.

754 MAKK 2004, 125.

helyezte át,⁷⁵⁵ mely aztán mintegy két évtizedig, a 970-es évekig helyezkedett el ott.⁷⁵⁶ Régészeti nyomai a közelmúlt feltárásai alkalmával kezdtek ismertté válni.⁷⁵⁷ A fejedelmi központ áthelyezését tehát a történeti érvek és régészeti leletek együttes vizsgálatának eredményei alapján valószínűsíthetjük, ugyanakkor sok kérdésre természetesen ma még nem ismerjük a választ. A Bodrogek esetében ezek sorába tartozik, hogy milyen módon változott meg annak településtörténeti képe a 10. század második felétől. Ez a kérdésfelvetés természetesen nem előzmények nélküli, hiszen a karcsa-kormoskai temető feltárása és feldolgozása során Révész László már vizsgálta, hogy milyen módon alakult át az áttelepítés után a Tisza–Bodrogek közének településtörténeti képe, népességének összetétele.⁷⁵⁸ Jelen tanulmányban ennek kérdésköréhez szeretnék adatokkal szolgálni.

III. 9–10. SZÁZADI SÍROK, TEMETŐK A BODROGKÖZBEN

A magyarság Kárpát-medencébe történő beköltözésének feltételezett útvonalait⁷⁵⁹ tekintve a Felső-Tisza vidék valószínűleg a szállásterület azon részei közé sorolható, ahol az újonnan érkezők az elsők között megjelenhettek.⁷⁶⁰ Ennek időpontját azonban ma már nem a korábban elfogadott 895. évhez,⁷⁶¹ vagy a 890-es évekhez köti a kutatás egy része, hanem helyette egy több évtizedes folyamatot valószínűsít. Ez a 9. század vége előtt akár több évtizeddel is kezdetét vehette, s eredményeként így már 860-as, 70-es évektől számol – ha csak elszórtan is, de – a magyarok jelenlétével a Kárpát-medence egyes részein.⁷⁶² Ennek lehetősége természetesen nem elvethető, azonban a régészeti leletanyag alapján bizonyítása sem megoldott.⁷⁶³ Ezekre az évtizedekre keltezhető sírt vagy temetőt jelenleg nem tudok azonosítani a területen, de természetesen nem vethető el annak esélye, hogy a jövőben az újabb feltárások – kiegészítve a természettudományos vizsgálatok eredményeivel – további adatokkal szolgálhatnak majd a kérdéshez. Ugyanakkor akár már a 9. század harmadik negyedétől, akár csak a 890-es évektől számolunk is a magyarság megjelenésével, figyelembe kell venni a Bodrogekben már ekkor itt élő népességet, hiszen a Felső-Tisza vidékén és É-Erdélyben a 8. századtól kezdve K-i szlávok nyomai mutathatók ki.⁷⁶⁴ Ezek a szlávokhoz kapcsolt⁷⁶⁵ hamvasztásos temetők pedig

755 LŐRINCZY–TÜRK 2011, 444; BENCZE–SZIGETI 2015, 109.

756 MAKK 2004, 125, 126.

757 BENCZE–SZIGETI 2010; FÜREDI 2012; PATAY–RÁCZ 2012.

758 RÉVÉSZ 1999, 231–232; RÉVÉSZ 2011, 539.

759 BÁLINT 2000, 344.

760 GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1996, 917; RÓNA-TAS 1997, 261–262; SZÓKE 2014, 108.

761 TÓTH 1998, 189–197.

762 SZÓKE 2014, 108; SZÓKE 2015, 38; TÜRK–LŐRINCZY 2015, 107, 113–114.

763 RÉVÉSZ 1996, 204; RÉVÉSZ 2015, 90.

764 BÁLINT 2000, 343.

765 SZÓKE 1986, 32.

rendelkeztek 9–10. századi periódussal, sőt, egyesek használata egészen a 11. századig feltételezhető.⁷⁶⁶ Halomsíros temetőik a terület É-i felén az ún. Zemplén–Kassa csoportba sorolhatók: Kisgéres (Malý Horeš, Sl.), Királyhelmece-Erős, Bodrogszerdahely-Bak-hegy (Streda nad Bodrogom, Sl.) és a Bodrogtól kissé északabbra fekvő Topolóka (Topoľovka, Sl.);⁷⁶⁷ míg a D-i részen Karcsa-Somos,⁷⁶⁸ Karos-Eperjesszőg II. temető,⁷⁶⁹ Pácín-Szena-domb⁷⁷⁰ és Zemplénagárd–Nagyödör-dűlő⁷⁷¹ egészíti ki a sort. Temetőik környezetében feltételezhető – esetenként régészeti feltárással is igazolt – telepeik⁷⁷² kirajzolta élőhelyük tehát részben kikerüli a magyarság 10. századi települési tömbjét, ezek a Karcsa-patak mentén Nagykövesdtől Kisdobráig húzódó homokhátakon találhatóak.⁷⁷³ Részben azonban előbbieik közelében is megtaláljuk őket, hiszen Kisdobra (Dobrá, Sl.) és Bély (Biel, Sl.) temetőihez közel helyezkedik el Királyhelmece sírkertje, de egymás közelében fekszenek azok Bodrogszerdahelyen, Karoson és Zemplénagárdon is.⁷⁷⁴ A szlávság továbbélése itt tehát folyamatosnak tekinthető,⁷⁷⁵ arról azonban megoszlik a kutatás véleménye, hogy pontosan meddig is számolhatunk ennek lehetőségével, illetve mi lett ezeknek a közösségeknek a sorsa.

A magyarsággal megjelenő új anyagi kultúra nyomai Ny-i irányból indulva a Bodrog és a Tisza összefolyásánál található Bodrogtól háromszög alakú, kissé kiemelkedő löszhalomvidéken, az ún. Szigeten⁷⁷⁶ bukkantak fel elsőként. Ennek Ny-i sarkában található Zalkod település, ahol a Szegfarka-dűlőn már valószínűleg 1864-et megelőzően kerülhettek elő honfoglalás kori leletek: fegyverek és lószerszámok. A sírok megtalálásáról egy 1864. évi helységnevtár már beszámolt.⁷⁷⁷ 1888 és 1924 között több alkalommal figyeltek meg temetkezéseket, feltárás azonban nem történt, legfeljebb az előkerülő leletek összegyűjtésére és a felszínen még érzékelhető jelenségek megfigyelésére korlátozódott a kutatás. A temető több periódusban előkerült sírjainak egymáshoz viszonyított elhelyezkedése sajnos nem ismert, és a sírok számát sem lehet megbecsülni.⁷⁷⁸ Annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy a temetőben legkevesebb 4 lovas temetkezés volt, de a beszámolók alapján ez a szám magasabb is lehetett egykor. Ezekből valószínűleg kettőben is veretekkel díszített lószerszám volt. A valószínűleg szállási temető leletanyaga alapján a 10. századon belül sajnos nehezen keltezhető (16. tábla 1–6). Még ennyi adattal sem rendelkezünk a következő, Heinszmann Károly telkén előkerült leletekkel kapcsolatban, melyekről csak annyit lehet tudni, hogy feltehetően honfoglalás kori

766 WOLF 1994, 127; KOVÁCS 2013, 518.

767 HANULIAK 2004, 11, 239.

768 WOLF 1991, 582; WOLF 1994, 126; RÉVÉSZ 1996, 10.

769 WOLF 1994, 126; RÉVÉSZ 1996, 10.

770 PINTÉR-NAGY-WOLF 2017, 146–149.

771 RÉVÉSZ-WOLF 1993; WOLF 1994, 120–125.

772 RÉVÉSZ 1996, 8; PINTÉR-NAGY-WOLF 2017, 149.

773 RÉVÉSZ 1996, 12.

774 WOLF 1994, 127.

775 RÉVÉSZ 1996, 12.

776 BORSOS 1994, 313.

777 MIZSER 2000, 262.

778 JÓSA 1914, 178.

sír vagy temető került elő itt.⁷⁷⁹ Meg kell említeni, hogy a Szegfarkától mintegy 1700 m-re É-i irányban helyezkedik el a Dózsa Tsz., ahol egy ovális dombocskán műszeres vizsgálat során került elő 1 db bronzcsat és 1 db bronz kisszíjvég,⁷⁸⁰ melyek talán ugyancsak egy korabeli temetőt sejtetnek.

A Sziget másik megtelepedési központja a mai Kenézlő környékén található. A már bemutatott fazekaszugi II. temetőtől D-re, mintegy 150–200 m-re elhelyezkedő dombon Jósa András tárta fel a Fazekaszugi I. számú temetőjének 25 sírját,⁷⁸¹ néhány évvel később pedig kb. 8 további temetkezést Szalay Géza földbirtokos bontott ki.⁷⁸² Így a feltételezhetően egykor legalább 80–100 síros temető⁷⁸³ egyharmad-egynegyed része ismert.⁷⁸⁴ A 14. sírból előkerült pénzermék alapján 932-ben⁷⁸⁵ még legalább használatban volt, a további sírok *terminus post quem*jei pedig a 895. (18.) és a 931. (11.) év.⁷⁸⁶ A szállási temetőben⁷⁸⁷ 8 lócsontos (3., 10–12., 14., 16., 18., 21.) és 2 lószerszamos (1., 7.) sír volt. Feltehetően egy további lócsontos sírt bontott ki Szalay Géza. Az elhunytak között – a mellékleteik alapján becsülhető nemi arányaik szerint – 8 férfi és 3 nő van.⁷⁸⁸ (16. tábla 7–14, 17. tábla 16.) A Kenézlő környéki leletek sorát gyarapítja a település közelebről ismeretlen lelőhelyén előkerült szórvány zabla, melynek esetében azonban csak a lelet tényét rögzíthetjük, pontos előkerülési helye, leletkörülményei nem ismertek.⁷⁸⁹ (19. tábla 2)

A Bodrogzugot elhagyva K-i irányban a lelőhelyek következő tagja már a Zempléni-hegység lábához közel, de a folyó hegy felől tekintve túlsó oldalán található, Sárospatak-Baksahomokon. Részletes ismertetését az V. fejezet tartalmazza. Ettől D-re, de még ugyancsak Sárospatak körzetében az Apróhomokon, a Bodrog holt medrétől mintegy 300 méterre elhelyezkedő dűnén volt egy másik 10. századi temető is, mely azonban még a baksahomoknál is szerencsétlenebb módon került elő. A földmunka során megtalált több lovas sírt a találók csaknem teljesen megsemmisítették, leleteik közül mindössze 1 db rozettás lószerszámveret és 1 db ötszög alakú ezüstveretet sikerült összegyűjteni. A helyszínen került elő továbbá 1 db Árpád-kori ezüstdénár is.⁷⁹⁰ A bizonytalan számú – de legalább 2 – sírt tartalmazó temetőt a hiányos leletanyag alapján a 10. századon belül pontosabban nem tudom keltezni, sajnos az Árpád-kori ezüstpénz kibocsátója sem ismert, így nincs bizonyíték arra vonatkozóan sem, hogy itt egy korábbi, lovas sírokat tartalmazó, és egy későbbi, már az Árpád-korban

779 VALTER 1964, 134; VALTER 1974, 35.

780 HOM ltsz. n.

781 JÓSA 1914.

782 RÉVÉSZ 1991, 622; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991.

783 RÉVÉSZ 1996a, 150.

784 RÉVÉSZ 1996a, 151.

785 KOVÁCS 2011, 178.

786 KOVÁCS 2011, 143, 178.

787 KOVÁCS 2013, 572.

788 RÉVÉSZ 1996a, 151.

789 FÉK 549. sz.

790 SZENDREY 1903; NEVIZÁNSKY 2013, 114.

használt temető helyezkedett-e el, avagy az érem a 10. századi temetőtől független szórvány-leletnek tekinthető.

Karos–Eperjesszögről három temetőt ismerünk, egy É–D-i irányban húzódó dombosor egymás melletti tagjairól.⁷⁹¹ Az I. számút sajnos csaknem teljesen feldúlták, egykori sírszáma több tucat, sőt, talán száznál is több lehetett.⁷⁹² Az egyik sír *terminus post quemjét* egy szórványként előkerült dirhem adja, mely a 905/906. évet megelőzően nem kerülhetett földbe.⁷⁹³ A szállási temetőben⁷⁹⁴ legalább 4 alkalommal (6., 9., 2001/6., 8.) volt lócsont is a sírban, de a szórványleletek további – bizonytalan számú, tényleges vagy jelképes – lovas temetkezésre utalnak.⁷⁹⁵ Az I. számú temetőtől 120 m-re D-i irányban helyezkedik el a II. temető,⁷⁹⁶ ahol 73 sírt tártak fel – az elhunytak között 26 férfi, 25 nő, 20 gyermek és 2 ismeretlen nemű és életkorú vázzal⁷⁹⁷ –, a legkevesebb 84–88 síros temetőből.⁷⁹⁸ A II. számú sírkert esetében a legkésőbbi *terminus post quemet* a 922/923. évben határozhatjuk meg (7.),⁷⁹⁹ míg a további pénzeket tartalmazó sírok esetében a 895. (1.), 902. (2.), 904/905. (52.), 910/911. (51.),⁸⁰⁰ 914/915. (sz.)⁸⁰¹ és a 915. év (15.)⁸⁰² szerepel. A szállási temetőben⁸⁰³ 32 alkalommal volt megfigyelhető részleges lovas temetkezés (2., 3., 5., 6., 7., 9., 11., 14., 15., 16., 18., 20., 29., 32., 34., 35., 36., 37., 40., 41., 45., 47., 49., 50., 51., 52., 54., 55., 56., 59., 60., 61.), 5 esetben pedig a lószerszámok sírba helyezése.⁸⁰⁴ Természetesen a szórványleletek itt is lehetnek további, akár a ló részleges testét is tartalmazó temetkezések emlékei. D-i irányban 200 m-re találjuk a III. temetőt,⁸⁰⁵ melyben a 19 feltárt – 11 férfi, 5 nő és 3 gyermek⁸⁰⁶ – sír mellett legfeljebb néhány pusztulhatott csak el.⁸⁰⁷ A szállási temető⁸⁰⁸ 7 sírban találtak lócsontokat (2–4., 11–12., 14., 17.), 5 esetben pedig a lószerszámokat helyezték a sírba.⁸⁰⁹ A szórványleletek ebben az esetben is lehetnek akár részleges lovas sírok emlékei. Ezek a Karos határában feltárt temetők talán már a 9. század utolsó éveitől használatban lehettek, a sírok leletanyagának zöme

791 Révész 2003, 275, 5. kép.

792 Révész 2003, 266.

793 Kovács 2011, 181.

794 Kovács 2013, 571.

795 Az Alsóberecki határában (?) előkerült leletegyüttes esetében, mely 4 db kengyelt tartalmaz, valószínűsíthető, hogy a megnevezés ellenére ezek mégsem egy Alsóberecki határában elhelyezkedő korabeli temetőből származnak, hanem a szomszédos karosi I. számú lelőhelyről (Révész 1996, 10, 20. J.).

796 Révész 2003, 267.

797 Kovács 2013, 585.

798 Révész 1996, 33; Kovács 2013, 571.

799 Kovács 2011, 176.

800 Kovács 2011, 176.

801 Kovács 2011, 182.

802 Kovács 2011, 143; Kovács 2013, 585.

803 Kovács 2013, 571.

804 Révész 1996, 39.

805 Révész 1996, 33.

806 Kovács 2013, 585.

807 Révész 1996, 15, 33, 38.

808 Kovács 2013, 571.

809 Révész 1996, 39.

a 10. század első felére keltezhető, egyes tárgytipusok alapján azonban feltételezhető a temetők 10. század középső részét követő használata is.⁸¹⁰

A karosi temetőktől D-re, Bodroghalom közelebről ismeretlen lelőhelyén került elő egy kunyhó ásása során megtalált sírból Richwin strassburgi püspök (913–933) 1 db átlukasztott érme, mely a lelőhely egyetlen megmaradt emléke.⁸¹¹ Az ismeretlen helyen lévő sírt a benne lévő pénz alapján 913 előtt nem áshatták meg.⁸¹²

Bodroghalomtól K-i irányban található Karcsa település, ahol Valter Ilona folytatott terepbejárást és adatgyűjtést. Ennek alkalmával szerzett róla tudomást, hogy a település Tégláska nevű részén, az Árpád u. 2. – ma már 4. – számú házzal szemben, közvetlenül az úttest túloldalán, 1960-ban homoknyerő gödör kiásása során került elő egy Ny–K-i tájolású, nyílcsúcsot tartalmazó, „*feltehetőleg honfoglalás kori sír*”. Az előkerült sírt a hitelesítő feltárás során sajnos nem sikerült megtalálni, így többet nem mondhatunk róla.⁸¹³ Hasonlóan nehéz pontosabban értékelni azt a Karcsa, közelebről ismeretlen lelőhely néven ismert együttest, mely a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményébe került, és csikózáblát, vaskarikát és hevedercsatot tartalmaz.⁸¹⁴

A Bodrogek középő részén a ma ismert lelőhelyek sorát K-i irányban Nagyrozvágy-Futóhomok zárja, ahol 1864-ben a település jegyzője arról számolt be, hogy 1850-ben a település határában „*a szél egy egész lovagot kifűtt s megtaláltatott lovastul, nyergestül, kengyelestül, kardostul, a nyereg szerszám ékítve volt hollószín marcelin selyemmel, és ezüst löhere levelű boglárokkal, kardját a találó suhintással összerokkantotta.*”⁸¹⁵ Sajnos az előkerült lovas sírról további információval nem rendelkezünk, leleteit a találók vélhetően egymás között szétosztották.⁸¹⁶

Már É-i irányban, a Bodrog vonzáskörzetében található az I–II. fejezetben ismertetett Bodrogszerdahely és Bodrogvécs temetője. Bodrogszerdahely belterületén egy további feltételezett kincslelet említhető még meg, mint a korszak emléke, melynek részeként 1 db bizánci aranypéNZ, Basilius és Constantinus (867–886) érme is előkerült, nagyobb mennyiségű ezüstpénzzel egyetemben, annak típusai azonban megállapíthatatlanok voltak.⁸¹⁷

Bodrogvéccsel csaknem szemben, a Bodrog jobb partján helyezkedik el Ladmac község, melynek határában a Pipiske-tetőn vagy Somos-hegyen nyílcsúcsokat, sarkantyúkat és „*hasonló*” leleteket tartalmazó „*pogánytemető*” került elő a 19. század végén. Sajnos régészeti feltárás valószínűleg annak ellenére sem történt, hogy az Adalékok Zemplén vármegye Történetéhez című folyóirat hasábjain erre a következő felhívást tette közzé a szerkesztő: „*Bárcsak*

810 KRISTÓ 1997, 244–245; RÉVÉSZ 2003a, 267; RÉVÉSZ 2006, 412.

811 RÉVÉSZ 1996, 11; RÉVÉSZ 2003a, 268–269; RÉVÉSZ 2006, 415.

812 KOVÁCS 2011, 154.

813 VALTER 1964, 134; VALTER 1974, 36; RÉVÉSZ 1996, 11; RÉVÉSZ 2011, 529; HOM R. A. 2627–98.

814 J. DANKÓ–PATAY 2000, 58; RÉVÉSZ 2011, 529.

815 RÉVÉSZ 1999, 9.

816 RÉVÉSZ 1996, 11; RÉVÉSZ 1999, 9.

817 FÉK 916. sz.; KOVÁCS 2011, 171.

*akadna a szaktudományért lelkesedő és áldozni kész műbarát, aki abban pogány-temetőben porladozó kor emlékezetét a régész ásójával föltárná a szaktudomány javára és mindnyájunk okulására!*⁸¹⁸ Az előkerült „koponya-csontmaradványok” a sírok meglétét kétségtelenné teszik, a nyílcsúcsok pedig 10. századiak is lehetnek. Ennek a keltezésnek talán nem mondanak ellent az említett sarkantyúk sem, hiszen hasonló lelet a korszakból épp a közeli Bodrogvécsről is dokumentált.⁸¹⁹ Ezért – némiképp ugyan bizonytalanul, de – ebbe a csoportba soroltam a temetőt.

Szinyér település határában szőlő-aláforgatás során egy gazdag női lovassírra bukkantak, melyet azonban valószínűleg teljesen feldúltak a találók.⁸²⁰

A Bodrog és a Latorca torkolatától D-re, a zempléni föld-fa szerkezetű erősség környezetében, Zemplén-Szélmalomdombon egy halomba ásva került elő a magyar szállásterület egyik leggazdagabb temetkezése.⁸²¹ A lovának részleges maradványaival eltemetett férfi sírjából aranyékszerek, ruha- és övdíszek, aranszerelések szablya, lószerszámveretek és egy maig egyedülálló aranyozott ezüstcsésze is előkerült. Az ehhez közeli Zemplén-Vár lelőhelyéről pedig 1 db kisebb kerek ruhaveret származik,⁸²² mely valószínűleg egy az erősség sáncának építése során megbolygatott sírból vagy települési rétegből került elő, aminek földjét felhasználták az erősség építése során.⁸²³ A veret valószínűleg a szélmalomdombi sírból előkerült hasonló díszekkel egy helyről ered.⁸²⁴

DK-felé, de már a Bodrogtörzs É-i részén helyezkedik el Kisdobra-Ligahomok, ahol egy domb kibányászása során találtak honfoglalás kori sírokat, melyeket azonban sajnálatos módon teljesen feldúltak. A sírok pusztulása után feltárni további 8 sírt sikerült,⁸²⁵ ebből 5 férfi és 2 vagy 3 (?) nő temetkezése volt.⁸²⁶ Az egykor bizonyára több,⁸²⁷ legkevesebb 10 sírt⁸²⁸ tartalmazó temető keltezéséhez a 6. sír ezüst dirhemei adnak támpontot, melyek a 928/929. évben jelölik ki a sír lehetséges megásásának legkorábbi dátumát.⁸²⁹ A szállási temetőben⁸³⁰ 3 sírban volt részleges (5–7.), egyben pedig legalább jelképes lovas temetkezés.

A Kisdobrával K-ről szomszédos Bély település Zsidótemetőjének dombján agyagkitermelést végző munkások találtak egy lovassírt, melynek leletei közül azonban mindössze egy agyagedény került közgyűjteménybe.⁸³¹

818 DONGÓ 1896, 296.

819 WOLF 1991, 590–591.

820 HAMPEL 1907, 144–145; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 328.

821 BUDINSKÝ–KRIČKA–FETTICH 1970; RÉVÉSZ 2018.

822 BENADIK 1964, 158; BUDINSKÝ–KRIČKA–FETTICH 1973, 26, ABB. 25.

823 FODOR 1976, 282–283.

824 BUDINSKÝ–KRIČKA–FETTICH 1973, 26.

825 DÓKUS 1900; RÉVÉSZ 1991, 624, 10. kép.

826 RÉVÉSZ 1991, 624, 9. kép 2.

827 RÉVÉSZ 1996c, 157.

828 DÓKUS 1900, 60.

829 KOVÁCS 2011, 178.

830 KOVÁCS 2013, 572.

831 PASTOR 1955a, 140; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 327.

Ettől DK-re, Zemplénagárd-Terebesi homokon két lelőhely ismert. Az I. számú temető a település Ny-i hátárában elhelyezkedő négy, egymás közelében található homokdomb leg-északibb kiemelkedésén helyezkedett el, ahol 1900-ban földmunkák során került elő két sír, melyekben a lócsontok mellett kengyelek, nyílcsúcsok, zabla, karperecek, gyűrűk, pitykék, rozetták, lószerszámszíjcsatok és „hasonlók” voltak.⁸³² A hitelesítő feltárás során egy szétroncsolt sír maradványait sikerült megtalálni, továbbá ember- és lócsontokat, vastöredékeket, valamint egy hevedercsatot.⁸³³ Valószínűsíthető, hogy az egykori temetőt a mezőgazdasági munkálatok mára teljesen elpusztították.⁸³⁴ Összesen 7 vagy 8 sír kerülhetett itt elő,⁸³⁵ melyek közül legalább kettő részleges lovastemetkezést is tartalmazott. A II. temető mintegy 100 m-re DK-i irányban helyezkedik el, ahol néhány csonttöredék utal egy elpusztított 10. századi temetőre.⁸³⁶

A kistájbeosztás alapján ide sorolható még a Tisza bal partján fekvő Tuzsér-Boszorkány-hegy lelőhelye is, ahol az 1900-ban végzett feltárás után 1998-ban került sor hitelesítő ásatásra, a kettő eredményeképp pedig összesen 11 sírt ismerünk, míg a lelőhely megközelítőleg fele nyomtalanul elpusztult.⁸³⁷ Az egykor talán 20–25 síros⁸³⁸ szállási temetőben⁸³⁹ 7 férfi, 1 vagy 2 nő, 1 gyermek és 1 vagy 2 bizonytalan nemű és életkorú személy sírja volt.⁸⁴⁰ A férfisírok erős fegyveres jelleget mutattak, nem volt azonban köztük egyetlen lovastemetkezés sem.⁸⁴¹

832 HAMPEL 1907, 100; RÉVÉSZ–WOLF 1991a.

833 RÉVÉSZ–WOLF 1991, 661; RÉVÉSZ 1996, 11.

834 RÉVÉSZ 1993.

835 DONGÓ 1901, 30.

836 RÉVÉSZ–WOLF 1991, 661; RÉVÉSZ 1996, 11.

837 RÉVÉSZ 2000, 20.

838 RÉVÉSZ 2000, 15.

839 KOVÁCS 2013, 586.

840 ISTVÁNOVITS 2003, 441; KOVÁCS 2013, 586.

841 RÉVÉSZ 2000; ISTVÁNOVITS 2003, 235–239, 441.

ÖSSZEGRÉS

A fentiekben áttekintett temetőket hagyták hátra azok a közösségek, melyek a 10. század 60-as, 70-es éveikig tartó időszak valamely szakaszán éltek a Bodroghözben (19. tábla 1). A lelőhelyek elhelyezkedése alapján látható, hogy a terület középső részének Tisza menti szakasza – melyet É-on a Hosszúrét mocsárvilága határol –, vélhetően kívül esett a megtelepedési területen, hiszen innen nyomaik eddig nem kerültek elő. Oka bizonyára a természetföldrajzi viszonyokban keresendő, hiszen a mocsárvilág szinte teljesen elzárta egymástól az É-i és D-i területeket.⁸⁴² Ugyancsak hiányoznak a 10. századi temetők a Karcsa-patak mentén Nagykövesdtől Kisdobráig húzódó homokhátráról, és – Szinyér kivételével – az ettől ÉK-re fekvő részéről.⁸⁴³ Mindezek alapján a 10. századi lelőhelyek három fő csoportját határozta meg Révész László: az első a Bodroghzug a már említett Szigettel, a második a Bodrog és a Karcsa közti homokháton, a mai Sárospataktól Szinyérig tartó sávban található temetők alkotta egység, míg a harmadik a Bodroghöz K-i részén, a Tisza és a Latorca által közrefogott területen helyezkedik el.⁸⁴⁴ A fent említett lelőhelyek többségében az ún. Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs temetőcsoport tagjai,⁸⁴⁵ melybe a Bodroghöz területén elhelyezkedők (Bély, Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, Karos-Eperjesszög I–III. temető, Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, Kisdobra-Ligahomok, Nagykövesd-Szőlőshegy, Sárospatak-Apróhomok, Sárospatak-Baksahomok, Szinyér, Zalkod-Szegfarki-dűlő, Zemplénagárd-Terebesi-homok, Tuzsér-Boszorkányhegy) mellett annak É-i határsávjában (Zemplén-Szélmalomdomb), a Taktaközben (Tarcál-Vinnai-dűlő⁸⁴⁶), a Nyíri Mezőségben (Tiszaeszlár-Bashalom I–II. temető,⁸⁴⁷ Tiszaeszlár-Újtelep⁸⁴⁸), a Rétközben (Rétközberencs-Paromdomb,⁸⁴⁹ Tiszabездéd-Harangláb-dűlő⁸⁵⁰), továbbá a Hajdúság (Rakamaz-Gyepiföld,⁸⁵¹ Rakamaz-Strázsadomb⁸⁵²) és a Nyírség (Eperjeske⁸⁵³) É-i részein fekvő lelőhelyek sorolhatók. A temetők alapján megfigyelhető, hogy az azokat létesítő, mesterségesen szervezett közösségek által hátrahagyott sírok között a férfiak aránya magasabb, ezekből nagyobb számban ismertek különböző jellegzetes tárgytipusok, mint a fémdíszes tarsolyok, veretes övek, nemesfém-szerelések fegyverek stb., illetve maguk a közösségek is

842 Siska 2002, 299.

843 Révész 1996, 12.

844 Révész 1996, 10–11.

845 Révész 2018, 343, Abb. 2; Hunok legyünk vagy magyarok? Honfoglalás kori temetők. Révész László előadása. SzTE AudMax esték, 2018. február 28. <https://www.youtube.com/watch?v=xMMldAPdMEM> letöltve: 2018. április 4.

846 Kovács 2015, 49–90.

847 Tóth 2014, 25–45.

848 Tóth 2014, 57–60.

849 Istvánovits 2003, 176–179.

850 Istvánovits–Révész 2003, 209–215.

851 Fodor 1996.

852 Fodor 1996b.

853 Kiss 1922, 42–55.

erős fegyveres jelleget mutatnak. Az egyes sírkertek egymástól 150–200 méterre elhelyezkedve kisebb temetőcsoportokat alkotnak, s köztük szinte mindegyik tartalmaz egy kiemelkedő férfisírt is. További közös vonásaik sorát gyarapítja, hogy egyes sírokban meglepően hasonló rítust követtek a temetés során, ilyen az a három, szakember által dokumentált temetkezés – Karos-Eperjesszög II/52., III/11. sír, Zemplén-Szélmalomdomb –, ahol a szablya megfordítva került a sírba, az öv vége pedig az elhunyt vállhoz felhajlított helyzetben feküdt.⁸⁵⁴ Bennük a szervezett fejedelmi kíséret különböző vezetői, családjuk tagjai, nőtlen fegyveres férfiak és a kiszolgáló személyzet tagjai nyugodtak.⁸⁵⁵ Az egyes közösségek által létrehozott temetők sírszáma és szerkezete hasonló volt a bodrogvécsi, a kenézlői I. és a karosi II. számú esetében.⁸⁵⁶ A karosi II. számú temető pedig szerkezetében és leletanyagának összetételében a tőle É-ra fekvő I. számú temetőhöz hasonlított a leginkább.⁸⁵⁷ A hasonlóságok mellett természetes módon azonban a különbségek is megfigyelhetők voltak. Sárospatak-Baksahomok esetében említettem már, hogy a közösség valószínűleg kevésbé használt nemesfém díszeket, ugyanakkor meglepően nagy számban birtokoltak arab ezüstpénzeket, melyeket a kereskedelem juttatott el hozzájuk.⁸⁵⁸ Noha Ny-i fegyveres akciókban való részvételükre, vagy ahhoz kapcsolódásuk lehetőségére több, sírjaikból előkerült lelet is utalt, ezeken a területeken vert érmét mégsem ismerünk hagyatékukból. Minden esetben elhelyezték ugyanakkor az elhunyt mellé lovának fejét és lábainak végeit is. Jelzésszerűen felbukkan néhány olyan tárgytypus is, melyek inkább az ún. falusias temetők⁸⁵⁹ jellemző leletei közé sorolhatók. Ismert sírjainak leletanyaga alapján a kisdobrai temetőben a lovassírok száma alacsonyabb, a temető egészének leletanyagához mérten azonban némiképp már nagyobb számban jelentek meg itt az előbb említett falusias temetők jellemzőbb leletei, mint a sodrott nyakperec, a huzalkarpercecek vagy a másodlagos formában, nem ruhadíszként, hanem valószínűleg ékszerként felhasznált kisebb kéttagú csüngős dísz. Az egyes közösségek nem csupán egykori viseletükben vagy ékszerkészletükben, felszerelési tárgyaikban, hanem temetkezési szokásaikban is mutatnak eltéréseket. Ennek egyik része a már említett lovas temetkezések esetében ragadható meg (*1.a–b. kép*). Egy kivétellel hiányozni látszik a Sziget temetőiből a lovastemetkezések azon variánsa, ahol az elhunyt derekának, lábainak bal oldalára helyezték a hátsó fejét, mögé pedig többé-kevésbé szabályosabb sorban a mellső, majd a hátsó lábakat (*1.a. kép 4–10.*). A Bodrogeköz középső és Ny-i részéből ismerjük viszont az elhunyt lábainak végébe helyezett, lóbórt talán nem minden esetben tartalmazó⁸⁶⁰ temetkezéseket (*1.b. kép 1–6.*), míg a halott lábait körülölelően – esetleg magukon a lábakon fekvően – elrendezett ló testrészei nagyobb arányban a Bodrogzugból kerültek elő (*1.b. kép 11–16.*). Ezen a területen dokumentáltak azok az esetek

854 RÉVÉSZ 1994, 144; RÉVÉSZ 1999, 230; RÉVÉSZ 2015, 109; RÉVÉSZ 2018, 341.

855 RÉVÉSZ 2006, 412.

856 RÉVÉSZ 1991, 622; RÉVÉSZ 1996, 140.

857 RÉVÉSZ 2003, 267.

858 KOVÁCS 2011, 91.

859 KOVÁCS 2013, 530–543.

860 VÖRÖS 2001, 591.

is, mikor a sírba csak a ló feje került be (1.a. kép 20–21.). Mindez természetesen csupán néhány volt a különbségek közül, melyek további csoportjainak elkülönítése a hitelesen feltárt temetők számának gyarapodásával várható.

A fent említett közösségek temetőiket a 10. század harmadik negyedéig használták,⁸⁶¹ majd azokat felhagyták.⁸⁶² A sokszor töredékes adatok alapján azonban nehéz lenne megbízhatóan szűkíteni az egyes temetők ezen időszakon belüli használati idejét, hiszen a kutatás még a leginkább biztos adatokat szolgáltató korabeli érmek alapján történő keltezés megbízhatóságában is megosztott. Még a *terminus post quem* dátumok esetében is figyelembe kell venni a széleskörű pénzmozgás befolyásoló szerepét, így ezen időpontok érmenkénti differenciáltságát.⁸⁶³ Az ún. szállási temetők – melyekbe az említett lelőhelyek jelentős része is besorolható – kis sírszámuk alapján azonban valószínűleg rövid,⁸⁶⁴ legfeljebb 1–2 nemzedék élete alatt tartó – mintegy 25–30 év – használat után megszűntek.⁸⁶⁵ Sőt, az újabb kutatások alapján számolni kell annak lehetőségével, hogy a korszakban léteztek olyan temetők is, melyeket egy magasabb lélekszámú közösség nyitott, de azt az előzőekben említett időtartamnak talán csak töredéke alatt, meglepően rövid ideig tartó használat után felhagyta.⁸⁶⁶ Ezért ezekben a temetőkben nem, vagy csupán minimális számban voltak megfigyelhetők rokonsági kapcsolatok: „az a tény, hogy ezek a kapcsolatok nem egy temetőben képeződnek le, arra utalhat, hogy a népesség, illetve az azt alkotó személyek mozognak, legalábbis annál gyorsabban, mintsem párhuzamos és vertikális vérségi kapcsolatok nyomát hagynák a temetőben”,⁸⁶⁷ vagy a közösségek nem családi alapon szerveződtek.⁸⁶⁸ A természettudományos vizsgálatok számának növekedésével ezekre is mind gyakrabban derült fény. Közük tartozik pl. a Dunántúlon a Balatonújlak-Erdő-dűlői⁸⁶⁹ 10. századi – egyenletes nemi és életkori eloszlású (6 nő, 6 gyermek és 6 fegyveres férfi sírt tartalmazó)⁸⁷⁰ – szállási,⁸⁷¹ sőt, a vélhetően hasonló típusba sorolható,⁸⁷² de már 11. századi Makó–Igási járandóban feltárt – 2 nő, 1 gyermek és 7 férfi sírt (közülük 2 fegyveres, de míg az egyik csupán 1 db nyílveesszőt, addig a másik ritkább fegyverként kétélű kardot) tartalmazó⁸⁷³ – temető, és a jelenséget genetikai vizsgálata révén először a kutatás számára megvilágító,⁸⁷⁴ régészeti leletanyaga alap-

861 RÉVÉSZ 2003b, 481.

862 RÉVÉSZ 2014, 79–83; RÉVÉSZ 2018, 345; Hunok legyünk vagy magyarok? Honfoglalás kori temetők. Révész László előadása. SzTE AudMax esték, 2018. február 28. <https://www.youtube.com/watch?v=xMMldAPd-MEM> letöltve: 2018. április 4.

863 KOVÁCS 2011, 91–92.

864 KOVÁCS 2013, 526; KOVÁCS 2019, 487.

865 BÓNA 1997, 1459; MESTERHÁZY 1996a, 778–779; KOVÁCS 2013, 528.

866 KOVÁCS 2011, 97–98; KOVÁCS 2013, 529.

867 MENDE 2013.

868 CSÓSZ–MENDE 2015, 175.

869 LANGÓ–SIKLÓSI 2013.

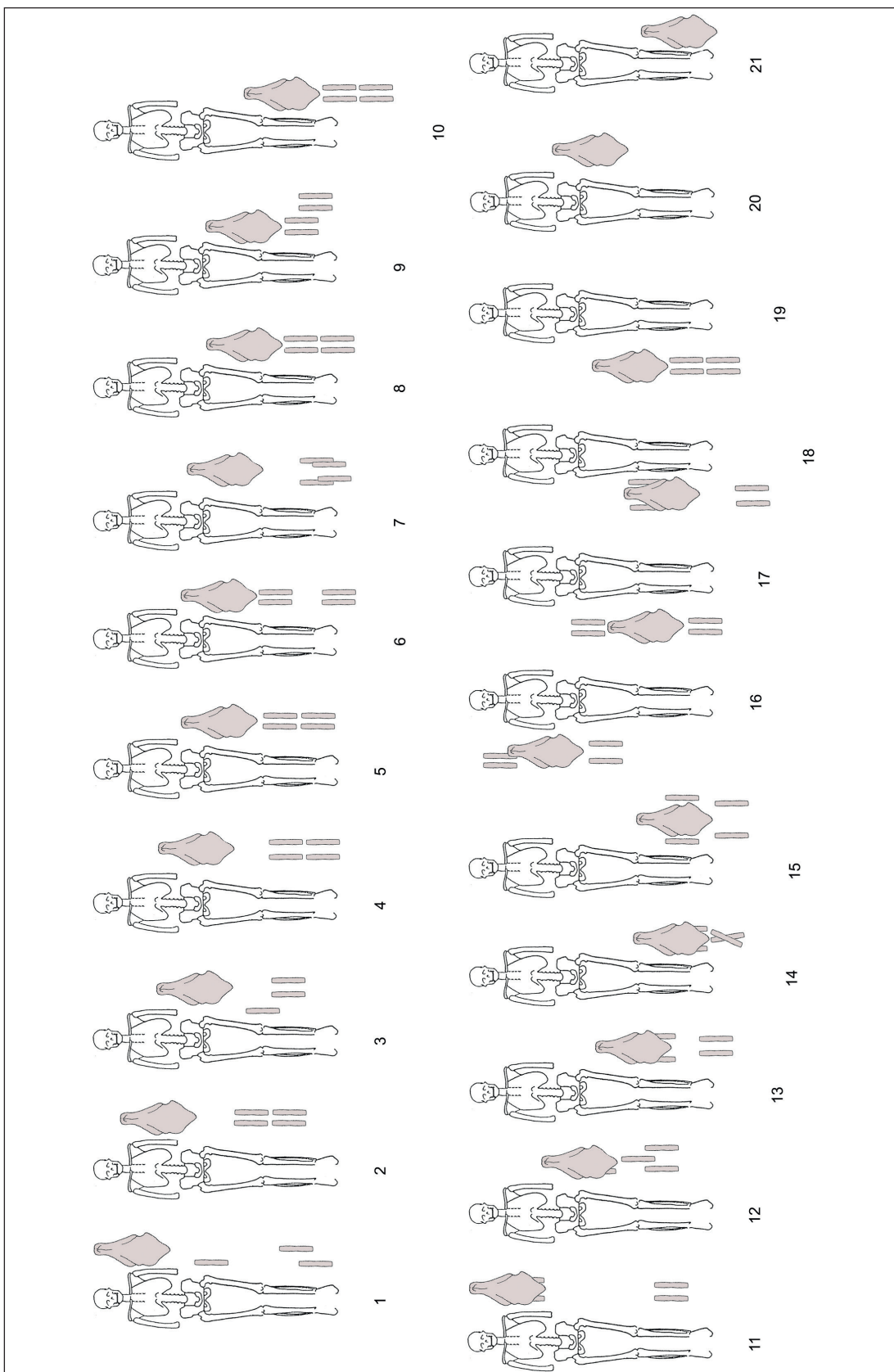
870 KOVÁCS 2013, 530, 113–114. J.

871 KOVÁCS 2019, 249.

872 BALOGH 2016, 413; CSÓSZ–MENDE 2016; KOVÁCS 2019, 249–251.

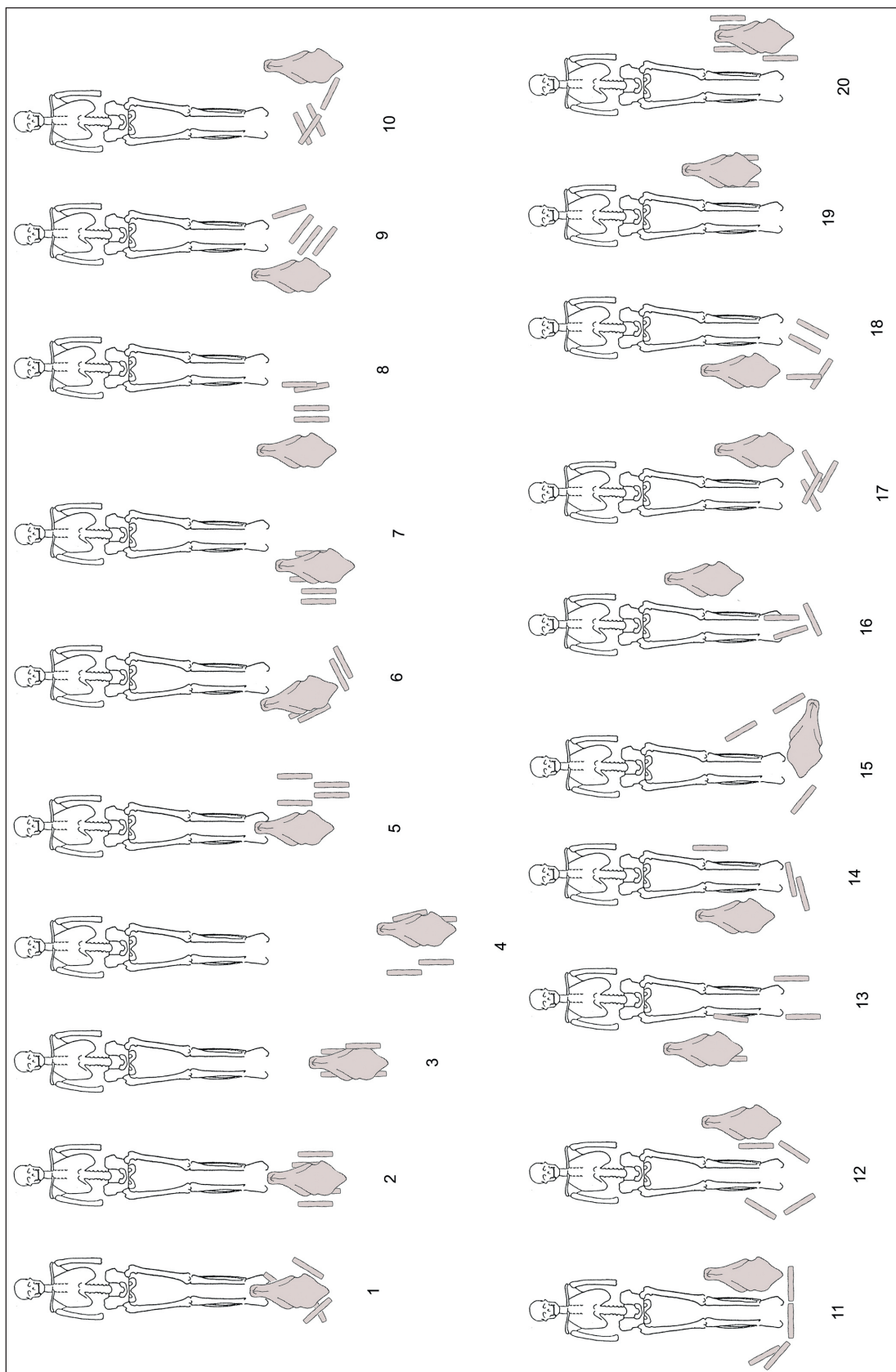
873 BALOGH 2016, 409; MARCSIK 2016, 428–430.

874 BÁLINT–LANGÓ 2008, 1217, 1. J.

1.a. kép. A lócsontok helyzete a Bodorogköz temetőiben. 1: Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír, 2: Karos-Eperjesszög II/47. sír, 3: Kenézlő-Fazekaszug II/50. sír, 4: Karos-Eperjesszög II/50. sír, 5: Karos-Eperjesszög II/37. sír, 6: Karos-Eperjesszög II/41. sír, 7: Karos-Eperjesszög II/32. sír, 8: Kisdobra-Ligahomok 7. sír, Zemplén-Szélmalomdomb, 9: Karos-Eperjesszög II/9. sír, 10: Karos-Eperjesszög III/14., 17. sír, Kisdobra-Ligahomok 5. sír, 11: Kenézlő-Fazekaszug II/26. sír, Karos-Eperjesszög II/15. sír, 12: Karos-Eperjesszög II/18. sír, 13: Karos-Eperjesszög II/35. sír, 14: Karos-Eperjesszög II/16. sír, 15: Kenézlő-Fazekaszug II/49. sír, 16: Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír, 17: Kisdobra-Ligahomok 6. sír, 18: Karos-Eperjesszög II/3. sír, 19: Karos-Eperjesszög II/11., 52., 59. sír, 20: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, 21: Kenézlő-Fazekaszug I/10., 21. sír

Figure 1.a. The position of horse bones in the cemeteries of Bodrogköz. 1: Kenézlő-Fazekaszug grave II/45, 2: Karos-Eperjesszög grave II/47, 3: Kenézlő-Fazekaszug grave II/50, 4: Karos-Eperjesszög grave II/50, 5: Karos-Eperjesszög grave II/37, 6: Karos-Eperjesszög grave II/41, 7: Karos-Eperjesszög grave II/32, 8: Kisdobra-Ligahomok grave 7, Zemplén-Szélmalomdomb, 9: Karos-Eperjesszög grave II/9, 10: Karos-Eperjesszög graves III/14, 17, Kisdobra-Ligahomok grave 5, 11: Kenézlő-Fazekaszug grave II/26, Karos-Eperjesszög grave II/15, 12: Karos-Eperjesszög grave II/18, 13: Karos-Eperjesszög grave II/35, 14: Karos-Eperjesszög grave II/16, 15: Kenézlő-Fazekaszug grave II/49, 16: Kenézlő-Fazekaszug grave I/14, 17: Kisdobra-Ligahomok grave 6, 18: Karos-Eperjesszög grave II/3, 19: Karos-Eperjesszög graves II/11, 52, 59, 20: Kenézlő-Fazekaszug grave II/29, 21: Kenézlő-Fazekaszug graves I/10, 21

1.b. kép. A lócsontok helyzete a Bodorogköz temetőiben. 1: Kenézlő-Fazekaszug I/11. sír, 2: Karos-Eperjesszög II/29. sír, 3: Karos-Eperjesszög III/11. sír, 4: Karos-Eperjesszög II/14. sír, 5: Kenézlő-Fazekaszug II/30. sír, 6: Sárospatak-Baksahomok 10. sír, 7: Karos-Eperjesszög II/45. sír, 8: Karos-Eperjesszög II/7. sír, 9: Karos-Eperjesszög II/51. sír, 10: Karos-Eperjesszög II/36. sír, 11: Kenézlő-Fazekaszug I/12. sír, 12: Sárospatak-Baksahomok 8. sír, 13: Karos-Eperjesszög II/60. sír, 14: Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír, 15: Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír, 16: Karos-Eperjesszög II/20. sír, 17: Karos-Eperjesszög II/56. sír, 18: Karos-Eperjesszög II/61. sír, 19: Karos-Eperjesszög II/5., 6. sír, 20: Karos-Eperjesszög II/2., 34. sír

Figure 1.b. The position of horse bones in the cemeteries of Bodrogköz. 1: Kenézlő-Fazekaszug grave I/11, 2: Karos-Eperjesszög grave II/29, 3: Karos-Eperjesszög grave III/11, 4: Karos-Eperjesszög grave II/14, 5: Kenézlő-Fazekaszug grave II/30, 6: Sárospatak-Baksahomok grave 10, 7: Karos-Eperjesszög grave II/45, 8: Karos-Eperjesszög grave II/7, 9: Karos-Eperjesszög grave II/51, 10: Karos-Eperjesszög grave II/36, 11: Kenézlő-Fazekaszug grave I/12, 12: Sárospatak-Baksahomok grave 8, 13: Karos-Eperjesszög grave II/60, 14: Kenézlő-Fazekaszug grave II/35, 15: Kenézlő-Fazekaszug grave I/18, 16: Karos-Eperjesszög grave II/20, 17: Karos-Eperjesszög grave II/56, 18: Karos-Eperjesszög grave II/61, 19: Karos-Eperjesszög graves II/5, 6, 20: Karos-Eperjesszög graves II/2, 34

ján a 10. század középső harmadára keltezett,⁸⁷⁵ egyenetlen nemi arányokat mutató – 15 nő mellett mindössze 3 férfi és 2 gyermeksírt tartalmazó –,⁸⁷⁶ harta-freifelti⁸⁷⁷ temető. Utóbbi azonban jelentősen különbözik a nemek arányainak⁸⁷⁸ okán (is) a Tiszaeszlár–Karos–Rét-közberencs csoport tagjaitól. Természetesen ezek a megfigyelések nem általánosíthatók, de mint lehetőség feltétlen szem előtt tartandó a lelőhelyek elemzése során. Fentieket figyelembe véve a sárospatak-baksahomoki esetében talán megengedhetőnek tűnik annak feltételezése, hogy az legkorábban csak a 10. század második évtizedében, esetleg némiképp még ennél is később, csak annak második negyedében nyílhatott meg. Nem tudjuk, hogy az elpusztult temető rész hogyan befolyásolná mai képünket, de mint említettem a 10 ismert sírból – dirhemeik alapján – hármat is csak a 916/917. és 918/919. éveket követően áshattak. Az átlukasztott pénzek pedig ehhez még bizonytalan hosszúságú időszakot tehetnek hozzá. Továbbá az érmek között ez az a típus, melynek sírba kerülése verési idejénél lényegesen később is történhetett.⁸⁷⁹ A feltételezett 920-as években nyitott temetőt természetesen a közösség ismeretlen időtartammal korábban történő megtelepedése előzte meg a mai Baksahomok környékén. Egy évtizeddel később kibocsátott, hasonló eredetű érem került a kisdobrai 6. számú sírba, ahol a *terminus post quem* 928/929. A leletanyagban lévő egyes tárgytipusok közül a már említett sodrott nyakperecek⁸⁸⁰ és a kisebb kéttagú csüngők⁸⁸¹ használatával is a 10. század második harmadától, illetve 920-as évektől számol a kutatás. Részben hasonló leletek a sárospataki temetőben is voltak. Bodrogvécsezen az előkerült dirhem a 911/912. év előtt nem kerülhetett földbe, az ugyanebből a temetőből előkerült szablyamarkolatú kard díszítésre szolgáló ezüstpénz kibocsátója azonban sajnos nem ismert. Hasonló fegyver mellett érem még egy temetkezésből került elő napjainkig, annak *terminus post quem* je 945.⁸⁸² Kenézlő I. számú temetőjében a csupán 895. évi *terminus post quem* et kijelölő pénzek felüli érmek a 930-as évekkal kezdődő időszakra utalnak, míg a a szomszédos II. temető esetében ez a 920-as években jelölhető ki. Kérdés persze, hogy néhány sír a temető egészét mennyiben reprezentálja, mikor az I. számú akár 80–100 síros is lehetett.⁸⁸³ Jóval nehezebb kérdés a temetők nyitását meghatározni, mert a beköltöző népesség emlékanyagának meghatározása ma még nem megoldott, hiszen a K-en fellelhető emlékanyaggal történő hasonlóságok nem jelentik automatikusan azok korai voltát, és felmerült már a korai sírok leletszegénységének, a későbbi anyagi kultúra elemeit ekkor még nélkülöző voltának a lehetősége is a kutatásban.⁸⁸⁴

875 LANGÓ–SIKLÓSI 2013, 148, I. táblázat.

876 LANGÓ–KUSTÁR–CSÖSZ 2018, 249; KOVÁCS 2013, 529, 109. J.

877 LANGÓ–KUSTÁR–KÖHLER–CSÖSZ 2016; LANGÓ–KUSTÁR–CSÖSZ 2018, 251.

878 Azt bizonyíthatatlan lehetőségként nem mérlegelve, hogy az egykori közösség fegyveres férfi többségéből mindössze 3 férfit temettek el, s közülük is csak egyikükkel adták fegyvereit.

879 KOVÁCS 2011, 93–94.

880 RÉVÉSZ 1996, 92.

881 MESTERHÁZY 1989, 249–250.

882 KOVÁCS 2011, 95.

883 RÉVÉSZ 1996a, 150.

884 BÁLINT 1994, 44–46; TÜRK–LÓRINCZY 2015, 107–108.

Ezért a Bodroghözön belül megfigyelhető 10. századi településtörténeti változások részletesebb elemzéséhez jelenlegi forrásbázisunk bővülése szükséges, ami a jövőben remélhetőleg növekvő számban előkerülő, teljesen és hitelesen feltárt temetők alapján valósulhat meg.

Az egykori közösségek megszervezésének és irányításának témakörébe vág, hogy a genetikai vizsgálatok a karosi I–III. számú temetők esetében azokon belül kimutattak ugyan rokoni kapcsolatokat az elhunytak között, azonban az egyes temetők között – kivéve a II/52. és a III/11. sír apai és anyai ágon is rokon férfit – már nem volt ilyen összefüggés.⁸⁸⁵ Anyai ágú rokonságot feltételezett a vizsgálat a karosi II. és a kenézlői II. temető néhány elhunytja között,⁸⁸⁶ s ehhez csatlakozik az újabban vizsgálat alá vett Magyarhomorog-Kónya dombi 10. századi szállási temetőben eltemetettek közül két férfi is.⁸⁸⁷ Az említett karosi II/52. és III/11. számú sírok és a magyarhomorogi 9. sír ugyanazon apai vonalra tartozása alapján pedig felmerült a lehetősége, hogy az egykorú, 10. századi temetők vezető rétege apai ágú rokonsági kapcsolatban lehetett.⁸⁸⁸ A genetikai vizsgálat több lehetséges rokoni viszonyt azonosított továbbá a karosi II. és a kenézlői II. temetőben ehantoltak és távolabbi, főként a mai K- és DK-magyarországi temetőkben nyugvó személyek között is (Szegevár-Oromdűlő, Magyarhomorog-Kónya domb, Orosháza-Görbics tanya, Szabadkígyós-Pálliget és Harta-Freifelt).⁸⁸⁹ Ennek nyomán a kutatók felvetették annak lehetőségét, hogy a mai Karos környékén három hasonló összetételű, de eltérő azonosságtudatú törzs telepedett le, s ezek egymással nem keveredtek. A távolabbi temetőkkel meglévő rokoni kapcsolatok alapján pedig feltételezték, hogy a Kárpát-medencébe költözést követően az egyes törzseket megoszthatták, tagjaikat széttelepíthették, és az egyes területeken különböző törzsek töredékeit telepíthették egymás mellé.⁸⁹⁰ Személyek mozgása a korszakban a régészeti leletanyag alapján is igazolhatónak tűnik,⁸⁹¹ ma pedig már olyan adattal is rendelkezünk, mikor anya és gyermeke egymástól mintegy 140 km-re lévő temetőben – Szeged-Öthalom és Harta-Freifelt – nyugodott.⁸⁹² Érdekes kérdés, hogy általában miért csak 1–1 kiemelkedő – a közösség vezetőjeként, vezéréként meghatározható⁸⁹³ – férfi sírt tartalmaztak⁸⁹⁴ ezek a temetők. Az eltemetettek különleges helyzetét Karoson nem csupán sírleleteik, hanem az említett rokonsági kapcsolataik is alátámasztják, hiszen a két temető között csak az ő esetükben volt ez megfigyelhető. A közösség nyilván nem maradt vezető nélkül annak halála után sem, s kevésbé valószínű, hogy ennek bekövetkezése után felhagyta korábbi temetőjét, hogy másutt nyisson újat. Ezt részben feloldhatja, ha számításba vesszük annak lehetőségét, hogy az új vezető a közösséggel együtt költözött a 10.

885 NEPARÁCZKI 2017, 47–48; <https://www.youtube.com/watch?v=U8p5uFrOaHA> letöltve: 2019. április 24.

886 NEPARÁCZKI 2017, 47.

887 TÖRÖK–NEPARÁCZKI 2019, 614, ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZAT.

888 TÖRÖK–NEPARÁCZKI 2019, 614.

889 NEPARÁCZKI 2017, 47–48.

890 NEPARÁCZKI 2017, 47–48.

891 A Maros-torkolat ÉK-i irányú kapcsolatrendszerének vonatkozásában: TÜRK–LŐRINCZY 2015, 107–109.

892 TÜRK–LŐRINCZY 2015, 103, 108, 184. J; Csósz–MENDE 2015, 374.

893 RÉVÉSZ 1999, 130–143.

894 RÉVÉSZ 1994, 144; RÉVÉSZ 1999, 230; RÉVÉSZ 2015, 109; RÉVÉSZ 2018, 341.

század középső részén az új szállásra, s így természetes módon már ott is temették el. Ebben az esetben viszont adódna a felvetés, hogy az eltemetett vezető már a temető megnyitásától az adott közösség élén állhatott, ezért nincs másik hasonló jellegű sír a temetőben. Természetesen azonban az sem bizonyított, hogy hasonló módon, hasonló tárgyi anyaggal eltemett személyekben kellene keresnünk a közösségek élén egymást váltó vezetőket, hiszen e gazdag sírokra jellemző, kiemelkedő minőségű tárgyak síronkénti összetétele is változatos lehetett, melynek oka még felderítésre vár.⁸⁹⁵

A temetőben nyugvó férfiak sírjaiba helyezett fegyverek már utaltak a korszak harcokkal átítatott mindennapjaira, erről – a szerencsés, de sajnos csupán ritka esetekben szakember által megvizsgált – csontjaik is tanúskodnak. Karos-Eperjesszög II. és III. temetőjében az elhunytak koponyáin 30%-os arányban voltak megfigyelhetők traumás elváltozások, ugyanakkor érdekes módon a vázcsontokon ilyen külső behatások nyomai nem bukkantak fel.⁸⁹⁶ Sérüléseik egy részét természetesen szerezhették valamely Ny-i irányú fegyveres akció során is, amennyiben azonban a seb azonnal vagy rövid időn belül bekövetkező halállal járt, annak esélye is jelentősen csökkent, hogy a külhonban elhunyt személy életteréhez közel került volna eltemetésre. Noha vannak rá adataink, hogy erre bizonyos esetekben törekedtek,⁸⁹⁷ s valószínűleg nem szívesen temették el az elesetteket otthonuktól távol,⁸⁹⁸ tömegesen azonban bizonyára az életszerű viszonyok kényszerítő ereje diadalmaskodott. Kovács László mutatott rá a magyarhomorogi 10. századi szállás temető feldolgozása kapcsán, hogy a 17 síros temetőben, ha nem valamilyen férfiakat súlytó betegségben halt meg az ott eltemetett 11 férfi, akkor csak olyan közeli fegyveres konfliktusnak eshettek áldozatul, melynek távolsága még lehetővé tette testük hazaszállítását.⁸⁹⁹ A konfliktusokat megnevezni természetesen nem lehet,⁹⁰⁰ de ezek kapcsolódhattak akár a hatalmi harcokhoz, esetenként pedig bizonyára lehettek köztük személyes ellentétek vagy kisebb-nagyobb csoportok közti érdeksérelmek is. Ha sérüléseik a főhatalomért vívott küzdelem nyomait őrzik, akkor azok a férfiak valószínűleg egy relatíve rövid időn belül kerülhettek eltemetésre, valamikor a 10. század középső részén, hiszen a kutatás a belső viszonyok megrendülését a 10. század közepén feltételezi.⁹⁰¹

A 10. századi népesség számára vonatkozó becslés kísérletére csak a teljesen feltárt temetők esetében tehetnénk megfelelő eredménnyel kecsegtető próbálkozást. A Karos határában előkerült sírok és leletek alapján valószínűsíthető, hogy a Bodrogekben komolyabb létszámú közösségek élhettek, hiszen legkevesebb 200 sírt ismerünk a 10. század első feléből, háromnegyedéből.⁹⁰² A fejedelmi központ áthelyezésének hatására azonban, ha csak átme-

895 RÉVÉSZ 1996, 49.

896 KUSTÁR 1996, 402, 407.

897 SZARKA 2003, 301.

898 SZARKA 2003, 297–298.

899 KOVÁCS 2019, 246, 487.

900 KOVÁCS 2019, 246.

901 FONT 2009, 11.

902 RÉVÉSZ 1996, 198–199.

netileg is, de bizonyára feltehető a népesség számának visszaesése. A Bodroghözben élők számát pedig tovább csökkenthette egy másik esemény is. A klimatikus vizsgálatok alapján a globális éghajlatváltozás hatására a 750-es évektől 900-ig a Kárpát-medencében nagyarányú felmelegedés és szárazság volt,⁹⁰³ ami az árterületek, vízenyős részek összehúzódását eredményezte.⁹⁰⁴ Ezt követően azonban a Kárpát-medence viszonyai csapadékosabbá váltak.⁹⁰⁵ Türk Attila és Lőrinczy Gábor kutatásaik során arra az eredményre jutottak, hogy a csapadékviszonyok megváltozása nyomán, a 10. század közepét követően a Bodroghöz éghajlata olyan mértékben kedvezőtlenre fordult, hogy az már alkalmatlanná vált a további ott tartózkodásra.⁹⁰⁶ Feltételezésük szerint így ezen időpontot követően ezért – de természetesen egyéb okokat sem elvetve a távozás kiváltójaként, mint pl. a népességnövekedés kényszerítő ereje vagy a honfoglalást követő megtelepedési terület emlékéhez történő visszatérés⁹⁰⁷ – az addig ott élők egy része a Duna–Tisza közének D-i felére távozott, amit a régészeti és az embertani vizsgálatok eredményei is igazolnak.⁹⁰⁸

Többször megfogalmazódott a kutatásban a kérdés, hogy vajon azonosíthatjuk-e a 10–11. századi köznépi tömegeket – vagy azok egy részét – a szláv hamvasztásos sírokba temetett személyekkel.⁹⁰⁹ Mivel e sírok száma messze alatta marad a magyarsághoz kapcsolható temetőkből ismert temetkezések számának,⁹¹⁰ ezért erre a kérdésre talán inkább negatív válasz adható, hiszen az életszerű viszonyok ennek inkább fordítottját feltételeznék.

903 GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1996, 915–917.

904 FRISNYÁK 2000, 53; FRISNYÁK 2001, 557.

905 GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1996, 917.

906 TÜRK–LŐRINCZY 2015, 112.

907 TÜRK–LŐRINCZY 2015, 112.

908 V.Ö. TÜRK–LŐRINCZY 2015, 107–109, 112–113.

909 RÉVÉSZ–WOLF 1993, 108; WOLF 1994, 127; PINTÉR–NAGY–WOLF 2017, 150.

910 PINTÉR–NAGY–WOLF 2017, 150.

IV. 10–11. SZÁZADI SÍROK, TEMETŐK A BODROGKÖZBEN

A következő csoport már azon közösségek temetőit tartalmazza, melyek a 10. század középső részét követően – de talán nem teljesen elvethető lehetőségként már azt megelőzően is – a területen élhettek, de sírjaik, temetőik jellege különbözik az előző csoportban említettekétől. A 10. század második felének vonatkozásában sajnos már nem ismert olyan korabeli érmet tartalmazó sír, melynek *terminus post quem*jét felhasználhatnánk, noha a 10. század első felében, közepén vert pénzérmek eltemetésének elvi lehetősége természetesen még ekkor is fennállt.⁹¹¹ Ezért főként egyes tárgytypusokra, esetleg negatív érvként valamely típusok hiányára épülhet a keltezés.

A lelőhelyek sorát Ny-i irányból indulva a Bodrogköz peremén fekvő Sáradsadány-Felvég u. 17. lelőhelye nyitja.⁹¹² A több sírből álló temetőből – a találok elmondása alapján – mindössze az egyik sír tartalmazott 1 db kiszélesedően lekerekített végű, poncolt mintás bronz pántkarperecet. Tekintve, hogy a díszített példányok a karperectípus legkésőbbi darabjai közé sorolhatók,⁹¹³ így azt itt is inkább már a 10. század második felétől keltezhetjük. (17. tábla 1.)

A következő lelőhely Bodroghalom-Eresztvényhomok temetője,⁹¹⁴ mely a harmadik számú karosi temetőtől D-re, 1,7 km-re található,⁹¹⁵ s a Karos környéki 3 temetővel szerves egységet alkot, ez a karos-bodroghalmi temetőcsoport.⁹¹⁶ Az egykor legalább 40 síros temetőből 27 sírt sikerült megmenteni, sajnos a középső részén lévő legalább 10 sír megsemmisült.⁹¹⁷ (2. kép.) A temető leletanyagából hiányoznak a 10. század második felére jellemző tárgytypusok, így jelenleg ez az egyetlen olyan, melyben jó eséllyel azonosítható lehet egy 10. századi ún. köznépi jellegű temető.⁹¹⁸ De nem csak emiatt tarthat érdeklődésünkre számot, hanem a közösség változatos temetkezési szokásai is indokolják ezt. Sírjaik irányítása között ugyanis gyakorlatilag mind a négy fő égtáj megtalálható. Ezekben belül tovább vizsgálva legalább 8 főbb csoport különíthető el, a 4 fő irány között pedig a korszakban ritkább É–D-i (1., 4., 13.) és D–É-i (3., 6.) is megfigyelhető. Előbbi csoport tagjai leletanyagukat tekintve szegényesek, a három sírből mellékletet kettő tartalmazott: 3 db kerek átmetszetű huzalkarperecet (1.), illetve egy vascsatot és vastöredékeket (13.). A két D–É-i irányítású sír közül pedig az egyikből került elő 1 db agyagedény (6.). Hasonló – ételt vagy italt tartalmazó – útravaló ugyanakkor a Ny–K-i irányítású sírokban is megtalálható volt, azonban ezek észrevehetően

911 KOVÁCS 2011, 93–94.

912 DIENES 1960; MNM R. A. IV.1961/95.

913 MESTERHÁZY 2018, 194.

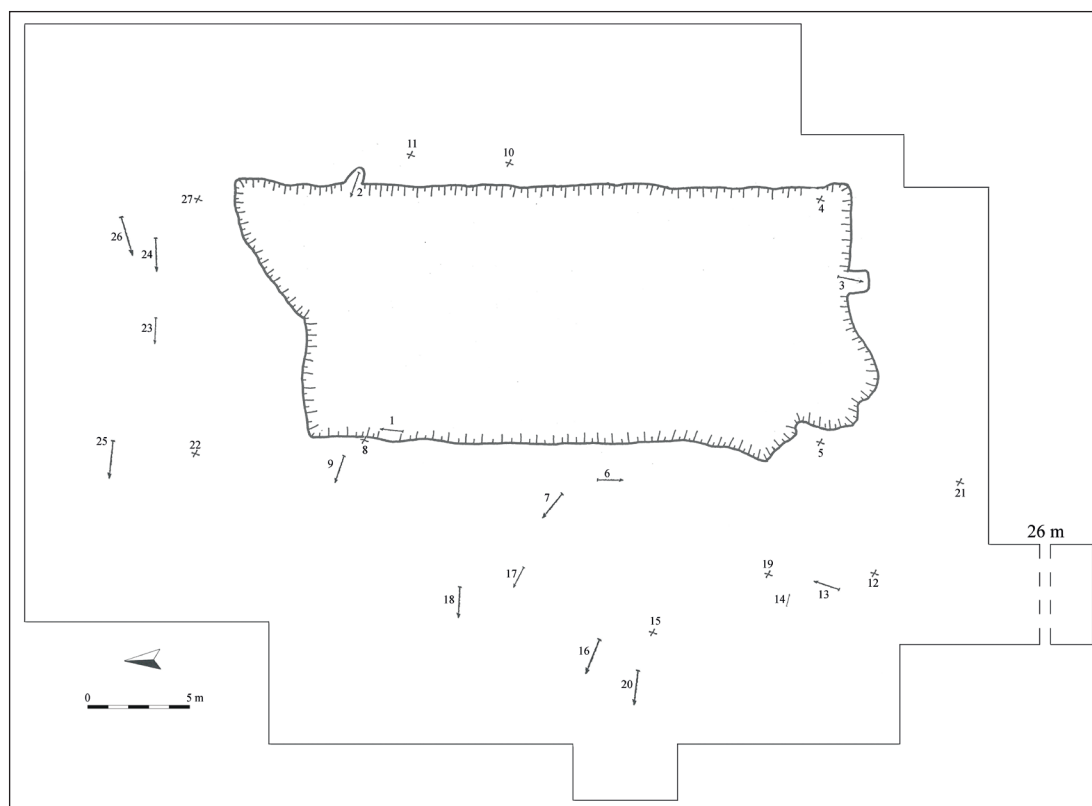
914 RÉVÉSZ 2003; RÉVÉSZ 2003a, 268; RÉVÉSZ 2006, 414–415. A temető bemutatásának lehetőségét Révész Lászlónak (MNM, SzTE) szeretném megköszönni.

915 RÉVÉSZ 2003, 268–269; RÉVÉSZ 2006, 414–415.

916 RÉVÉSZ 2014, 79–82, 68. kép

917 RÉVÉSZ 2006, 415.

918 RÉVÉSZ 2003, 268.

2. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok, temetőterkép

Figure 2. Bodroghalom-Eresztvényhomok, map of the cemetery

gazdagabbak voltak különböző ékszerekben. A temető É-i és Ny-i részén az ismert esetekben egyetlen kivétellel (1.) csak Ny–K-i irányban megásott sírokat láthatunk, az É–D-i vagy D–É-i ezzel szemben a temető D-i felén mutat nagyobb arányt, innen bizonyosan Ny–K-i tájolásban eltemetett személy sírja nem is ismert. Mindezek ellenére – részint talán a kisebb sírszám miatt – mégis úgy tűnik, hogy nem figyelhetők meg az egyes tájolások szerint elkülönülő, zártabb csoportok a temetőben. Tovább színesíti az egykori közösség hiedelemvilágáról körvonalazódó képet az Ny–K-i irányban eltemetett kutya (14.), melyhez hasonlót a közeli karos-eperjesszögi III. temetőből ismerünk.⁹¹⁹ Ezek önálló gödörben lévő kutyasíroknak tekinthetők,⁹²⁰ ilyet eddig csak ebből a két temetőből dokumentáltak a Bodroghalomon. A szomszédos régiók temetőiben ugyanakkor a kutyák az elhunytak sírjába kerülhettek, vagyis kutyás-sírként határozhatjuk meg őket,⁹²¹ illetve a rá- vagy utántemetések közé sorolhatók.⁹²² Ugyancsak a temetkezési szokások körébe sorolhatjuk a nagyobb számú étel- vagy italmelléklet egykori sírba helyezésére utaló agyagedényeket.⁹²³ (17. tábla 14–15.) Ez 9 sír

919 A közöletlen adatot Vörös Istvánnak (MNM) köszönöm.

920 VÖRÖS 1990, 139.

921 VÖRÖS 1990, 139.

922 VÖRÖS 1990, 133.

923 MÉRVA 2014, 241, FIG. 13.

esetében volt megfigyelhető, 1 feltételesen nőnek meghatározott személy (18.) mellett 4 felnőtt (22., 24., 25., 27.), 4 pedig ismeretlen nemi és életkori adatokkal (6., 7., 9., 20.) rendelkezett. Az agyagedényeket tartalmazó sírok a temető É-i és Ny-i részében találhatóak, de nem kapcsolódnak szemlátomást egyik tájolási csoporthoz sem. A túlvilági élet zavartalansága érdekében ugyancsak a sírokba helyezték az elhunytak egyes használati- és munkaeszközzeit is: késeket, csiholót és kovakövet (7., 17.). A 17. sírba temetett idősebb férfi kése mellett egy agancsból készült bogozó is volt, a 9. sírból pedig 1 db agyag orsógomb és 1 db vadkanagyar származik. Utóbbit gondosan tették az elhunyt jobb könyökének külső oldalára, hegyével a fej irányába mutató helyzetbe. A közösség ékszerkészlete, viseleti szokásai – az 1. sírban megfigyelt nagyszámú karperec viseletén kívül, ami azonban ritka volta ellenére mégsem egyedülálló a magyar szállásterület ÉK-i részén⁹²⁴ – nem mutatnak eltérést a korszak sírjaitól. Anyagi lehetőségeik szerényebb volta azonban kétségtelenül tükröződött.

Nagyon fontos kérdés a temető keltezése. Sajnos korabeli érme ezt nem segíti, és nem visz közelebb a kérdés megoldásához a 24. sírból vett minta C¹⁴-es vizsgálati eredménye, aminek sigma 2-es értéke 890–1030 közötti időpontot határozott meg.⁹²⁵ Keltezése tehát csak a meglehetősen szegényes leletanyag alapján kísérlelhető meg. A fejékszerek között csak bronzból készült, sima, nyitott végű huzalkarikák ismertek, melyek keltező értéke azonban elhanyagolható, hiszen a 10–11. században általánosan használt ékszerekről van szó.⁹²⁶ A temető egyik legszebb lelete a 12. sírből előkerült kisméretű, vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. Funkciója itt némiképp bizonytalan, hiszen mérete miatt legfeljebb egy kisebb gyermek számára lett volna megfelelő, ugyanakkor karperecnek még így is nagy volt. Fentebb már szó volt róla, hogy a sodrott huzalból készült ékszerek a Bodroglközben a 10. század közepső harmadától már megtalálhatók lehettek.⁹²⁷ A szomszédos rétközi lelőhelyeken is hasonló a keltezésük, itt a 10. század közepső harmadában bukkanhattak fel,⁹²⁸ míg a Nyíri Mezőségben ennél kicsit később, a 10. század végétől keltezte azokat Tóth Anikó.⁹²⁹ A nyak díszei között nagyobb arányban voltak különböző gyöngyök. Ezek között a hegyikristály darabok használata legkorábban az ezredfordulótól valószínűsíthető.⁹³⁰ Henger alakú, spirális mintával díszített gyöngy a temető 9. sírjából ismert, melynek a Bodroglközben mindössze egyetlen párhuzamát ismerem, Szomotor-Hegyilegelő 59. számú sírjából.⁹³¹ Itt a temető keltezése alapján a 11. század előtt nem kerülhetett földbe.⁹³² Ezek a gyöngyök észrevehetően hiányoznak a Bodroglköz 10. századi, gazdagabb leletanyagú temetőiből (Karos-Eperjesszőg II–III., Kenézlő-Fazekaszug I–II., Sárospatak-Baksahomok),

924 HORVÁTH é.n.

925 RÉVÉSZ 2006, 415.

926 KOVÁCS 1994, 112.

927 RÉVÉSZ 1996, 92.

928 ISTVÁNOVITS 2003, 291.

929 TÓTH 2014, 117, 169, 200.

930 SZÓKE-VÁNDOR 1987, 61.

931 HANULIAK 1991, TAB III/25.

932 HANULIAK 1991, 84–85.

ezzel szemben a rúd- és szegmentgyöngyök (26.) ezekben a temetőekben is megtalálhatók voltak (Karos-Eperjesszög I–II. temető, Kenézlő-Fazekaszug I. temető, Zalkod-Szegfarki-dűlő), viszont megfigyelhetően még ritkábban, s az ezeket tartalmazó sírok aránya elmarad a temetők jellemző – szemes és/vagy vonalas díszítésű – gyöngytípusaitól. A kerek átmetszetű, nyitott, hegyesdű végű bronz huzalkarperecekből síronként 1 (22.), 2 (26.) vagy 3 db (1.) került elő. A hasonló karperecek keltezéséhez Borsod, Abaúj és Zemplén megyék területén korabeli érme *terminus post quem* a kisdobrai 6. sír esetében ad,⁹³³ ahol a 928/929-ben vert dirhem⁹³⁴ mellett 2 db rosszezüst huzalkarpercec volt. Egy másik pedig Tiszalúc-Sarkadon legkorábban az 1063. évben kerülhetett földbe, Salamon (1063–1074) vele együtt előkerült érme alapján.⁹³⁵ A szomszédos Rétköz területén döntően a 10. századra jellemzőek, számuk a 11. századi temetőekben alacsonyabb,⁹³⁶ míg a Nyíri Mezőségben a 10. század első harmadának végétől számolhatunk használatukkal.⁹³⁷ Ugyan a gyöngyök közé lehetett fel-fűzve, egykor mégis az alább tárgyalandó gyűrűk közé tartozott az a rácsmintas pántgyűrű, mely a 26. sírből került elő. Ennek analóg darabjait ismerjük a Rétközből is, ott Ibrány-Esbohalom 231. és 255. számú sírjából dokumentált 10. századi környezetből, közülük pontosabban a 255. sír keltezhető a század második felére, végére.⁹³⁸ A Nyíri Mezőségben pedig Tiszalók-Vay kastély temetőjéből származik, sajnos azonban pontosabban nem megállapítható korú temetőből.⁹³⁹ A temető további 6 sírjából kerültek elő (2., 8., 9., 18., 22., 23.) különböző gyűrűk, ezek között a hárombordás pántgyűrűk használatával a 10. század utolsó harmadától a 11. század közepéig számol a kutatás.⁹⁴⁰ Borsod, Abaúj és Zemplén megyék területéről mindössze néhány további sírből ismerjük ezt a típust: Miskolc-Diósgyőr, Lankás u., Vörös u. 3. sír, Szomotor-Hegyilegelő 49., 59. sír.⁹⁴¹ Ezek beilleszthetők a Jochen Giesler által meghatározott kronológiai horizontba, ugyanakkor a típus használata jelentős regionális eltéréseket mutathatott. Mindaddig nem ismert a Nyíri Mezőségből, s a Rétközből is csupán két sírből dokumentált, a 10. századra,⁹⁴² illetve a 940-es évek és a 10. század vége, esetleg a 11. század eleje közé datálható temetőből.⁹⁴³ A Heves megyei területek is hasonlóan alacsony számban képviseltetik magukat, onnan mindössze egyetlen példáját ismerem, a 10. század második és negyedik negyedének eleje között használt aldebrő-mocsárosi temető 27. számú női sírjából.⁹⁴⁴ Ezzel szemben Nógrád megyéből (Cserháthaláp, Egyházasgerge-Sír-

933 DÓKUS 1900, 56.

934 KOVÁCS 2011, 178.

935 KOVÁCS 2015, 150.

936 ISTVÁNOVITS 2003, 309.

937 TÓTH 2014, 211.

938 ISTVÁNOVITS 2003, 304, 371.

939 TÓTH 2014, 134.

940 GIESLER 1981, 109–110.

941 HANULIAK 1991, TAB. III/19, 21.

942 ISTVÁNOVITS 2003, 370.

943 ISTVÁNOVITS 2003, 428.

944 RÉVÉSZ 2008, 30, 446.

mány, Jobbágyi-Herman Károly szőlő, Piliny-Sirmányhegy, Salgótarján, Szanda-Bokák-dűlő) csaknem 20 db ezüst és bronz példány dokumentált, melyek a biztosabban keltezhető esetekben 11. századi környezetből származnak.⁹⁴⁵

A lelőhely egy szegényes, kb. 40 sírja⁹⁴⁶ alapján talán inkább már egy falusias közösség temetőjének tekinthető. Használatának kezdetét nehéz meghatározni, a 10. század második negyedére már utalnak egyes leletek. Felső időhatárát tekintve pedig – egyes tárgytypusok hiánya,⁹⁴⁷ de a meglévő hegyikristály gyöngy és a hárombordás pántgyűrű alapján – e század vége még feltételezhető. Természetesen a sírszámot figyelembe véve ezen a fél – háromnegyed évszázados időszakon belül talán realisabb egy rövidebb periódust feltételezni. Földrajzi közelsége okán jogosan merült fel a karosi temetők népességével való egykori kapcsolat lehetősége, az eltemetettek szolgáltatónépi helyzete.⁹⁴⁸ Ha a keltezésről elmondottak helytállóak, akkor ebben az esetben a karosi temetők későbbi részével lehetett párhuzamos a használata, a 10. század közepén, második felének elején.

ÉK-felé Őrös-Külsőlelegről egy köznépi jellegű temető ismert, ÉNy–DK-i tájolású sírokkal.⁹⁴⁹ A lelőhelyről egy agyagedény töredéke van közölve,⁹⁵⁰ ennél több adattal azonban nem rendelkezünk, így részben kényszerűségből soroltam ide.

Rad-Vereshomokon földmunka során került elő egy bizonytalan sírszámú temető, melynek mintegy 20 sírját dúlták fel teljesen a találók. Ezek leletei közül 1 emberi koponyát és 3 db bronz S-végű karikát sikerült csak megmenteni. A helyszínen állítólag egy agyagedényt is találtak.⁹⁵¹ Az S-végű karikák alapján az azokat tartalmazó sír vagy sírok a 10. század végét, 11. század elejét megelőzően valószínűleg nem keltezhetőek, de a lelőhely ennél akár évtizedekkel későbbi is lehet.

A Bodrogek K-i végénél, Ágcsernyő-Nagyréti dombon egy ismeretlen sírszámú temetőt bolygattak meg földmunka során, s kb. 15 sírt pusztítottak el.⁹⁵² A temetőről szóló híradások alapján a legtöbb váz lábainak csontjainál egyéb leletek mellett lókoponyák is voltak, de a temetőből szablya és kétélű kard is dokumentált.⁹⁵³

Tizsasalamonon, a sátorlajújhely–csapi vasút állomása mellett legalább két, de valószínűsíthetően ennél is több sírt találtak.⁹⁵⁴ A sírok leletei között megtalálható kétélű kardok

945 HORVÁTH 2019.

946 RÉVÉSZ 2006, 415.

947 RÉVÉSZ 2003, 268.

948 RÉVÉSZ 2006, 415.

949 ANDEL 1955, 166.

950 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 328.

951 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 327.

952 NEVIZÁNSZKY 2012, 87.

953 PÁSTOR 1952; PÁSTOR 1955a, 140.

954 KOBÁLY 2001, 212–213.

alapján ezek a 10. század második felére keltezhetők.⁹⁵⁵ Az utóbbi két lelőhellyel kapcsolatban felmerült annak lehetősége, hogy ezek a leletek talán ugyanazon temetőből származnak.⁹⁵⁶

Bodrogszentmária-Papdombon rigolízás során bolygattak meg egy 10–11. századi temetőt, melynek leletei állítólag a Kassai Kelet-szlovákiai Múzeum gyűjteményébe kerültek,⁹⁵⁷ mai őrzési helyük azonban ismeretlen.⁹⁵⁸ Sajnos a temetőről további információk nem állnak rendelkezésre, annak leletei között 2 db bronz S-végű huzalkarika és 1 db csillagdíszes ezüstfülbevaló van. Az utóbbiak keltezése meglehetősen széles periódust ölel fel a szakirodalomban, egészen a 10. század elejéig használatban lehettek.⁹⁵⁹ Itt azonban az S-végű karikák alapján a temető ennél bizonyosan később létesült, így amennyiben a fülbevaló nem egy korábbi temetkezés emléke a 10–11. századi temető területén, esetleg talált tárgyként került a későbbi sírba, akkor a tárgy típus legalább a 10. század végéig felbukkanhatott.

Végezetül három bizonytalan lelőhelyet említhetünk meg: a Bodrogszék D-i részén, Cigánd-Diós-dűlőben szórványként került elő egy közelebről ismeretlen típusú Árpád-kori bronzkarperec.⁹⁶⁰ 1913-ban Molnár Ödöntől vásárolt meg a Magyar Nemzeti Múzeum egy leletegyüttest, melynek lelőhelyeként Nagykövesd, közelebről ismeretlen lelőhely szerepel. Az együttesben 1 db két pár gyöngykoszorúval díszített, szőlőfürdődíszes ezüstfülbevaló, 1 db tojásdad alakú ezüstgyöngy töredéke, 1 db kerek átmetszetű, nyitott, lekerekített végű bronz (?) huzalkarperec és 1 db filigrán és granulált díszítésű ezüstgyűrű van.⁹⁶¹ Ezek leletkörülményei és esetleges összetartozása azonban kérdéses. Örös-Szölös-homokon a 19. század végén előkerült, közelebről azonban ismeretlen „Árpád-kori” temetőről van adat, melynek leletei Dókus Gyula gyűjteményébe kerültek.⁹⁶²

ÖSSZEGRZÉS

A 10–11. századi csoport lelőhelyei sajnos meglehetősen nagy számban tartalmaznak olyan sírokat, melyek nem kizárható, hogy már a 11. század valamely részében kerültek földbe, ám részint az információhiány, részint pusztulásuk okán adataink az egyértelmű besorolást nem könnyítik meg. Térképen történő ábrázolásuk (19. tábla 1) során rögtön szembetűnő, hogy mindaddig nem ismertek a 10. századi településterület első csoportjának területéről, a Bodrogszék től, sőt a 10. századi temetők második tömbjének Ny-i részéhez közel is mindössze a Bodrog túlszékén lévő Sáradsány-Felvégi u. 17. lelőhelye sorolható ide, ami azonban

955 RÉVÉSZ 1996, 11; KOVÁCS 1995.

956 KOBÁLY 2001, 213.

957 PASTOR 1962, 300; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 328.

958 Az információt Darius Gašajnak (KKM) köszönöm.

959 MESTERHÁZY 1990, 101; STANCIU 2014, 334–338.

960 KISJUHÁSZ 2009.

961 FÉK 555. sz.; SZÓKE 1962, 45; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 328.

962 DONGÓ 1899, 30.

a díszített pántkarperec alapján akár a 11. században nyitott lelőhely is lehet. A közösségek temetőik alapján különböző jegyeket mutatnak, amit természetesen időrendi helyzetük is okozhatott. A leginkább bizonytalanságtól mentesnek azok látszanak, melyekben feltűnnek a fegyverzetváltással összefüggésben elterjedő kétélű kardok, s ahol még megfigyelhetők voltak a 10. századi temetőkre jellemző szokások, mint a részleges vagy jelképes lovas temetkezések és a fegyveres sírok. Keltezésük az említett fegyverek 955 utáni elterjedésén alapszik.⁹⁶³ Ágcsernyő és Tiszasalamon kétélű kardos lelőhelye tartozik ide, de mint említettem, ezek akár egy lelőhelyet is alkothattak a Bodrogek K-i végében. A kutatás megosztott abban kérdésben, hogy a kétélű kardok megjelenésüket követően még csak a központi hatalom csapatainak felszereléséhez tartoztak-e,⁹⁶⁴ avagy elterjedésük országos érvényű volt.⁹⁶⁵ Előbbi érvényesülése esetén ezek a központi hatalom katonáskodó elemeihez lennének sorolhatók,⁹⁶⁶ s mivel a Bodrogek-ből nincs más biztos adatunk kétélű kardok előkerülésére,⁹⁶⁷ így földrajzi helyzetüket is figyelembe véve bennük talán valamely stratégiai pont ellenőrzését ellátó fegyvereseket feltételezhetünk. A második csoportot a részben kényszerűségből ide sorolt, egyszerű ékszereket, köztük azonban már S-végű karikákat is tartalmazó, ugyanakkor esetenként edénymellékletekkel is ellátott temetkezések alkotják. Ezek esetében azonban tisztán 11. századi keltezésük lehetősége sem zárható ki. A harmadik csoportba pedig Bodroghalom-Eresztvényhomok temetőjét sorolnám. Ez az utóbbiaknál korábbinak tűnik, a temetkezési szokások, főként a tájolások rendkívüli változatossága mindaddig egyedülálló. A korszakra jellemző Ny–K-i tájólástól különböző irányítások⁹⁶⁸ lehetséges okaira a kutatás különböző magyarázatokat is felsorolt már. Ezek egyike, hogy az adott közösség tagjai épp csak áttértek még a korábbi hamvasztásos temetkezési formáról a korhasztásos módra, így nem volt kialakult szabályrendszerük annak vonatkozásában.⁹⁶⁹ Ezt a lehetőséget reálisnak elfogadva, itt talán nem zárhatnánk ki, hogy bennük egy részben már asszimilálódott szláv közösséget feltételezzünk, ama szláv közösségek egyikét, melyek 10. századi létezését a kutatás régóta feltételezte. Mindez természetesen nem több, mint feltételezés, hiszen kétségtelen bizonyíték nem támasztja alá: szegényes sírjaik mellékletei nagyrészt nem különböztek a korszak egyéb temetkezéseitől, ugyanakkor egyedi vonásaik között a tájolásokon felül még meg kell említeni gyakori edénymellékletek magas százalékos arányát (a temető ismert sírjain belül 33%), ezeken belül a 9. és 25. sír páros edénymellékletét, a sírba helyezett orsógombot, melyek mind-mind egy szokásaiban részben eltérő közösségre utalhatnak. Egykori etnikus önmeghatározásuk természetesen eldönthetetlen kérdés marad.

963 KOVÁCS 1989.

964 VESZPRÉMY 2000, 337.

965 MESTERHÁZY 1996a, 791–792.

966 VESZPRÉMY 2000, 337.

967 RÉVÉSZ 1996, 205.

968 KOVÁCS 2016.

969 GÁLL 2013, 600–601.

V. 11. SZÁZADI SÍROK, TEMETŐK A BODROGKÖZBEN

A 10–11. századi lelőhelyekhez hasonlóan az ezredforduló utáni közösségek temetőinek első csoportját is a Bodrog mentén található mai Sárzasadány területének Akasztószér nevű részén elhelyezkedő sírkertje nyitja, melynek bemutatása a IV. fejezetben található.

Magán a tulajdonképpeni folyóközön belül az első bizonyosan 11. századi, szerencsés módon 107 sírral csaknem teljesen feltárt lelőhely Karcsa-Kormoskán található.⁹⁷⁰ A falusias közösség⁹⁷¹ temetőjében az elhunytak között 35 nő, 36 férfi, 7 juvenilis és 11 infans I–II. korú gyermek található, a 18 ismeretlen eset mellett, vagyis a felnőttek aránya kiegyenlített, a gyermekek és csecsemők egykori száma azonban vélhetően alulreprezentált.⁹⁷² Az egyes sírok *terminus post quem*-jét meghatározó érmek között Béla dux (1047–1060) (19.), I. László (1077–1095) (3., 5., 21., 39., 59., 89.), Kálmán (1095–1116) (47.), illetve egy meghatározatlanul megsemmisült veret (103.) van. A közösség a 11. század középső részétől használta temetőjét, míg vége e század utolsó éveire, vagy a 12. század elejére tehető.⁹⁷³ (17. tábla 2–13.)

É-i irányban a Bodroghoz közel, a Szomotor domb vulkáni alakulatának⁹⁷⁴ D-i felén helyezkedik el Szomotor-Hegyilegelő, ahol 64 sírt tártak fel az egykor kb. 100 sírosra becsült temetőből.⁹⁷⁵ A soros jellegű⁹⁷⁶ sírkertben az elsődleges meghatározás szerint 19 gyermek, 21 nő, 20 férfi és 3 felnőtt korú személy sírja volt, az 1 ismeretlen nemű és életkorú elhunyt mellett.⁹⁷⁷ A temető itt is kitűnik a sírok tájolásának nagyfokú változatossága miatt. Összességében a korszakra jellemző Ny–K-i irányítást (kb. 79–90°⁹⁷⁸ között) mindössze a feltárt terület ÉK-i szélén fekvő 3 sír képviseli (49., 54., 60.).⁹⁷⁹ A leggyakrabban megközelítőleg szabályos, D–É-i irányú (kb. 175–185° között) sírgödörökbe fektették az elhunytakat, fejükkel D-en. Ezek közé sorolható a 2–5., 9–17., 30–31., 33., 35., 52., 55., 57. és valószínűleg a 6–7. sír is. A D-i iránytól a sírok általában Ny felé tértek el.⁹⁸⁰ Kb. 11 fokos egységek szerint felosztva azokat, az alábbi csoportokat tudtam meghatározni. A D-i irányhoz legközelebb a kb. 159–170° közé tájolt temetkezések vannak (8., 18., továbbá feltételelesen a sírgödör tengelye alapján: 38., 48., 50.). Ezt követik a kb. 147–158° közé irányított sírok (feltételelesen ide sorolva a sírgödör tengelye alapján: 44–45.), majd a kb. 135–146° között elhelyezkedők (19., 26., 28–29., 32., 36–

970 RÉVÉSZ 2011.

971 KOVÁCS 2013, 566.

972 KUSTÁR–T. RENDES–TÓTH–GUBA–BÍRÓ–SZIKOSSY 2006, 236; RÉVÉSZ 2011, 535.

973 RÉVÉSZ 2011, 539–540.

974 BOGOLY 1984, 10.

975 PASTOR 1955; PASTOR 1955a, 141–142; HANULIAK 1991.

976 PASTOR 1955, 276.

977 HANULIAK 1991, 85.

978 A tájolási értékeket Dienes István és Kovács László módszeréhez (KOVÁCS 2016, 366, 70. J.) hasonlóan É-ról az óramutató járásával ellentétes irányban adtam meg.

979 HANULIAK 1991, 79.

980 PASTOR 1955, 276.

37., 41., 47., továbbá feltételesen a sírgödör tengelye alapján: 39., 51.). A következő csoport a kb. 123–134° közti esetek (21., 24., 27., 56., 61–64., továbbá feltételesen a sírgödör tengelye alapján: 42., 53.) és a kb. 111–122° közé tájolt sírok (22., 25., továbbá feltételesen a sírgödör tengelye alapján: 40., 43.). Ellentétes, É–D-i tájolással 1 személyt temettek el (34.), míg további 3 sírban ÉK–DNy-i (kb. 327–338° között) volt a tájolás (46., 58., 59.).⁹⁸¹ A csoportokat ábrázoló térképre (18. tábla 1) pillantva természetesen azonnal látható, hogy az eltérések mértéke sok esetben minimális volt csupán az általam bizonyos fokig szubjektíven elválasztott csoportok egyes tagjai között, de reményeim szerint a tendenciákat azért így is tükrözik. Ezek az irányítások valamilyen mértékig feltehetően jellemezték egy-egy közösségen belüli kisebb csoportot (a terepviszonyok kényszerítő ereje talán ebben az esetben elvethető, hiszen a Ny-i tájolású sírok mellé/föle a későbbiekben azokra merőleges tengelyű sírgödröket ástak). Erre mutathat, hogy az egyes tájolások megfigyelhetően kirajzolnak bizonyos csoportokat a temetőben. Így egy sűrűbben elhelyezkedő temetkezésekből álló tömböt a feltárt terület Ny-i szélén (61–64.) azonosíthatunk, továbbá tájolásuk szerint annak folytatását (?) a feltárt terület középső részének D-i felén (21., 23–24.) találjuk. Közéjük ékelődik egy szabályos D-i irányítású csoport (2–7., 9–17.). Egy harmadik egységet különíthetünk el a feltárt terület középső részén, de előbbieknél lazább szerkezetben elhelyezkedve (19., 26., 28–29., 32., 36–37., 41., 47., 39., 51.). A már említett szabályos D-i irányítású csoport egy kissé íves, távolabbi sírsora pedig a 35., 33., 31., 30., 52., 57. és 55. sírokra tekintve rajzolódhat ki. Míg ezek több-kevésbé szabályos sorokban vagy soroknak (is) tekinthető vonalban helyezkednek el, addig a három Ny–K-i tájolású temetkezés tengelyük szerint egymás mögött fekszik. Ha nem csupán ez a három sír volt ebben az irányításban a temetőben, akkor a csoport további tagjait a feltárt terület határai alapján valószínűleg ÉK-i irányban kereshetnénk. Az előbbieket vágó két temetkezés egy további harmadikkal kiegészítve jelezhet egy csaknem azonosan – kb. 159–170° közé – tájolt sírcsoportot (38., 48., 50.). Egy további egység határozható talán meg a három É–D-i irányítású sír alapján is (46., 58–59.).

Az elhunytakat döntően hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették a sírba, mindössze egyetlen zsongorított módon eltemetett személy sírja (56.) ismert.⁹⁸² A tájolások nagyfokú változatossága mellett ki kell emelni a kőpakolásos sírokat is. Összesen 12 sírban (14., 21., 28., 30., 36., 37., 39., 45., 46., 47., 52., 55.) volt megfigyelhető, hogy a temetés alkalmával, a sír behantolása során különböző köveket is felhasználtak.⁹⁸³ Ezeket a sírokat többségében a D-i vagy DNy-i irányhoz tájolták. (18. tábla 2) Az előkerült kövek között részben helyi eredetű andezit kövek voltak,⁹⁸⁴ melyek a Zempléni-hegységben is megtalálhatók.⁹⁸⁵ Másrészt megfigyeltek hasonló homokköveket a 30., 36–37., 39., 45. és 55. sírban.⁹⁸⁶ A kövek csaknem

981 PASTOR 1955, 276; HANULIAK 1991, 79.

982 HANULIAK 1991, 79.

983 HANULIAK 1991, 79–80, Obr. 5.

984 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 313.

985 PINCZÉS 1998, 382.

986 HANULIAK 1991, 79.

kivétel nélkül megmunkálatlanok voltak, az egyetlen kivétel a 39. sírból került elő, ennek felső részén 2 párhuzamos vonalat véstek ki.⁹⁸⁷ A megfigyelhető kőszerkezetek a járósínt alatt kb. 50–100 cm-rel helyezkedtek el, egy 40–50 cm-es réteget alkotva. Ezek alatt feküdt aztán ugyancsak kb. 50 cm-re a váz,⁹⁸⁸ vagyis a köves réteget nem közvetlenül az elhunyt vagy a koporsóra helyezték, illetve nem is a faláda megtámasztása, esetleg az elhunytat fedő deszkalap megtartása volt a kövek feladata. Ugyanakkor ezek az egykori járósíntnél mélyebben voltak, így a sírt nem is jelölték. A halott testére fektetett köveket a kutatás általában a halott visszajárását elhárító intézkedésként értékeli,⁹⁸⁹ noha a fejre, mellre, lábra helyezett kövek esetében a magyarázat helytállósága megkérdőjeleződött az utóbbi évek kutatásában.⁹⁹⁰ A kőkonstrukciók alapján Milan Hanuliak 5 csoportba sorolta ezeket a sírokat: 1. a felsőtest felett elhelyezkedő kis és közepes kövekből álló szerkezet; 2. a felsőtest felett és a lábak végeinél egy-egy nagyméretű, a kettő között pedig kisebb kövek; 3. egy-egy nagy kő a fej és a lábak felett, továbbá a sírgödör szélein túlnyúló kövek; 4. egy nagy kő a fej felett, vagy a sír közepénél; 5. közepes méretű kövek a sír oldalán.⁹⁹¹ A kőkonstrukciók tipokronológiai sorát sajnos nem lehetett meghatározni,⁹⁹² ugyanakkor kőpakolásuk típusa és temetőben egymáshoz való közelsége alapján Hanuliak azonos időbeli horizontba sorolta a 21., 28., 36–37. és a 46–47. sírt.⁹⁹³ Mindezt a sírok tájolása is megerősíteni látszik, azok többsége a 135–146° közé tájolt csoport tagja vagy legalább feltételezhető tagja (36–37., 39., 47.). Egy további a 147–158° közé sorolt csoporthoz (45.) tartozik, egy elhunyt pedig ellentétesen, ÉK–DNy-i irányba volt fektetve (46.). A kövek összsúlya néhány esetben elérte a 2–4 mázsát is,⁹⁹⁴ így azok helyszínre szállítása és sírba helyezése bizonyára nagyobb mennyiségű munkát igényelt, az ezzel párhuzamosan kiásandó – a korszak sírjaihoz képest jelentősen – mélyebb gödörrel együtt. A mélyebb aknáknak azonban úgy tűnik nem csupán a kőkonstrukciókkal ellátott sírok sajátjai voltak, hanem a közösség egy további részére is jellemzőek. Ugyanakkor egyéb leleteiket tekintve a köves sírok többségükben csak a temetőben megfigyelhető átlagos mennyiséget tartalmazták,⁹⁹⁵ sőt, több olyan is volt köztük, amely nem tartalmazott maradandó anyagú ékszereket vagy egyéb tárgyakat. A temetkezési szokásokhoz sorolható még, hogy a közösség a 11. században is megfigyelhetően ellátta étel- vagy italmelléklettel halottai egy részét, ez kerülhetett a sírba agyagedényben, vagy csontos húsétel formájában is. Inkább hitvilági okokkal magyarázhatjuk ugyanakkor a tojás sírba helyezését, ez a temető legkésőbbi fázisába sorolható részén elhelyezkedő sírban (9.) volt megfigyelhető.⁹⁹⁶

987 HANULIAK 1991, 79; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 313.

988 PASTOR 1955, 276–277.

989 TETTMANATI 1975, 95.

990 KOVÁCS 2015, 366, 69. J.

991 HANULIAK 1991, 97.

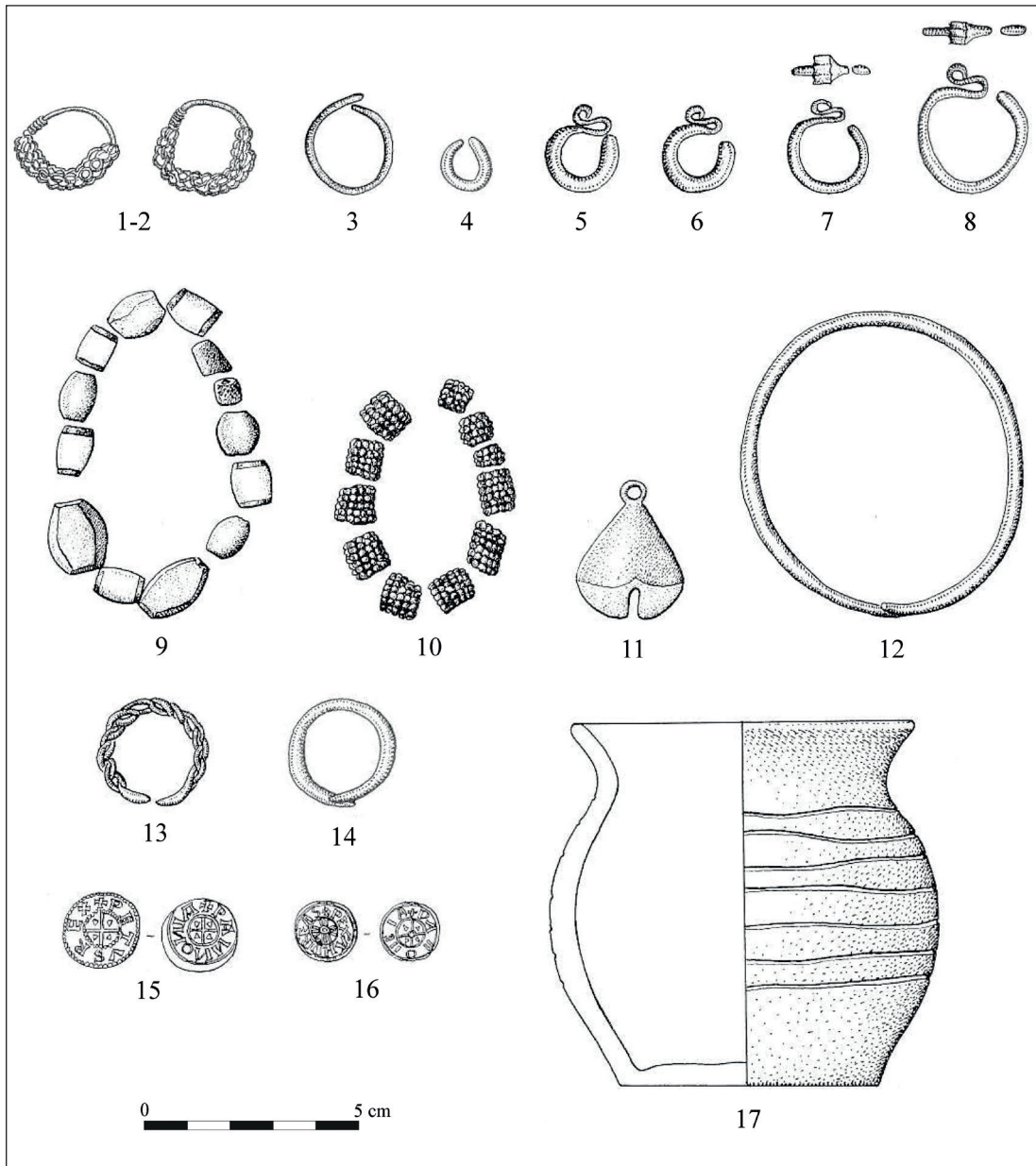
992 HANULIAK 1991, 80.

993 HANULIAK 1991, 81.

994 PASTOR 1955a, 142.

995 HANULIAK 1991, OBR. 5.

996 HANULIAK 1991, 84.

3. kép. Szomotor-Hegyilegelő I. temető, 1–2: 17. sír, 3: 59. sír, 4: 44. sír, 5–6: 12. sír, 7: 4. sír, 8: 3. sír, 9: 5. sír, 10–11: 23. sír, 12–13: szórvány, 14: 51. sír, 15: 64. sír, 16: 63. sír, 17: 60. sír

Figure 3. Szomotor-Hegyilegelő cemetery I, 1–2: grave 17, 3: grave 59, 4: grave 44, 5–6: grave 12, 7: grave 4, 8: grave 3, 9: grave 5, 10–11: grave 23, 12–13: fragments, 14: grave 51, 15: grave 64, 16: grave 63, 17: grave 60

A feltárt sírok közül 29 tartalmazott valamilyen maradandó anyagból készült mellékletet, ami a sírok 45,3%-át teszi ki.⁹⁹⁷ (3. kép) Az elhunytak ékszerkészlete nem mutat eltérést a 11. századi falusias közösségek jellemző típusaitól. A temetés során több sírba helyeztek korabeli érmeket is, melyek között I. István (1000–1038) és Orseolo Péter (1038 – 1041, 1044–1046) (64.), I. András (1046–1060) (63.), Géza dux (1064–1074) (sz.), Salamon (1063–1074) (12.), I. Géza (1074–1077) (19.) és I. László (1077–1095) (9., 44., 55.) veretei voltak.⁹⁹⁸ Helyzetük alapján obulusként⁹⁹⁹ az elhunyt szájába (9., 44., 64.), illetve jobb (55.) vagy bal (63.) kezébe, kezének környékére (?) kerültek, jellemzően 1 db-ot elhelyezve, kivéve a 64. sírnál, ahol az elhunyt 2 db-ot kapott. Döntően férfiak (36., 55., 63–64.) esetében, két felnőttkorú személy (9., 12.) mellett 1 nő (19.) és 1 gyermek (44.) sírjából ismert ez a szokás. (18. tábla 2.)

A temető belső időrendjét tekintve Hanuliak 3 horizontot határozott meg.¹⁰⁰⁰ A legkorábbi sírok véleménye szerint a 11. század elejére keltezhetők,¹⁰⁰¹ ezek közé tartoznak a Ny–K-i tájolású temetkezések (49., 54., 60.), melyek közül a 49. és az 54. felett helyezkedett el a 48. és az 50. számú sír.¹⁰⁰² Az előbbieket közül a 49. sír 1 db hárombordás pántgyűrűt tartalmazott, a típus 10. század végi megjelenéséről elmondottak itt is érvényesek. A 10. század végi, 11. század eleji – lehetséges legkorábbi – keltezését a csoportnak az 54. sír S-végű karikája sem zárja ki. Ebbe a horizontba még további 4 további sír sorolható (8., 23., 43., 59.).¹⁰⁰³ A második szakasz a 11. század második harmadába tartozó sírok (5., 11., 18., 21., 24., 27., 31., 51., 52., 53., 63., 64.) alkotják, míg a záró periódust a század utolsó harmada képezi (3., 4., 9., 12., 19., 36., 41., 44., 55., 61.).¹⁰⁰⁴ Ha a temető érmeit nézzük, úgy I. István pénzeinek a 11. század második évtizedében történő elterjedését¹⁰⁰⁵ tekintve, I. László H 25 típusú érméig mintegy 6–7 évtizeddel számolhatnánk. Ugyanakkor I. István érme Orseolo Péter veretével együtt került elő, a mellette lévő 63. számú sírban pedig I. András pénze volt, így az első királyunk veretét is tartalmazó 64. sírt – valószínűleg a temető Ny-i végén lévő további temetkezésekkel (61–62.) együtt – csak a 11. század második negyedének végén áshatták meg. Mint említettem, ez a csoport D–DNY-i irányú tájolásaival el is különül a – kisebb sírmentes rész után – keletre található, D-i irányítású temetkezések tömbjétől, majd a D–DNY-i irányítású sírok ezektől K-re folytatódnak. Talán az sem véletlen, hogy a szabályos D-i tájolású sírok egy sora pedig ezeket követi. Mintha e két – tájolásuk alapján elválasztható – csoport számára kijelölt helyek lettek volna a temetőn belül. A 14 sírből 31 példánnyal ismert S-végű karikák is döntően erre a két csoportra jellemzőek, bordázott végű változataik pedig csak itt, a feltárt terület Ny-i részen lévő sírokból kerültek elő, hasonlóan a vastag huzalú karikákhoz (18. tábla 3). A két

997 HANULIAK 1991, 97.

998 HANULIAK 1991, 83; HUNKA 2013, 146.

999 HUNKA 2013, 146.

1000 HANULIAK 1991, 84–85.

1001 HANULIAK 1991, 84.

1002 HANULIAK 1991, 84.

1003 HANULIAK 1991, 84, OBR. 1.

1004 HANULIAK 1991, 84, OBR. 1.

1005 KOVÁCS 1997, 61, 84.

csoport tagjai mellett csupán néhány ilyen karikaékszert tartalmazó sír dokumentált még, a legkorábbinak tartható Ny–K-i (54.), és a kb. 327–338° közé tájolt sírok egyikénél (43.). Egy köves sírból került elő még ilyen ékszer (30.), ez azonban a szabályosabban D-re tájolt csoporthoz tartozhatott. Az S-végű karikák használatának kezdetéről többször esett már szó, a régióban a 10. század végét megelőzően ennek lehetőségével valószínűleg nem számolhatunk, de nagyobb arányban csak a 11. századtól terjedhettek el. A karikák végeinek merevítésére szolgáló bordázat pedig csak a 11. század középső részén jelent meg.¹⁰⁰⁶ A gyöngyök között nagyobb számban ismertek ásványi eredetű fluoritgyöngyök, melyek döntően a 11. századra datálhatók¹⁰⁰⁷ (5., 11.). Ezek a temetőben egymáshoz közel, a már többször említett D-i irányítású sírokból kerültek elő. A 10. század utolsó negyedétől számol a kutatás az aranyfóliás gyöngyök használatával is, melyek 3 női sírból származnak, az egyik fluoritgyöngyöt is tartalmazó sír (5.) mellett a temetőrészt középső részén elhelyezkedve (19., 24.). Jelen esetben azonban megjelenésük időpontját csak évtizedekkel később követően kerültek sírba, hiszen a 19. sír I. Géza érmét is tartalmazta. (18. tábla 3.) A 23. sírből előkerült, kockásra vagdalt felületű gyöngyökből álló nyaklánc ritka lelete nem csupán a bodrogekői temetőknek, hanem a teljes Borsod, Abaúj és Zemplén megyei régióknak is. A 11. század második felétől gyakorivá váló gyöngyűzőtípus¹⁰⁰⁸ az említett három megyében mindössze Tiszalúc-Sarkadon került elő, ahol Salamon érme¹⁰⁰⁹ alapján az nem keltezhető a 11. század második felét megelőzően. A gyöngy is megerősíteni látszik tehát a tájolásuk alapján egységbe sorolt sírcsoportnak a 11. század középső részére történő keltezését. Az 52. sírből előkerült huroksorral díszített fülbevalók használatával vizsgált területünkön csak 11. századtól számolhatunk nagyobb arányban. A gyűrűk között a hárombordás pántgyűrűk keltezéséről többször volt már szó, míg a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart huzalgűrűk 11. század eleji megjelenésük után vélhetően szűk egy évszázad alatt mentek ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.¹⁰¹⁰

A temető leletanyaga egységes, így vélhetően nem jelentősen hosszú időn át használták. Ugyanakkor az egyes tájolások szerinti csoportok között talán feltételezhetünk némi időbeli eltérést is. A legkésőbbi talán az D-i és DNy-i irányú lehet, mivel I. László veretei a D-i csoportban két sírből kerültek elő (9., 55.), egy további pedig Salamon érme keltez (12.); a DNy-i síroknál pedig egy-egy sírban Géza (19.) és László (44.) pénze volt. Ez utóbbi érmekkel keltezhető csoport tagjai között a legnagyobb a kőszerkezetes sírok aránya is. Az említetkénél érmeik alapján talán némiképp korábbi lehet az I. István és Orseolo Péter (64.), illetve az I. András (63.) vereteit tartalmazó sírok csoportja (21., 23–24., 27., 61–64.).¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁶ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 57.

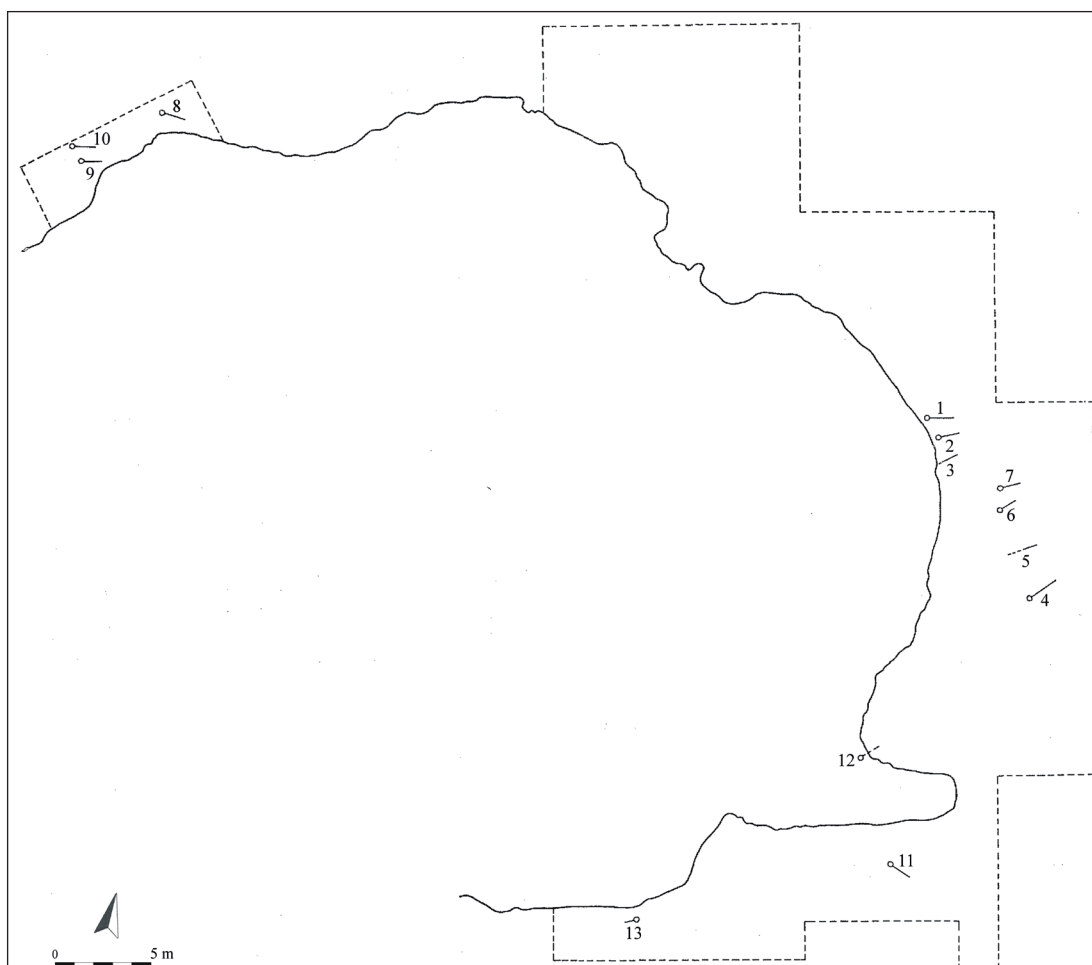
¹⁰⁰⁷ KOVÁCS 2015, 196.

¹⁰⁰⁸ KOVÁCS 1985, 382.

¹⁰⁰⁹ KOVÁCS 2015, 197.

¹⁰¹⁰ KOVÁCS 2015, 203–204.

¹⁰¹¹ Amennyiben a fent elmodottak helytállóak, úgy idővel talán itt is megfigyelhető lehetett egy olyan folyamat, melynek során a tájolás iránya megváltozott: a Ny-i iránytól fokozatosan, néhány évtized alatt elérte a D-i, DNy-i irányt. Mindezt persze a leletanyagunk is meg kellene erősíteni, ami évtizedes pontosságú tipokrono-

4. kép. Rad-Cselédhomok, temetőtérkép

Figure 4. Rad-Cselédhomok, map of the cemetery

Összefoglalóan a temetőben a 11. század középső évtizedeitől országló uralkodók érmeinek nagyobb száma, valamint I. István és Orseolo Péter érmeinek egyazon sírból történő előkerülése, továbbá a velük szomszédos temetkezésben lévő I. András-érem alapján feltehető, hogy az érmet tartalmazó sírokat csak a 11. század második negyedének végével kezdődően áshatták. Ezek leletanyaga nem különbözik az érmet nem tartalmazó temetkezésektől, köztük is vannak olyanok, melyeknek a 11. század középső részétől történő keltezését leleteik is támogatják. Mindezzért a temető használati idejét, úgy gondolom, a 11. század első felének

lógia hiányában és a temető részleges feltártsága miatt jelenleg nem lehetséges. Így csupán, mint mérlegelendő lehetőséget említhetem meg, annál is inkább csak ilyen módon, mert annak lehetősége sem vehető el teljesen, hogy a Ny-i tájolású sírokat megásók már nem használták a temetőt, mikor a többségében változó mértékben D-felé tájolt sírok készültek. Vagyis a temetőt talán rövid időre felhagyták, majd újra használatba vették. Ekkor azonban már olyanok, akik többségében a D-i irányba temetkeztek. Az előzőhöz hasonlóan jelenleg ez sem több azonban egy hasonlóan bizonyíthatatlan felvetésnél, melyek sorát akár az is gyarapíthatná, hogy a Ny-i tájolású csoport idővel áttérhetett a D-i irányításra, s így akár ők maguk is megáshatták volna korábbi sírjaik közelébe az azokat felülrétegzőket.

valamely évtizede, talán második negyede (?) és e század vége között jelölhetjük ki. Ennek egyedül a szuperpozícióban lévő sírok mondhatnak ellent, hiszen ezek azt sugallnák, hogy a Ny-i irányú sírok nyoma már elenyészett, ezért ástak ott továbbiakat ezekről nem tudva.

Rad-Cselédhomokon egy soros temetőt bolygattak és semmisítettek is meg bányaművelés során. A temetőben a leletmentés megindulásakor a kibányászott terület két szélén összesen 13 sír volt még megmenthető.¹⁰¹² (4. kép.) Tekintve a kitermeléssel érintett terület nagyságát, a sírkertben akár jelentős számú temetkezés pusztulásával is számolhatunk. A lelőhelyet a kutatás a 10–11.,¹⁰¹³ illetve a 11–12. is századra keltezte.¹⁰¹⁴ 11. század végi, 12. század eleji keltezését I. László (1077–1095) H 28 típusú érme¹⁰¹⁵ is támogatja.

Zemplén-Hospodarský dvor JRD mezőgazdasági vállalat telepének udvarán épületalozás közben bolygattak meg kora Árpád-kori sírokat, melyek leleteinek egy része került csak gyűjteménybe: 2 db huroksorral díszített bronz fülbevaló, 1 db S-végű karika és üveggyöngyök.¹⁰¹⁶ A huroksorral díszített fülbevalók és az S-végű karika sem mond ellent a temető 11. századi keltezésének.

Zemplén-Kertalján egy soros jellegű temető 5 sírja került elő, melyek a sírkert Ny-i szélét alkották.¹⁰¹⁷ A temetőnek ismeretlen nagyságú része pusztult el, a sírok leletei között fülbevaló, hajkarikák, S-végű karikák, gyöngyök, vaskés és I. Béla (1060–1063) érme volt.¹⁰¹⁸ Az obulusként¹⁰¹⁹ sírba helyezett érem alapján a temető a 11. század harmadik negyedében bizonyosan használatban volt, így vélhetően az ismeretlen sírszámú temető megnyitása sem helyezhető a 11. század elé.

ÖSSZEGZÉS

A 11. századi sírok elhelyezkedése részben fedi a 10–11. századi csoport területét, s mint már említettem merev határvonalat sem lehet minden esetben húzni a kategóriák között (19. tábla 1). Ugyanakkor, míg a 10–11. századi megtelepedés emlékei a Bodrogek K-i felében még felbukkannak, addig a 11. század középső részére, második felére keltezhető lelőhelyet még nem ismerünk erről a területről. Nehezen azonosíthatók a 11. század első felének temetői is, adataink inkább csak azok század középső évtizedeitől, harmadik negyedétől történő használatára utalnak (Karcsa, Rad-Cselédhomok, Sárzasadány, Szomotor, Zemplén-Kertalja).

¹⁰¹² MIROŠŠAYOVÁ 1982.

¹⁰¹³ NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 327.

¹⁰¹⁴ MIROŠŠAYOVÁ 1982, 43.

¹⁰¹⁵ HUNKA 2013, 144.

¹⁰¹⁶ ŠPIAK 1962; HORVÁTHOVÁ–HREHA 2015, 101–104.

¹⁰¹⁷ BENADIK–TOČÍK 1978, 294–296; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 328.

¹⁰¹⁸ ČAPLOVIČ 1984, 75; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 328; HUNKA 2013, 149; HORVÁTHOVÁ–HREHA 2015, 101.

¹⁰¹⁹ BENADIK–TOČÍK 1978, 297; HUNKA 2013, 149.

A megelőző periódusokhoz hasonlóan a Tisza menti részokról ekkor sem ismert 11. századi temető, egy telep említése azonban szerepel a szakirodalomban Révleányvár-Várdomb-ról.¹⁰²⁰ Mégis inkább úgy tűnik, hogy a telepeltárások¹⁰²¹ eredményei is inkább csak a 12. századtól látszanak igazolni a nagyobb arányú megtelepedést. A Bodrogzugból sem ismert korabeli temető, néhány 11. századra keltezett telepet azonban itt is megemlíti a szakirodalom: Zalkod-Szegfarka, Kenézlő-Gicepart, és kissé K-re Sárospatak-Páterhomok.¹⁰²² A terület egyetlen, csaknem teljesen feltárt temetőjét Karcsa-Kormoskán találjuk. A falusi közösség sírjaiból ismert nemesfém mennyisége megfelel a korszak átlagának,¹⁰²³ sírjaikat a 11. század közepe és a 12. eleje között ásták.¹⁰²⁴ Ezzel azonban rögtön a végére is értünk a Bodrogköz belső részéről ismert lelőhelyeknek, hiszen a továbbiak már mind a névadó folyó vonzáskörzetében helyezkednek el. Ny-i irányból indulva az első biztosan csak a 11. században, de annak is inkább későbbi részében nyitott temetője Sáradsadány-Akasztószeren található, kb. 1 km-re a Felvég utca 17. szám alatt lévő, 10–11. századba sorolt lelőhelytől. Ez utalhat már egy kisebb települési gócpontra, azonban a megtelepedés igazán koncentráltan a Bodrog és a Latorca találkozásának vidékén figyelhető meg. Közülük a 11. század középső részétől használhatták Szomotor, Rad és Zemplén-Kertalja temetőjét. Nem kizárhatóan korábbi is lehet ezeknél Zemplén-Hospodarský dvor JRD lelőhelye. A temetők számának emelkedése ekkor már összefüggésben állhatott a kialakuló zempléni központ szerepével, ahol a magyarság ugyan már a 10. században megjelent, a soros jellegű sírkertek mégis csak a 11. századtól bukkannak fel.¹⁰²⁵ Ebben a települési koncentrációban talán már a 11. századi településtörténeti változás nyomait láthatjuk, mikor a településhálózat sűrűbbé válik.¹⁰²⁶

A közösségek jellegét illetően a karcsa-kormoskai temető illeszkedik a korszak 11. századi falusi sírkertjeinek sorába, azonban jelentősen eltérő vonásokat mutat mind Sáradsadány-Akasztószer, mind Szomotor-Hegyilegelő temetője. A megközelítőleg hasonló időszakban használt temetőkben megfigyelhető volt részben különböző szokású csoportok egymás mellett élése. Azonban míg Sáradsadányon – a feltárt temetőrészlet alapján – csak két csoport különül el markánsan sírjaik tájolása és azok leletmennyisége alapján, különállásukat pedig még sírjaik temetőn belüli csoportosulása is jelzi; addig Szomotoron a tájolások adják a megkülönböztetés alapját, így itt a közösségen belül talán jóval több csoportot feltételezhetünk. Külön érdekesség, hogy utóbbi esetében a korszakra jellemző Ny-i irányítású temetkezések száma elenyésző a teljes sírszámhoz képest.

Egy adott területre jellemző tájolásoktól eltérő irányítások magyarázatoként különböző lehetőségek fogalmazódtak már meg a kutatásban, ezek elemzése magában rejti a lehetőséget

1020 VALTER 2008, 320.

1021 RINGER–SZÖRÉNYI 2011.

1022 VALTER 1974, 13–14; VALTER 2008, 320.

1023 RÉVÉSZ 2011, 539.

1024 RÉVÉSZ 2011, 539.

1025 SLIVKA–VALLAŠEK 1981, 310.

1026 KRISTÓ 2000, 431.

az eltérő hagyományok felismeréséhez, az egyes csoportok szétválasztásához,¹⁰²⁷ és utalhat a temetőn belüli rokoni közösségekre, de akár etnikai összetarozásra is.¹⁰²⁸ Az É-i tájolás kapcsán az avar kori népesség továbbélésének lehetősége többször megfogalmazódott már a kutatásban,¹⁰²⁹ míg vizsgált régióink vonatkozásában meg kell említeni, hogy a 9–10. századi Kárpát-medence É-i peremén feltűnő tömeges K–Ny-i irányítás kapcsán a késő avar kori és szláv népesség keveredésének lehetősége vetődött fel.¹⁰³⁰ Valahol talán ebben az irányban kell keresni a magyarázatot az említett temetők szokatlan jelenségeire is, szem előtt tartva természetesen, hogy az ellentétes tájolású temetkezések fennmaradása mögött etnikumok továbbélést sejtő feltételezés még alapos ellenőrzésre vár,¹⁰³¹ hiszen a szokásoshoz képest ellentétes helyzetű sírok, sírcsoportok, illetve egyes temetők más környezetben is elég gyakoriak, és nem jelentenek önmagukban etnikai különbséget.¹⁰³² Erre mutat, hogy a korszak Ny–K-i tájolásától eltérő, Kovács László által feldolgozott ellentétes tájolású temetkezések¹⁰³³ sem különböztek általában a temető többi sírjától.¹⁰³⁴

Az É-i irányítás viszonylag gyakori volt a településterület É-i részein,¹⁰³⁵ így természetesen megtalálható vizsgált régióink szomszédos területein is. Ilyen a rétközi Ibrány-Esbó halom 133. számú sírja, melybe csaknem szabályosan É–D-i irányba tájolva (356°) fektették a felnőtt nőt. A sír a temető 11. századi részének K-i szélén zárta a temetkezések sorát, S-végű karikái és pántgyűrűje¹⁰³⁶ alapján azonban ékszerekkel ellátták, ugyanakkor sírja tájolásának és horizontál stratigráfiai helyzetének ebben az esetben bizonyára nem egy – valamilyen szempontok alapján – összetartozó közösséghez sorolása volt az oka. Ugyancsak szabályos É–D-i irányításban feküdt Tiszabercel-Mezőgazdasági szakiskola 14. számú sírjában, a temető megközelítőleg középső részén a mellékletek nélkül eltemetett, bizonytalan nemű és életkorú személy,¹⁰³⁷ mely a 13. sír alatt elhelyezkedve a sírkert idősebb horizontjához tartozott.¹⁰³⁸ Utóbbi sodrott karperecén alapulva a temető 10. század végi nyitását¹⁰³⁹ feltételezve ez a sír ezt megelőzően kerülhetett megására. Az ibrányihoz hasonlóan azonban itt is a temetőn belüli egyedi esetről lehet szó. Ugyanakkor a Nyíri Mezőségben, Tiszalök-Rázom II. számú temetőjében különösen gyakori volt ez az eljárás, 14 É-i irányú sírt dokumentáltak, melyek azonban tájolásukon felül más közös jegyet nem mutattak.¹⁰⁴⁰ A Taktaközben

1027 TOMKA 1975, 5.

1028 KOVÁCS 2015, 354, 360.

1029 TETTAMANTI 1975, 93; HORVÁTH 2018, 149–152.

1030 KOVÁCS 2015, 361.

1031 KOVÁCS 2015, 361.

1032 TOMKA 1975, 57–58.

1033 KOVÁCS 2015.

1034 KOVÁCS 2015, 360.

1035 TETTAMANTI 1975, 93.

1036 ISTVÁNOVITS 2003, 88.

1037 ISTVÁNOVITS 2003, 189, 375, 378, 425.

1038 ISTVÁNOVITS 2003, 187, 189, 425.

1039 ISTVÁNOVITS 2003, 426.

1040 TÓTH 2014, 171, 351. J.

Tiszalúc-Sarkad 11. századi temetőjének 87., 115., 133., 155. és 161. számú É-ÉNy-i (0–45°), és 175. számú ÉK-i (351°) tájolású sírja¹⁰⁴¹ sorolható ide, helyzetük szerint ezek sem különböznek el a temetőben. Valószínűleg nem kapcsolatuk jeleként értékelhető, hogy egyik sem tartalmazott maradandó anyagú mellékletet, hiszen ilyenek csak a sírok 32,02%-ából kerültek elő.¹⁰⁴² Egy nő mellett (87.) többségükben gyermekek voltak. Érdeemes itt megemlíteni Tomka Péter avar kori sírok kapcsán tett megfigyelését, miszerint az eltérő és ellentétes tájolású sírok között sok a gyermeksír, aminek oka a részben kevesebb figyelemmel magyarázható.¹⁰⁴³ Taktaharkány-Bazsi pusztai ismeretlen számú temetkezése is É-i tájolóással és a vázak koponyájánál valamint lábainak csontjainál lévő páros agyagedény mellékletekkel szerepel híradásokban.¹⁰⁴⁴ A temető egyetlen megmaradt lelete egy pontkörmintás, kiszélesedően lekerekített végű pántkarperec volt,¹⁰⁴⁵ mely a 11. század középső részéig forgalomban lévő ékszerek legkésőbbi példányai közé sorolható.¹⁰⁴⁶ Ha a híradás a tájolás és az edénymellékletek tekintetében is pontos, úgy itt a közösség jellege egyedi, hiszen ilyen kombináció másutt nem ismert a Bodroghközben, ugyanakkor 2 db agyagedény sírba helyezése – de nem a fej és a lábak mellé, hanem egyik vagy másik helyre – Bodroghalom 9. és 25. számú sírjában is megfigyelhető volt. Ez utóbbiak tájolóása azonban a Ny-i irányhoz igazodott. Szabolcs-Petőfi Sándor u. temetőjében az É-i irányítású (45–315°) sírok között egy békapózból eltemetett nő (364.) a temető Ny-i, míg egy zsugorított helyzetben sírba fektetett nő (391.) annak D-DK-i szélén került elő.¹⁰⁴⁷ A további sírok (162., 220., 223., 236.) nem mutatnak kizárólagosan erre a tájolóási csoportra jellemző jegyeket, sem az eltemetettek nemi és életkori adatait, sem temetőben elfoglalt helyzetüket illetően, talán csak mellékleteik alacsony száma említhető meg, 1 db S-végű karika (50.) és 1 db ló bordatöredéke (251.) maradt meg számunkra láthatóan.

Temetőnként tehát meglehetősen változatos módon figyelhetők meg az É-i irányhoz igazodó sírok vizsgált régióink környezetében is, esetenként nem fedezhetők fel összefüggések, másutt talán a temető szélein elhelyezkedve, mintegy zárták a sírok sorát, vagy már a temetőn kívül kaptak csak helyet. Különbségeik ellenére annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy nagyobb arányban csak a 11. századtól bukkanak fel, ugyanúgy, ahogy ez a kissé távolabbi Perse-Bércz temetője esetében is megfigyelhető volt.¹⁰⁴⁸ Ez már az az időszak, mikor az új anyagi kultúra kialakult formájában elterjedt a Magyar Királyság területén, s azt lehetőségeihez mérten ki-ki fel is használhatta. Az egységesült ékszerekészlet alkalmazása mellett azonban valamiért ezek a közösségek fontosnak érezték, hogy halottaik egy változó számú részét ne a jellemző Ny-i irányhoz igazítsák. A jelenség értelmezésével kapcsolatban az óvatosság

1041 KOVÁCS 2015, 166, 3. TÁBLÁZAT.

1042 KOVÁCS 2015, 177.

1043 TOMKA 1975, 59.

1044 KOVÁCS 2015, 46–48.

1045 KOVÁCS 2015, 47.

1046 MESTERHÁZY 2018, 194.

1047 KOVÁCS 1994, 105.

1048 HORVÁTH 2018, 138–152.

feltétlenül indokolt, annyi azonban Sárazsádnány esetében bizonyosan megállapítható, hogy két jelentősen különböző csoport sírjai kerültek ott napvilágra, ennek hátterében pedig akár eltérő etnikumok jelenléte is húzódhat.

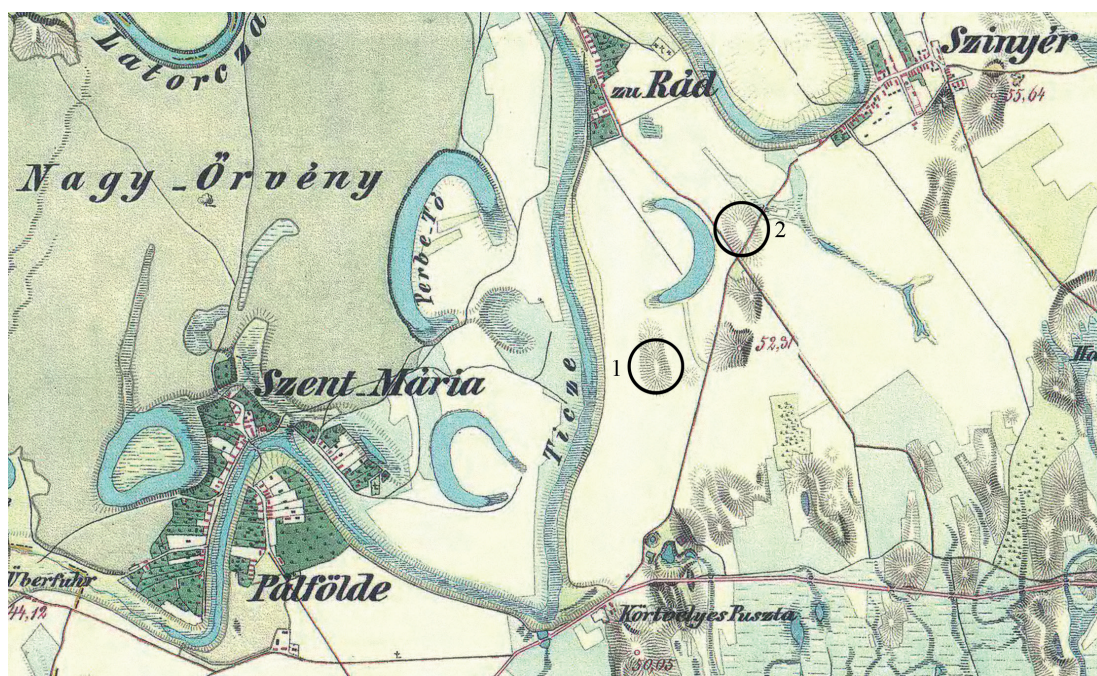
Szomotoron ugyanakkor az É-i és a Ny-i tájolás is ritkább, ezzel szemben a D-i és DNY-i irányítás dominál.¹⁰⁴⁹ Az egykori közösségről kialakítható képet pedig itt tovább színesíti a kőpakolós sírok magasabb száma. Ebben azonban talán csak a környezet teremtette lehetőségeket kihasználó, kőfejtésre alkalmas területen megtelepedő közösségnél kialakuló gyakorlatot, s nem valamilyen mélyebben gyökeredző hagyományt láthatunk. Noha a kőpakolós sírok már a megelőző évszázadban, a mintegy 4 km-re¹⁰⁵⁰ temetkező bodroszerdahelyi közösségnél is megfigyelhetők voltak, a két helyen temetőt nyitó csoportok közötti tájolások eltérése jelentős, hasonlóan a sírok mélységéhez és részben a kőkonstrukciók kialakításához, továbbá a Szomotoron épp a Ny-i irányítású sírokból hiányoznak a kőszervezetek, megkérdőjelezve így a köztük lévő kapcsolat lehetőségét. Mivel a kőpakolás D-i, DNY-i többsége ellenére sem kapcsolódott kizárólagosan egyik tájolási irányhoz sem, ezért az talán a közösség egészére jellemző, de csupán bizonyos személyek esetében alkalmazott eljárásnéként értékelhető. Az új anyagi kultúra kétségtelenül elérte a szomtori közösséget is, és a temetkezési szokások obulusadási gyakorlata is megjelent már eszköztárukban, ugyanakkor tájolásukban mégis jelentősek a különbségek. Ennek több oka is lehet. Egyfelől talán ebben tükröződhet valamilyen csoporttudat. Másrésztől visszautalok arra a bizonyíthatatlan felvetésre, hogy a tájolás iránya idővel változásnak indult, s ez okozza a különbséget, így az egyes csoportok eltérése legalább részben kronológiai okokkal is magyarázható lehet. Ebben az esetben azonban a zártabb tömbökben elhelyezkedő sírok alapján kérdés, hogy miért csak a temető egy-egy területét használták, ami viszont ismét logikusan feltételezne valamilyen kapcsolatot az ott eltemetettek között. Valószínűleg ennyire vegytisztán tehát egyik folyamat sem érvényesült, így összetett – részben számunkra ma már láthatatlan – okai lehettek a sokféleségnek. Mint már utaltam rá a fentebb elmondottak nagy része természetesen nem lehet több felvetés jellegű ötletnél, hiszen a kronológiáról, a tájolás megváltozásáról elmondottakat rögtön megkérdőjelezheti egy gyakorlati szempont, vagyis ha a későbbi sírokat egyszerűen a korábban megásottakhoz igazították.¹⁰⁵¹ És a csoportok szerinti elkülönülést is bizonytalanra teheti, ha a sírok fekvését – az ÉK-i rész kivételével – esetenként a természet megszabta tényezőkhöz kényszerűen igazodva alakították ki a temető egy részén, mint ez pl. a távolabbi Letkés–Téglaégető I. esetében megfigyelhető volt, ahol a sírkert DK-i szélén elhelyezkedő 20–21. számú sír irányítását a domb alakja szabta meg, így azok dombperem Ny-i széléhez igazodva kerültek megásásra.¹⁰⁵² Itt a temető DK-i szélén egy olyan, kissé ívelt vonalban elhelyezkedő, a temetkezések többségére csaknem merőlegesen tájolt sírsor (22–23., 27., 35–36.)

1049 TETTAMANTI 1975, 93.

1050 NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 313.

1051 KOVÁCS 2019, 268.

1052 BAKAY 1978, 67–72, 152.

5. kép. Rad környékének temetői a II. katonai felmérés térképlapján. 1: Cselédhomok, 2: Vereshomok

Figure 5. Cemeteries around Rad on the map of the number II military survey. 1: Cselédhomok, 2: Vereshomok

húzódik, mely elkülönül a temető sírjainak többségétől.¹⁰⁵³ Ezek végén van a 20–21. számú temetkezés, melyek a temetőtérkép alapján illeszkednek azok sorába, de mint láttuk ennek oka a domb alakja lehetett. Hogy ez éppen egybeesett-e a sírokat megásók szándékával, azt ma már nem tudjuk eldönteni.

Míg tehát Sárazsadány esetében egy kisebb, de jelentősen eltérő szokású csoportot lehet jelenlegi adataink alapján feltételezni, egy a korszakba illeszkedő, nagyobb létszámú (?) csoport mellett, addig Szomatoron épp a korszak jellemző tájolási gyakorlata szorult háttérbe, feltűnve ugyanakkor a kőpakolás kialakításának szokásával, így csaknem a teljes közösségre részben eltérő vonásokkal rendelkezhetett. Mindkettő igazodott ugyanakkor a korszak ékszer- és feltehetően ruhaviseletéhez, anyagi lehetőségeik azonban természetesen befolyásolhatták őket mindennapjaik és temetkezéseik során is.

A Bodrogek 11. századi lakosságát illetően főképp annak középső részéről, második feléből – Karcsán, Sárazsadányon, Radon, Szomatoron és Zemplénben – mintegy 200 sírt ismerünk. Ezek egykori becsült száma azonban legalább ennek másfélszerese lehet. Talán ebben az évszázadban is számolhatunk temetőcsoportokkal, vagy temetkezési helyként kijelölt területekkel, mint ezt a Rad környéki lelőhelyek mutathatják, ahol az egykori Tisza

¹⁰⁵³ Révész 2015, 106.

holtmedrének kanyarulatát övező négy dombról, annak É-i és D-i tagjáról két hasonló korú temetőt is ismerünk, egymástól kb. 1 km-re. (5. kép) Noha a két temető a 10–11. és a 11. századi csoportban szerepelt, Vereshomok szegényes leletanyaga alapján nem zárható ki, hogy részben párhuzamosan használt periódussal is rendelkezettek.

A 10. századi temetők kapcsán már szó volt az elhunytak harcokban szerzett sérüléseiről, s esetenként bizonyára ezekkel összefüggő elhalálozásokról. Erőszakos cselekményekben a 11. századi Bodroglközben élt népesség is feltehetően részt vett, noha az antropológiai vizsgálatok száma ebben az esetben is alacsony. Karcsa-Kormoska esetében rendelkezünk ilyen adatokkal, ott az elhunyt férfiak halálzási görbéje első csúcspontját a 25. életév környékén érte el, ami feltehetően összefüggésben állhatott katonai szerepvállalásukkal, míg a nőknél a 20. életév környéki csúcspont valószínűleg a korszakban magas születési halandóságot mutatja.¹⁰⁵⁴

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Alföld ÉK-i része, a Tisza felső folyásának vidéke talán már a magyarság népi tömegeinek Kárpát-medencébe költözését megelőzően is szereppel bírhatott népünk történelmében, hiszen a kutatás ma már számol annak lehetőségével, hogy a magyarság egy része a honalapítását¹⁰⁵⁵ megelőzően már jelen volt Kárpát-medencében.¹⁰⁵⁶ A régió annak földrajzi helyzete alapján pedig bizonyára az elsőként elért területek között lehetett, akár már állandóan megtelepedett csoportok itteni jelenlétének lehetőségéről, akár a Ny-i irányú fegyveres akciókban részt vevő sereg Felső-Tisza vidékén történő állomásoztatásáról van is szó. Az új haza birtokba vételét követően azonban szerepe már kétségtelenül kiemelkedő volt, hiszen az itt található gazdag leletanyagú sírok, temetők hasonló koncentrációja másutt nem figyelhető meg a magyar szállásterületen belül. A leginkább elfogadott nézet szerint ezek a temetők magának a fejedelmi központnak hagyatékát jelzik. A központ egészen a 10. század középső részén bekövetkező hatalmi harcokig maradt a területen, ezt követően a Duna–Tisza közének É-i részére került át. A politikai/katonai szempontok mellett a Bodroglköz településtörténeti képnek formálódásában közrejátszhatott talán egy klimatikus esemény is, az időjárás csapadékosabbra fordulása, így a terület életviszonyainak kedvezőtlené válása.¹⁰⁵⁷ Az említett folyamatok hatására a 10. század második felétől ezért észrevehetően megváltozott az itt élő közösségek jellege és valószínűleg lélekszáma is. A másutt nagyobb arányban felbukkanó, új típusú – kétélű kardokat tartalmazó – fegyverzettel jellemezhető csoportok sírjai mindeddig csupán minimális számban ismertek, s eddig azok is csak a terület K-i széléről. Úgy tűnik,

1054 KUSTÁR–T. RENDES–TÓTH–GUBA–BÍRÓ–SZIKOSSY 2006, 236.

1055 KIRÁLY 2006, 84–87; ZOLTÁN 2008, 356.

1056 SZŐKE 2014, 108–110.; SZŐKE 2015, 38; SZABADOS 2016, 639.

1057 TÜRK–LŐRINCZY 2015, 112.

megfigyelhető egy eltolódás a településterület vonatkozásában is, a Bodrogház Ny-i részéről, a Bodrogházról ebből az időszakból mindeddig nem ismert korabeli lelőhely. Ez a súlypont-eltolódás a 11. században is megmaradt, a Sárospatak–Bodrogház–Karcra képzeletbeli vonaltól D-re csupán szórványos leletek utalnak a megtelepedésre. A települési terület súlypontja pedig főképp a század közepét követően a Bodrogház–Latorca találkozásánál rajzolódik ki, vélhető összefüggésben már a Zempléni központtal. Ugyanakkor megfigyelhetően különböző szokásokkal bíró közösségek, vagy a közösségeken belül létező kisebb csoportok jelentek meg a Bodrogház menti területsávban, melyek jellemzője sírjaik tájolásának a Ny–K-i iránytól való eltérése, ugyanakkor ékszerveletük és temetkezési szokásaik más elemei pedig belesimulnak a korabeli Magyar Királyság népeinek gyakorlatába. Bennük így bizonyára részben eltérő szokású, és bizonyíthatatlanul, de nem is kizárhatóan talán különböző etnikai azonosságtudatú csoportokat láthatunk, megjelenésük hátterében pedig – helyi előzmények hiányában – valószínűleg betelepülés vagy betelepítés húzódhat meg.

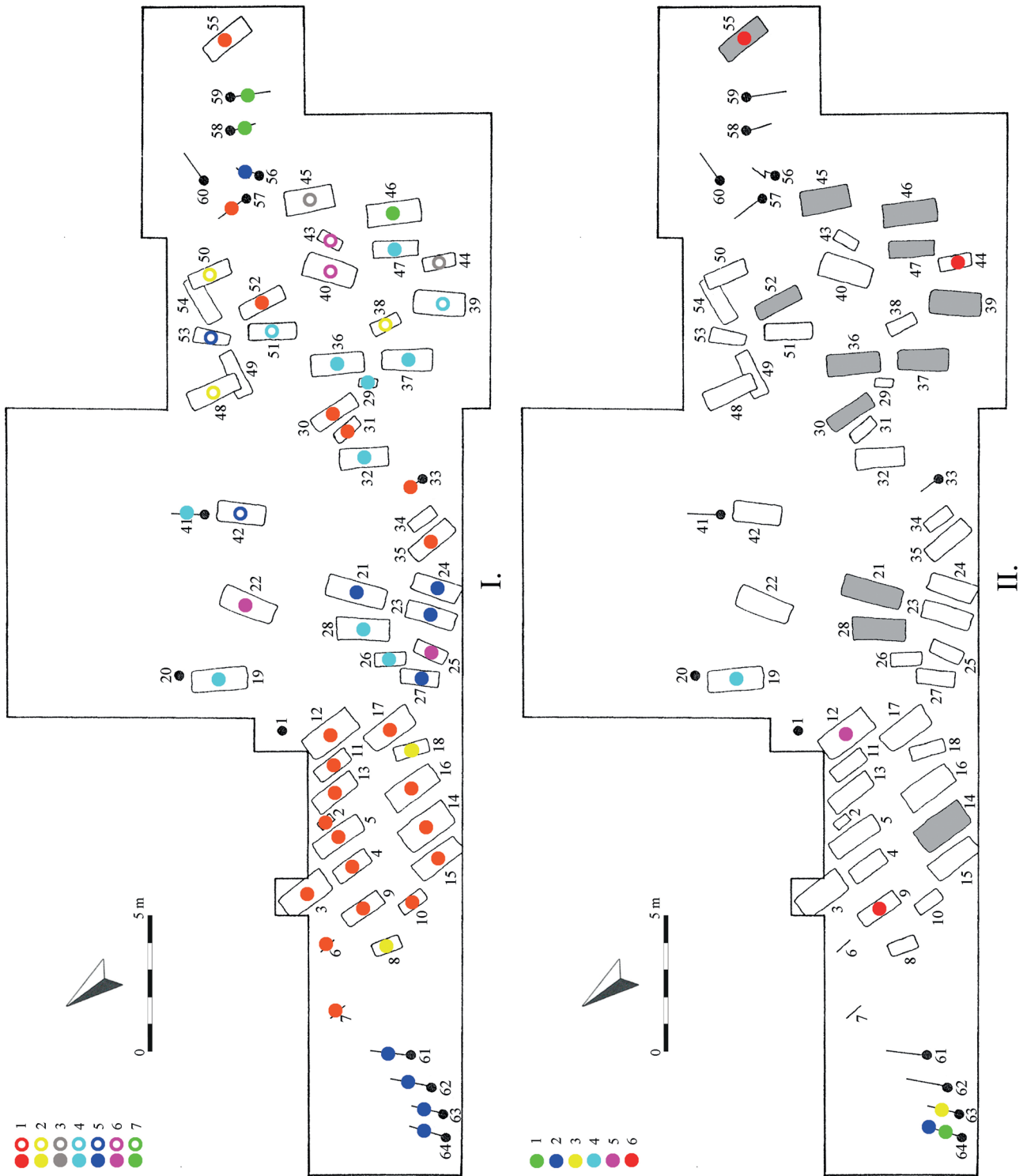
16. tábla. 1–6: Zalkod-Szegfarki dűlő, Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 7, 10: 11. sír, 8, 13: 14. sír, 9, 11: 10. sír, 12: 21. sír, 14: 3. sír

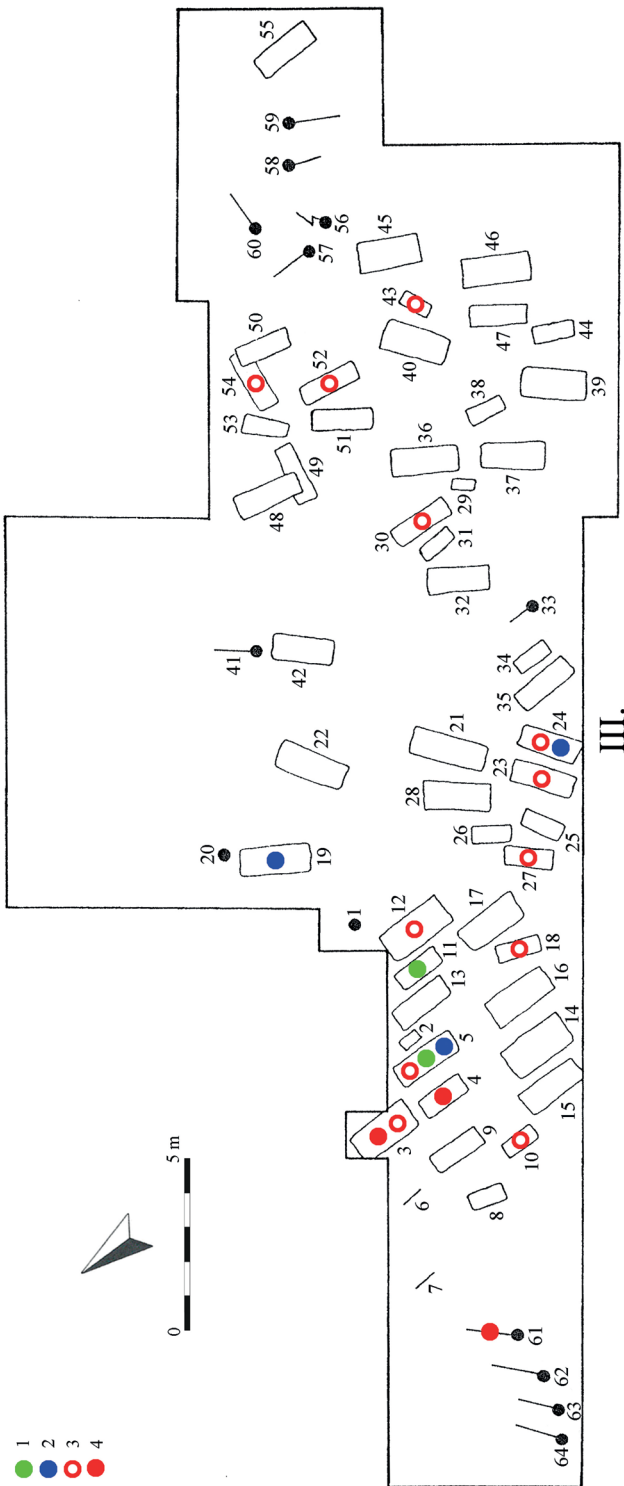
Table 16. 1–6: Zalkod-Szegfarki hill, Kenézlő-Fazekaszug cemetery number I, 7, 10: grave 11, 8, 13: grave 14, 9, 11: grave 10, 12: grave 21, 14: grave 3

17. tábla. 1: Sárazsadány-Felvég u. 17., Karcsa-Kormoska, 2–3: 57. sír, 4–7: 88. sír, 8: 26. sír, 9–11, 13: 61. sír, 12: 59. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok, 14: 25. sír, 15: 9. sír, 16: Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

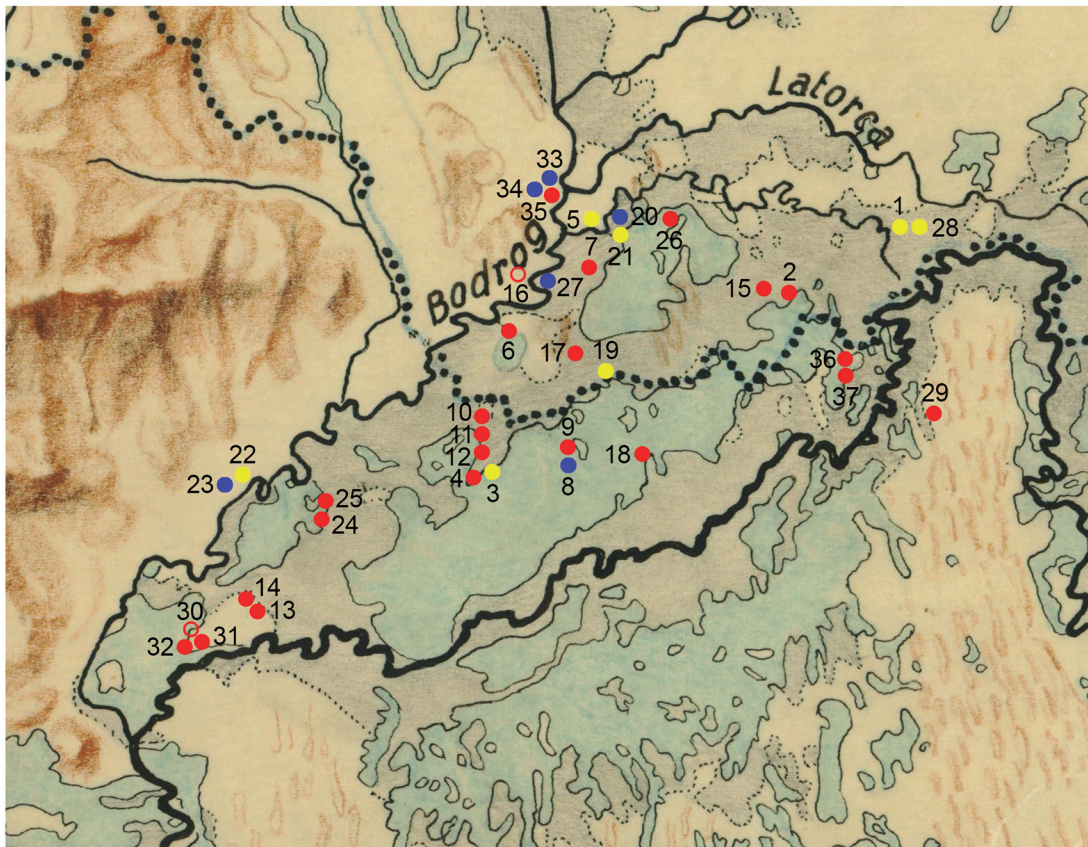
Table 17. 1: Sárazsadány-Felvég u. 17., Karcsa-Kormoska, 2–3: grave 57, 4–7: grave 88, 8: grave 26, 9–11, 13: grave 61, 12: grave 59, Bodroghalom-Eresztvényhomok, 14: grave 25, 15: grave 9, 16: Kenézlő-Fazekaszug cemetery number I, grave 11

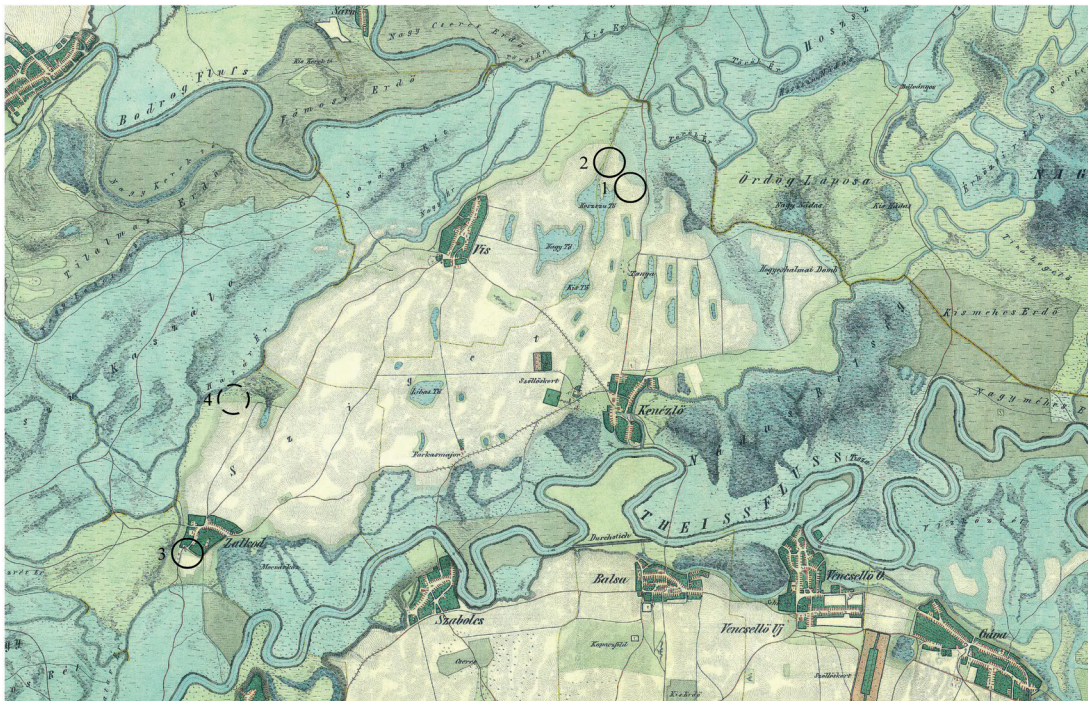

18. tábla. Szomator-Hegyilegeli I. 1: a tájolások fő csoportjai (üres karikával jelölve a csupán sírgödör irányítása alapján ide sorolható sír). D–É kb. 175–185° (1), kb. 159–170° (2), kb. 147–158° (3), kb. 135–146° (4), kb. 123–134° (5), kb. 111–122° (6), kb. 236–246° (7), II. kőpakolásos sírok (szürke alapszín) és 11. századi érmeket tartalmazó sírok a temetőben: I. István (1), Orseolo Péter (2), I. András (3), Salamon (4), I. Géza (5), I. László (6), III. fluorit- (1) és főlías (2) gyöngyöket tartalmazó sírok a temetőben, sima (3) és bordázott (4) S-végű karikák.

Table 18. Szomator-Hegyilegeli cemetery number I. 1: main groups of orientation (graves which can only be categorized based on the orientation of the pit of the grave are marked with a circle). S–N about 175–185° (1), about 159–170° (2), about 147–158° (3), about 135–146° (4), about 123–134° (5), about 111–122° (6), about 236–246° (7), II. Graves made out of stone (gray basic color) and 11th century graves in the cemetery containing coins: Stephen I (1), Péter Orseolo (2), Andrew I (3), Salamon (4), Géza I (5), László I (6), III. Graves in the cemetery containing fluorite (1) and foiled (2) pearls, plain (3) and ribbed (4) S-ended collars.

1

2

19. tábla. 1. A Bodrogköz 10–11. századi temetői és sírleletei. 1. Ágcsernyő-Nagyréti domb, 2. Bély, 3. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 4. Bodroghalom, közelebről ismeretlen lelőhely, 5. Bodrog-szentmária-Papdomb, 6. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 7. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, 8. Karcsa-Kormoska, 9. Karcsa-Tégláska, 10–12. Karos–Eperjesszög I–III. temető, 13–14. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, 15. Kisdobra-Ligahomok, 16. Ladmacz-Pipiske-tető, 17. Nagykövesd-Szőlőshomok, 18. Nagyrozvágy-Futóhomok, 19. Őrös-Külsőlegelő, 20. Rad-Cselédhomok, 21. Rad-Vereshomok, 22. Sárazsadány-Felvég u. 17., 23. Sárazsadány-Akasztószer, 24. Sárospatak-Apróhomok, 25. Sárospatak-Baksahomok, 26. Szinyér, 27. Szomotor-Hegyilegelő, 28. Tizasalamon-Vasútállomás, 29. Tuzsér-Boszorkány-hegy, 30. Zalkod-Dózsa Tsz., 31. Zalkod-Heinszmann Károly telke, 32. Zalkod-Szegfarki dűlő, 33. Zemplén-Hospodarský dvor JRD, 34. Zemplén-Kertalja, 35. Zemplén-Szélmalomdomb, 36–37. Zemplénagárd-Terebesi homok I–II. temető, 2. A Bodrogzug 10. századi temetői. 1. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 2. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 3. Zalkod-Szegfarki dűlő, 4. Zalkod-Dózsa TSz.

Table 19. 1. 10–11th century cemeteries and grave findings of Bodrogköz. 1. Ágcsernyő-Nagyréti hill, 2. Bély, 3. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 4. Bodroghalom, close-up, unknown archaeological site, 5. Bodrogszentmária-Papdomb, 6. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 7. In front of the tavern of Bodrogvécs-Lecse, 8. Karcsa-Kormoska, 9. Karcsa-Tégláska, 10–12. Karos–Eperjesszög cemetery number I–III, 13–14. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number I–II, 15. Kisdobra-Ligahomok, 16. Ladmacz-Pipiske-tető, 17. Nagykövesd-Szőlőshomok, 18. Nagyrozvágy-Futóhomok, 19. Őrös-Külsőlegelő, 20. Rad-Cselédhomok, 21. Rad-Vereshomok, 22. Sárazsadány-Felvég u. 17., 23. Sárazsadány-Akasztószer, 24. Sárospatak-Apróhomok, 25. Sárospatak-Baksahomok, 26. Szinyér, 27. Szomotor-Hegyilegelő cemetery number I., 28. Tizasalamon-Vasútállomás, 29. Tuzsér-Boszorkány-hegy, 30. Zalkod-Dózsa Tsz., 31. Zalkod-parcel of Károly Heinszmann, 32. Zalkod-Szegfarki hill, 33. Zemplén-Hospodarský dvor JRD, 34. Zemplén-Kertalja, 35. Zemplén-Szélmalomdomb, 36–37. Zemplénagárd-Terebesihomok cemetery number I–II, 2. 10th century cemeteries of Bodrogzug. 1. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number I, 2. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 3. Zalkod-Szegfarki hill, 4. Zalkod-Dózsa TSz.

IRODALOMJEGYZÉK

- ACTA Acta Iuvenum Sectio Archaeologica, Tomus II. Főszerk.: Révész L. Szeged, 2015.
- ADAM Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrsg.: Szentpéteri, J. [VAH 13/1–2.] Budapest 2002.
- ALFÖLD Az Alföld a 9. században II. Szerk.: Révész L. Szeged, 2017.
- ANDEL 1955 K. Andel: Výsledok archeologického prieskumu na zempínsko-užskej nížine v r. 1953-1954. VSL Sborník 1 (1955), 144–171.
- ANDRÁSI 2015 Andrási R.: A 10–11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és a Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. In: ACTA, 153–176.
- BAKAY 1978 Bakay K.: Honfoglalás- és államalapítás kori temetők az Ipoly mentén. StCom 6 (1978)
- BALOGH 2016 Balogh Cs.: Kora Árpád-kori temető Makó-Igási-Járandóban. In: NÉPEK ÉS KULTÚRÁK, 391–421.
- BARTHA 1968 Bartha A.: A IX–X. századi magyar társadalom. Budapest, 1968.
- BARTUCZ 1931 Bartucz L.: Adatok a honfoglaló magyarok anthropológiájához. Függelék. ArchÉrt 45 (1931), 113–119.
- BÁLINT 1969 Bálint Cs.: A honfoglalás kori lovas temetkezések néhány kérdése. MFMÉ 1969/1 (1969), 107–114.
- BÁLINT 1977 Bálint Cs.: A honfoglaláskor. In: Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/1. Szerk.: Hajdú P.–Róna-Tas A.–Kristó Gy. Szeged 1977, 121–164.
- BÁLINT 1991 Bálint, Cs.: Südungarn im 10. Jahrhundert. [Studia Archaeologica 11.] Budapest 1991.
- BÁLINT 1994 Bálint, Cs.: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. In: HR 39–46.
- BÁLINT 2000 Bálint, Cs.: A honfoglalástól az államalapításig. In: EURÓPA 342–348.
- BÁNFFY 2008 Bánffy E.: The Deer Tooth Neklance from Grave 12 at Bodrogzsadány. ActaArchHung 59 (2008) 163–169.
- BÁLINT–LANGÓ 2008 Bálint Cs.–Langó P.: A történeti genetikai módszerrel elemzett, 10–11. századi embercsontok kiválasztásának szempontjai. Magyar Tudomány 2008/10, 1217–1219.

- BENADIK 1964 B. Benadik: Slovanské nálezy z výskum valu na hradisku v Zemplíne. StŽ 14 (1964), 151–159.
- BENADIK–TOČÍK 1978 B. Benadik–A. Točík: Zemplín, In: Importants sites slaves en Slovaquie. Hg.: B. Chropovský. Bratislava 1978, 226–227.
- BENCZE–SZIGETI 2010 Bencze Z.–Szigeti J.: Honfoglalás kori temető Soroksár határában (M0 BP 09). BudRég XLII–XLIII (2009–2010) [2010] 51–77.
- BENCZE–SZIGETI 2015 Bencze Z.–Szigeti J.: A Pesti-síkság honfoglalás és kora Árpád-kori temetői. BudRég 48 (2015), 95–130.
- BÍRÓ 2013 Bíró Á.: A 10–11. századi Kárpát-medencei íjlemezek külső forráskritikai problémái. In: HONFOGLALÁS, 373–422.
- BÍRÓ–FÓTHI 2005 Bíró A.–Fóthi E.: A Kenézlő-Fazekaszug I–II. honfoglalás kori temetők embertani vizsgálata. In: IV. Kárpát-medencei biológiai szimpózium. Előadaskötet. Budapest 2005, 51–55.
- BODÓ 1992 Bodó S.: A Bodrogköz állattartása. Miskolc 1992.
- BOGNÁR–KUTZIÁN 1970 Bognár-Kutzián I.: Sáradsadány. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 1 (1970) 129–130.
- BOGOLY 1984 Bogoly J.: A Bodrog és Latorca vidékének természetrajza. Budapest, 1984.
- BOLLÓK 2013 Bollók Á.: Megjegyzések a honfoglalás kori (öv)veretek kutatásának helyzetéről – kiválasztott problémák. In: HONFOGLALÁS, 423–446.
- BOLLÓK 2014 Bollók Á.: From Carolingian Europe to its periphery and back again. A brief contribution to the study of the last phases of Carolingian metalwork and the western European booty of the ancient Hungarians. ZfAM 42 (2014), 77–116.
- BOLLÓK 2015 Bollók Á.: Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formatörténeti tanulmányok a honfoglalás kori díszítőművészethez. Budapest, 2015.
- BOLLÓK et al. Bollók Á.–T. Knotik M.–Langó P.–E. Nagy K.–Türk A. A.: Textile Remnants in the Archaeological Heritage of the Carpathian basin from the 10th–11th century. ActaArchHung 60 (2009) 147–221.
- BORSOS 1994 Borsos B.: A bodrogközi települések földrajzi és területhasznosítási típusai a XIX. század közepén. HOMÉ 32 (1992), 307–344.
- BÓNA 1997 Bóna I.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának társadalomtörténeti tanulságai. MT 1997/12, 1451–1461.

- BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973 Budinský-Krička, V.–Fettich N.: Das altungarische Fürstengrab von Zemplín. Bratislava 1973.
- ČAPLOVIČ 1984 Čaplovič, D.: Výskum v Zemplíne. AVANS 1983 (1984) 62–64.
- COUPLAND-GIANAZZA 2015 S. Coupland–L. Gianazza: The context of the Szeged-Öthalom find: Carolingian coins in Hungarian graves and comparable coins in other contemporary hoards. In: RÉGÉSZETI 301–324.
- CSALLÁNY 1970 Csallány D.: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. ActaArchHung 22 (1970), 261–299.
- CSÓSZ-MENDE 2015 Csósz A.–Mende B. G.: Archeogenetikai vizsgálatok Szeged-Kiskundorozsma-Hosszúhát és Szeged-Öthalom lelőhelyek 10. századi népességén. In: RÉGÉSZETI, 371–376.
- DANKÓ 1964 Dankó I.: A bodrogi Hosszú-rét települése. HOMÉ 4 (1964) 143–163.
- DANKÓ é.n. Dankó K.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori temető. Szakdolgozat. ELTE-BTK Budapest.
- J. DANKÓ 2017 J. Dankó K.: Régészeti leletek Bodrogszerdahelyen és környékén. Honismeret 2017/3 (2017), 45–52.
- J. DANKÓ-PATAY 2000 J. Dankó K.–Patay P.: Régészeti leletek a Sárospataki Református Gimnázium Tudományos Gyűjteményében. Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Régészeti Emlékei 2. Miskolc, 2000.
- DIENES 1960 Dienes I.: Sáradsadány. RF I/14 (1960) 60.
- DIENES 1964 Dienes I.: Honfoglalás kori tarsolyainkról. FolArch 16 (1964), 79–112.
- DIENES 1966 Dienes I.: A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. ArchÉrt 95 (1966), 208–234.
- DIENES 1972 Dienes I.: A honfoglaló magyarok. Budapest 1972.
- DONGÓ 1896 Dongó Gy. Géza: Pogánytemető. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 2 (1896), 296.
- DONGÓ 1898 Dongó Gy. Géza: Ósmagyar temető. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 4 (1898), 34–35.
- DONGÓ 1898a Dongó Gy. Géza: Árpádkori temetőlelet. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 4 (1898), 200.
- DONGÓ 1898b Dongó Gy. Géza: A b.-vécsi Árpád-kori temetőből. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 4 (1898), 200.

- DONGÓ 1898c Dongó Gy. Géza: Szerkesztői megjegyzés Szendrey János tanulmányához. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 4 (1898), 106.
- DONGÓ 1899 Dongó Gy. Géza: A szerkesztő postája. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 5 (1899), 30–31.
- DONGÓ 1901 Dongó Gy. Géza: Ósmagyar sírok a Bodroglaközön. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 7 (1901), 30.
- DONGÓ 1901a Dongó Gy. Géza: A nagy-előhomoki legújabb lelet. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 7 (1901), 101–102.
- DÓKUS 1900 Dókus Gy.: Árpádkori sírleletek Zemplén vármegyében. *ArchÉrt* 20 (1900), 39–61.
- DÖVÉNYI 2010 Magyarország kistájainak katasztere. Szerk.: Dövényi Z. Budapest 2010.
- ERDÉLYI 1964 Erdélyi I.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori temető. *JAMÉ* 4–5 (1962–1963) [1964] 17–30.
- ERDÉLYI 1995 Erdélyi I.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori magyar temető. *Studia Nova* IV (1995), 69–81.
- EURÓPA Európa közepe 1000 körül. Szerk.: Wiczorek, A. – Hins H-M. Stuttgart 2000.
- ÉRY 1994 Éry K.: A Kárpát-medence embertani képe a magyar honfoglalás korában. In: *HR*, 217–224.
- FETTICH 1931 Fettich N.: Adatok a honfoglalás kori archaeológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112.
- FETTICH 1937 Fettich N.: A honfoglaló magyarság fémművészete. Budapest, 1937.
- FÉK Fehér G.–Éry K.–Kralovánszky A.: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. [RégTan 2.] Budapest 1962.
- FODOR 1975 Fodor I.: Verecke híres útján. Budapest 1975.
- FODOR 1976 Fodor I.: Megjegyzések a zempléni sírról. *ArchÉrt* 103 (1976), 282–285.
- FODOR 1996 Fodor I.: Sárospatak-Baksahomok. In: HMK 168–171.
- FODOR 1996a Fodor I.: Bodrogszerdahely. In: HMK 136–139.
- FODOR 1996b Fodor I.: Rakamaz-Strázsadomb. In: HMK 110–119.
- FODOR 1996c Fodor I.: Rakamaz-Túróczi-part. In: HMK 162–167.
- FODOR 2009 Fodor I.: Östörténet és honfoglalás. Magyarország története 1. Budapest 2009.
- FONT 2009 Font M.: Államalapítás 970–1038. Magyarország története 2. Budapest 2009.
- FRISNYÁK 2000 Frisnyák S.: A Kárpát-medence. In: EURÓPA, 53–54.

- FRISNYÁK 2001 Frisnyák S.: Antropogén tájformálás az Alföldön. JAMÉ 43 (2001), 555–568.
- FÜREDI 2012 Füredi Á.: Honfoglalás kori tarsolylemez Pest megyében. A bugyi-felsőványi 2. sír. ArchÉrt 137 (2012), 207–234.
- GARÁDY 1934 Garády S.: Az Óbuda-csúcshegyi dűlőben a 20 841/2 hrsz. telken kiásott két honfoglaláskori sír TBM IV. (1936), 30–33.
- GÁLL 2013 Gáll E.: Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei. [MHKÁS 6.]. Szeged 2013.
- GIESLER 1981 J. Giesler: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. PZ 56 (1981), 3–167.
- GREIFF 2012 S. Greiff: Silver grave goods from early Hungarian context: technological implications of debased alloy compositions with zinc, tin and lead. In: UNGARN 241–260.
- GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1996 Györffy Gy.–Zólyomi B.: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. MT 1996/8 (1996), 899–918.
- HADAK ÚTJÁN Hadak útján XXIV. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája. Esztergom, 2014. november 4–6. Főszerk.: Türk A. Budapest–Esztergom, 2017.
- HAMPEL 1900 Hampel J.: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: A magyar honfoglalás kútfoi. Szerk.: Pauler Gy.–Szilágyi S. Budapest 1900, 507–830.
- HAMPEL 1907 Hampel J.: Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Budapest 1907.
- HANULIAK 1991 Hanuliak, M.: Zhodnotenie archeologického materialu z nekropol 11.-16. storočia zo Somotoru. HistCarp 22 (1991) 77–98.
- HANULIAK 1994 Hanuliak, M.: Malé Kosihy. Pohrebisko z 10.–11. storočia. Nitra 1994.
- HANULIAK 2004 Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na územi Slovenska. Nitra 2004.
- HMK A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Révész L., Wolf M. és M. Nepper I. közreműködésével szerk.: Fodor I. Budapest 1996.
- HONFOGLALÁS A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szerk.: Révész L.–Wolf M. Szeged, 2013.

- HORVÁTH 2009 Horváth C.: Adatok a honfoglalás kori tausirozott kengyelek kérdésköréhez. (A levélmintákkal díszített kengyelek.) JAMÉ 51 (2009), 55–78.
- HORVÁTH 2016 Horváth C.: Kora Árpád-kori temető Szombathely-Kisfaludy Sándor utca területén. S-végű karikaékszerek a kora Árpád-kori Nyugat-Dunántúlon. Szombathely, 2016.
- HORVÁTH 2019 Horváth C.: Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Budapest–Szeged 2019.
- HORVÁTH é.n. Horváth C.: Borsod, Abaúj és Zemplén megyék 10–11. századi temetői. Kézirat.
- HORVÁTHOVÁ–HREHA 2015 E. Horváthová–R. Hreha: Dolný Zemplín svedectvo archeológie. Nitra 2015.
- HR Honfoglalás és régészet. HSSz 1. Szerk.: Kovács L. Budapest 1994.
- HUNKA 2013 J. Hunka: Mince Árpádovcov z rokov 1000–1301. Ich podile na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska. Nitra 2013.
- ISTVÁNOVITS 2003 Istvánovits E.: A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. [MHKÁS 4.] Nyíregyháza–Budapest 2003.
- ISTVÁNOVITS–RÉVÉSZ 2003 Istvánovits E.–Révész L.: Tiszabездéd–Harangláb-dűlő. In: ISTVÁNOVITS 2003, 207–221.
- JAKAB 2008 Jakab A.: Kálmánháza-Vitézsor. RKM 2007 (2008), 233–234.
- JAKAB 2014 Jakab A.: Tarpa. In: A honfoglalók viselete. Szerk.: Sudár B.–Petkes Zs. Budapest 2014, 82–88.
- JAKAB 2019 Jakab A.: Tarpa, Nagy-hegy. RKM 2012 (2019) 99.
- JÓSA 1901 Jósa A.: Bereg-, Zemplén- és Szabolcsvármegyék jelentősége a honfoglalásban. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 7 (1901), 161–164.
- JÓSA 1914 Jósa A.: Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban. ArchÉrt 34 (1914), 169–184.
- KALICZ 1957 Kalicz N.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentei 1957-ben. HOMÉ 1 (1957), 166–168.
- KALICZ 1958 Kalicz N.: Sárospatak-Baksa. RF I/9 (1958), 40.
- KALICZ 1958a Kalicz N.: Sárospatak-Baksahomok. RF I/10 (1958), 43.
- KALICZ 1958b Kalicz N.: Régészti kutatások és leletek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1958-ban. HOMÉ 2 (1958), 129–132.
- KALICZ 1958c Kalicz N.: Sárospatak-Baksa. ArchÉrt 85 (1958), 90.
- KARO 2004 Š. Karo: Die Typologie der frühmittelalterlichen Steigbügel aus slowenischen Fundorten. In: Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Red.: G. Fusek. Nitra 2004, 165–173.

- KIRÁLY 2006 Király P.: A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve. Nyíregyháza 2006.
- KISJUHÁSZ 2009 Kisjuhász V.: Cigánd, Diós-dűlő. *RKM* 2008 (2009), 176.
- KISS 1922 Kiss L.: Eperjeskei honfoglaláskori temető. *ArchÉrt* 39 (1922) 42–55.
- KOBÁLY 2001 Kobály J.: Néhány adat Kárpátalja honfoglalás és kora Árpád-kori leleteiről. *JAMÉ* 43 (2001) 197–224.
- KOVÁCS 2015 Kovács K.: The Role of Bodrogzsadány in the Late Neolithic Evolution of the Bodrog Valley. In: *Neolithic Cultural phenomena in the Upper Tisa Basin*. Ed.: C. Vira. Satu Mare 2015. 229–248.
- KOVÁCS 1985 Kovács L.: Kora Árpád-kori temetőrészlet Dabas (Gyón)-Paphegyen. *StCom* 17 (1985), 369–386.
- KOVÁCS 1989 Kovács L.: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. *Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts*. [Fontes ArchHung 19.] Budapest 1989.
- KOVÁCS 1990 Kovács L.: Szablya–kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sírok keltezéséhez. *ArchÉrt* 117 (1990), 37–47.
- KOVÁCS 1991 Kovács L.: Salamon pénzveréséről. *Századok* 125 (1991), 79–106.
- KOVÁCS 1994 Kovács L.: Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs (mit einem Beitrag von Imre Lengyel). Budapest 1994.
- KOVÁCS 1995 Kovács L.: A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből. *Adattár. CommArchHung* 1995 (1995), 153–189.
- KOVÁCS 1997 Kovács L.: A kora Árpád-kori pénzverésről. *Érmetani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent) István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről*. [VAH 7.]. Budapest 1997.
- KOVÁCS 2008 Kovács L.: Muslimische Münzen im Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts. *Antaeus* 29–30 (2008), 479–533.
- KOVÁCS 2011 Kovács L.: A magyar kalandozások zsákmányáról. Budapest, 2011.
- KOVÁCS 2013 Kovács L.: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. In: *HONFOGLALÁS*, 511–604.

- KOVÁCS 2015 Kovács L.: A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Szeged–Budapest 2015.
- KOVÁCS 2016 Kovács L.: A IX/X–XII. századi ellentétes tájolású temetkezésekről. In: *Beatus homo qui invenit sapientiam. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára.* Szerk. Csécs T. – Takács M. Győr 2016, 353–378.
- KOVÁCS 2019 Kovács L.: Magyarhomorog-Kónya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője. Szeged–Budapest 2019.
- KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991 Kovács L.–Révész L.: Kenézlő–Fazekaszug. *HOMÉ* 28–29 (1991), 664.
- KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992 Kovács L.–Révész L.: Kenézlő–Fazekaszug. *RF* I/44 (1992), 57.
- KRISTÓ 1997 Kristó Gy.: A honfoglalók régészeti hagyatékának keltezéséről (rendhagyó válasz bírálói-mnak). *Sz* 131 (1997) 234–275.
- KRISTÓ 2000 Kristó Gy.: Magyarország történeti földrajza. In: *EURÓPA* 340–341.
- KUSTÁR 1996 Kustár Á.: A karos–eperjesszögi I.–II.–III. honfoglalás kori temetők embertani vizsgálata. In: *RÉVÉSZ* 1996, 395–456.
- KUSTÁR–T. RENDES–TÓTH–GUBA–
BÍRÓ–SZIKOSSY 2006 Kustár Á.–T. Rendes K.–Tóth G.–Guba Zs.–Bíró A. Zs.–Szikossy I.: Karcsa-Kormoska XI–XII. századi temető embertani vizsgálatának eredményei. In: *A Népvándorlaskor Fiatal Kutatóinak XVI. konferenciája.* Szerk.: Újlaki Zsuzsanna. CD-ROM megjelenés.
- KUTZIÁN 1958 Kutzián I.: Sáradsadány. *RF* I/11 (1959) 26–27.
- LANGÓ–KUSTÁR–CSÖSZ 2018 Langó P.–Kutár Á.–Köhler K.–Csösz A.: Akorai magyarok temetkezési rendjéről: a harta-freifelti temető ásatási eredményei. In: *7000 év története: Fejezetek Magyarország régészetéből.* Szerk.: Heinrich-Tamáská O.–Winger D. Remshalden 2018, 245–252.
- LANGÓ–KUSTÁR–KÖHLER–
CSÖSZ 2016 Langó P.–Kutár Á. – Köhler K. – Csösz A.: A study of the tenth-century cemetery at Harta-Freifelt. *Antaeus* 34 (2016), 389–416.
- LANGÓ–SIKLÓSI 2013 Langó P.–Siklósi Zs.: 10. századi temető Balatonújlak-Erdő-dűlőn. In: *HONFOGLALÁS*, 143–160.
- LÁSZLÓ 1941 László Gy.: A koroncoi lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. [ArchHung 27.] Budapest, 1941.
- LÁSZLÓ 1944 László Gy.: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944.

- LÁSZLÓ 1955 László Gy.: A kenézlői honfoglaláskori íjtegez. *FolArch* 7 (1955), 111–122.
- LÁSZLÓ 1957 László Gy.: Contribution à l'archéologie de l'époque des migrations. *ActaArchHung* 8 (1957) 165–198.
- LÁSZLÓ 1976 László Gy.: A zempléni honfoglaláskori vezérsírról. *ArchÉrt* 103 (1976), 79–84.
- LŐRINCZY–TÜRK 2011 Lőrinczy G.–Türk A.: 10. századi temető Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhátrol. Újabb adatok a moros torkolat Duna–Tisza közti oldalának 10. századi településtörténetéhez. *MFME StudArch* XII (2011) 419–479.
- MAKK 2004 Makk F.: Vezéri törzsek szálláshelyei a 10. században. In: *Vázlatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére.* Szerk.: Erdei Gy. – Nagy B. Budapest 2004, 119–127.
- MAKRA 2007 Makra Sz. összeállította: A Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának leltározott szakanyaga. Budapest, 2007.
- MALÁN 1956 Malán M.: L'anthropologie du cimetière de Bodrogszerdahely (X siècle). *Crania Hungarica* 1 (1956), 61–74.
- MARCSIK 2016 Marcsik A.: A Makó-Igási-Járandó lelőhely kora Árpád-kori csontvázainak vizsgálata. In: *NÉPEK ÉS KULTÚRÁK*, 424–432.
- MENDE 2013 Mende B. G.: Kisebbségi temetkezési egységek önálló genetikai elemzése: a továbblépés lehetőségei. https://btk.mta.hu/images/07_Rask%C3%B3_Istv%C3%A1n_Mende_Bal%C3%A1zs_Guszt%C3%A1v.pdf letöltve: 2016.08.08.
- MERVA 2014 Merva Sz.: The Analysis of Pottery from the 10 – 11 – century Graves in the Carpathian Basin. Technological and Typo-chronological Studies. In: *Avars, Bulgars and Magyars on the Middle and Lower Danube.* Ed.: L. Doncheva-Petkova, Cs. Balogh, A. Türk. Szófia–Piliscsaba 2014, 197–262.
- MESTERHÁZY 1981 Mesterházy K.: Karoling-normann típusú kengyel a honfoglaló magyaroknál. *FolArch* 32 (1981), 211–223.
- MESTERHÁZY 1990 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak 10–11. századi magyar sírleletekben I. *FolArch* 41 (1990), 87–115.
- MESTERHÁZY 1995 Mesterházy K.: A magyar fejedelem és kísérete a 10. században. *Századok* 129 (1995), 1033–1052.
- MESTERHÁZY 1996 Mesterházy K.: Szabolcs megye – Ismeretlen lelőhely. In: *HMK*, 171.
- MESTERHÁZY 1996a Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok társadalma és a régészet. *Életünk* 34 (1996), 768–795.

- MESTERHÁZY 2012 Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok aranya. *Tisicum* 22 (2013), 203–213.
- MESTERHÁZY 2018 Mesterházy K.: Pántkarperecek a magyar honfoglalás korából. In: *Két világ határán*. Szerk.: Varga M.–Szentpéteri J. Kaposvár 2018, 187–230.
- MIROŠŠAYOVÁ 1982 E. Miroššayová: Slovánské radové pohrebisko v Rade, okr. Trebišov. *AR* 34 (1982), 36–44.
- MIZSER 2000 Szabolcs megye Pesty Frigyes 1864. évi helynévtárában. A szöveget gondozta, és a mutatót készítette Mizser L. *JAMÉ* 42 (2000) 227–372.
- MŐT Magyar Őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. Szerk.: Sudár B.–Szentpéteri J.–Petkes Zs.–Lezsák G.–Zsidai Zs. Budapest, 2015.
- NAGY 1975 Nagy T.: Budapest története az őskortól a honfoglalásig. In: *Budapest története I*. Szerk.: Gerevich L. Budapest 1975, 39–216.
- E. NAGY–BÍRÓ–BOLLÓK–KÖLTŐ–LANGÓ–TÜRK 2010 E. NAGY K.–BÍRÓ Á.–BOLLÓK Á.–KÖLTŐ L.–LANGÓ P.–TÜRK A. A.: Bizánci selyemruha töredéke egy fonyódi 10. századi sírból. In: *Studia et experimentia docent*. Tanulmányok László Emőke tiszteletére. Szerk.: Szegzárdy-Csengety K.–Szilágyi A.–E. Nagy K. Budapest 2010, 11–26.
- NEMESKÉRI–K. ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1960 Nemeskéry J. – K. Éry K. – Kralovánszky A.: A magyarországi jelképes trepanáció. *AnthrKözl* 4 (1960), 3–31.
- NEPARÁCZKY 2017 Neparáczy E.: A honfoglalók genetikai származásának és rokonsági viszonyainak vizsgálata archeogenetikai módszerekkel. PhD értekezés kézírata. file:///C:/Users/Horváth%20Ciprián/Desktop/BAZ/Neparaczki_PhD.pdf letöltve: 2017.09.28.
- NEUSTUPNÝ 1958 J. Neustupný: Slovánské mohyly u Stredy nad Bodrogom. *SLA* 6 (1958), 206–208.
- NEVIZÁNSKY 2010 Nevizánsky, G.: A bodrogszerdahelyi honfoglalás kori temető feltárása 1926-ban és 1937-ben. *Musaeum Hungaricum* 3. Szerk.: Danter I. Boldogfa 2010, 9–29.
- NEVIZÁNSKY 2012 Nevizánsky, G.: Staromaďarské jazdecké hroby v Čiernej nad Tisou. *StZ* 51 (2012) 75–88.
- NEVIZÁNSKY 2013 Nevizánsky, G.: K otázke pôvodu a datovaniu včasnostredovekých jednodielnych zubadiel. *ZSINM* 23 (2013), 111–116.

- NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015 Nevizánsky, G.–Gašaj, D.: Staromaďarské nálezy z Bývanej Dókusovej zbierky uložené vo fonde východoslovenského múzea v Košiciach. *Historica Carpatica* 46 (2015), 95–118.
- NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009 Nevizánsky, G.–Košta, J.: Výskum staromaďarského jazdecského pohrebiska v Strede nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937. *SlA* 57 (2009) 301–354.
- NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012 Nevizánsky, G.–Košta, J.: Die Ausgrabung eines frühungarischen Reitergräberfeldes in Streda nad Bodrogom (okr. Trebišov) in den Jahren 1926 und 1937- In: *UNGARN* 113–143.
- NÉPEK ÉS KULTÚRÁK Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére. Szerk.: Kovács L.–Révész L. Budapest 2016.
- PASTOR 1952 J. Pastor: Jazdecké hroby v Čiernej nad Tisou. *AR* 4 (1952), 485–487, 500–501, 557.
- PASTOR 1955 J. Pastor: Belobrdské pohrebište v Somotore. *SlA* 3 (1955) 276–286.
- PASTOR 1955a J. Pastor: Východné Slovensko na úsvite dejin. *VLS I* (1955) 122–143.
- PASTOR 1962 J. Pastor: Bodrog, okr. Trebišov. *StZ AU SAV* 9 (1962) 300.
- PATAY–RÁCZ 2012 Patay R.–Rác T. Á.: Dabas, Vencelkei-dűlő. *RKM* 2010 (2012) 210.
- S. PERÉMI 2001 S. Perémi Á.: Ajka-volt téglagyár késő avar kori sírjai. *WMMÉ* 23 (2001), 161–220.
- PINCZÉS 1998 Pinczés Z.: A Tokaji-hegység geomorfológiai nagyformái. *Földrajzi Értesítő* 47 (1998), 379–393.
- PINTÉR–NAGY–WOLF 2017 Pintér-Nagy K.–Wolf M.: Újabb régészeti adatok a Bodrogköz 6. század végi–9. századi történetéhez. Előzetes jelentés Pácin–Szenna-domb lelőhelyről. In: *ALFÖLD*, 139–164.
- POLGÁR 2019 Polgár Sz.: Kelet-Európa kereskedelmi kapcsolatai az írott források alapján. Budapest 2019.
- RÉGÉSZETI Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez. Szerk.: Türk A.–Lőrinczy G.–Marcsik A. Budapest, 2015.
- RÉTHY 1899 Réthy P.: Mikor szállották meg a magyarok a Bodrogköz? Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 5 (1899), 321–322.
- RÉVÉSZ 1991 Révész L.: Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? *MFME* 1984/85-2 (1991) 615–628.

- RÉVÉSZ 1993 Révész L.: Zemplénagárd-Terebesi halmok. RF I/45 (1991) [1993], 56.
- RÉVÉSZ 1994 Révész L.: Vezéri sírok a Felső-Tisza vidékén. In: *HR*, 139–150.
- RÉVÉSZ 1996 Révész L.: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. [MHKÁS 1.] Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1996a Révész L.: Kenézlő–Fazekaszug I–II. temető. In: *HMK* 150–157.
- RÉVÉSZ 1996b Révész L.: Bodrogvécs. In: *HMK* 140–142.
- RÉVÉSZ 1996c Révész L.: Kisdobra-Ligahomok. In: *HMK* 157–158.
- RÉVÉSZ 1996d Révész L.: Harcmódor, Fegyverzet. In: *HMK* 43–47.
- RÉVÉSZ 1999 Révész L.: Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában. Budapest, 1999.
- RÉVÉSZ 1999a Révész L.: Honfoglalás kori temető Tengőd-Hékútpusztán. *HOMÉ* 37 (1999), 267–299.
- RÉVÉSZ 2000 Révész L.: Hitelesítő ásatás a tuzséri honfoglalás kori temető területén. *JAMÉ* 42 (2000) 7–32.
- RÉVÉSZ 2001 Révész L.: Aranyszántás Balotán. Gazdag honfoglalás kori női sírok Kiskunhalas környékén. Budapest–Kiskunhalas, 2001.
- RÉVÉSZ 2001 Révész L.: Karcsa, Kormoska. *RKM* 1998 (2001), 152–153.
- RÉVÉSZ 2001a Révész L.: Säbel. In: Otto der Grosse. Magdeburg und Europa. Band II. Hrsg.: M. Puhle. Mainz 2001, 247.
- RÉVÉSZ 2002 Révész L.: Bodroghalom, Magasorom, Pusztaláp. *RKM* 1999 (2002), 173–174.
- RÉVÉSZ 2003 Révész L.: Bodroghalom, Eresztvény-homok. *RKM* 2000 (2003), 99.
- RÉVÉSZ 2003a Révész L.: Újabb adatok a Karos-Eperjesszög I. honfoglalás kori temető értékeléséhez. *MFMÉ StudArch* IX (2003), 259–276.
- RÉVÉSZ 2003b Révész L.: Válasz Balogh László észrevételeire. *Századok* 137 (2003) 477–488.
- RÉVÉSZ 2003c Révész L.: A bezdédi honfoglalás kori temető. Egy régészeti fikció nyomában. In: *ISTVÁNOVITS* 2003, 432–440.
- RÉVÉSZ 2006 Révész L.: Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei. Régészeti keltezés – természettudományos keltezés. *Ara-bona* 44/1 (2006), 411–440.

- RÉVÉSZ 2008 Révész L.: Heves megye 10–11. századi temetői. MHKÁS 5. Budapest, 2008.
- RÉVÉSZ 2011 Révész L.: 11. századi temető Karcsa-Kormoskán. MFMÉ-StudArch 12 (2011), 529–558.
- RÉVÉSZ 2014 Révész L.: A magyar honfoglalás kora. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítása. Budapest, 2014.
- RÉVÉSZ 2015 Révész L.: A Kárpát-medence 10–11. századi temetőinek kutatása napjainkban. (Módszertani áttekintés) In: MÖT 63–136.
- RÉVÉSZ 2018 Révész L.: Das landnahmezeitliche Fürstengrab aus Zemplín und sein archäologischer Kontext. In: Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte. Festschrift für Falco Daim zu seinem 65. Geburtstag. Hrsg.: J. Drauschke–E. Kislinger–K. Kühtreiber–T. Kühtreiber–G. Scharrer–Liška–T. Vida. 337–348.
- RÉVÉSZ–WOLF 1991 Révész L.–Wolf M.: Zemplénagárd-Terbesi halmok I. HOMÉ 28–29 (1991), 661.
- RÉVÉSZ–WOLF 1991a Révész L.–Wolf M.: Zalkod-Szegfarka. HOMÉ 28–29 (1991), 660.
- RÉVÉSZ–WOLF 1993 Révész L.–Wolf M.: Előzetes jelentés a zemplénagárdi 7–9. századi hamvasztásos temető ásatásáról. In: Az Alföld a 9. században. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 101–124.
- RINGER–SZÖRÉNYI 2011 Ringer I.–Szörényi G. A.: Árpád-kori település feltárása Pácin határában. In: Sötét idők falvai. Szerk.: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. Debrecen 2011, 499–518.
- RÓNA-TAS 1997 Róna-Tas A.: A honfoglaló magyar nép. Budapest 1997.
- SIKLÓSI 2013 Siklósi Zs.: Traces of Social Inequality during the Late Neolithic in the Eastern Carpathian Basin. Budapest 2013.
- SLIVKA–VALLAŠEK 1981 M. Slivka–A. Vallašek: Hospodárské zázemie šľachtických sídiel v oblasti Horného Zemplina. Archaeologia Historica 7 (1981), 289–310.
- SISKA 2002 Siska J.: Bodrogközi átkelőhelyek. HOMÉ 41 (2002), 299–323.
- STANCIU 2014 S. Stanciu: A well from the early medieval settlement at Jucu de Sus (Cluj county, North-Western Transylvania). In: Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt. Hrsg.: S. Cociș. Cluj-Napoca 2014, 325–339.
- ŠPIAK 1962 Špiak, S.: Zemplín, okr. Trebišov. StZ AU SAV 9 (1962) 302.
- SZABADOS 2016 Szabados Gy.: Vázlat a magyar honfoglalás Kárpát-medencei hátteréről. In: NÉPEK ÉS KULTÚRÁK, 629–648.

- SZARKA 2003 Szarka J.: A kalandozó magyarok temetkezéseiről. *MFME StudArch* 9 (2003), 297–307.
- SZENDREY 1898 Szendrey J.: A bodrogvécsi hofoglaláskori lelet. *ArchÉrt* 18 (1898), 7–14.
- SZENDREI 1898a Szendrey J.: Ósmagyar temető. Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez 4 (1898), 101–106.
- SZENDREY 1903 Szendrey J.: A sárospataki honfoglaláskori lelet. *ArchÉrt* 23 (1903), 303–304.
- SZŐKE 1962 Szőke B.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. [RégTan 1.] Budapest 1962.
- SZŐKE 1986 Szőke B. M.: Kora-középkori tanulmányok I. (A Kárpát-medence 9–10. századi régészeti kutatásának vázlatja és fő kérdései). *ZM* 25 (1986), 21–36.
- SZŐKE 1992 Szőke B. M.: Beziehungen zwischen dem Oberen Donaul und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: *Awarenforschungen II*. Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 841–968.
- SZŐKE 2014 Szőke B. M.: A Karoling-kor a Kárpát-medencében. Budapest 2014.
- SZŐKE 2015 Szőke B. M.: A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In: *MÓT* 31–42.
- SZŐKE–VÁNDOR 1987 Szőke B. M.–Vándor I.: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. [Fontes ArchHung] Budapest 1987.
- TAKÁCS 2017 Takács P.: A lakosság életmódja Cigándon a lápok lecsapolása előtt. *Történeti Földrajzi Közlemények* 5 (2017) 23–40.
- TETTAMANTI 1975 Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975), 79–123.
- TOČÍK 1958 Točík, A.: Slovanské mohyly na východnom Slovensku. *SLA* 7 (1958), 138–205.
- TOMKA 1975 Tomka P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz II. *Arrabona* 17 (1975), 5–90.
- TÓTH 2014 Tóth A.: A Nyíri Mezőség a 10–11. században. Szeged 2014.
- TÓTH 1998 Tóth S. L.: Levédiától a Kárpát-medencéig. Szeged 1998.
- TÖRÖK–NEPARÁCZKI 2019 Török T.–Neparáczkai E.: Genetikai adatok a magyarhomorog-kónya-dombi 10–12. századi temetőkből. In: Kovács 2019, 611–615.
- TUBA–SZIRMAI 2008 Tuba Z.–Szirmai O.: A magyarországi Bodrogek (ÉK-Magyarország) kistáj természetrajza. *Folia historico-naturalia Musei Matraensis* 32 (2008) 7–14.

- TÜRK 2009 Türk A. A.: Adatok és szempontok a Kárpát-medence X–XI. századi hagyatékában megfigyelt sírformák és temetkezési szokások klasszifikációjához. In: *Avarok, bolgárok, magyarok*. Szerk.: Csáji L. K. Budapest 2009, 87–128.
- TÜRK–LŐRINCZY 2015 Türk A.–Lőrinczy G.: Régészeti adatok és természettudományos eredmények a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez. In: *RÉGÉSZETI*, 11–300.
- UNGARN Die Archäologie der frühen Ungarn. Hrsg.: B. Tobias. Mainz 2012.
- URBANOVÁ 2009 K. Urbanová: Nálezy textilních fragmentů z lokality Streda nad Bodrogom. *SlA LVII* (2009) 355–358.
- VALTER 1964 Valter I.: Régészeti adatok a Bodroglak honfoglaláskori településtörténetéhez. *HOMÉ* 4 (1964), 131–141.
- VALTER 1974 Valter I.: A Bodroglak honfoglaláskori és középkori településtörténete. *Agrártörténeti Szemle* 1974/1–2 (1974), 1–55.
- VALTER 2008 Valter I.: A Bodroglak középkori települései és azok előzményei. In: *Bodroglak*. (A magyarországi Bodroglak tájmonográfiája) Szerk.: Tuba Z. Gödöllő–Sárospatak 2008, 317–325.
- VARGA 2017 Varga S.: 10–11. századi temetők Röske határából. Veretes csizmák elterjedése a Kárpát-medencében. In: *HADAK ÚTJÁN*, 465–492.
- VEDE 1905 Vede A.: Zemplén vármegye községei. In: Borovszky S. szerk.: *Magyarország vármegyéi és városai*. Zemplén vármegye. Budapest 1905, 14–141.
- VESZPRÉMY 2000 Veszprémy L.: Magyarország (történeti áttekintés). In: *EURÓPA* 333–339.
- K. VÉGH 1970 K. Végh K.: Honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban. *HOMÉ* 9 (1970), 79–107.
- VIGA 2009 Viga Gy.: *Bodroglaki néprajzi tanulmányok*. Miskolc 2009.
- VINNAI é.n. Vinnai K.: A Sárospatak–Baksahomokon feltárt temető feldolgozása. Egyetemi szakdolgozat, ELTE-BTK, Budapest.
- VÖRÖS 1990 Vörös I.: Kutyaáldozatok és kutyatemetkezések a középkori Magyarországon I. *FolArch* 41 (1990) 117–146.
- VÖRÖS 2001 Vörös I.: A Felső-Tisza-vidék honfoglalás kori lovastemetkezései I. *JAMÉ* 43 (2001), 569–601.
- VÖRÖS 2014 Vörös I.: Állattartás és földművelés a honfoglalás és kora Árpád-korban. In: *RÉVÉSZ* 2014, 111–120.
- WOLF 1991 Wolf M.: Előzetes jelentés a Karos határában feltárt 10. századi telepekről. *MFMÉ* 1984-85/2 (1991), 581–612.

- WOLF 1994 Wolf M.: A Felső-Tisza-vidék 9. századi szláv emlékei. In: HR, 119–127.
- WOLF 2019 Wolf M.: A Borsodi Földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása. Budapest–Miskolc–Szeged 2019, 516 p.
- ZOLTÁN 2008 Zoltán A.: Király Péter, A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve. MNy 104/3 (2008), 355–359.

TÁBLÁK JEGYZÉKE

1. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1–2: 2. sír, 3: 3. sír, 4–8, 20: 6. sír, 9–16, 21: 5. sír, 17–19, 22: 4. sír, 23–25: 8. sír

Table 1. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1–2: grave 2, 3: grave 3, 4–8, 20: grave 6, 9–16, 21: grave 5, 17–19, 22: grave 4, 20: fragments, 23–25: grave 8

2. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1: 5. sír, 2–6: 3. sír

Table 2. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1: grave 5, 2–6: grave 3

3. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben

Table 3. In front of the tavern of Bodrogvécs-Lecse

4. tábla. 1, 3: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 2: 34. sír, 4: 35. sír

Table 4. 1, 3: In front of the tavern of Bodrogvécs-Lecse, Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 2: grave 34, 4: grave 35

5. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1, 11: 43. sír, 2–3: 46. sír, 4–5: 45. sír, 6–7, 9: 49. sír, 8, 10, 13–14: 34. sír, 12: 31. sír

Table 5. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 1, 11: grave 43, 2–3: grave 46, 4–5: grave 45, 6–7, 9: grave 49, 8, 10, 13–14: grave 34, 12: grave 31

6. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–7: 45. sír, 8–10: 31. sír, 11: 46. sír, 12: 41. sír, 13: 37. sír

Table 6. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 1–7: grave 45, 8–10: grave 31, 11: grave 46, 12: grave 41, 13: grave 37

7. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–4: 29. sír, 5–8: 42. sír, 9–12: 46. sír, 13–15: 49. sír

Table 7. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 1–4: grave 29, 5–8: grave 42, 9–12: grave 46, 13–15: grave 49

8. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–2: 29. sír, 3: 40. sír, 4–5: szórvány, 6–7: 39. sír, 8: 46. sír

Table 8. Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, 1–2: grave 29, 3: grave 40, 4–5: fragments, 6–7: grave 39, 8: grave 46

9. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–5: 3. sír, 6: 1. sír

Table 9. Sárospatak-Baksahomok, 1–5: grave 3, 6: grave 1

10. tábla. Sárospatak-Baksahomok 2. sír

Table 10. Sárospatak-Baksahomok grave 2

11. tábla. Sárospatak-Baksahomok 4. sír

Table 11. Sárospatak-Baksahomok grave 4

12. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–2, 7: 5. sír, 3–5, 8: 6. sír, 6: 7. sír, 9–11: 8. sír

Table 12. Sárospatak-Baksahomok, 1–2, 7: grave 5, 3–5, 8: grave 6, 6: grave 7, 9–11: grave 8

13. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–2: 8. sír, 3–4, 6: 10. sír, 5, 7: 9. sír

Table 13. Sárospatak-Baksahomok, 1–2: grave 8, 3–4, 6: grave 10, 5, 7: grave 9

14. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1–9: szórvány, 10: 10. sír

Table 14. Sárospatak-Baksahomok, 1–9: fragments, 10: grave 10

15. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

Table 15. Sárospatak-Baksahomok, fragments

16. tábla. 1–6: Zalkod-Szegfarki dűlő, Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 7, 10: 11. sír, 8, 13: 14. sír, 9, 11: 10. sír, 12: 21. sír, 14: 3. sír

Table 16. 1–6: Zalkod-Szegfarki hill, Kenézlő-Fazekaszug cemetery number I, 7, 10: grave 11, 8, 13: grave 14, 9, 11: grave 10, 12: grave 21, 14: grave 3

17. tábla. 1: Sáradsány-Felvég u. 17., Karcsa-Kormoska, 2–3: 57. sír, 4–7: 88. sír, 8: 26. sír, 9–11, 13: 61. sír, 12: 59. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok, 14: 25. sír, 15: 9. sír, 16: Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

Table 17. 1: Sáradsány-Felvég u. 17., Karcsa-Kormoska, 2–3: grave 57, 4–7: grave 88, 8: grave 26, 9–11, 13: grave 61, 12: grave 59, Bodroghalom-Eresztvényhomok, 14: grave 25, 15: grave 9, 16: Kenézlő-Fazekaszug cemetery number I, grave 11

18. tábla. Szomotor-Hegyilegelő I. temető. I. A tájolások fő csoportjai (üres karikával jelölve a temetőtérképen látható sírgödör irányítása alapján ide sorolható sírt): D–É kb. 175–185° (1), kb. 159–170° (2), kb. 147–158° (3), kb. 135–146° (4), kb. 123–134° (5), kb. 111–122° (6), kb. 236–246° (7), II. A kőpakolásos sírok (szürke alapszín) és 11. századi érmekeket tartalmazó sírok a temetőben: I. István (1), Orseolo Péter (2), I. András (3), Salamon (4), I. Géza (5), I. László (6), III. Fluorit- (1) és fóliás (2) gyöngyöket, sima (3) és bordázott (4) S-végű karikákat tartalmazó sírok a temetőben

Table 18. Szomotor-Hegyilegelő cemetery number I. 1: main groups of orientation (graves which can only be categorized based on the orientation of the pit of the grave are marked with a circle). S–N about 175–185° (1), about 159–170° (2), about 147–158° (3), about 135–146° (4), about 123–134° (5), about 111–122° (6), about 236–246° (7), II. Graves made out of stone (gray basic color) and 11th century graves in the cemetery containing coins: Stephen I (1), Péter Orseolo (2), Andrew I (3), Salamon (4), Géza I (5), László I (6), III. Graves in the cemetery containing fluorite (1) and foiled (2) pearls, plain (3) and ribbed (4) S-ended collars.

19. tábla. 1. A Bodroghalom 10–11. századi temetői és sírleletei

Table 19. 1. 10–11th century cemeteries and grave findings of Bodroghalom

SZÖVEGKÖZI KÉPEK

I. 10. századi temető Bodrogszerdahely-Bálványdombon

1. kép. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén 10
Figure 1: Bodrogszerdahely-Bálványdomb, the location of the archaeological site on the map of the number II military survey 10
2. kép. Az 1941. évi feltárás összesítő térképe 27
Figure 2: Summary map of the excavation of 1941 27
3. kép. Az 1941. évi feltárás temetőtérképe 28
Figure 3: The map of the cemetery of excavation of 1941 28

II. 10. századi temető Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben

1. kép. A lelőhely elhelyezkedése Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, a II. katonai felmérés térképén 40
Figure 1: The location of the archaeological site in front of the tavern of Bodrogvécs-Lecse, on the number II military survey map 40

III. 10. századi temető Kenézlő-Fazekaszug II. számú lelőhelyén

1. kép. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén 56
Figure 1: Kenézlő-Fazekaszug cemetery number II, the location of the archaeological site on the number II military survey map 56
2. kép. Kenézlő-Fazekaszug II. temetőtérkép 85
Figure 2: Kenézlő-Fazekaszug II, map of the cemetery 85
3. kép. Kenézlő-Fazekaszug II., 1: 28. sír, 2: 44. sír 87
Figure 3: Kenézlő-Fazekaszug II, 1: grave 28, 2: grave 44 87
4. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír 87
Figure 4: Kenézlő-Fazekaszug grave II/34 87
5. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír 87
Figure 5: Kenézlő-Fazekaszug grave II/45 87
6. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/28. sír, tarsolylemez, függesztőszíj veretek és bőrmaradvány, a zárószíj (?) csatja és a tarsolyban elhelyezkedő kovakő 90
Figure 6: Kenézlő-Fazekaszug grave II/28, plate of a sabretache, ornaments of a hanging strap and leather remains, the buckle of a safety strap (?) and the flint found in the sabretache 90

IV. Kora Árpád-kori temető Sárazsadány-Akasztószeren

1. kép. Sárazsadány-Akasztószer, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén 105
Figure 1: Sárazsadány-Akasztószer, the location of the archaeological site on the map of the number II military survey 105
2. kép. Sárazsadány-Akasztószer, sírrajzok. 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3: 4. sír, 4: 5. sír, 5: 6. sír, 6: 8. sír, 7: 9. sír, 8: 10. sír, 9: 11. sír, 10: 13. sír, 11: 14. sír 107
Figure 2: Sárazsadány-Akasztószer, grave paintings. 1: grave 1, 2: grave 2, 3: grave 4, 4: grave 5, 5: grave 6, 6: grave 8, 7: grave 9, 8: grave 10, 9: grave 11, 10: grave 13, 11: grave 14 107
3. kép. Sárazsadány-Akasztószer, a temető leletei. 1, 16: 4. sír, 2: 6. sír, 3–5, 7–10, 13: 8. sír, 6: 13. sír, 11, 14–15, 17–23: 14. sír, 12: 11. sír 109
Figure 3: Sárazsadány-Akasztószer, findings of the cemetery. 1, 16: grave 4, 2: grave 6, 3–5, 7–10, 13: grave 8, 6: grave 13, 11, 14–15, 17–23: grave 14, 12: grave 11 109
4. kép. Sárazsadány-Akasztószer, a feltárás összesítő térképe 112
Figure 4: Sárazsadány-Akasztószer, summary map of the excavations 112
5. kép. Sárazsadány-Akasztószer, temetőtérkép 113
Figure 5: Sárazsadány-Akasztószer, map of the cemetery 113
6. kép. Sárazsadány-Akasztószer, mellékleteket tartalmazó sírok a temetőben: S-végű karikák (●), gyöngyök (□), gyűrűk (■), érmek (◉) 116
Figure 6: Sárazsadány-Akasztószer, graves in the cemetery containing other findings: S-end collars (●), pearls (□), rings (■), coins (◉) 116

V. 10. századi temető Sárospatak-Baksahomokon

1. kép. Sárospatak-Baksahomok, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén 119
Figure 1: Sárospatak-Baksahomok, the location of the archaeological site on the map of the number II military survey 119
2. kép. Sárospatak-Baksahomok, az 1957. évi feltárás összesítő térképe 133
Figure 2: Sárospatak-Baksahomok, summary map of the excavation of 1957 133
3. kép. Sárospatak-Baksahomok, 1: 8. sír, 2: 10. sír 134
Figure 3: Sárospatak-Baksahomok, 1: grave 8., 2: grave 10. 134

VI. Régészeti adatok a Bodrogköz 10–11. századi településtörténetéhez

- 1.a. kép. A lócsontok helyzete a Bodrogköz temetőiben. 1: Kenézlő-Fazekaszög II/45. sír, 2: Karos-Eperjesszög II/47. sír, 3: Kenézlő-Fazekaszög II/50. sír, 4: Karos-Eperjesszög II/50. sír, 5: Karos-Eperjesszög II/37. sír, 6: Karos-Eperjesszög II/41. sír, 7: Karos-Eperjesszög II/32. sír, 8: Kisdobra-Ligahomok 7. sír, Zemplén-Szélmalomdomb, 9: Karos-Eperjesszög II/9. sír, 10: Karos-Eperjesszög III/14., 17. sír, Kisdobra-Ligahomok 5. sír, 11: Kenézlő-Fazekaszög II/26. sír, Karos-Eperjesszög II/15. sír, 12: Karos-Eperjesszög II/18. sír, 13: Karos-Eperjesszög II/35. sír, 14: Karos-Eperjesszög

- II/16. sír, 15: Kenézlő-Fazekaszug II/49. sír, 16: Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír, 17: Kisdobra-Ligahomok 6. sír, 18: Karos-Eperjesszög II/3. sír, 19: Karos-Eperjesszög II/11., 52., 59. sír, 20: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, 21: Kenézlő-Fazekaszug I/10., 21. sír 163
- Figure 1.a.* The position of horse bones in the cemeteries of Bodrogköz. 1: Kenézlő-Fazekaszug grave II/45, 2: Karos-Eperjesszög grave II/47, 3: Kenézlő-Fazekaszug grave II/50, 4: Karos-Eperjesszög grave II/50, 5: Karos-Eperjesszög grave II/37, 6: Karos-Eperjesszög grave II/41, 7: Karos-Eperjesszög grave II/32, 8: Kisdobra-Ligahomok grave 7, Zemplén-Szélmalomdomb, 9: Karos-Eperjesszög grave II/9, 10: Karos-Eperjesszög graves III/14, 17, Kisdobra-Ligahomok grave 5, 11: Kenézlő-Fazekaszug grave II/26, Karos-Eperjesszög grave II/15, 12: Karos-Eperjesszög grave II/18, 13: Karos-Eperjesszög grave II/35, 14: Karos-Eperjesszög grave II/16, 15: Kenézlő-Fazekaszug grave II/49, 16: Kenézlő-Fazekaszug grave I/14, 17: Kisdobra-Ligahomok grave 6, 18: Karos-Eperjesszög grave II/3, 19: Karos-Eperjesszög graves II/11, 52, 59, 20: Kenézlő-Fazekaszug grave II/29, 21: Kenézlő-Fazekaszug graves I/10, 21 163
- 1. b. kép.* A lócsontok helyzete a Bodrogköz temetőiben. 1: Kenézlő-Fazekaszug I/11. sír, 2: Karos-Eperjesszög II/29. sír, 3: Karos-Eperjesszög III/11. sír, 4: Karos-Eperjesszög II/14. sír, 5: Kenézlő-Fazekaszug II/30. sír, 6: Sárospatak-Baksahomok 10. sír, 7: Karos-Eperjesszög II/45. sír, 8: Karos-Eperjesszög II/7. sír, 9: Karos-Eperjesszög II/51. sír, 10: Karos-Eperjesszög II/36. sír, 11: Kenézlő-Fazekaszug I/12. sír, 12: Sárospatak-Baksahomok 8. sír, 13: Karos-Eperjesszög II/60. sír, 14: Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír, 15: Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír, 16: Karos-Eperjesszög II/20. sír, 17: Karos-Eperjesszög II/56. sír, 18: Karos-Eperjesszög II/61. sír, 19: Karos-Eperjesszög II/5., 6. sír, 20: Karos-Eperjesszög II/2., 34. sír 165
- Figure 1.b.* The position of horse bones in the cemeteries of Bodrogköz. 1: Kenézlő-Fazekaszug grave I/11, 2: Karos-Eperjesszög grave II/29, 3: Karos-Eperjesszög grave III/11, 4: Karos-Eperjesszög grave II/14, 5: Kenézlő-Fazekaszug grave II/30, 6: Sárospatak-Baksahomok grave 10, 7: Karos-Eperjesszög grave II/45, 8: Karos-Eperjesszög grave II/7, 9: Karos-Eperjesszög grave II/51, 10: Karos-Eperjesszög grave II/36, 11: Kenézlő-Fazekaszug grave I/12, 12: Sárospatak-Baksahomok grave 8, 13: Karos-Eperjesszög grave II/60, 14: Kenézlő-Fazekaszug grave II/35, 15: Kenézlő-Fazekaszug grave I/18, 16: Karos-Eperjesszög grave II/20, 17: Karos-Eperjesszög grave II/56, 18: Karos-Eperjesszög grave II/61, 19: Karos-Eperjesszög graves II/5, 6, 20: Karos-Eperjesszög graves II/2, 34 165
- 2. kép.* Bodroghalom-Eresztvényhomok, temetőtérkép 170
- Figure 2.* Bodroghalom-Eresztvényhomok, map of the cemetery 170
- 3. kép.* Szomotor-Hegyilegelő I. temető, 1–2: 17. sír, 3: 59. sír, 4: 44. sír, 5–6: 12. sír, 7: 4. sír, 8: 63. sír, 9: 5. sír, 10–11: 23. sír, 12–13: szórvány, 14: 51. sír, 15: 64. sír, 16: 63. sír, 17: 60. sír 180

<i>Figure 3.</i> Szomotor-Hegyilegelő cemetery I, 1–2: grave 17, 3: grave 59, 4: grave 44, 5–6: grave 12, 7: grave 4, 8: grave 63, 9: grave 5, 10–11: grave 23, 12–13: fragments, 14: grave 51, 15: grave 64, 16: grave 63, 17: grave 60	180
4. kép. Rad-Cselédhomok, temetőtérkép	183
<i>Figure 4.</i> Rad-Cselédhomok, map of the cemetery	183
5. kép. Rad környékének temetői a II. katonai felmérés térképlapján. 1: Cselédhomok, 2: Vereshomok	188
<i>Figure 5.</i> Cemeteries around Rad on the map of the number II military survey. 1: Cselédhomok, 2: Vereshomok	188

ARCHAEOLOGICAL STUDIES ON THE HISTORY OF 10–11TH CENTURY SETTLEMENTS IN THE BODROGKÖZ

The book provides historical data about the 10-11 century settlements in the Bodrogeköz by introducing some graves and cemeteries in the region and by analysing the whole source base. The title would naturally suggest the formulation of conclusions based on the examination of the sites of the period. However, bearing in mind the specific nature of the era, the more accurate dating possibilities of the graves and cemeteries, the source base consists of the latter. There are approximately 40 known cemeteries or isolated finds in the area of the ca. 945 km² alluvial flatland (Table 19.1). To demonstrate the source base, five cemeteries and finds are presented in detail. These five examples have so far not been the subject of comprehensive studies or there have been no researches available on the entire archaeological site having been excavated several times. There are also cases when recent researches have provided new data about already published subjects.

The first example is Bodrogszerdahely-Bálványdomb (Picture I. 1.) where a part of a 10-century cemetery was excavated several times. We know of 13 graves altogether in the cemetery (Tables 1-2). Formulating graves by piling or stacking stones was typical of a presumably smaller community; this practice was rather rare in the Hungarian settlement area. Bodrogekcs is situated to the northeast of Bodrogszerdahely, where minimum 20-30 graves (Table 3) of a 10-century cemetery of unknown size were dug up in 1897–1898 opposite the Lecse pub (Picture II. 1). The next site can be found on one of the dunes of Kenézlő-Fazekaszug in the Bodrogekzug, (Picture III.1). 25 graves are documented here (Picture III. 2) as the heritage of a richer community from the 10th century (Table 5–8). The last 10-century cemetery is in Sárospatak-Baksahomok (Picture V. 1.) where 10 equestrian graves indicate a cemetery that was unfortunately saved only partially. The graves contained an unusually large amount of Arabic silver coins (Tables 9–15). The rural community in the area of the modern Sárosadány-Akasz-tószert opened its cemetery already in the 11th century (Picture IV. 1). The cemetery was divided into two markedly different sections according to their beliefs and burial practices (Picture IV. 5).

From the point of view settlement historical research, the area of the Bodrogeköz or – in a larger perspective – the north-eastern part of the Great Hungarian Plain, the region of the upper reaches of the river Tisza may have played a role in the Hungarian history already before the popular masses of the Hungarian tribes migrated in the Carpathian Basin; research-

ers today already take into account the possibility that a part of the Hungarians was already present in the Carpathian Basin before the conquest. Due to its geographical position, the area must have been among the regions reached first, either we speak about the presence of the permanently settled groups or the troops participating in westward military raids being stationed in the area of the Upper Tisza. After the conquest, the region was undoubtedly of great importance because no similar concentration of graves and cemeteries rich in finds can be observed elsewhere within the Hungarian settlement area. It is generally believed that these cemeteries indicate the bequest of the ruler's centre. The centre remained in the area until the power struggles in the middle of the 10th century; later it was moved to the northern part of the Danube–Tisza Interfluve. Besides the political/military factors, a climatic event may also have contributed to the relocation: due to higher rainfall, the conditions of life became less favourable. As a result of the above mentioned phenomena, the type and size of the communities settled here changed noticeably from the second half of the 10th century. In this region there is only a minimum number of graves containing a new type of arms, the double-edged swords (in other areas their proportion is higher) and they can only be found around the eastern edge. It seems that there is difference from the point of view of the settlement area, as well. So far, only sites from the first (and not the second) part of the period have been excavated in the western part of the Bodrogköz, the Bodrogzug (table 19.2). This change of balance remained in the 11th century: only sporadic finds to the south of the imaginary line of Sárazsadány–Bodroghalom–Karcsa indicate the establishment of settlements. The centre of the settlement area is marked at the junction of the Bodrog–Latorca (Latorica) rivers, especially after the middle of the century and possibly linked to the Zemplén centre (table 19. 1). At the same time, communities with observably different customs or smaller groups within the communities appeared in the strip of territory along the river Bodrog. They are characterized by the orientation of their graves in deviation from the west-east direction. (Picture IV.5, Table 18.1). At the same time, their use of jewellery (Pictures IV.3 and VI.3) and other elements of their burial practices are similar to the practice of the other peoples of the contemporary Hungarian Kingdom. They might have belonged to other groups with divergent customs and traditions and with different ethnic identity (the latter cannot be either proved or excluded). As no local precedents can be traced, the probable reason of their appearance was that they settled or were settled in the area.

A kötetet a Magyarságkutató Intézet (MKI) adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Úri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

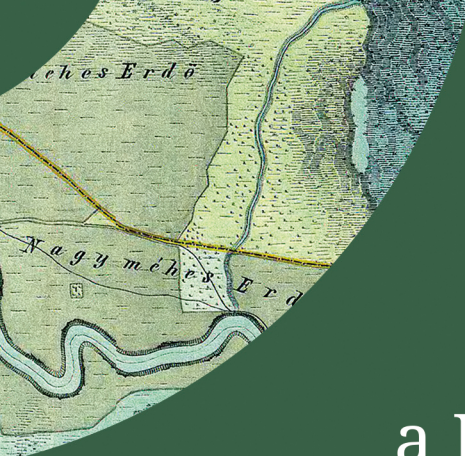
Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, az MKI főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Borítóterv: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Nyomás és kötés: Pauker Nyomda, Budapest

Régészeti tanulmányok a Bodrogköz 10–11. századi településtörténetéhez

A kötet a Bodrogköz 10–11. századi közösségeit és településtörténeti folyamatait mutatja be az ott található korabeli sírok és temetők elemzésén keresztül. E régió talán a magyarság népi tömegeinek Kárpát-medencébe költözését megelőzően is szereppel bírhatott népünk történelmében, a kutatók ma már számolnak annak lehetőségével is, hogy eleink egy csoportja – talán akkor még csak a haderő bizonytalan nagyságú része – a honalapítást megelőzően is jelen lehetett a Kárpát-medencében. A folyóköz pedig bizonyára az elsőként elért területek közé tartozott. Szerepe a 10. században kétségtelenül kiemelkedő volt, hiszen a gazdag leletanyagú sírok, temetők hasonló koncentrációja nem figyelhető meg másutt a magyar szállásterületen belül. A leginkább elfogadott nézet szerint ezek a temetők magának a fejedelmi központnak a hagyatékát jelzik, mely központ a 10. század derekán folyt hatalmi harcokig a Tisza–Bodrog közén maradt. A század második felétől a központ áthelyezésének hatására azonban észrevehetően megváltozott az itt élő közösségek jellege, és a településterület súlypontja is eltolódott. A kötet főként ez utóbbi időszakra koncentrálva mutatja be az olvasónak a kirajzoló településtörténeti folyamatokat.

3990 FT

